

294

294.54

5.12.2014
(2014)

21621

21621

आर्यधर्म नीति ।

બીજી આવૃત્તિ ઉપરથી સંશોધન તથા
નવિન લાખાંતર સહિત.

પ્રકાશક-સસ્તું સાહિત્યવવક કાર્યાલય.

કાર્તિક સંવત ૧૯૬૭ (પ્રથમવર્ષ).

શ્રીવેંકટેશ્વર સ્ટીમ પ્રેસ-મુંબઈમાં છાપ્યું.

મૂલ્ય.

આ પુસ્તકનું (ખર્ચે માણકાનું) વર્ગવાર મૂલ્ય.

૨-૮-૦	પહેલા વર્ગના પુસ્તકનું	પોષ્ટેજ ખર્ચમાફ.
૧-૪-૦	બીજા વર્ગના પુસ્તકનું	વી. પી. ખર્ચ બહુ.
૨-૧૦-૦	ત્રીજા વર્ગના પુસ્તકનું	આફ્રીકા વિગરે માટે
૦-૫-૦	ચોથા વર્ગના પુસ્તકનું	વધારાનું પોષ્ટેજ બહુ.

વિવિધ ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક મૂલ્ય.

હિંદુસ્તાન, ખરમા, સીલોન માટે આફ્રીકામાટે.

૧ લા વર્ગનાં પુસ્તકો બદલ રૂ. ૧૨-૦-૦	૧૩-૮-૦
૨ લા વર્ગનાં પુસ્તકો બદલ રૂ. ૬-૦-૦	૭-૮-૦
૩ લા વર્ગનાં પુસ્તકો બદલ રૂ. ૩-૦-૦	૩-૧૨-૦
૪ થા વર્ગનાં પુસ્તકો બદલ રૂ. ૧-૮-૦	૧-૧૪-૦

પોષ્ટેજ ખર્ચમાફ વી. પી. ખર્ચ બહુ મૂલ્ય અગાઉથી જ લેવાશે.

વિસ્તૃત પુસ્તકો માટે જાઓ આગળ આપેલા નિયમો.

આપણા સૂચના. ૨૧૬૨૧

પુસ્તક જેવી કોઈ વસ્તુ માટે અને ઘણા માણસોના ઉપયોગની તરીકે પાકા પૂઠાની હોય તો તે ઘણાં વર્ષ સુધી નલે છે માટે કાચા પૂઠાને બદલે પાકા પૂઠાવાળાં પુસ્તકોની જેમને ઈચ્છા હોય તેઓ આ કાચા પૂઠાનાં પુસ્તકો પહેલી વખત મંગાવ્યા પછી, ચાર દિવસ સુધીની સરેરાશ હાલતમાં પોતાને ખર્ચ પાછાં મોકલી આપશે તેમજ આ વર્ગમાં તેમનું નામ બદલી તે વર્ગનાં પુસ્તકો વધારાના મૂલ્યનું વી. પી કરી મોકલી આપવામાં આવશે.

‘વ્યવસ્થાપક’ સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,

હાથી ખિલ્ડીંગ, ત્રીજા માળ. કાલ્યાણદેવી ચેર-સુખમંડ.

શુદ્ધિપત્ર.

આર્યધર્મ નીત.

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૬	ધમ	ધર્મ
૮	૧૮	આચારવાળો	આચારવાળા
૧૨	૧૪	પરલોકમ	પરલોકમાં
૧૫	૭	હીનવૃત્તો	હીનવૃત્તો
૧૬	૭	એવા	એવો
૩૩	૧૨	મહના શલત	મહનશીલતા
૩૩	૧૬	મઠ	મંઠ
૩૬	૨૦	સન્તાદાદ્રશ્યતે	સન્તાપાદ્રશ્યતે
૪૦	૧૦	કાર્યે વડેજ	કાર્ય વડેજ
૪૦	૧૫	પડે છે	ચડે છે
૪૨	૬	દ્રાહ	દ્રોહ
૪૩	૨૦	શરન્મધેવત્	શરન્મેધવત્
૪૪	૧૬	કૃતધ્વપણાના	કૃતધ્વપણાના
૪૫	૧૬	એવો	એવા
૪૬	૧૩	સત્કારથી	સત્કારની
૫૬	૧૦	સર્વભૂતેભ્યો	સર્વભૂતેભ્યો
૬૦	૧૩	ગાપયે	ગોપયે
૬૫	૨૨	તથી	તથા
૭૩	૨૧	જ્યો	ભૂજ્યો
૮૦	૭	લક્ષણ	રક્ષણ
૮૩	૩	તસ્ય	તસ્યૈ
૧૦૧	૫	અ વા	અથવા
૧૦૧	૨૧	પુરૂષ	પુરૂષે

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૦૪	૨૦	કાય	કાર્ય
૧૦૭	૫	અંથમ	અંથમાં
૧૧૧	૧૧	શુભેચ્છક	શુભેચ્છક
૧૨૮	૩	રાજનાતિ	રાજનીતિ
૧૩૦	૪	ફૂલફૂલ	ફૂલફૂલ
૧૩૮	૯	સારાપરાવો	સાપરાધો
૧૪૮	૬	અનો	અને
૧૫૦	૨૨	ધર્મના	ધર્મની

આશુક્યનીતિ સાર.

૪	૧૬	સ્વર્ગ	સ્વર્ગ
૬	૪	આચોર	આચારે
૬	૧૫	નોં તાંસ્તે	નોંતાંસ્તે
૬	૨૨	નીશાની ઉપમા	કશાની ઉપમા
૯	૭	અકકડ	અકકડ
૨૦	૧૮	કરાતા નથી	કરાતો નથી
૨૧	૧૭	તાપવાથી	કાપવાથી
૪૭	૧૬	યૈવન	યૌવન

બાહ્ય અખરો.

૩	૫	૦=	૦=
૯	૧૦	નકામી	નકામા
૧૧	૬	આનંદશંકર લલુલાધિધિવને બદલે	કેશવલાલ ઉર્ષદરાયધિવ વાંચવું
૨૨	૬	સર્વોત્તમ	સર્વોત્તમ

અનુક્રમણિકા (ગાં આખા પુસ્તકની)

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મંગળ વાક્ય સંગ્રહ	૭
પ્રસ્તાવના	૧૦
વિવિધગ્રંથમાળાના નિયમો	૧૪
સસ્તા વાંચનની યોજના.	૧૭
વિવિધ ગ્રંથમાળા વિષે વિવેચન.	

આર્યધર્મ નીતિ.

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ લો.	સાધારણ નીતિ	૧
૨ જો.	સંયમ.	૨૮
૩ જો.	સુખ, દુઃખ, સંતોષ અને સહનશીલતા	૩૩
૪ થો.	સાધુતા અને મહત્વ	૩૭
૫ મો.	દાન અને અહિંસા.	૫૩
૬ ઠો.	ગૃહસ્થના અને અતિથિના ધર્મો	૬૦
૭ મો.	દંપતિધર્મ અને નારીધર્મ.	૭૪
૮ મો.	ભવિકા અને અર્થવ્યવહાર	૮૬
૯ મો.	સ્વાસ્થ્ય	૯૦
૧૦ મો.	તેજ અને ક્ષમા	૯૩
૧૧ મો.	ઉદ્યમ અને ખાંત	૯૭
૧૨ મો.	વિરતા	૧૦૩
૧૩ મો.	આત્મમર્યાદા અને પ્રભુસેવક	૧૧૭
૧૪ મો.	ખાધુતા અને સંસર્ગ	૧૨૧
૧૫ મો.	રાજનીતિ અને યુદ્ધ સંબંધી નીતિ.	૧૨૮
૧૬ મો.	આચાર	૧૪૧
૧૭ મો.	વિવિધવચન	૧૪૮

બાહેર ખખરો.

સન્તુ' સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફની ... પૃષ્ઠ ૧ થી ૨
ખહારનાં માસીકો, પુસ્તકો તથા બીજી ખાખતોની ૩ થી ૧૬

ચાણક્ય નીતિસાર.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ લ.	સત્સંગ	૩
૨ જી.	સન્નજન	૪
૩ જી.	દુર્જન	૭
૪ થી.	ગ્રાહણ	૧૧
૫ મું.	માતાપિતા	૧૩
૬ હું.	સપૂત અને કપૂત	૧૪
૭ મું.	વિદ્યાભ્યાસ	૧૫
૮ મું.	ધનવાન અને નિર્ધન	૧૮
૯ મું.	સદ્ગુણ	૨૦
૧૦ મું.	દાન અને પરોપકાર	૨૫
૧૧ મું.	વાણી	૨૭
૧૨ મું.	વિવિધ ઉપદેશ	૨૮
૧૩ મું.	વિવિધ સુવાક્ય	૩૬

બાહેર ખખરો.

આ ખાતા તરફથી નીકળેલાં પુસ્તકોની ૧ થી ૫

” ” નીકળનારાં ” ૬

સન્તી કિ'મતે વેચવા સ્વિકારેલાં ખહારનાં પુસ્તકોની ૭ થી ૧૩
ખહારનાં માસીકો, પુસ્તકો તથા બીજી ખાખતોની ૧૪ થી ૨૭.

મંગલવાક્યસંગ્રહ.

ૐકારં વિદુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયાંતિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ૐકારાય નમો નમઃ ॥

ગિ'હસહિત જે ૐ કારતું યોગી પુરૂષો નિત્ય ધ્યાન કરે છે તે કામ અને મોક્ષને આપનાર ૐ કાર રૂપ પરમાત્માને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

સર્વદા સર્વકાર્યેષુ નાસ્તિ તેષામમંગલમ્ ।

યેષાં હૃદિસ્થો ભગવાન્ મંગલાયતનો હરિઃ ॥

જે ભકતજનોના હૃદયમાં સર્વ મંગલના ધામ સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીહરિ વિરાજમાન છે તેમનું સર્વ કાર્યમાં સર્વદા કલ્યાણ થાય છે. અકલ્યાણ થતું નથી.

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવ ઇતિ બ્રહ્મેતિ વેદાન્તિજો

વૌદ્ધા બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણપટવઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ।

અર્હન્નિત્યથ જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મીમાંસકા

સોઽયં નો વિદધાતુ વાંછિતફલં ત્રૈલોક્યનાથો હરિઃ ॥

જે પરમાત્માને શિવના ઉપાસકો, “શિવ” એવા નામથી વેદાન્તિયો “બ્રહ્મ” એવા નામથી, જૌધો “બુદ્ધ” એવા નામથી, પ્રમાણુ કુશળ નૈયાયિકો “કર્તા” એવા નામથી, જૈનશાસનના પ્રેમીઓ “અર્હન્” એવા નામથી અને મીમાંસકો “કર્મ” એવા નામથી ઉપાસે છે તે ત્રણે લોકના નાથ શ્રીહરિ અમને મનવાંછિત ફળ આપો.

અસિતગિરિસમં સ્પાત્ કંજલં સિંધુપાત્રે

સુરતરુવરશાખા લેખિની પત્રમુર્વી ।

લિખતિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વ કાલં

તદપિ તવ ગુણાનામીશ પારં ન યાતિ ॥

મહાસાગરરૂપી ખડિયામાં નીલગિરિ પર્વતના જેટલું કાળજી હોય, શ્રેષ્ઠ દેવી કલ્પવૃક્ષની શાખાની કલમ બનાવી હોય અને તે કલમ ગ્રહણ કરીને પૃથ્વીરૂપી કાગળ પર સાક્ષાત્ સરસ્વતિ દેવી સર્વકાળ લખ્યા કરે તોપણ હે નાથ! તમારા ગુણોનો પાર આવે તેમ નથી.

સત્યવ્રતં સત્યપરં ત્રિસત્યં સત્યસ્ય યોર્નિ નિહિતં ચ સત્યે ।

સત્યસ્ય સત્યં ઋતસત્યેનત્રં સત્યાત્મકં ત્વાં શરણં પ્રપદ્યે ॥

હે સત્યસંકલ્પ! હે સત્યથી પણ શ્રેષ્ઠ! હે ત્રણે કાળમાં સત્ય સ્વરૂપ! હે સત્યના ઉત્પત્તિસ્થાન અને સત્યમાંજ રહેનારા! હે સત્યના પણ સત્યરૂપ! હે ઋત અને સત્યરૂપ દ્રષ્ટિવાળા અને હે સત્યના આત્મા સ્વરૂપ! હું આપને શરણે આવ્યો છું.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ વંધુશ્ચ સર્વા ત્વમેવ ।

ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વં મમ દેવ દેવ ॥

તમેજ અમારા માતા છે અને તમેજ પિતા છે, તમેજ અમારા બાપુ છે અને સખાપણ તમેજ છે, તમેજ અમારી વિદ્યા અને દ્રવ્ય પણ તમેજ છે. હે દેવતા દેવ! તમેજ અમારું સર્વસ્વ છે.

अजातपक्षा इव मातरं स्वगाः स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधातार्ताः ।
प्रियं प्रियेवाप्युषितं विवर्णणा मनोऽरविदाक्ष दिदृक्षते त्वाम् ॥

પાંખો આન્યા વિનાનાં પક્ષીઓનાં ણચ્ચાં જેમ માને જોવાની ઇચ્છા કરે, ભૂખથી પીડાયેલાં વત્સો જેમ દુધને ઇચ્છે અને વિયોગી સ્ત્રી પરદેશ ગયેલા પોતાના પતિને જોવાને ઇચ્છે તેમ હે કમળનેત્ર! મહારૂં મન પણ માત્ર આપનેજ ઇચ્છે એમ કૃપા કરો.

सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु साकश्चिद् दुःखमाप्नुयात् ॥

આ જગતમાં સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાઓ, સર્વ પ્રાણી નિર્વિકાર થાઓ, સર્વ કલ્યાણને જુઓ અને કેઈને પણ દુઃખ થાઓ નહિ.

ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः

शान्तिरोषधयः शान्तिः सर्वं शान्तिः शान्तिरेवः शान्तिः

सामाशान्तिरेवि—ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिर्ब्रह्मशान्तिः ॥

ૐ આકાશ શાંત થાઓ, અંતરિક્ષ શાંત થાઓ, પૃથ્વી શાંત થાઓ, જલ શાંત થાઓ, ઔષધીઓ (વનસ્પતીઓ) શાંત થાઓ, સર્વ શાંત થાઓ, સર્વત્ર શાંતિજ શાંતિ થાઓ, ૐ શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ હે બ્રહ્મ! શાંતિ થાઓ ૐ

પ્રસ્તાવના.

મહાભારત, રામાયણ, વિષ્ણુપુરાણ, હિતોપદેશ, મનુ સ્મૃતિ ઇત્યાદિ સદ્ગ્રંથોમાંથી ધર્મ અને નીતિના બોધક શ્લોકોનો સંગ્રહ કરીને આ પુસ્તક તેના બંગાળી લાપાન્તર સાથે શ્રીયુત્ ઈશાનચંદ્ર વસુ તરફથી બંગાળીમાં પ્રસિદ્ધ થયું હતું. જે ઉપરથી ગુજરાતીમાં લાપાન્તર કરીને સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર-કે જેઓ ગુજરાતી પ્રજાને અતિશય પરિશ્રમ પૂર્વક સેકડો પુસ્તકોનાં બની શક્યાં તેવાં લાપાન્તરો પૂરાં પાડીને બહુતા થયેલા છે-તેમણે પ્રસિદ્ધિમાં મૂક્યું હતું; જેની બીજી આવૃત્તિ સદગત સાક્ષર વર્ષ શ્રી મનઃસુખરામ સૂર્યરામના આશ્રયથી સંવત ૧૯૫૨ ના વર્ષમાં નીકળી હતી.

જન સમૂહ માટે ઘણું ઉપયોગી છતાં આ પુસ્તક હાલમાં મળી શકતું નહોતું; જેથી “વિવિધગ્રંથમાળાના” પ્રથમ મણકા તરીકે તેને વાંચકવર્ગ સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે.

સ્વૈ નારાયણ હેમચંદ્રના બંધુતા પુત્ર રાં વન-માળી વીઠલ હેમચંદ્ર જેમણે સ્વર્ગસ્થનાં સર્વ પુસ્તકોની નવિન આવૃત્તિઓ કહાડવા માટે આ ખાતાને નિષ્કામ લાવથી રજા આપેલી છે તે બદલ તમના આભારનું અત્રે સ્મરણ કરવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકની આગલી આવૃત્તિમાં મૂળ શ્લોકોમાં રહી ગયેલી ભૂલો બનતે પ્રકારે સુધરાવી લીધી છે અને લાપાન્તર કરીથી તૈયાર કરાવવું પડ્યું છે.

બહાર ખાતે પ્રેસની ગોઠવણ નકકી થતાં સુધી શરૂઆતના ફેટલાક મળુકા થોડા વધુ ખરચે મુંબઈમાંજ છપાવવાનું રહેશે.

શ્રી વેંકટેશ્વર પ્રેસના સુયોગ્ય માસિક શેઠ શ્રી હેમરાજ શ્રીકૃષ્ણદાસજી જેઓ આ ખાતાના કામ માટે ઘણા સફલાવ ધરાવે છે તેમણે છપાઈનું કાર્ય સત્વર થવા કરી આપેલી અનુકૂળતાને લીધેજ ઘણા ઓછા સમયમાં આ પુસ્તક બહાર પાડી શકાયું છે. જે માટે તેઓશ્રીનો આભાર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

માગશરનો મળુકો પણ જલદી છપાઈ જવાથી ગ્રાહકોને તે માગશરની આખરને બદલે શરૂઆતમાંજ પૂરો પાડવા બની શકાયું છે. ઉપરાંત બે મળુકા ભેગા બંધાવી શકાયથી દરેક વર્ગનાં પૂઠાં, કપડું, સુવર્ણ કામ તથા બંધાઈ સાધારણ કરતાં વધારે સારાં કરાવવા બની શકાયું છે. આવતા એકલ અંકની સાથે સરખામણી કરવાથી આ બાબત અધિક રૂપ થશે.

માસિક પત્રોની અપેક્ષાએ પુસ્તકો એ વધુ મનુષ્યો માટે અને વધુ સમય સુધી ઉપયોગમાં લેવાની ચીજ હોવાથી તેનાં પૂઠાં તથા બંધાઈ વિગેરે બને તેટલાં વધારે સારાં હોવાની જરૂરને લીધે દર વખતે નહિતો જ્યારે પણ બની શકશે ત્યારે ઉપર પ્રમાણે વિના ખરચે ગ્રાહકોને આપી શકાતી સુગમતા બને તેટલી વધુ વખત આપવા યત્ન કરવામાં આવશે.

જે ગ્રાહકોને દરેક મળુકો બુદ્ધોજ બાંધેલો મેળવવાનું પસંદ હશે તેમના તરફથી ખંખર મળેથી તેમને માટે ઘણીજ ખુશીથી તેમ કરવામાં આવશે. કારણ કે બે મળુકાનું જુદું જુદું સાધારણ પૂઠું કરાવવામાં અને ભેગું વધારે સાફ પૂઠું બંધાવવામાં પણ ખર્ચ લગભગ સરખોજ આવે છે અને સાદી સિલાઈને લીધે સમય ઓછો જાય છે.

આ ગ્રંથમાળાનાં ત્રીજા તથા ચોથા વર્ગનાં પુસ્તકો ૫૦ રતલી અનગ્લેજ કાગળોપર છપાવવાનાં છતાં તે જાત તુરતમાં ન મળવાથી વધુ કિંમતના ગ્લેજ કાગળો આ પુસ્તકમાં વાપરવા પડ્યા છે. એક જાતના આછા ગુલાબી રંગના કાગળો આવે છે જે શોલામાં ઠીક હોવા ઉપરાંત આંખને માટે પણ સારા અને રક્તને બદલે ગ્લેજ હોવાથી સ્કેજ વધુ ખર્ચે તેજ કાગળો ત્રીજા અને ચોથા વર્ગ માટે ઉપયોગમાં લેવા ધારણા છે, પરંતુ તેવા તૈયાર મળતા કાગળો પાતળા હોવાથી તેવા જાડા કાગળો ત્રણેક માસમાં આવી ગયેથી તેમ બની શકશે.

ઈંગ્લંડ તેમજ આ દેશમાં મોંઘી કિંમતનાં પુસ્તકોમાં વિશેષ કરીને જાડા ગ્લેજ કાગળો કે આર્ટ પેપર અથવા તે લાગેલી સપાટી અને હલકા વજનવાળા એવા ઉંચી જાતના અને મોંઘા કાગળો વપરાય છે. તેમાંથીજ મળી આવે તે તે જાતના કાગળો આ ગ્રંથમાળાના પહેલા તથા બીજા વર્ગનાં પુસ્તકોમાં વાપરવા ઠરેલા છે અને તેમાંનીજ એક જાતના કાગળો આ બે મણકામાં વાપરેલા છે. જેની કિંમત આરથી પાંચગણી વધારે છે.

આ ગ્રંથમાળા સંબંધી નિયમો તથા વિવેચન તેમજ સસ્તા વાંચનની કેટલીએક યોજનાઓ વિષે હવે પછી જણાવવામાં આવ્યું છે તે તરફ દરેક વાંચનારનું ધ્યાન લક્ષ્ય જેથી સંવંધરતા સ્મરણ પુર્વક વિરમાય છે. ઐતત્સવ.

સુખંધ. } લિધુ—અખંડાનંદ
કાર્તિક સં ૧૯૬૭ } 'મંત્રી' સસ્તું સાહિત્યવર્ધકામત્ર મંડળ.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના નિયમો.

(કે) આ ગ્રંથમાળાના વર્ષની ગણતરી વિક્રમ સંવતના વર્ષ પ્રમાણે રહેશે અને આ સંવત ૧૯૬૭નું વર્ષ તેનું પ્રથમ વર્ષ ગણાશે.

(ખ) દરેક વર્ષની શરૂઆતમાં અથવા ખનશે તો અગાઉથી તે વર્ષ માટેના નિયમો જાહેર કરવામાં આવશે.

(ગ) ગુજરાતી પંચ તેમજ સાંજ વર્તમાનમાં થોડા વખત અગાઉ આ ગ્રંથમાળા વિષે ફેટલીક હકીકત પ્રસિધ્ધ થઇ હતી તે પછી ઉંચે આ પ્રથમ વર્ષ માટે નીચે પ્રમાણે નિયમો ધડવામાં આવ્યા છે.

(૧) અધિક માસ સિવાય દરેક ગુજરાતી માસની આખરે આ ગ્રંથમાળાનો અદેક મણકો નીકળતો રહેશે. જે તે પછીના ખીજ માસની દસમી તીથિ સુધીમાં ગ્રાહકોને પહોંચી જાય તેમ થશે.

(૨) જે મણકો તે માસની શરૂઆતમાં જ તૈયાર થઇ શકશે તે તેની અગાઉના મણકાની સાથેજ અને ખનતાં સુધી ભેગો બંધાઇને રવાના થશે. (આમ થવાના કાલો પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલા છે.)

(૩) ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થનારને તે આખા વર્ષના ગ્રાહક તરીકે ગણીને આગલા મહિનાના મણકાઓ પણ સિલક હશે ત્યાંસુધી પૂરા પાડવામાં આવશે.

(૪) ગરીબ, મધ્યમ તેમજ શ્રીમંત સર્વની શક્તિ અને રૂચિને અનુકુળ આવે એવા હેતુથી પૂઠાં, કાગળ તથા બંધાઇ વિગેરે ચદતા ઉતરતી જાતનાં રાખી આ ગ્રંથમાળાના ચાર વર્ગ કરાવવામાં આવ્યા છે અને ખરચના પ્રમાણમાં તે દરેક વર્ગનું લવાજમ નીચે પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યું છે. લંખાણ તો દરેક વર્ગના પુસ્તકમાં તેનું તેજ આવશે. લવાજમ અગાઉથીજ લેવાશે.

(૧) વર્ગ પહેલો. વાર્ષિક મુલ્ય રૂ. બારે. આમાં કાગળો ખાસ ઉંચી જતના તથા ખંધાઇ ઉત્તમ, સુશોભિત અને મજબુત તથા પૃષ્ઠાં ઉંચી જતના કપડાવાળાં અને સર્વ તરફથી સોનેરી આવશે.

(૨) વર્ગ બીજો. વાર્ષિક મુલ્ય રૂ. છ. આમાં કાગળો ઉપર પ્રમાણેનાજ આવશે અને પૃષ્ઠાં ચાર સોનેરી બાબતવાળાં આવશે.

(૩) વર્ગ ત્રીજો. વાર્ષિક મુલ્ય રૂ. ત્રણ. એમાં કાગળો પંચ રતલી અને ગલેજ, પૃષ્ઠાં પાકાં સળંગ કપડાવાળાં અને સિલાઇ સાદી આવશે.

(૪) વર્ગ ચોથો. વાર્ષિક મુલ્ય રૂ. દોઢ. એમાં કાગળો ઉપર પ્રમાણેના અને પૃષ્ઠાં કાગળનાં તથા સિલાઇ સાદી જાંતની આવશે.

(૫) (સહાયકવર્ગ.) ઉપલા વર્ગો ઉપરાંત “સહાયકવર્ગ” નામે એક ખાસ વર્ગ રાખવામાં આવ્યો છે. જેમાં રાજ, મહારાજ, સરદારો ઠાકોરો તથા આ ખાતા તરફ શુભ લાગણી ધરાવી મદદ કરવા ઇચ્છનાર સદ્ ગ્રહસ્થોનો સમાવેશ થાય છે. આ વર્ગને ઉપર લખેલા પહેલા વર્ગનાં પુસ્તકો પુરાં પાડવામાં આવશે, અને સહાય તથા સન્માનાર્થે તેમનું વાર્ષિક મુલ્ય રૂ. ચોવીસ રહેશે. (આ પ્રકારે આ વર્ગ તરફથી મળતી સહાયની નામ ઠામ સહિત વિગત પ્રસિદ્ધ થતી રહેશે.)

(૬) ગોષ્ટેજ ખર્ચ કોઇપણ વર્ગ માટે જીદું લેવાશે નહિ.

(૭) આફ્રિકાના તેમજ બીજાં જે દેશો માટે અહીંના કરતાં વધુ ગોષ્ટેજ ખર્ચ લાગતો હશે ત્યાંના ગ્રાહકોએ તેટલું વધુ આપવું જોઈશે.

(૮) વેલ્યુપેપર ખર્ચ દરેક વર્ગ માટે જીદું સમજવું.

(૯) આ ગ્રંથમાળાનું કોઇપણ જીદું પુસ્તક જોઈએ તેમને તે માટે દરારેલી છુટક કિંમતે મળી શકશે. નમુનાના અંક માટે પણ એજ નિયમ સમજવો. દરેક પુસ્તકની દરેક વર્ગ સંબંધી છુટક કિંમત તેના ટાઇટલ પેજમાં અથવા તેની પાછળ છપાતી રહેશે.

(૧૦) ગ્રાહક થવા ઇચ્છનારે પોતાનું નામ, ઠેકાણું, જીલ્લો તથા પોષ્ટ ઓફીસનું નામ ચોક્કસ લખવું એમ એ અને જે વર્ગમાં ગ્રાહક થવું હોય તે વર્ગના તે વર્ષના નીચળી ચુકેલા મણકાઓ વી. પી. દ્વારા મોકલી આપવા મત્ર લેખવો એમ એ. વર્ષ નહિ લખ્યો હોય તેમના ઉપર ચોથા વર્ગનું પુસ્તક વી. પી. કરી મોકલવામાં આવશે.

(૧૧) વર્ષ ૪ માસ માટે ઠેકાણું બદલાવવું હોય તો તે વિષે આ ખાતાના વ્યવસ્થાપકને લખી જણાવવાથી તે શિરનામે પુસ્તકો મોકલવામાં આવશે. એ ચાર માસ માટે બદલાવવાનું હોય તો તે વિષે પોષ્ટ ઓફીસ સાથે જ ગોઠવણ કરી લેવી.

(૧૨) દરેક પુસ્તક દરેક ગ્રાહકોપર પૂરતી ચોક્કસથી સ્વાત્તા કરવામાં આવશે. કતાં પોષ્ટ ખાનામાં તે ગેરવલ્લે અથ તો તે માટે આ ખાતાને જવાબદાર ન સમજતાં પરખારી પોષ્ટ ખાતાને અરજ કરવી એમ એ. પાછલો મણકો મળી જવા કતાં તે અગાઉના મણકો ન મળ્યો હોય ત્યારે તે ગેરવલ્લે પડેલો સમજી તેવી અરજ કરવી. ગેરવલ્લે ગયેલાં પુસ્તકને બદલે બીજું પુસ્તક એમ એ તો તે છુટક કિંમતે મળી શકશે.

(૧૩) આ અંથમાળાના દરેક મણકામાં સરાસરી (રોયલ ફ્રંક પેઇ સવાસો) પૃથ આવશે. જેમાં આ ખાતાને લગતી તેમજ બીજાં પેરોપકારી ખાતાઓને લગતી ચેજનાઓ તથા જાહેર ખખરો વિગેરેના તેમજ બીજાં માસિકોની બદલાવમાં લેવાની જાહેર ખખરોના સમાવેશ થશે. વેપારીએ વિગેરેની મૂલ્યથી લેવાની જાહેર ખખરો એ ઉપરાંત જીતાંજ પૃષ્ઠો ઉમેરીને લેવાશે.

(૧૪) પુસ્તકનું કાંઈ હોવાથી વિષયો લાંબા ટુંકા હોવાના કારણે મણકાઓનું કદ સવાસો પૃથ કરતાં ઓછું યા વધુ થયા કરવું એ સ્વાભાવિક છે, કતાં વર્ષ આખરે ૧૨x૧૨૫ ને હિસાબે ૧૫૦૦ દોઢ હજાર પૃથ પૂરાં કરી આપવામાં આવશે. કોઈ મણકામાં ખાસ હિંચા કાગળો વાપ-

સ્વાનું અથવા છખી મુકવાનું હરશે તો તે બદલના વધારાના ખર્ચ ભેગાં પૂરકો આ (૧૫૦૦ ની) સંખ્યામાંથી ખાદ થશે.

(૧૫) કાગળોનું કદ બદલવું પડશે ત્યારે પણ સરવાળે ઊપર જણાવ્યા જેટલું એટલે વર્ષમાં થઇને રોયલ ૧૬ પેજ ૧૫૦૦ પૃષ્ઠમાં આવી શકે તેટલું લખાણ પૂરું થઇ રહે એવા પ્રમાણમાંજ પૃષ્ઠની સંખ્યા કરી નક્કી કરાશે.

(૧૬) આ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો અમદાવાદ, વડોદરા છત્યાદિ સ્થળોનાં સારૂં કામ કરનારા પ્રેસોમાં બનતી સંશુદ્ધિપૂર્વક છપાશે.

(૧૭) મૂલ્ય મોટાના પછીથી પાંચ દિવસ સુધીમાં તે ગ્રાહકને દોઢ પણ ચડતા (વધુ લવાજમવાળા) વર્ગના ગ્રાહક થવાની ઇચ્છા થાય તો આવેલું પુસ્તક અથવા પુસ્તકો સારી હાલતમાં પોતાને ખર્ચે પાછાં મોકલી આપવાથી તે લખશે તે વર્ગમાં નામ બદલીને તે વર્ગનાં પુસ્તકો ખુટતા લવાજમનું વી. પી. ફરીને મોકલી આપવામાં આવશે.

(૧૮) મૂલ્ય મોટાનાં ચુક્યા પછી પણ નિયમો ન ગમવાથી દોઢને ૧૬૬માંથી નીકળી જવું હશે તો પાંચ દિવસ સુધીમાં તે પુસ્તક પોતાને ખર્ચે પાછું મોકલી આપવાથી લવાજમ પાછું આપી દેવામાં આવશે.

સુખર્ષ

‘વ્યવસ્થાપક’

કરતક સં. ૧૯૬૭.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

સસ્તા વાંચનની યોજના.

મુદતનોતે આ વાત હવે વારંવાર યાદ આપવાની જરૂર નથી કે દુઃખો અને દુર્દશાઓ અનેક પ્રકારનાં હોવા છતાં તે સર્વનું મૂળ કારણતો માત્ર એક અને તે “અજ્ઞાન” જ છે. જે દેશ, સમાજ અથવા મનુષ્ય જેજે બાબતમાં જેટલે અંશે જ્ઞાનરહિત હોયછે તેતે બાબતમાં તેટલે અંશે તે દુઃખી હોયછે. આપણા દેશમાં ચાલતી અનેક પ્રકારની દુર્દશાઓનું ખરું કારણ પણ તે તે બાબતોવિષેનું લોકોનું અજ્ઞાનજ છે.

“અજ્ઞાનનો ઉપાય જ્ઞાન” એમાં પણ કાંઈ નવું કહેવાનું નથી. જ્ઞાનથીજ તે તે બાબતની ઉત્તમ સ્થિતિનું યોગ્ય સ્વરૂપ અને તેના લાભો મનુષ્યને સમજાય છે, જ્ઞાનથીજ પછી તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની તેનામાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ પ્રયત્નમાં એકાદ છે, જ્ઞાનથીજ કાર્ય સિગ્નિત માટે આવશ્યક દેવી ગુણો ધૈર્ય, ઉત્સાહ, આત્મશ્રદ્ધા, સહનશીલતા, ઉદારતા, ક્ષમા ઇત્યાદિ જાગ્રત થઈ વૃદ્ધિ પામે છે અને પરિણામે જ્ઞાનથીજ ઇચ્છિત સ્થિતિરૂપ ગિરિ રૂપ મેળવવાને મનુષ્ય ભાગ્યશાળી થાય છે.

એ જ્ઞાનનો પ્રસાર કેવી રીતે થઈ શકે તે વિષે વિચાર કરતાં તરતજ પ્રતિત થશે કે તે બાબતમાં વાંચનના જેવું સુગમ અને ઉત્તમ સાધન આ જમાનામાં બીજું એકપણ નથી; અને તેટલા માટે આ દેશમાં જે જે બાબતમાં દુર્દશા જણાતી હોય તે તે બાબતને લગતું જ્ઞાન તે તે પ્રકારનાં ઉત્તમ પુસ્તકો અને માસિકો ઇત્યાદિ સાધનો દ્વારા ફેલાવવું જોઈએ.

દેશમાં પુસ્તકો, માસિકો અને વર્તમાનપત્રો તો નીકળેછેજ અને જેમનાથી અને છે તેઓ તેના લાભ પણ લેછે, પરંતુ તેની કિંમત ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા જેવા ધનવાન દેશો કે બ્યાંના લોકોની સરસરી ત્રાપીર આવક મનુષ્યદીક સાતસો રૂપિયા જેટલી છે ત્યાંના જેવીજ લગભગ

સ્વાનું અથવા છબી મુકવાનું ઠરશે તો તે બદલના વધારાના ખર્ચ જોગાં પૂરેલાં આ (૧૫૦૦ ની) સંખ્યામાંથી બાદ થશે.

(૧૫) કાગળોનું કદ બદલવું પડશે ત્યારે પણ સરવાળે ઊપર જણાવ્યા જેટલું એટલે વર્ષમાં થઇને રોયલ ૧૬ પેજ ૧૫૦૦ પૃષ્ઠમાં આવી શકે તેટલું લખાણ પૂરું થઇ રહે એવા પ્રમાણમાંજ પૃષ્ઠની સંખ્યા કમી જાસ્તી કરાશે.

(૧૬) આ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો અમદાવાદ, વડોદરા ઇત્યાદિ સ્થળોનાં સારૂં કામ કરનારા પ્રેસોમાં બનતી સંશુદ્ધિપૂર્વક છપાશે.

(૧૭) મૂલ્ય મોકલ્યા પછીથી પાંચ દિવસ સુધીમાં તે ગ્રાહકને દોઢ પણ ચડતા (વધુ લવાજમવાળા) વર્ગના ગ્રાહક થવાની ઇચ્છા થાય તો આવેલું પુસ્તક અથવા પુસ્તકો સારી હાલતમાં પોતાને ખરચે પાછાં મોકલી આપવાથી તે લખશે તે વર્ગમાં નામ બદલીને તે વર્ગનાં પુસ્તકો ખુટતા લવાજમનું વી. પી. કરીને મોકલી આપવામાં આવશે.

(૧૮) મૂલ્ય મોકલાઇ ચુક્યા પછી પણ નિયમો ન ગમવાથી દોઢને ૧૬૬માંથી નીકળી જવું હશે તો પાંચ દિવસ સુધીમાં તે પુસ્તક પોતાને ખરચે પાછું મોકલી આપવાથી લવાજમ પાછું આપી દેવામાં આવશે.

સુખર્ષ

‘વ્યવસ્થાપક’

કેન્ડીક સં. ૧૯૬૭.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

સસ્તા વાંચનની યોજના.

સુસજ્જીતોને આ વાત હવે વારંવાર યાદ આપવાની જરૂર નથી કે દુઃખો અને દુર્દશાઓ અનેક પ્રકારનાં હોવા છતાં તે સર્વનું મૂળ કારણતો માત્ર એક અને તે “અજ્ઞાન” જ છે. જે દેશ, સમાજ અથવા મનુષ્ય જેજે બાબતમાં જેટલે અંશે જ્ઞાનરહિત હોયછે તેતે બાબતમાં તેટલે અંશે તે દુઃખી હોયછે. આપણા દેશમાં ચાલતી અનેક પ્રકારની દુર્દશાઓનું ખરું કારણ પણ તે તે બાબતોવિષેનું લોકોનું અજ્ઞાનજ છે.

“અજ્ઞાનનો ઉપાય જ્ઞાન” એમાં પણ કાંઈ નવું કહેવાનું નથી. જ્ઞાનથીજ તે તે બાબતની ઉત્તમ સ્થિતિનું યોગ્ય સ્વરૂપ અને તેના લાભો મનુષ્યને સમજાય છે, જ્ઞાનથીજ પછી તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની તેનામાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ પ્રયત્નમાં બેસાય છે, જ્ઞાનથીજ કાર્ય સિદ્ધિ માટે આવશ્યક દૈવી ગુણો ધૈર્ય, ઉત્સાહ, આત્મશ્રદ્ધા, સહનશીલતા, ઉદારતા, ક્ષમા ઇત્યાદિ જન્યત થઇ શકે પામે છે અને પરિણામે જ્ઞાનથીજ ઇચ્છિત સ્થિતિરૂપ મિટ થઇ મેળવવાને મનુષ્ય બાગ્યશાળી થાય છે.

એ જ્ઞાનનો પ્રસાર કેવી રીતે થઇ શકે તે વિષે વિચાર કરતાં તરતજ પ્રતિત થશે કે તે બાબતમાં વાંચનના જેવું સુગમ અને ઉત્તમ સાધન આ જમાનામાં ખીજું એકપણ નથી; અને તેટલા માટે આ દેશમાં જે જે બાબતમાં દુર્દશા જણાતી હોય તે તે બાબતને લગતું જ્ઞાન તે તે પ્રકારનાં ઉત્તમ પુસ્તકો અને માસિકો ઇત્યાદિ સાધનો દ્વારા ફેલાવવું બેઇએ.

દેશમાં પુસ્તકો, માસિકો અને વર્તમાનપત્રો તો નીકળેછેજ અને જેમનાથી અને છે તેઓ તેનો લાભ પણ લેછે, પરંતુ તેની કિંમત ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા જેવા ધનવાન દેશો કે બ્યાંના લોકોની સરાસરી વાર્ષિક આવક મનુષ્યદીક માત્રો રૂપિયા જેટલી છે ત્યાંના જેવીજ લગભગ

આહીં રહેતી હોવાથી સરાસરી માત્ર પંદરની આવક વાળો આ દેશમાંનો સૈંકડે નેકું ટકા જેટલો મધ્યમ અને નિર્ધન વર્ગ તો તેનો લાભ લેવાને સદા અશક્તજ રહેછે. માટે જેમ સાધારણ દુષ્કાળ વખતે અન્ન, જળ, વસ્ત્ર, ઔષધ, કામકાજ અને રહેઠાણુ ઇત્યાદિ ઘણા મહોટા પાયા ઉપર પુરાં પાડવાની જરૂર અને ફરજ સમજવામાં આવેછે તેવીજરીતે શરીર ખજ, મનોખજ, દ્રવ્યખજ, અને ધર્મખજ ઇત્યાદિ ખાખતોના કષ્ટદાયક દુષ્કાળો જ્યાં અનેક વર્ષથી ચાલુ રહી ધર દરી બેઠેલા છે એવા આ દેશમાં ગરીબો ખરચી શકે એવી માત્ર નામની કિંમતે ઉત્તમ વાંચન પુરૂં પાડવાનું કાર્ય ઘણા બહોળા પ્રમાણમાં થવું બેઠ્યું.

એ કાર્ય કરવાની પવિત્ર ફરજ આપણા શ્રીમંતો, વિક્રાનો, ધર્મ ગુરુઓ, પરોપકારી મંડળો, રાજ મહારાજઓ અને અગ્રેસરો તેમજ નામદાર સરકારને શિર રહેલી છે. માટે તેઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાય અને શરિરખજ, મનોખજ તેમજ ધનખજવાળાઓ વચ્ચેનું બેડાણુ વધતું જઈ દેશોત્તતિની બીજ અનેક ખાખતોની પેટું વિવિધ વ્યાવહારિક પારમાર્થીક જ્ઞાનનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવાને માટે અનેક પરોપકારી મંડળો સ્થાપન થાય, તેઓ દ્વારા વિશાળ યોજનાઓ અમલમાં મુકાય, ઉત્તમ વાંચન માત્ર નામનીજ કિંમતે અપાય અને તે તૈયાર કરાવવાનો, ફેલાવવાનો તથા સસ્તું આપવાને લગતો ખરચ તથા મહેનત પરોપકાર દ્રષ્ટિથી ઉઠાવી લેવાય એવી ઇચ્છાથી તે ખાખતમાં શરૂઆત દાખલ કંઈક ચલન કરવો એ આ સસ્તું સાહિત્ય વધક કાર્યાલય નો હાલમાં મુખ્ય હેતુ છે.

એ હેતુને અનુસરીને આ ખાતાએ બે વર્ષમાં થઇને જુદા જુદા ગૃહસ્થોના ઉઠી દાખલ દ્રવ્ય વડે સાત લોકોપયોગી પુસ્તકોની ચોપન હબર પ્રતો પડતર કિંમતે પ્રસિધ્ધ કરી હતી. જેની કિંમત બીજી રીતે નીકળતાં તેવાં પુસ્તકો સાથે સરખાવતાં સૈંકડે સાઠ ટકા જેટલી ઓછી રાખી શકાવાથી તે ખરાદનાર જન સમાજને ખાવીસ હબર રૂપિયાનો

કાયદો થયો હતો. ચોપન હજાર પ્રતોમાંથી સાતેક હજાર પ્રતોજ હવે સિલકમાં છે.

જ્ઞાન પ્રસારની બહોળી આવશ્યકતા તરફ જતાં ઉપલું કાર્યતો સમુદ્રમાંના દીપા સમાન પણ નથી. હજીતો જુદાં જુદાં વિષયોને લગતાં હજારો પુસ્તકોની લાખો પ્રતો એના કરતાં પણ સસ્તી કિંમતે કહાડવી જોઈએ. યોગ્ય પ્રયત્નથી એકાર્થ ખની શકે તેવું છે; તેમ જન સમાજ પણ સસ્તા પણાને લીધે તેનો બહોળા પ્રમાણમાં લાભ લઈ શકે તેમ છે, પરંતુ તે દરેક પુસ્તક છપાય અને ખપી રહે ત્યાંસુધી તે ખાતે શકવા પડતા દ્રવ્યની અગવડની ખામી તે કાર્યમાં એક મોટી અડચણ રૂપ હતી અને છે.

એ અડચણ હાલ તુરત દેટલેક અંશે દૂર રહે એવા હેતુથી વાંચનારાઓને તેમનાજ દ્રવ્યથી ઉત્તમ અને સસ્તું વાંચન પૂરું પાડી શકાય એવા ધોરણપર ગ્રંથમાળાઓ અને માસિકો કહાડવા સંખ્યાની આ યોજના જન્મ પામી છે.

એ યોજનાને અનુસરીને જુદા જુદા વિષયોને લગતી સસ્તી કિંમતે કહાડી શકાય એવી દેટલીક ગ્રંથમાળાઓ નીચે જણાવી છે.

૧ વેદાન્ત ગ્રંથમાળા.	૮ નવલકથા માળા.
૨ મહાભારત રામાયણ ગ્રંથમાળા.	૯ ઇતિહાસ માળા.
૩ પુરાણ ગ્રંથમાળા.	૧૦ મંક્ષિત જીવન ચરિત્રમાળા.
૪ સ્ત્રી ઉપયોગી ગ્રંથમાળા.	૧૧ અહદ્ જીવન ચરિત્રમાળા.
૫ વિદ્યાર્થી ઉપયોગી ગ્રંથમાળા.	૧૨ વૈદ્યક ગ્રંથમાળા.
૬ પ્રાચીન કાવ્યમાળા.	૧૩ વ્યાખ્યાન ગ્રંથમાળા.
૭ નવીન કાવ્યમાળા.	૧૪ વિવિધ ગ્રંથમાળા.

એ ઊપરાંત નીચે જણાવેલા પ્રકારનાં અને ખીન્ન પણ આવશ્યક હોય તે તે પ્રકારનાં માસિકો સસ્તી કિંમતે કહાડી તે દ્વારા તે તે પ્રકારનું બહોળું વાંચન ફેલાવી શકાય.

અહીં રહેતી હોવાથી સરાસરી માત્ર પંદરની આવક વાળો આ દેશમાંનો સૈંકડે નેવું ટકા જેટલો મધ્યમ અને નિર્ધન વર્ગ તો તેનો લાભ લેવાને સદા અશક્તજ રહેછે. માટે જેમ સાધારણ દુષ્કાળ વખતે અન્ન, જળ, વસ્ત્ર, ઔષધ, કામકાજ અને રહેઠાણુ ઇત્યાદિ ધણા મહોટા પાયા ઉપર પુરાં પાડવાની જરૂર અને ફરજ સમજવામાં આવેછે તેવીજરીતે શરીર અળ, મનોઅળ, દ્રવ્યઅળ, અને ધર્મઅળ ઇત્યાદિ બાબતોના કષ્ટદાયક દુષ્કાળો જ્યાં અનેક વર્ષથી ચાલુ રહી ઘર ફરી ખેંચેલા છે એવા આ દેશમાં ગરીબો ખરચી શકે એવી માત્ર નામની કિંમતે ઉત્તમ વાંચન પુરું પાડવાનું કાર્ય ધણા બહોળા પ્રમાણમાં થવું જોઈએ.

એ કાર્ય કરવાની પવિત્ર ફરજ આપણા શ્રીમંતો, વિદ્વાનો, ધર્મ ગુરૂઓ, પરોપકારી મંડળો, રાજ મહારાજઓ અને અગ્રેસરો તેમજ નામદાર સરકારને શિર રહેલી છે. માટે તેઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાય અને શરિરઅળ, મનોઅળ તેમજ ધનઅળવાળાઓ વચ્ચેનું બેડાણુ વધતું જઈ દેશોન્નતિની ખીણ અનેક બાબતોની પેઠે વિવિધ વ્યાવહારિક પારમાર્થીક જ્ઞાનનો બહોળા પ્રમાણમાં પ્રચાર કરવાને માટે અનેક પરોપકારી મંડળો સ્થાપન થાય, તેઓ દ્વારા વિશાળ યોજનાઓ અમલમાં મુકાય, ઉત્તમ વાંચન માત્ર નામનીજ કિંમતે અપાય અને તે તૈયાર કરાવવાનો, ફેલાવવાનો તથા સસ્તું આપવાને લગતો ખરચ તથા મહેનત પરોપકાર દ્રષ્ટિથી ઉઠાવી લેવાય એવી ઇચ્છાથી તે બાબતમાં શરૂઆત ઢાંખલ કંઈક ચતન કરવો એ આ સસ્તું સાહિત્ય વધકે કાર્યાલય નો હાલમાં મુખ્ય હેતુ છે.

એ હેતુને અનુસરીને આ ખાતાએ બે વર્ષમાં થઈને જુદા જુદા ગૃહસ્થોના ઉઠી દાખલ દ્રવ્ય વડે સાન લોકોપયોગી પુસ્તકોની ચોપન હબર પ્રતો પડતર કિંમતે પ્રસિધ્ધ કરી હતી. જેની કિંમત ખીણ રીતે નીકળતાં તેવાં પુસ્તકો સાથે સરખાવતાં સૈંકડે સાઠ ટકા જેટલી ઓછી રાખી શકાવાથી તે ખરાદનાર જન સમાજને ખાવીસ હબર રૂપિયાનો

કાયદો થયો હતો. ચોપન હજાર પ્રતોમાંથી સાતેક હજાર પ્રતોજ હવે સિલકમાં છે.

ગ્નન પ્રસારની બહોળી આવશ્યકતા તરફ એવાં ઉપદ્રું કાર્યતો સમુદ્રમાંના દીપા સમાન પણ નથી. હજીતો જુદાં જુદાં વિષયોને લગતાં હજારો પુસ્તકોની લાખો પ્રતો એના કરતાં પણ સસ્તી કિંમતે કહાડવી જોઈએ. યોગ્ય પ્રયત્નથી એકાંચ બની શકે તેવું છે; તેમ જન સમાજ પણ સસ્તા પણને લીધે તેનો બહોળા પ્રમાણમાં લાભ લઈ શકે તેમ છે, પરંતુ તે દરેક પુસ્તક છપાય અને બપી રહે ત્યાંસુધી તે ખાતે: રોકવા પડતા દ્રવ્યની અગવડની ખામી તે કાર્યમાં એક મોટી અડચણ રૂપ હતી અને છે.

એ અડચણ હાલ તુરત દેટલીક અંશે દુર રહે એવા હેતુથી વાંચનારાઓને તેમનાજ દ્રવ્યથી ઉત્તમ અને સસ્તું વાંચન પૂરું પાડી શકાય એવા ધોરણપર ગ્રંથમાળાઓ અને માસિકો કહાડવા સંખ્યાની આ યોજના જન્મ પામી છે.

એ યોજનાને અનુસરીને જુદા જુદા વિષયોને લગતી સસ્તી કિંમતે કહાડી શકાય એવી દેટલીક ગ્રંથમાળાઓ નીચે જણાવી છે.

૧ વેદાન્ત ગ્રંથમાળા.	૮ નવલકથા માળા.
૨ મહાભારત રામાયણ ગ્રંથમાળા.	૯ ઇતિહાસ માળા.
૩ પુરાણ ગ્રંથમાળા.	૧૦ સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્રમાળા.
૪ સ્ત્રી ઉપયોગી ગ્રંથમાળા.	૧૧ અહર્ જીવન ચરિત્રમાળા.
૫ વિદ્યાર્થી ઉપયોગી ગ્રંથમાળા.	૧૨ વૈદ્યક ગ્રંથમાળા.
૬ પ્રાચીન કાવ્યમાળા.	૧૩ વ્યાખ્યાન ગ્રંથમાળા.
૭ નવીન કાવ્યમાળા.	૧૪ વિવિધ ગ્રંથમાળા.

એ જીપરાંત નીચે જણાવેલા પ્રકારનાં અને ખીન્ન પણ આવશ્યક હોય તે તે પ્રકારનાં માસિકો સસ્તી કિંમતે કહાડી તે કાશ તે તે પ્રકારનું બહોળું વાંચન ફેલાવી શકાય.

૧ કારીગરો માટે	૫ વિદ્યાર્થીઓ માટે
૨ વેપારીઓ માટે	૬ વિવિધ વિષયો સંબંધી
૩ સ્ત્રીઓ માટે	૭ ખેતીવાડી વિષે
૪ સન્યાસીઓ માટે	

ત્રીજી આખત સાપ્તાહિક વર્તમાન પત્ર (મુંબઈના “ગુજરાતી” પત્ર જેવા કદતું) કાંઈપણ મુલ્ય લીધા વિના માત્ર પોષ્ટેજ ખર્ચનાં બદલામાંજ કહાડવાને લગતી છે. આ આખતને લગતો સર્વ ખર્ચ ઉદાર સંસ્થાઓની સહાયતાથી તેમજ બહાર ખર્ચોની આવકથી નિભાવી શકાય, અને દસ હજાર પ્રતોથી તેની શરૂઆત કરીને સગવડના પ્રમાણમાં તેમાં વધારો કરતા રહી લાખની સંખ્યા સુધી તે પૂરું પાડી શકાય.

ઉપર જણાવેલી આખતો માટે બેઠતું ઉત્તમ અને પૂરતું લખાણ ક્યાંથી લાવવું? તેનો ખુલાસો કે, સંસ્કૃત, ઇંગ્લીશ, ખંગાળી, મરાઠી, હિંદી અને ઉર્દુ વિગેરે જાણીતી ભાષાઓમાં ઉત્તમ અને ઉપયોગી વાંચન એટલા મોટા પ્રમાણમાં બહાર પડી ચુકેલું છે અને નવું પડતું જાય છે કે તે સર્વનો દમ્મો અંશપણ હજી આપણી ગુજરાતી ભાષામાં બહાર આવી શક્યો નથી. વાંચનના એ વિશાળ સાગરમાંથી ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે એવાં સારાંમાં સારાં ચુંટી કહાડેલાં લખાણો અને અનુકરણો માત્ર ઉપર જણાવેલી ગ્રંથમાળાઓ, માસિકો અને વર્તમાનપત્ર દ્વારા અપાય તોપણ તે કદી પુરે તેમ નથી. વળી આ જન સેવાના કાર્યમાં નિષ્કામતાથી ઉત્તમ લેખો આપી શકે એવા સુયોગ્ય વિદ્વાનોની હવે ખુબી અછત જેવું ન હોવાથી નવિન લેખો પણ પૂરતા પ્રમાણમાં આપી શકાય તેમ છે.

આગળ જણાવેલી યોજનાઓમાંથી અજમાયશ દાખલ વિવિધ ગ્રંથમાળા ને લગતી યોજના આ સાથેજ અને આ ખાતા મારફતેજ શરૂ થાય છે. જે વિષેની હકીકત તથા નિયમો આ પુસ્તકમાં અન્ય સ્થળે

આપેલા છે. અનુમાન કરેલા સુયોગ્ય પરિણામો પ્રતિનંદિ થશે તો ખનતી તાકીદે નીચેની ગ્રંથમાળાઓ શરૂ કરવા યત્ન થશે.

૧ સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર માળા.—જેમાં દેશ વિદેશનાં મહાન નરનારીઓનાં સુદૃઢ કહારેણાં ઉત્તમ ચરિત્રો આવતાં રહેશે.

૨ વેદાંત ગ્રંથમાળા.—જેમાં જ્ઞાનેશ્વરી, યોગવાસિષ્ઠ, સમાધ્યગણેશગીતા, પંચદશી, ત્રિદશનાનંદીગીતા અદ્વૈતામૃત, ઉપનિષદો, અધ્યાત્મરામાયણ, વેદાંતસ્તોત્ર ઇત્યાદિ વેદાંતને લગતાં પુસ્તકોનાં ભાષાંતરો ખનતી સુધી તેના મુળ શ્લોક સહિત આપવામાં આવશે.

૩ પ્રાચીન ઇતિહાસ માળા.—જેમાં મહાભારત તથા રામાયણનાં પુસ્તકો અને ભાગવત ઇત્યાદિ પુરાણો તથા ઉપ પુરાણો શ્લોક સહિત આવશે.

ઉપર જણાવેલી અને બીજીપણ અનેક પ્રકારની સસ્તું વાંચન ફેલાવવાને લગતી યોજનાઓ પરોપકાર દ્રષ્ટિએ અનેક હસ્તે શરૂ કરી સારાં પરિણામો લાવી શકાય તેમ છે. અનેક પરોપકારી સદ્ગુણસ્થો, વિક્રાનો, રાજા મહારાજાઓ તેમજ ગુજરાત વર્નાક્યુલરસોસાયટી, કારખસ સભા અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ જેવાં પરોપકારી મંડળો આ બાબતમાં ધણું કરી શકે તેમછે. અત્યાર સુધીમાં પણ બેઠે ઠીક પ્રયાસો થયાછે અને સેંકડો પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવ્યાં છે પરંતુ સાધારણ અને કનિષ્ઠ નિયતિવાળા જન સમાજમાંના સેંકડે નેતૃકાથી પણ વધારે પ્રમાણવાળા વર્ગની નિયતિને બંધ બેસતી તેની કિંમત ન રાખી શકાયાથી તે વર્ગમાં તે પ્રયાસો માત્ર થોડાજ પ્રમાણમાં ઉપયોગી થઈ શક્યા છે.

અતિ ધનવાન ઇંગ્લંડ જેવા દેશમાં પણ ઉત્તમ પુસ્તકો એટલી સસ્તી કિંમતે મળી શકે છે કે તે પુસ્તકોનું કંદ અને તેમાં વપરાતા કાગળો પૂઠાં અને બંધાઇ વિગેરે બેતાં આ સસ્તા સાહિત્ય તરફથી રાખવી પડતી કિંમત પણ હજી તેના કરતાં વધારે છે.

બાયરન, ટેનીસન, શૈલી, ઐનીંગ, શેક્ષ્પિયર, મિલ, હક્સલી અને ડાર્વિન ઇત્યાદિ ત્યાંના પ્રખ્યાત અને મહાન કવિયો તેમજ લેખકોનાં પુસ્તકોની સસ્તી આવૃત્તિઓ જેમણે બેઇ હશે તેમને ઉપલી બાબત અધિક સમજાવવી પડે તેમ નથી આ પુસ્તકો તે દેશમાંજ સસ્તાં વેચાય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ આટલે દુર આવીને આ દેશમાં પણ તે તેટલાંજ સસ્તાં વેચાય છે.

આ કષ્ઠનાર જેવા ઇંગ્રેજ ભાષાથી અજાણ્યા હોય તેવા બંધુઓની જાણમાટે આ બાબતના એક બે દાખલાઓ પણ આપી શકાશે.

લૉર્ડ લીટનકૃત “ઝનોની” નામનું પુસ્તક-જેના ઉપરથી અનુકરણ થઇ ગુજરાતીમાં નીકળેલું પુસ્તક રૂ ૨ ની કિંમતે આ દેશમાં વેચાય છે તે મુળ ઇંગ્રેજ પુસ્તક માત્ર પાંચ આનીમાં અહીં હજારો માઇલ આવવાનો ખર્ચ ચડવા છતાં વેચાય છે.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી જેવા પરોપકારી સાહિત્ય પ્રચારક મંડળ તરફથી ભાષાંતર થઇને રૂ ૧૫માં બહાર પડેલા ‘કેળવણી’ નામના પુસ્તકનું “એડ્યુકેશન” નામનું હર્બર્ટ સ્પેન્સર રચિત મુળ ઇંગ્રેજ પુસ્તક તે દેશના વેપારને ખાતર કાર્ય કરનારા વેપારીઓ હસ્તે નીકળ્યા છતાં પણ માત્ર પાંચ આનામાંજ મળી શકે છે.

જે પ્રજામાં અગત્યનું વાંચન આટલું બધું સસ્તું મળી શકતું હોય ત્યાંના ગરીબમાં ગરીબ મજૂરોના ઘરમાં પણ સેંકડો પુસ્તકોની લાઇબ્રેરીઓ હોય અને તે પ્રજા વ્યવહાર, કળા, બળ, બુદ્ધિ, અને વૈભવ વિગેરેમાં વિશેષ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

ઉપર જણાવેલાં અગત્યનાં ઇંગ્રેજ પુસ્તકોની સાથે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થતાં અગત્યનાં પુસ્તકોની સરખામણી કરી બેવાથી

હરકોઈ સબજનની ખાત્રી થશે જ કે અહીંનાં તેવાં પુસ્તકોની દિંમતનું પ્રમાણ ત્રણ ચાર ગણું તો છે જ. આ તુલનાથી એમ કહેવાનું નથી કે તેટલી બધી કમાણી અહીંના પુસ્તકવાળાઓ કે મંડળો કરી લે છે. અહીંની ઓછી ખપત મોંઘવારીનું અગત્યનું કારણ છે, પરંતુ **મોંઘવારી એ ઓછી ખપતનું કારણ** થઈ પડે છે એ વાત હજી આપણા દેશના વેપારીઓ અને પરોપકારી ગૃહસ્થો તેમજ મંડળોના ધ્યાનપર લાવવી એજ અત્ર આશય છે. ખીજે આશય એવું કહેવાનો છે કે, “વાર્ષિક સાતસોની પેદાશવાળા દેશમાં ચાર આને મળતું હોય તેવું પુસ્તક પંદર રૂપિયાની પેદાશવાળા દેશમાં એક રૂપિયે મળતું હોય તો તે ખસોગણું મોંઘું પડ્યું કે નહિ ? ત્રિય વાંચનાર ! આટલી બધી મોંઘવારી હશે સાંસુધી જ્ઞાન જેવી સર્વથી વધારે અગત્યની ચીજ આ દેશમાં પુરતી રીતે ફેલાઈ શકશે ? ”

સારે યોગ્ય સસ્તાપણું કેવી રીતે આવી શકશે ? આ લખનારને તો ખીજે કોઈ માર્ગ તે વિષે ન દેખાતાં એટલું જ સમજાય છે કે, પરોપકાર વૃત્તિથી જ એ કાર્ય ખની શકે તેમ છે.

ઉપર પ્રમાણે હકીકત હોવાથી પરોપકાર કરવાને લગતી ખીજી અનેક ખાખતોના જેટલું જ અને ખર્ચ કહેતાં તેથી પણ વધારે મહત્ત્વ આ ખાખતને અપાવું અમ્યે. સાધારણ અને ગરીબ સ્થિતિવાલાઓએ શરિરથી, ધનવાનોએ ધનથી અને વિક્કાનોએ વિદ્યાથી આ ઉત્તમ પરોપકારનું કાર્ય કરવું બેઘએ.

પરોપકારનાં અનેક કાર્યો કરવાનો ઉત્સાહ દર્શાવનારાકંઈએક મનુષ્યો જેવા સાંભળવામાં આવે છે, પરંતુ કાર્ય પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવાનું તેમાંના ધણાખરાથી ખની શકતું નથી. ખરી વાત છે કે શરીરખજ, દ્રવ્યખજ અને વિદ્યાખજ અર્થાત મનોખજનો યોગ થયા વિના આવાં કાર્યો બેઘએ તેવી રીતે થઈ શકતાં નથી પરંતુ ઉત્સાહી મનુષ્યો તે સર્વ સંયોગો તુરતમાં પ્રાપ્ત નહોત્ય તેથી નિરાશ થતા નથી. ત્રણમાંનું એક.

બનતો ધણુ ભાગે દરેક મનુષ્યમાં રહેલું હોય છેજ. જો તે એક બળનો ઉદારતા અને દક્ષતા તથા નિષ્કામતા પૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવે તો બીજાં બળો અથવા તે બળ વિના બીજીરીતે નહીં જોય એવી યુક્તિઓ પ્રાપ્ત થયા વિના નથીજ રહેતી.

કંઈ એક ઉત્સાહી દેખાતા મનુષ્યો ઉપર પ્રમાણે પ્રાપ્ત બળનો ઉપયોગ ન કરતાં પ્રથમથીજ બીજાની મદદની વાટ જોઈને બેસી રહેછે, અને પછીતે ન મળવાથી બીજાઓ પર મદદ નહિ આપવાનો દોષ અને રોષ વર્ષાવે છે. શરિર સંપત્તિ વાળા મનુષ્યો તે સંપત્તિનો બનતો સદ્ ઉપયોગ કરવા રૂપ શરૂઆત કર્યા વિનાજ મ્હોટી અને ખોટી આશામાં રમતા હોય છે કે, ધનવાનો કે વિદ્વાનો તરફથી આટલી મદદની અમારે જરૂર છે તે મળી આવે તો અમે અમુક અમુક પરોપકારનાં કાર્યો ઉઠાવવ તૈયાર છીએ.

ધન સંપત્તિવાળાઓ યથાશક્તિ તે સંપત્તિનો ઉપયોગ કરીને શરૂઆત કર્યા વિનાજ એવી આશામાં વખત ગાળતા હોય છે કે, વિદ્વાનો અને બીજાઓની અમુક મદદ મળી આવે તો અમુક જનસેવાનાં કાર્યો કરવા અમારી ધારણા છે.

વિદ્વાન મનુષ્યો પોતાની વિદ્યાનો બનતો સદ્ ઉપયોગ કરી બતાવવા પહેલાંજ ઇચ્છે છે કે, ધનવાનો અને જન સમાજ તરફથી અમને અમુક ટેકા મળવો જોઈએ જેથી અમે દેશ અને ધર્મ સેવાનાં અમુક કાર્યો ઉઠાવી શકીએ.

આવી આશાઓમાં રમ્યા કરવાથી કદી કોઈ મહત્તાવાળાં કાર્યો થયાં નથી ને થનાર પણ નથી. દુનિયામાં જે કાંઈ મ્હોટાં કાર્યો થયાં છે તે સર્વનાં કરનારાઓએ એવી વૃથા આશાઓમાં સમય ન ગાળતાં પોત પોતાને પ્રાપ્ત બળ અને સાધનનો યથા શક્તિ સદ્ઉપયોગ કરીનેજ તેવાં કાર્યો ની શરૂઆત કરેલી હોય છે. બીજાઓની સહાયતો પછીજ મળેછે.

સ્વતંત્ર કાર્યો શરૂ કરવાનું ન અને તેઓ તેવાં કાર્યો કરનારાઓને ખનતી મદદ કરવાનું રાખે તો પણ થોડું નથી. આથી પરીણામે તેમની પોતાનીજ શક્તિઓ અભ્યાસ અને અનુભવથી પરિપક્વ થઇ અધિક બળવાન થાય છે, અને ઇચ્છિત સ્વતંત્ર કાર્યો કરવાની યોગ્યતા તેઓમાં આવે છે.

વ્યાપારીઓ વ્યાપારને ખાતર પણ આવી જુદી જુદી યોજનાઓ ઉપાડી લે તો આ ખાતાના જેવી અથવા તેથી સહેજ વધુ કિંમતે તે પાર પાડી શકે અને સ્વાર્થ ભેગો પરોપકાર પાશુ સાધ્ય કરી શકે. “ થોડે નફે થણો વ્યાપાર ” એ કહેવત પર અમલ કરનારા ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા જેવા વેપારીઓજ આ દેશમાં ક્યાં છે ?

કોઇપણ મંડળ, વ્યાપારી, પરોપકારી ગૃહસ્થ, ધર્મગુરુ, વિદ્વાન, અગ્રેસર અથવા રાજ મહારાજ જેઓ આ અથવા આને મળતી કોઇપણ યોજના તૈયાર કરવા અથવા અમલમાં લાવવા ઇચ્છતા હોય તેઓને અથથી ઇતિસુધી આ ખાતા સંબંધી પોતાને મળેલો અનુભવ દર્શાવવાને અને જરૂર હશે તો તેવા કાર્યમાં આ ખાતા દ્વારા વ્યવસ્થા વિગેરેની ખનતી અનુકૂળતા કરી આપવાને આ લખનાર તૈયારજ રહેશે.

હરિ ૐ તત્સત્.

સુખર્ષ. સંવત ૧૯૬૭ કાર્તિક

લિધુ—અખંડાનંદ

‘મંત્રી’ સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

આ વિવિધ ગ્રંથમાળા

વિષે કેટલુંક વિવેચન.

સસ્તા વાંચનને લગતી આગળ જણાવેલી યોજનાઓમાંથી અજ-
માયશ દાખલ આ **વિવિધ ગ્રંથમાળા** ની યોજના આ ખાતાએજ
હાથ ધરી છે જેનો અનુભવ અન્ય યોજનાઓ માટે રસ્તો કરશે.

આ ગ્રંથમાળા મારફતે હરકોઇ ઉપયોગી વિષયને લગતાં પુસ્તકો
નીકળનાર હોવાથી તેનું નામ **વિવિધ ગ્રંથમાળા** રાખ્યું છે.

આ ગ્રંથમાળા મારફતે આપવા ધારેલાં આ પુસ્તક સિવાયનાં
બીજાં પુસ્તકોમાંનાં કેટલાંકનાં નામ આ નીચે આપ્યાં છે. જે ઉપરથી
પુસ્તકોની પસંદગીનું ધોરણ કેટલેક અંશે વાંચકવર્ગના ધ્યાનમાં આવશે.

(૧) સ્વામી રામતીર્થનું જીવન તથા વ્યાખ્યાનો. (૨) સ્વામી
વિવેકાનંદનાં કામો, કાળો તથા વ્યાખ્યાનો (૩) બાલુ કેશવચંદ્રસેન કૃત
નવસંહિતા (આખી અથવા તેનો સાર) (૪-૫) હમીર કાવ્ય તથા ચાર
સંવાદો. (કલાપી-લાડી દરબાર કૃત) (૬) જપાનની મુસાફરી (૭) સ્વ-
ન્યાય મુર્તી રાનડેનાં ધર્મપત્રિ હસ્તે તેમનાં ચરિત્ર વિષે બહાર પડેલા
પુસ્તકનું ભાષાંતર (૮) અખળા હિત દર્પણ. (નવીન ધનામી નિબંધ)
(૯) હિંદની ઉન્નતિનો માર્ગ (વિદુષિ એનીખિસંટ કૃત) (૧૦) ભક્તિ જ્ઞાન
પદ સંગ્રહ. (૧૧) કેવી રીતે પોતાની ઉન્નતિ કરવી? (૧૨) મા અને
છોકરાં. (૧૩) શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનાં વચનામૃત. (૧૪) સદવચન સંગ્રહ
(મહાત્માઓનાં ઉપદેશક વચનોના સંગ્રહરૂપ.)

ઉપર જણાવેલાંમાંથી તેમજ બીજાં પણ બુદ્ધ બુદ્ધ વિષયોને
લગતાં જે કાંઈ લોકોપયોગી જણાશે તે તે પુસ્તકો-પછી તે અગાઉ
પ્રસિધ્ધ થઈ ચુકેલાં હશે કે નવાં પ્રસિધ્ધ કરવાનાં હશે તે—આ ગ્રંથ-
માળા દ્વારા અપાતાં રહેશે.

* મોંઘી કિંમતે પ્રસિધ્ધ થવાથી જન સમુહને ને ઘણા મોટા ભાગ તેના
લાભ લઈ શકશે ન હોય તેમને માટે તો એ પ્રસિધ્ધ થઈ ચુકેલાં તે ન પ્રસિધ્ધ
થયેલાંના જેવાંજે એ વાતની અવગતિ આપવામાં આવે છે.

વિદ્વાનો પાસે પ્રસિધ્ધ થયા વિના પડી રહેલાં તેમજ નવિન તૈયાર થયેલાં તથા ઉપયોગી ક્રતાં મળી શકતાં ન હોય અથવા પ્રસિધ્ધ ન થયાં હોય તેવાં પુસ્તકો, નૌવેલો, નિબંધો, જીવન ચરિત્રો, તેમજ સ્ત્રીવર્ગને ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં પુસ્તકો પણ આ ગ્રંથમાળા દ્વારા બહાર પાડવા યત્ન થશે.

ઈંગ્લીશ, સંસ્કૃત, ખંગાળી, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દુ ઇત્યાદિ ભાષાઓમાં નીકળેલાં જે પુસ્તકો તેમજ લેખો સાધારણ જન સમાજને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હશે તેનાં ભાષાંતરો પણ આ ગ્રંથમાળા દ્વારા આપવા યત્ન થશે. સ્વર્ગસ્થ નારાયણ હેમચંદ્રે બહાર પાડેલાં સેંકડો પુસ્તકોમાંનાં ઉત્તમ પુસ્તકો પણ સંગ્રોધન સહિત બહાર પડતાં રહેશે.

જે કોઈ સંજ્ઞાના અથવા પરોપકારી મંડળો સારાં પુસ્તકો યા લેખો તૈયાર કરીને યા કરાવીને નિષ્કામ ભાવથી તે પ્રસિધ્ધ કરવા આપશે તે પણ આ ગ્રંથમાળા દ્વારા યથાવકાશ પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવશે.

આ ગ્રંથમાળાનું અથવા આ ખાતા તરફનું દરેક પુસ્તક પ્રાપ્ત સાધન અને સંયોગોને અનુસરીને સંશુદ્ધિ વિગેરે ખાખતમાં ખનતી કાળજી પૂર્વકજ નીકળે છે અને નીકળશે, ક્રતાં અનેક કારણે તેમાં ભુલ ચુક રહી જાય એ પણ સંભવીતજ છે. માટે સંજ્ઞાનોને તેવું જે કાંઈ પ્રતિત થાય તે વિષે યોગ્ય સુચનાઓ આપવાને તેમને નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થનાં છે. આથી અન્ય આવૃત્તિ સમયે તે સુધારાવી શકાશે.

સવ પ્રકારે અનુપમ અને સર્વોત્તમ શ્રી હરિ વિના બ્રહ્માંડ માત્રમાં એવી કોઈપણ વ્યક્તિ, પદાર્થ કે કાર્ય નથી કે જેને તેનાથી ઉતરતી વસ્તુ સાથે સરખાવવાથી તે ઉત્તમ ન જણાય. તેમજ એવું પણ કથુંજ નથી કે જેને તેનાથી ઉત્તમ સ્ત્રીજ સાથે સરખાવી બેવાથી તે કનિષ્ઠ ન જણાય. ક્રતાં શુભેચ્છા પૂર્વકની સુચનાઓ જંગતમાં અવશ્યની ને હિતકારકજ મનાતી અને નિવડતી આવી છે. માટે આ ખાતા તરફથી બહાર પડતા વિચારો તેમજ યોજનાઓ વિષે તથા આ ગ્રંથમાળા દ્વારા અને બીજી

રીતે બહાર પડેલાં અને પડનારાં પુસ્તકોની પસંદગી વિગેરે બાબતો વિષે અનુભવી સભજનો તરફની સુચનાઓ મેળવવાને આ ખાતું સર્વદા આતુરજ રહેશે.

ચોજના વિચારવાનું તેમજ અમલમાં મુકવાનું સર્વકાર્ય કંઈ પણ જીવ જેવા ફંડકે મહેનતની. સહાયતા વિના એક હાથે કરવાનું હોવાથી બહારથી મળતી સુચનાઓ જેટલા પ્રમાણમાં તે સ્થિતિના જ્ઞાન પૂર્વક, અમલ કરાવવાના અનાગ્રહ પૂર્વક અને અમલ કરવાની બાબતમાં યથા શક્તિ સહાયક થવાની તત્પરતા પૂર્વક મળશે તેટલા પ્રમાણમાં તે માટે આ લખનાર અધિક ઉપકારી થશે. વળી વિચારોની અદક્ષા બદલી સંબંધી યત્ર વ્યવહારનું કાર્યપણુ એટલું વિશાળ છે કે તે ખાતે પુરતો વખત રોકવાજતાં પ્રાપ્ત વ્યવસ્થાનું કાર્ય તદ્દન છોડી દેવુંજ પડે તેમ છે માટે બહારથી મળતી સુચનાઓ સાંભળતા જંઈ તેપર બનતો વિચાર અને અમલ થવા યત્ન કરવાનુંજ હાલ તુરત તો રાખવું પડયું છે.

કાર્ય પ્રદેશના કંઈપણ અનુભવ કે જ્ઞાન વિનાના તેમજ પોતાથી કશું બને નહિ અને બીજાઓની ખોટો ખોળવામાં ચતુર તથા કુવાના કાચખાની પેઠે પોતાની અલ્પ સૃષ્ટિ અને દ્રષ્ટિમાં યોગ્ય જણાય તે રસ્તેજ બધા જગતને ચાલતું બેવા ઇચ્છનારાઓ અને અમુકે આમ કરવું બેઠાંએ ને અમુકે તેમ કરવું બેઠાંએ ઇત્યાદિ પ્રક્ષાપો કરવાની પ્રાથમિક વાયળ સ્થિતિમાંજ જેઓ પડી રહેલા હોય તેમને પોતાની સ્થિતિની કિંમત સમજાય અને કેવા કાર્ય વાહક શ્રેષ્ઠ પુરૂષોની દેશને જરૂર છે તેનું તેમને જ્ઞાન થઈ તેવા બનવાને તેઓ આકર્ષાય એવા હેતુથી આપણા માનવંત રાજ્યદ્વારી પુરૂષ રત્ન શ્રીયુત ગોખલેનાં વચનો નીચે ટાંકવામાં આવે છે.

“હાલની સ્થિતિમાં જે માગીએ છીએ તે નવા વિચારો નથી, પણ આત્મબલિદાન છે. વાતો કરવાનું નહિ પણ કાર્ય કરવાનું છે. સવારમાં વહેલા કામ કરો, અને રાત્રે મોડા સુધી કામ કરો. સવારે પ્રાતઃકાળે કામ

કરો અને રા અધાર થાય તો પણ કામ કરો. આપણે માટે ભાવિના ઉદરમાં શું ભર્યું છે તે કોઈ બાંધતું નથી, પરંતુ એક વસ્તુ તદ્દન સ્થાયી છે કે—જે મનુષ્યોનું જીવન સ્વદેશભિમાનથી ઉછળી રહ્યું છે, શ્રદ્ધાથી ટકી રહ્યું છે, અને આત્મ ખલિદાનથી ઉદાર થયું છે તે મનુષ્યોને આપણી આખી શક્તિમાં એવી એક પણ વસ્તુ નથી કે જે સાધ્ય ન થઈ શકે. હિંદ હવે આશા રાખે છ કે તેની સેવા માટે પુરતી સંખ્યામાં આવા પુરૂષો બહાર પડે. જે આ આશા કલિભૂત થાય તો સર્વ વાનાં સારાં થશે.”

ગ્રંથ દાન અથવા જ્ઞાન દાન.

જેઓ પોતાને યોગ્ય લાગે તેમને અથવા આ ખાતું ખાત્રી કરીને પસંદ કરે તેવા ગરીબ મનુષ્યોને આ ગ્રંથમાળા મફત પુરી પાડવા ખાતે કંઈપણ રકમ મોકલી આપશે તેમના તરફથી દરેક રૂપિયા દીઠ એક માણસને આ ગ્રંથમાળા પુરી પાડવામાં આવશે. મફતનો હુરૂપયોગ નથાય તેટલા માટે બાકીના આઠ આના તે માણસ પાસેથીજ લેવાશે.

આશા છે કે રાજા, મહારાજા તેમજ ઠાકોર સરદારો પોતાના તાબાની પ્રજામાં શુભ વાંચન દ્વારા જ્ઞાન વૃદ્ધિ થવા અર્થે આ પ્રકારનો લાભ લોકોને અપાવશેજ.

આવક ખર્ચનો હિસાબ.

આ ગ્રંથમાળાનું લગાજન તથા હરેક પ્રકારની રૂમદ્દ અને આવકનો તથા ખર્ચનો હિસાબ અને રીપોર્ટ દર વર્ષે સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયના હિસાબ સાથે આ ગ્રંથમાળા દ્વારા પ્રસિદ્ધ થતો રહેશે. તેની રૂપે જે કંઈ ખૂટ જણાયે તો તે મદદ મેળવીને આ હરેક પ્રકારે પૂરવા યત્ન થશે અને વધારે જણાયે તો આવાં ખર્ચ સદ્કાર્યો કરવા ખાતે આ સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયના દ્વંદ્વમાં તે જમાં થશે.

સસ્તા પણ અને ખર્ચનો આધાર.

અનેક પ્રકારનાં પુસ્તકો ખરીદવાનો તથા ભાષાંતરો કરાવવાનો

તેમજ તેની દરેક પ્રકારની વ્યવસ્થાને લગતા ખર્ચની ગોઠવણ આ પ્રમાણે છે કે પહેલા તથા ખીજા વર્ગના ગ્રાહકોના લવાજમમાં ઢાળા પુરતો ખર્ચ ચડાવી લીધેલો છે. ત્રીજા તથા ચોથા વર્ગપર તે ખર્ચ ઢાળા પુરતો ચડાવેલો નથી. જેનો ખદલો સહાયક વર્ગ દ્વારા અથવા ખીજી રીતે મળતી સહાયતાથી વળી રહેવા ગણતરી રાખેલી છે.

ઉપલી ધારણા અને ગણતરીની રૂયે ત્રીજા તથા ચોથા વર્ગનાં મળીને પાંચસો ગ્રાહકો અથવા સહાયક વર્ગનાં પૂરતાં ગ્રાહકો નીકળી આવશે તોજ આ ગ્રંથમાળા આટલી સસ્તી કિંમતે ચાલુ રાખી શકાશે.

ચાલુ વર્ષના પ્રયાસને પરિણામે જે ઉપલી ગણતરી ખરી નહિ પડે તો પોષ્ટેજ ખર્ચ જુદું લેવાતું નથી તે જુદું લેવાની અથવાતો આ ગ્રંથમાળાને પડતી મૂકવાની જરૂર પડશે.

શુભેચ્છાઓની સંખ્યાતા અને નિષ્ફળતાના અતિ વિચારોમાં વધારે ગુંચવાઇ ન રહેતાં અને ધાર્મી પ્રમાણે સુગમતાઓ મલશે કે નહિ મળે એવા ડરના માર્મી પ્રથમથીજ હીક્ષા પડી જઇ હમેશ માટે મોંઘી કિંમતના ઘોરણમાં ફસી ન પડતાં ઉત્તમ વાંચનના સસ્તાપણા માટે ખની શક્તા યથા શક્તિ પ્રયાસો અને અજમાયશો જ્યાંસુધી યોગ્ય હાયોએ તે ઉપાડી નહિ લેવાય ત્યાં સુધી અને પોતાની રૂચિ કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી આ લખનારતો કંઈ જશેજ. શુભ પ્રયાસો અને અજમાયશો કદાચ નિષ્ફળ નિવડે તો પણ તેવી નિષ્ફળતાઓ માત્ર તાત્કાલીક હોઇ સંખ્યાતાનાં અગત્યનાં પગથીયાં રૂપજ હોયછે.

આ કાર્ય એકલેજ હાથે પાર પડવાની આશા આ લખનારકે કોઇપણ રાખી શકે નહિ જેમને આ પ્રયાસ પસંદ હોય તેમની અને જેમનાં હિત માટે તે કરવામાં આવેછે તેઓ તરફની સહાયતાને પણ આ કાર્યની સંખ્યાતાનાં અગત્યનાં સાધનો રૂપ ગણવામાં આવીછે.

વિદ્વાનો પ્રત્યે વિનંતિ.

વિદ્વાનોને પોતાના વિદ્યા બળની આ કાર્યમાં સહાય આપવા વિનંતિ છે. જુદા જુદા પ્રકારની ગ્રંથમાળાઓ તેમજ લખાણોની પસંદગી કરવાની બાબતમાં તેમજ લેખો, પુસ્તકો અને ભાષાંતરોની બાબતમાં બહોળા પ્રમાણમાં એવર્ગની સહાયનો અપેક્ષા છે કેટલાકે સસ્તા વાંચનની યોજનાને વિદ્વાનોની આજીવિકામાં નુકશાનકારક ગણી લેવાનો ભુલ કરે છે તે અયોગ્ય છે. તેના ખુલાસામાં જણાવવાનું છે.

શરિર બળ, મનોબળ અને ધનબળ આ ત્રણ બળો દરેક વ્યવહારિક કાર્યમાં અગત્યનાં છે. વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણની યોગ્ય પ્રમાણમાં સ્થિતિ વાળું શરીર જેમ આરોગ્ય હોય છે તેમજ એ ત્રણ બળ યોગ્ય પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત હોય તેજ મનુષ્ય સમાજ અથવા દેશ ઉત્તમ સ્થિતિમાં હોય છે, અને એ ત્રણ બળો વિપમ સ્થિતિમાં હોય તે કનિષ્ઠ દશામાં હોય છે. આ દેશમાં વિદ્વાનો પાસે વિદ્યાબળ અર્થાત મનો બળ છે તેના પ્રમાણમાં શરીર બળ અને દ્રવ્ય બળ નથી. ગરીબોમાં શરીર બળ છે તેના પ્રમાણમાં દ્રવ્ય બળ અને વિદ્યાબળ-મનોબળ નથી. શ્રીમંત વર્ગ પાસે દ્રવ્ય બળ હોય તેના પ્રમાણમાં વિદ્યા બળ અને શરિર બળ નથી. આર્થ દેશની કનિષ્ઠતાનાં આ મોટાં કારણો છે.

આ કનિષ્ઠતાનો ઉપાય પણ ઉપકા વિવેચનમાંજ આવી જાય છે. અને તે એકે દરેક વર્ગ જે બે બળની પોતાનામાં ન્યુનતા હોય તે વધારવાનો ચત્ન કરવો જોઈએ, અને તે બીજા પાસેથી ખુશી લઈ તેનામાં ખાટો આડીને નહિ પણ એક બીજાને તે કાર્યમાં સહાય આપીને તે સર્વ બળોના અખુટમાં સારરૂપ કુદરત પાસેથી તેના નિયમોને અનુસરીને મેળવવાં જોઈએ. તે મેળવવાનાં કાર્યમાં તેમજ મેળવવા પહેલાંની આશુ કુદૃશમાં મનુષ્ય ખતી તરીકે બંધુભાવથી એક બીજાને સહાયતા આપવાખાતે દરેક વર્ગ પોત પોતાના પ્રાપ્ત બળનો જેઓ પાસે તે બળ ન હોય તેમના હિતાર્થે સદ્ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આવા સદ્ ઉપયોગથી બીજાં બોને મદદ અપાય છે

એટલુંજ નહિ પણ મદદ કરનારના પોતાના હક્કમાં તેથી અતિશય લાભ થઇ કુદરત પાસેથી જેજે બળ તેને પોતાને મેળવવાનાં છે તે મેળવવામાં ઘણીજ સુગમતા અને સત્વરતા પ્રાપ્ત થાયછે.

ઉપર પ્રમાણે ત્રણ વર્ગોએ એક બીજાને સહાયભૂત થવાનો હેતુ આવી યોજના એથી સિદ્ધ થાયછે અને આવાં ખાતાંઓ એવી સંહાયતાઓ લેવા આપવાના મધ્ય બિંદુરૂપ થઇ પડેછે, માટે બીજા બે વર્ગોની પેઠેજ વિદ્વાન વર્ગનું પણ આવી યોજનાઓમાં હિત રહેતું સમાજવાનું છે.

કોઇ પણ કાર્યનું કળ તેની શરૂઆતમાંજ પ્રતિત થતું નથી. ગોટસો વાવતાંની વારમાંજ આશ્રયનો મિટુ સ્વાદ કોઇ ચાખી શકતું નથી પણ શરૂઆતમાંતો ઉલટી મહેનત અને ધીરજનુંજ કામછે. આ બાબતમાં પણ તેમજ સમજીને શરૂઆતની અવસ્થામાં આ ખાતાને નિષ્કામ ભાવે ખનતી સહાય આપવાનીછે. નજીવી ઘરાકીના કંગાસ વખતમાં વ્યાપાર દ્રષ્ટિથી નીકળતાં થોડાંક મોઢાં પુસ્તકો તૈયાર કરવાના બદલામાં મહાસુશીલતે અને ખુશામતે વિદ્વાનોને વ્યાપારીઓ તેમજ ધનવાનો તરફથી મળતી સહાય અથવા બદલા કરતાં સસ્તાપણને લીધે જ્યારે જન સમાજમાં વાંચનની શક્તિસી ભુબ જથ્થા થશે અને તેનેમોટેના ઉત્તમ વાંચન રૂપી ખોરાક અનેક પ્રકારની રૂચિ વાળાઓ માટે અનેક પ્રકારનો પકવવા સાર વિદ્વાનો રૂપી અનેક રસોઇયાઓની જરૂર વિશેષ પ્રમાણમાં નીકળશે ત્યારેજ તેમની ખરી કદરો તથા જન સમાજ દનિષ્ઠ સ્થિતિમાં હશે ત્યાં સુધી વિદ્વાન તરીકેની ઉચ્ચદશા ભોગવી શકવાનીજ નથી તેમજ જન સમાજનું સત્ય હિત થયે વિદ્વાનોને નુકસાન પણ થનારું નથી.

આ સસ્તા સાહિત્યની શરૂઆતનાં સાત પુસ્તકોમાંનાં ચાર પુસ્તકો માલિકોની રજા મેળવેલાં અને ત્રણ પુસ્તકો નવિન તૈયાર કરી આપવામાં આવેલાં હતાં. જેમાંનું એક તૈયાર કરી આપનારે પોતાનું નામ જાહેર કરવા ના પાડી હતી અને બાકીનાં બાળકોની વાતો તથા નશી બ દેરવાની કુંચી એ બે પુસ્તકો સ્વર્ગોના પ્રખ્યાત ગુર્જર લેખક

અને આ ખાતાના સભાસદ રા. રા. અમૃતલાલ મુદરજી પઢિયાર તરફથી પૂર્ણ નિષ્કામ ભાવે તૈયાર કરી આપવામાં આવ્યા હતાં.

એ પ્રમાણે કાંઈ પણ ખર્ચ વિના શરૂઆત થયાના પરિણામે જે વિચારો અને યોજનાઓ જન્મ પામીછે તેના રૂપે થોડો ઘણો ખર્ચ કરીને પણ વિદ્વાન વર્ગની સહાયતા મેળવવાની સગવડ થોડા ઘણા સમયમાં થઈ આવવા સંભવ આવ્યો છે. જે પર અમલ થતાં ક્રમે ક્રમે વિશેષ આવશ્યકતાઓ અને સગવડો પણ જન્મ પામશેજ સરતું વાંચન થવાથી પોતાને નુકસાન માનનાર કોઈ કોઈ લેખકોએ આવાતથી ખુશી થવાનું છે. બેકે વિશાળ જન સમાજના હિતને ખાતર થોડા મનુષ્યોને અથવા એકાદ બહુના વર્ગને નુકસાન થતું હોય તો તે હિત કરતાં અટકવું એવાત આ લખનારને માન્ય નથી તો પણ નુકસાન નહિહતાં ખાલી નુકસાન માની લેનારાઓ માટે આટલું લખવું જરૂરનું ધાર્યું છે.

હાલ તેમજ નજીકના વખત માટે પ્રતિત થતી આવશ્યકતાને અનુસરીને જણાય છેકે, હિંદી, મરાઠી, ઈંગ્લીશ, સંસ્કૃત, ઉર્દુ, બંગાળી વિગેરે મુખ્ય ભાષાઓ પરથી અનુવાદ, અનુકરણ તેમજ ભાષાંતરો તથા નવિન રચનાઓ કરી શકે એવા અને આત્મ ભોગના ધોરણે સાદી રીતે નિર્માણ કરી જન સેવાના કાર્યમાં તનમનથી ખનતો પ્રયાસ કરનારા, ઉત્સાહી, પ્રમાણિક, મધ્યમવિચારના અને ખીજઓ સાથે વાતો અને ઉપદેશમાં ઉતરી પડવા કરતાં બે કાર્ય કરી ખતાવી દાખલો આપવાને વધારે આતુર હોય એવા અનેક સજ્જનો પોત પોતાથી બને તેટલા થોડા ઘણા અંશે અથવા સર્વ પ્રકારે આવાં કાર્યોસ્વતંત્ર ઉદ્ધારી લેશે અથવા તો આ ખાતાના પ્રયાસમાં બેડાશે તોજ આવી યોજનાઓ શરૂ થવા અને સફળ થવા સંભવ છે. જેઓ સ્વહસ્તેજ જુદી જુદી ખાખતો શરૂ કરીલે તેઓ તો અનેકશઃધન્યવાદને પાત્ર છે, પરંતુ સર્વથી તેમ બને નહિ

માટે તેલા સુઝ્ઝનોએ તે ઉપાડી લેનારાઓને તેમજ આ ખાતાને યથા સંકલિત સહાય આપવી ઉચિત છે.

કાર્ય ઉઠાવી લેનાર ઉમંગી સુઝ્ઝનો નોકળી આવતાં તે ખાતે જોઇતી દ્રવ્યની સગવડો નોકળી આવવી અસંભવિત નથી.

જે સુઝ્ઝનો ઉપર જથ્થાવેલા ધોરણને અનુસરીને આવી યોજનાઓ સ્વહસ્તે ઉઠાવી લેવા ઇચ્છતા હોય તેમને જરૂર હશે તો અત્યાર સુધીના અનુભવને આધારે યથામતિ સલાહ આપવાની આ લખનાર પવિત્ર કર્મ સમજે છે.

જે સુઝ્ઝનો આ ખાતા સાથે સર્વથા અથવા થોડેઅંશે જોડાઇને અથવા સ્વતંત્ર રીતે ખોતાની અમુલ્ય સેવાનો લાભ જન સમુહને આપવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ આ લખનારને ખબર આપવાથી યા રૂબરૂ મળવાથી વિશેષ ખુલાસો થઇ રહેશે.

બુકસેલરોને પ્રાર્થના.

કંઇએક પુસ્તકોના વ્યાપારીઓ તેમજ છાપખાનાવાળાઓ પણ નાહક ખોતાની અણસમજણને લીધે આવી હિતકારક યોજનાઓથી ખળાપો વેઠે છે. ઉપર જથ્થાવેલી હકીકતમાંથી તેમને પણ ધટતી સમજણ મળશેજ. આ વિષે અધિક સ્પષ્ટતાને ખાતર એક ખર્ચ અનુભવાયેલું દ્રષ્ટાંતજ આપવું ખસ થશે. તે એકે આ ખાતાએ ખહાર પાડેલું એક પુસ્તક આગળ ઉપર એક મંડળે તેના કંકરતાં અઢીગણી મોંઘી કિંમતે કહ્નડયું હતું જેની પંદર વીસ વરસમાં થઇને સરાસરી દર વરસે સોથી દોઢસો રૂપી ખપી હતી.

એ સર્વ અપત:બુકસેલરો દ્વારા થઇ હોય તો તથી તેમને પચીસ ટકાને હીસાએ કમીશન મળવા છતાં પણ (તેમાંથી ગ્રાહકોને અર્ધું આપી દેવું પડવાથી) તેઓને વાર્ષિક ૧૫ થી ૨૦ રૂપિયાની પેદાશ થઇ હશે

તેના બદલામાં આ ખાતા મારફત તે પુસ્તક સસ્તું નીકળવાથી માત્ર એકાદ આનોજ કમીશન આપી શકાય છેતાં તેની વાર્ષિક અપેક્ષામાં હજાર પ્રત જેટલી વધી પડવાથી વાર્ષિક દોહસો રૂપિયાની મળતર બ્યાપારી વર્ગને થતી ગણાય. કહો, હવે વાંચન સસ્તું થવાથી લાભ કે નુકશાન? શુભ કાર્યથી કોઇનું ખરેખર અશુભ થતુંજ નથી છતાં પરિણામની સમજણ વિના નાહક દુઃખી થનાર માટે શો ઉપાય?

અનેક સ્થળના સમજી છુકસેલરો તો આ યોજનાને અત્યંત હિતાવહ સમજી તેમાં ખનતી મદદ આપતાજ આવ્યા છે, પરંતુ જેઓ અવળો સમજણમાં હોય તેઓ ઉપલા ખુલાસાથી શાંત થઇ આશા છે કે આ સસ્તું વાંચન ફેલાવવાના કાર્યમાં પોતાનો અંગત્યનો હિસ્સો અને ઉત્સાહ બહોળા પ્રમાણમાં આપશેજ.

જે વેપારીઓ ભાષાંતર કરામણી કે લખામણી બદલ વિદ્વાનોને થોડા પૈસાથી પટાવી લઇ પછી ફાવે તેટલી ઈમિત લોલે પાસેથી લઇને પૈસાના બળે વિદ્વાનોની ખરી મહેનતનો લાભ પોતે મેળવી જતા હોય અથવા જેઓ નિર્ધન વિદ્વાનોના ઉત્તમ લેખોને પોતાનાનામે પ્રસિદ્ધ કરી પોતાને વિદ્વાનમાં અપાવવાની ટેવમાં ટેવાયલા હશે તેમને તો આવી યોજનાઓ વિષ જેવી અકારી લાગે એ તેમની 'વર મરો' કે કન્યા મરો પણ ગોરનું તરભાણું ભરો' એવી સ્વાર્થ દ્રષ્ટિને લીધે સંભવિતજ છે. પરંતુ આવાઓનાં બળતાં હૃદયોમાંથી નીકળતા કુશબ્દોરૂપી ધણા ધુમાડાના ગોટાઓ પોતાની જાતપર ન સહન કરવા પડે તેને ખાતરજ અસાન અને દુદેશાવશ લાખો કરોડો મનુષ્ય બંધુઓના હિતની યોજના પડતી મુશ્કામાં આવે એ વાત હાલ તુરત તો સંભવિત નથી ખરી વાત છે કે ખુલાસાઓ કરવા કરતાં કુવચનો સહન કર્યા કરી કાર્યમાંજ બેડાઇ રહેવાની આ લખનારની પ્રકૃતિને લીધે જેમના હિત માટે આ પ્રયાસ છે તેજન સમાજમાંના પણ કેટલાક બંધુઓ 'નહિતર આપે તે ગુન્હેગાર હોય છે' એવી માન્યતાને આધીન થઇને એ સહનતાને લીધે

આ લખનારને માટે ઉતરતા વિચારો ખાંધવા તરફ દળતા હશે પરંતુ તેમનું સમાધાન કરવા માટે તેમનીજ કરવા સેવા આડે હાલ તુરત તો સમય નથી એટલે લાયક.

નામદાર સરકારને વિનંતિ.

નામદાર સરકાર તરફથી પ્રબ કેળવણીના અનેક પ્રકારો માટે ખર્ચ કરાતો રહેછે. તેવી રીતે આવાં જ્ઞાન વર્ધક કાર્યો ખાતે પણ યોગ્ય ખર્ચ અને સહાયતા થવી જોઈએ. અનેક સ્કૂલો તથા લાઇબ્રેરીઓ ખાતે આવું ઉપયોગી અને સસ્તી કિંમતે મળી શકતું વાંચન દાખલ કરવું જોઈએ.

શ્રીમંતોની સહાયતાની જરૂર.

ઉદાર શ્રીમંતવર્ગ તેમજ જેઓ આવાં શુભ કાર્યોની આવશ્યકતા અને તેમાં સહાય કરવાની ફરજ સમજતા હોય એવા સજ્જનોએ આ કાર્યમાં વાર્ષિક થોડા રૂપિયાની વધુ ઉદારતા દર્શાવીને આ ગ્રંથમાળાના સહાયક વર્ગના ગ્રાહક થવું જોઈએ. કારણકે આ ગ્રંથમાળાને લગતી વ્યવસ્થા સંબંધી તેમજ પુસ્તકોની તૈયારી સંબંધી ખર્ચનો મુખ્ય આધાર સહાયક વર્ગની ઘટતી સંખ્યા નીકળી આવવા ઉપરજ રહેલો છે.

અનેક ઉદાર શ્રીમંતો તરફથી ગરીબ મનુષ્યોનાં સ્થુલ શરીરોની રક્ષા અર્થે પોતાના ખર્ચે સદાવ્રતો, ધર્મશાળાઓ, દવાખાનાં, સેનીટેરીયમો, પરબો, સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ વિગેરે અનેક પ્રકારની સુગમતાઓ કરી આપવામાં આવી છે અને હજી પણ થતી રહેશેજ તથા દેશકાળ અને પાંત્રના વિચારપૂર્વક થાય તો તે જરૂરનું પણ છેજ, પરંતુ ખાસ ભાર દઇને અત્રે એજ કહેવાનું છે કે, જે સુક્ષ્મ શરીરની દુર્દશા પ્રથમ થવાને લીધેજ સ્થુળ શરીરની દુર્દશા થાય છે. તે દુર્દશાના ખરા અને મૂળ

કારણરૂપ સુક્ષ્મ શરીરમાંની અજ્ઞાનતા અને અવગુણો દૂર કરવા માટે શું તેથી પણ વધારે પ્રયાસ અને ઉદારતા વાપરવાની જરૂર સ્થી ?

દાઘબેરી ચામડીપર ઉઠેલા ફફેલાની પીડાથી ગાંડાતુર બનેલા એક માણસનાં લુગડાંની સંભાળ લેવાની જરૂર હોય તેના કરતાં તેના શરીરની ખરદાસ્ત લેવાની જરૂર શું ઓછી છે ? સ્થૂલ શરીર તો અંદરના ખરેખરા સુક્ષ્મ શરીરનું એક કપડું જ માત્ર છે, માટે ખરી ખરદાસ્ત અને સુધારણા તો અજ્ઞાન અને અવગુણરૂપી અગ્નિથી પીડાતા એ આંતરિક સુક્ષ્મ શરીરની જ લેવાની હોય છે. ઉત્તમ વાંચન અને ઉપદેશ એ બીજું કંઈ જ નહિ, પણ એ સુક્ષ્મ શરીરની ખરામાંખરી અને ઉંચામાં ઉંચી દવા છે. તેમાં પણ ઉપદેશ તો અમુક સમયે અમુક મનુષ્ય પાસેથી અને ફેટલીક વખત ખડુ મોઢો બદલો આપીને લેવાનો હોય છે. જ્યારે તેવાજ અને તેથી પણ શ્રેષ્ઠ મહાન પુરૂષો અને અવતારી પુરૂષોના ઉપદેશો વાંચન દ્વારા થોડા ખર્ચમાં થોડા સમયમાં અને જ્યારે પણ ઇચ્છા પ્રકટે ત્યારે પુસ્તકોના વાંચનથી સાંભળી શકાય છે. માટે ઉદાર પુરૂષોએ અન્ન, વસ્ત્ર, રહેઠાણ, દવા ઇત્યાદિ પુરાં પાડવામાં જ રૂબરૂ પુરી થતી માનવાને બદલે વિવિધ જ્ઞાનના પ્રચાર તરફ પણ પુરતું લક્ષ આપવું જોઈએ અને તેવા હેતુથી કાર્ય કરનાર આ ખાતાને દરેક પ્રકારની બનતી મદદ આપવી જોઈએ.

લાઘવેરીઓને સૂચના.

ગુજરાત, કચ્છ, તથા કાઠીઆવાડમાં સેંકડો લાઘવેરીઓ છે. તેઓ એ પણ આ ખાતા તરફથી નીકળતી ગ્રંથમાળાઓ અને માસિકો તથા પુસ્તકોનો અવશ્ય સંગ્રહ કરેલો ધટે છે. દરેક લાઘવેરીના માનપાત્ર વ્યવસ્થાપકો એ તેવી ગોઠવણ કરશે તો થોડાજ વખતમાં બીજી ગ્રંથ-માળાઓ તેમજ માસિકોની યોજનાઓ અમલમાં લાવી શકશે.

જનસમાજને ખાસ લક્ષ્યામણ.

જે વર્ગનો આ યોજનામાં બહોળો લાભ સમાયેલો છે તે જન સમાજને વિનંતિકે તેઓ જેમ ગમે તેમ કરીને શરીર નિર્વાહ માટે અન્ન વસ્ત્રનો સગવડ મેળવે છે તેવીજ રીતે તે અન્ન વસ્ત્રમાં થોડી થોડી કર-કસર કરીને પણ ઉત્તમ વાંચનનો તેઓએ લાભ મેલવવો જોઈએ. ઉત્તમ વાંચનના વિદ્વાનોએ જાતે અનુભવ પુર્વક વર્ણવેલા અનેક લાભો અત્ર ટાંકી શકાય પણ વિસ્તાર ભયથી તેમ બન્યું નથી. ટુંકમાં કહેવાનું એજકે હાલના દરેક આગળ પડતા દેશના લોકોની જે જે ખાખતમાં સારી સ્થિતિ જણાતી હોય તે સર્વનું મુળ ઉત્તમ વાંચનજ છે માટે અન્ન વસ્ત્ર વડે કરવાની શરીરની રક્ષા કરતાં પણ શુભવાંચન ઇં દ્વારા મળતા જ્ઞાનથી મનની રક્ષાકરી સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી એ વધારે અગત્યનું સમજવાનું છે. માટે દરેક મનુષ્યે પછી તે ધણોજ ગરીબ હોય તોપણ ઉત્તમ વાંચનનો શોખ વધારવો જોઈએ અને બંને તેમજે ઉત્તમ પુસ્તકો આવાં સસ્તાં મેળવવાની ઉમદા તક ગુમાવવી જોઈએ નહિ.

ઉત્તમ વાંચનના મહાન લાભોનો થોડો ધણો અંશ આ લખનારે અનુભવેલો હોવાથીજ તેવા વાંચનનો ફેલાવો કરવાનો રસ્તો પાડવા માટે આ ખાતાની સ્થાપના થયેલી છે, અને તેથીજ ગરીબ લોકો ખર્ચી શકે એવી સસ્તી કિંમતે તેવું વાંચન પૂરું પાડવા ખાતે આ મહેનત ઉઠાવવામાં આવેલી છે. ઉત્તમ પુસ્તકો એ લાંબા વખત સુધી ઉપયોગમાં આવનારી ધરમાંની સવથી અમુલ્ય ચીજ છે. સોના રૂપાનાં ધરેણાં કરતાં પણ તેના લાભો ધણા વધારે છે. વળી આ ગ્રંથમાળા મારફતે જે પુસ્તકો નીકળે છે તે ધરાકો પૂરતાંજ કહાડી શકવાને લીધે ખીખં પુસ્તકોની પેઠે તે જ્યારે જોઈએ ત્યારે મળી શકવાં મુશ્કેલ છે. માટે દરેક સમજી મનુષ્યે હરેક પ્રકારે આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થવું ઉચિત છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ અન્ય માનવ બંધુઓનું હિત હૈયે ધરી આ ગ્રંથમાળાને લગતાં હિંડખીલો મંગાવતા રહી તેના ફેલાવા દ્વારા પોતાના જોગખીતાઓને આ ખાખતની

માહિતી તથા ભલામણ આપી તેઓ ગ્રાહક થઇ તેનો લાભ લેતા થાય તેમ પણ કરવું બેઠયે. તેમ કરવું એ આ જનસેવાના કાર્યમાં અગત્યની સહાય આપવા બરાબર છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ દેશની, ધર્મની, સમાજની, પોતાની અને પોતાના વંશ વારસોના પરમ હિતની એક મહાન ઇમારતનો પાયો નાખવામાં અગત્યની મદદ આપવા બરાબર પણ તે હોવાથી દરેક સમજી મનુષ્યની પવિત્ર ફરજરૂપ તે છે. આશા છે કે દરેક ન્હાના મોટા ગામના સમજી સજ્જનો, માસ્તર સાહેબો, વૈધરાએ, વ્યાપારીઓ, સાધુપુરુષો, ઉપદેશકો, વર્તમાનપત્રો તેમજ માસિકપત્રોના અધિપતિઓ તથા ધર્મગુરુઓ ઇત્યાદિ સર્વકોઇ આ પવિત્ર ફરજ બજાવશે.

કાર્ય શરૂ કરવા અગાઉ સહાય માગવી તેના કરતાં શરૂ કર્યા પછી માગવી એ વધુ યોગ્ય ગણાય છે, અને તેથી કાંઇપણ મદદ માટે અગાઉથી ગોઠવણ કે પ્રયત્ન કર્યા વિનાજ આ ગ્રંથમાળાની શરૂઆત કરવામાં આવી છે; તો આશા છે કે સર્વ વર્ગ તરફથી ઇચ્છામાં આવેલી ઉપર મુજબની સહાયતા મળવી ચાલશે.

જનસમાજના સદ્સાધનને યોગે જો એવી સહાયતા નીકળી આવશે તો સંપૂર્ણ આશા છે કે આ ગ્રંથમાળાના પાયાપર આવી બીજી અનેક ગ્રંથમાળાઓ, માસિકો અને વિના મુલ્યે વર્તમાનપત્ર કહાડવાની યોજનાઓરૂપી મહાન ઇમારત હરકોઇ પ્રકારે સ્થલાશ્રયી અને સત્વર ઉભી થઇ જશે.

ઉપડી ભવ્ય ઇમારતના પરિણામો અને તેની પૂરે ઉભેલી આ સસ્તા વાંચન વિનાની બીજી પણ વિવિધ પ્રકારની જનસેવાને લગતી યોજનાઓ અને તેનાં પરિણામો માટે અત્રઃકાંઇપણ લખવું કીક ન ધારતાં આટલેથીજ અટકવામાં આવે છે.

છેવટે વિદ્વાન તેમજ અનુભવી જનોનં આ લેખમાં જણાવેલી યોજનાઓ તેમજ વિચારો વિષે પોતાના અભિપ્રાય સાથે યોગ્ય સુચનાઓ લખી જણાવવા વિનંતિ કરી સર્વેશ્વર પાસે સર્વતુ શુભચાચી તેની પ્રેરણાથી પ્રેરાયલી વૃત્તિ તેનામાં વિરમવા ઇચ્છે છે. ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

મુ'બદ્-સંવત ૧૯૬૭ કાર્તિક,

લિલ્લુ-અખંડાનંદ

‘ઑનરરી સેક્રેટરી’ સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળ.

તા. ૦૩ (૧) આખને મળુકા છપાઈ જવાના અરસામાં વ્યવસ્થાપકને વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ બહારગામ જવું પડવાથી તે રવાના કરવામાં ત્રણેક અઠવાડીયાં જેટલી અનિવાર્ય ઢીલ થઈ છે.

(૨) આ ગ્રંથમાળાનાં પહેલા વર્ગનાં ગ્રાહકો માટે આ બે મળુકાની કેટલીક બુકો તૈયાર કરાવી છેજ, પરંતુ એ વર્ગનાં સો ગ્રાહકો પણ નીકળી આવશે નહિ ત્યાંસુધી એ વર્ગ ખરેખર શરૂ કરી શકાશે નહિ. માટે ઇચ્છા હોય તેમને સત્વર એ વર્ગના ગ્રાહક થવા પ્રાર્થના છે.

વ્યવસ્થાપક.

આર્યવર્મનીતિ.

પ્રથમોઽધ્યાયઃ ।

સાધારણનીતિ.

एक एव सुहृद्धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।

शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यत्तु गच्छति ॥ १ ॥

ધર્મ એજ એક મનુષ્યનો એવો બંધુ છે કે જે મૃત્યુ થયા પછી પણ મનુષ્યનો સાથી થાય છે. બીજાં સર્વ તો શરીરની સાથેજ નાશ પામે છે. ૧.

नामुत्र हि सहायार्थं पिता माता च तिष्ठतः ।

न पुत्रदारं न ज्ञાતિર્ધર્મસ્તિષ્ઠતિ કેવલઃ ॥ ૨ ॥

પરલોકમાં પિતા, માતા, પુત્ર, સ્ત્રી, કે જ્ઞાતિ એ કેઈ સહાય થતાં નથી; કેવળ ધર્મજ સહાય રહે છે. ૨.

एकः प्रजायते जन्तुरेक एव प्रलीयते ।

एकोऽनुमुक्ते सुकृतमेक एव तु दुष्कृतम् ॥३॥

જીવ એકલોજ જન્મે છે, એકલોજ મરણ પામે છે, અને એકલોજ પોતાનાં સારાં માઠાં કર્મોનું ફળ ભોગવે છે. ૩.

तस्माद्धर्म सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छतैः ।

धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥४॥

એટલા માટે પોતાને સહાય થવા સાઠ્ઠ ધીમે ધીમે ધર્મનો નિત્ય સંચય કરવો. તરી ન શકાય એવા અધિકારને ધર્મની સહાયતાથી તરી જવાય છે. ૪.

एकाकी चिन्तयेन्नित्यं विविक्ते हितमात्मनः ।

एकाकी चिन्तयानो हि परं श्रेयोधिगच्छति ॥५॥

નિર્જન પ્રદેશમાં એકલા રહીને સર્વદા આત્મહિતનું ચિંતન કરવું; કારણકે એકાન્તમાં ચિંતન કરતાં કરતાં મનુષ્ય પરમ કલ્યાણને પામે છે. ૫.

खवन्ति न निवर्त्तन्ते सोतांसि सरितामिव ।

आयुरादाय मर्त्यानां तथा राज्यहनी पुनः ॥६॥

નદીના પ્રવાહોમાં વહી જતું પાણી જેમ ફરીને પાછું આવતું નથી તેમ રાત્રિ અને દિવસની સાથે વહી જતું મનુષ્યોનું આયુષ્ય પાછું આવતું નથી. ૬.

૩ મનુ. ૪-૨૪૦. ૪ મનુ. ૪-૨૪૨. ૫ મનુ. ૪-૨૫૮. ૬ શાન્તિ. ૩૩૩-૧૨૫૧૬.

યયા હિ પાથિકઃ કાશ્ચિચ્છાયમાશ્રિત્ય તિષ્ઠતિ ।

વિશ્રમ્ય ચ પુનર્ગચ્છેત્તદ્ભૂતસમાગમઃ ॥૭૥॥

જેમ કોઈ પ્રવાસી વૃક્ષની છાયા નીચે બેસી વિસામો લઈને પાછો ચાલવા માંડે છે તેવોજ આ સંસારમાં પ્રાણીઓનો સમાગમ છે. ૭.

અનિત્યં યૌવનં રૂપં જીવિતં દ્રવ્યસંચયઃ ।

ऐश्वर्यं प्रियसंभाषो मुखेत्तत्र न पंडितः ॥૮॥

યુવાવસ્થા, રૂપ, જીવન, દ્રવ્યનો સંગ્રહ, ઐશ્વર્ય અને પ્રિય ભાષણ એ બધું નાશવંત છે; માટે જ્ઞાનવાને તેમાં મોહિત થવું નહિ. ૮.

न धर्मोऽस्तीति मन्वानाः शुचीनवहंसंति ये ।

अश्रद्धांता धर्मस्य ते नश्यन्ति न संशयः ॥૯॥

ધર્મ નથી એવું માનનારાઓ તથા જેઓ પવિત્ર પુરુષોને હસે છે અને ધર્મ ઉપર અશ્રદ્ધા કરે છે તેઓ વિનાશ પામે છે, એમાં સંશય નથી. ૯.

ये तु धर्मानसूयन्ते बुद्धिमोहान्विता नराः ।

अपथा गच्छतां तेषामनुयातापि पीडयते ॥૧૦॥

જે મૂઠ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો ધર્મ ઉપર ઈર્ષ્યા કરે છે તેઓ બોલે માગે બળ છે, અને તેમને અનુસરનારાઓ પણ પીડા પામે છે. ૧૦.

ધર્મ યો વાઘતે ધર્મો નં સ ધર્મઃ પ્રકીર્તિતઃ ।

અવિરોધાત્તુ યો ધર્મઃ સ ધર્મઃ સત્યવિક્રમ ॥૧૧॥

જે ધર્મ બીજા ધર્મનો આધ કરે છે તે ધર્મ નથી, પણ અધર્મ છે. જે ધર્મ બીજાનો વિરોધી નથી તેજ સત્ય અને પ્રભાવશાળી ધર્મ છે. ૧૧.

સત્યે કૃત્વા પ્રતિષ્ઠાન્તુ પ્રવર્તન્તે પ્રવૃત્તયઃ ।

સત્યમેવ ગરીયસ્તુ શિષ્ટાચારનિષેવિતમ્ ॥૧૨॥

સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાથીજ આ જગતના સર્વ વ્યવહારો ચાલે છે. વળી સત્ય જો શિષ્ટાચાર સહિત હોય તો તે અતિ ઉત્તમ છે. ૧૨.

સત્યં બ્રહ્મ તપઃ સત્યં સત્યં વિસૃજતે પ્રજાઃ ।

સત્યેન ધાર્યતે લોકાઃ સ્વર્ગ સત્યેન ગચ્છતિ ॥૧૩॥

સત્ય છે એ બ્રહ્મરૂપ છે, તપ છે એ સત્યરૂપ છે, સત્યજ પ્રજાને ઉત્પન્ન કરે છે, સત્યવડેજ જગત ટકી રહે છે, અને સત્યવડેજ મનુષ્ય સ્વર્ગમાં જાય છે. ૧૩.

અનૃતં તમસો રૂપં તમસા નીયતે હ્યધઃ ।

તમોઽસ્તા ન પશ્યન્તિ પ્રકાશં તમસાવૃતાઃ ॥૧૪॥

અસત્ય એ અજ્ઞાનરૂપ છે. અજ્ઞાનને લીધે મનુષ્ય હલકી ગતિને પામે છે. અજ્ઞાનમાં ડૂબેલા અને અજ્ઞાનથી ઘેરાયેલા મનુષ્યો જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશને જોઈ શકતા નથી. ૧૪.

સ્વર્ગઃ પ્રકાશ ઇત્યાદુર્નરકં તમ એવં ચ ।

સત્યાનૃતં તદુભયં પ્રાપ્યતે જગતીચરૈઃ ॥૧૫॥

જ્ઞાન એજ સ્વર્ગ છે, અને અજ્ઞાન એજ નર્ક કહેવાય છે. મનુષ્યોને શુભ અને અશુભ બન્ને પોતાનાં કર્મોને અનુસરીને પ્રાપ્ત થાયછે. ૧૫.

તત્રાપ્યેવંવિધા લોકે વૃત્તિઃ સત્યાનૃતે ભવેત્ ।

ધર્માધર્મૌ પ્રકાશશ્ચ તમૌ દુઃખં સુખં તથા ॥ ૧૬ ॥

તત્રં યત્ સત્યં સં ધર્મૌ યો ધર્મઃ સં પ્રકાશૌ

યઃ પ્રકાશસ્તત્ સુખમિતિ ।

તત્ર યદનૃતં સોઽધર્મૌ યોઽધર્મસ્તત્તમૌ યત્તમસ્તદુઃખમિતિ ૧૭

તેમાં પણ સત્ય તથા અસત્ય, ધર્મ તથા અધર્મ, પ્રકાશ જ્ઞાન તથા અજ્ઞાન, સુખ તથા દુઃખ એ પ્રકારની જે વૃત્તિઓ લોકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં જે સત્ય છે તેજ ધર્મ છે, જે ધર્મ છે તેજ પ્રકાશ છે, જે પ્રકાશ છે તેજ સુખ છે, અને જે અસત્ય છે તેજ અધર્મ છે, જે અધર્મ છે તેજ અજ્ઞાન છે, અને જે અજ્ઞાન છે તેજ દુઃખ છે. ૧૬-૧૭.

સ્પૃઘમપ્યસમયૌ હિ જ્વલન્તમિવ પાવકયૌ ।

અધર્મઃ સન્તતો ધર્મ કાલેન પરિરક્ષિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

બળતા અગ્નિની પેઠે પ્રકાશવાળો ધર્મ જો લાંબો કાળ સુધી રક્ષણ કરાયેલો હોય તો તેને વિસ્તાર પામેલો અધર્મ સ્પર્શ કરવાને પણ સમર્થ થતો નથી. ૧૮.

૧૫ શાન્તિ. ૧૮૦-૬૮૭૦. ૧૬-૧૭ શાન્તિ. ૧૮૦-૬૮૭૧-૭૨

૧૮ અનુશાસન. ૭૬૪-૭૬૧૮.

કાર્યવિતૌ હિ ધર્મેણ ધર્મો હિ વિજયાવહઃ ।

ત્રયાણામપિ લોકાનામાલોકઃ કારણં ભવેત્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ કામ પણુ ધર્મ વડેજ કરવા જોઈયે. ધર્મજ વિજય આપનારો છે. ત્રણે લોકમાં ધર્મજ કારણ છે. ૧૯

અમૃતં ચૈવ મૃત્યુશ્ચ દ્વયં દેહે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

મૃત્યુરાપદ્યતે મોહાત્ સત્યેનાપદ્યતેઽમૃતમ્ ॥ ૨૦ ॥

મૃત્યુ તથા અમરપણું એ જોડ આ દેહમાં રહેલાં છે. મોહથી મનુષ્ય મૃત્યુને પામે છે, અને સત્યવડે અમરપણું પામે છે. ૨૦

રાહુગ્રસ્તસ્ય સોમસ્ય યથા જ્યોત્સ્ના ન ભાસતે ।

તથા તમોઽભિભૂતાનાં ભૂતાનાં નશ્યતે સુખમ્ ॥ ૨૧ ॥

રાહુવડે પકડાયેલો હોવાથી ચંદ્રનો પ્રકાશ જેમ જણાતો નથી તે પ્રમાણે અજ્ઞાનને આધીન થયેલા પ્રાણીઓનું સુખ નાંશ પામે છે. ૨૧

एक एव चरेद्धर्मं नास्ति धर्मे सहायता ।

केवलं विधिमासाद्य सहायः किं करिष्यति ॥ २२ ॥

ધર્મની આબતમાં બીજની સહાયતાપર ન રહેતાં પોતે એકલાએજ ધર્મનું આચરણ કરવું. વિધિ એજ જેનો આશ્રય હોય ત્યાં સહાય શું કામની? ૨૨

૧૯ અનુશાસન. ૧૬૪-૭૬૧૯. ૨૦ શાન્તિ. ૧૭૬-૬૫૫૨. ૨૧ શાન્તિ. ૧૯૦-૬૯૭૫. ૨૨ શાન્તિ. ૧૯૧-૭૦૬૪.

નાસ્તિ સત્યસમો ધર્મો ન સત્યાદિચતે પરમ્ ।

નહિ તીવ્રતરં કિંચિદનૃતાદિહ વિચતે ॥ ૨૩ ॥

સત્યના સમાન ખીલે ધર્મ નથી, અને સત્યથી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ ખીલુ કોઈ નથી. આ લોકમાં અસત્યથી વધારે તીવ્ર ખીલુ કાંઈ નથી. ૨૩

ધૃતિઃ ક્ષમા દમોઽસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

ધીર્વિદ્યા સત્યમક્રોધો દશકં ધર્મલક્ષણમ્ ॥ ૨૪ ॥

ધીરજ, ક્ષમા, દમ, ચોરી ન કરવી, પવિત્રતા, ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ, બુદ્ધિ, વિદ્યા, સત્ય અને અક્રોધપણુ આ દસ ધર્મનાં લક્ષણ છે. ૨૪

આર્જવં ધર્મમિત્યાહુરધર્મો જિહ્વામુચ્યતે ।

આર્જવેનેહ સંયુક્તો નરો ધર્મેણ યુજ્યતે ॥ ૨૫ ॥

સરલતા એજ ધર્મ કહેવાય છે, અને કપટ એ અધર્મ કહેવાય છે. સરલતા રાખનારો મનુષ્યજ ધર્મમાં જોડાય છે. ૨૫

ન ધર્મકાલઃપુરુષસ્ય નિશ્ચિતો ન ચાપિ મૃત્યુઃપુરુષં પ્રતીક્ષતે ।

સદા હિ ધર્મસ્ય ક્રિયૈવ શોભના

યદા નરો મૃત્યુમુલ્લેખિવર્તતે ॥ ૨૬ ॥

મનુષ્યે ક્યારે ધર્મ પાલન કરવું તે સમય નક્કી કરેલો નથી, કેમકે મૃત્યુ કાંઈ માણસની વાટ જોતું નથી. જ્યારે મનુષ્ય મૃત્યુના મુખમાંજ રહે છે ત્યારે તો ધર્મનું આચરણ સર્વ કાળ કરવું એજ શોભા આપનારું છે. ૨૬

અથૈવ કુરુ યચ્છેયો મા ત્વાં કાલૈઃસ્ત્યગાદયમ્ ।

અકૃતેષ્વેવ કાર્યેષુ મૃત્યુર્વૈ સંપ્રકર્ષતિ ॥ ૨૭ ॥

જે કાર્ય કલ્યાણકારી હોય તે આજીવન શરૂ કરો. સમયની વાટ જોશો નહિ; કેમકે ધારણું કાર્ય થઈ રહ્યું ન હોય એટલામાંજ મનુષ્યનું મૃત્યુ આવે છે. ૨૭

યસ્તુ નિત્યં કૃતમતિર્ધર્મમેવાભિપચંતે ।

અર્શકમાનઃ કંસ્યાણિ સોઽમુત્રાનન્ત્યમશ્નુતે ॥ ૨૮ ॥

જે સારી મતિવાળો મનુષ્ય સદેહ રહિત થઈને નિરંતર ધર્મનું સેવન કરે છે તે પરલોકમાં પારવિનાનું સુખ ભોગવે છે. ૨૮

પાપં કુર્વન્ પાપકીર્તિઃ પાપમેવાશ્નુતે ફલમ્ ।

પુણ્યં કુર્વન્ પુણ્યકીર્તિઃ પુણ્યમત્યન્તમશ્નુતે ॥ ૨૯ ॥

અપકીર્તિને ધારણ કરનારો માણસ પાપ કરીને પાપરૂપ ફળને ભોગવે છે, અને પવિત્ર કીર્તિને ધારણ કરનારો માણસ પુણ્ય કરીને પારવિનાના પુણ્યરૂપ ફળને ભોગવે છે. ૨૯

તસ્માત્પાપં ન કુર્વાતિ પુરુષઃ શંસિતવ્રતઃ ।

પાપં પ્રજ્ઞાં નાશયતિ ક્રિયમાણં પુનઃ પુનઃ ॥ ૩૦ ॥

એટલા માટે મનુષ્યે શુભ આચારવાળો થવું અને પાપ કરવું નહિ. કારણ કે વારંવાર પાપ કરવાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. ૩૦

પાપમાર્યાતિ વૈ નિત્યં હૃદયં પાપકર્મિણઃ ।

જ્ઞાનપૂર્વં વિનશ્યંતિ ગૂહમાર્ગા મહાજને ॥ ૩૧ ॥

પાપ કરનારાઓનું હૃદયજ હમેશાં પાપ કર્મને પ્રસિદ્ધ કરે છે, અને બાણી ભેદને મહાપુરુષો આગળ પાપને છુપાવવા છતાં પણ તેઓ નાશ પામે છે. ૩૧

મન્યતે પાપકં કૃત્વા ન કશ્ચિદ્દેતિ મામિતિ ।

વિદન્તિ ચૈનં દેવાશ્ચ યશ્ચેવાન્તરપૂરુષઃ ॥ ૩૨ ॥

પાપી મનુષ્ય પાપ કરીને મનથી એમ સમજે છે કે તે વાત કોઈ બાણતું નથી, પરંતુ દેવતાઓ તે બાણ છે, તેમજ અંતરમાં રહેલો પુરુષ-પરમેશ્વર પણ તે બાણ છે. ૩૨.

एकोऽहमस्मीत्यात्मानं यत्त्वं कल्याण मन्यसे ।

નિત્યં સ્થિતસ્તે હૃદયેષ્ણ પુણ્યપાપેક્ષિતા મુનિઃ ॥ ૩૩ ॥

હો ભદ્રે! હું એકલો છું એમ તું મનમાં સમજે છે, પણ એમ સમજશ ના, કારણ કે પુણ્ય અને પાપને ભેનારો પુરુષ રહીને હૃદયમાં સર્વદા રહે છે. ૩૩.

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मसैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

અત્યુત્કટૈઃ પાપપુણ્યૈરિદૈવ ફલમશ્રુતે ॥ ૩૪ ॥

ઘણુંજ ઉત્કટ પાપ તથા પુણ્ય, આ લોકમાં ત્રણ દિવસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, ત્રણ માસમાં અથવા ત્રણ વર્ષમાં ફળ લોગ આપે છે. ૩૪

પુત્રેષુ વા નપ્તૃષુ વા ન ચેદાત્મનિ પश्यति ।

फलत्येव ध्रुवं पापं गुरुभुक्तमिवोदरे ॥ ૩૫ ॥

ઉદરમાં ભારે લોજન પડવાથી જેમ તેનું વ્યાધિરૂપ ફળ લોગવવું જ પડે છે, તે પ્રમાણે પાપ ઈર્મનું ફળ કદાચ આપણે ન જાણું તો તે પુત્રને અથવા પૌત્રને પણ લોગવવું જ પડે છે. ૩૫.

धर्मदिपेतं यत् कर्म यद्यपि स्यान्महाफलम् ।

न तत् सेवेत मेधावी न तद्धितमिहोच्यते ॥ ૩૬ ॥

ધર્મથી રહિત કાર્ય કરવાથી કદાચ પુષ્કળ ફળનો લાભ થતો હોય તોપણ બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે તે કરવું નહિ; કારણ કે તે હિતકારી કહેવાતું નથી. ૩૬

सर्वमावृत्य कर्तव्यं तद्धर्ममनुवर्तता ।

आपत्सु यो धारयति धर्मं धर्मविदुत्तमः ॥ ૩૭ ॥

સર્વ કાર્ય તજીને ધર્માચરણ કરવું. આપત્કાળમાં પણ જે ધર્મને વળગી રહે છે તેજ ધર્મ જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. ૩૭.

दुर्भिक्षादेव दुर्भिक्षं क्लेशात् क्लेशं भयाद्भयम् ।

मृतेर्मृतिं च संयान्ति दरिद्राः पापकारिणः ॥ ૩૮ ॥

પાપાચારી દરિદ્ર લોકો દુર્ભિક્ષથી (દુકાળથી) દુર્ભિક્ષ, ક્લેશથી ક્લેશ, ભયથી ભય અને મૃત્યુથી મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૮

૩૫ આદિ. ૮૦-૩. ૩૬ શાન્તિ. ૨૯૫-૧૦૭૭૭. ૩૭ આદિ. ૧૫૫-૬૦૫૫. ૩૮ શાન્તિ. ૧૮૧-૬૭૪૭.

ઉત્સવાદુત્સવં યાન્તિ સ્વર્ગાત્ સ્વર્ગં સુખાત્સુખમ્ ।

શ્રદ્ધાનાશ્ર દાન્તાશ્ર ધનાદ્યાઃ શુભકારિણઃ ॥ ૩૯ ॥

શ્રદ્ધાળુ, જિતેન્દ્રિય, ધનવાન અને શુભકર્મ કરનારાઓ ઉત્સવથી ઉત્સવમાં, સ્વર્ગથી સ્વર્ગમાં અને સુખથી સુખમાં જાય છે. ૩૯

एक एव चरेद्धर्मं न धर्मध्वजिको भवेत् ।

धर्मवाणिज्यका ह्येते ये धर्ममुपभुंजते ॥ ૪૦ ॥

એકલાએજ ધર્માચરણ કરવું, પણ ધર્મની ધ્વજવાળા એટલે ધર્મનો દેખાવ રાખવાવાળા અર્થાત્ દંભી થવું નહિ. જેઓ કીર્તિ ઇત્યાદિ ફળ લોગવવા માટે ધર્માચરણ કરે છે તેઓ તે ધર્મનાજ વેપારી છે. ૪૦

धर्मवाणिज्यको हीनो जघन्यो धर्मवादिनाम् ।

न धर्मफलमाप्नोति यो धर्मं दोग्धुमिच्छति ॥ ૪૧ ॥

જે મનુષ્ય ધર્મનો વેપાર કરીને તે વડે ફળ મેળવવાને ઇચ્છે છે તે ધર્મવાદીઓમાં હીન તથા અધમ છે. તેને ધર્મનું ફળ મળતું નથી. ૪૧

कामक्रोधौ वशं कृत्वा दमं लोभमनार्जवम् ।

ધર્મં इत्येव सन्तुष्टास्ते शिष्टाः शिष्टसंमताः ॥ ૪૨ ॥

“કામ, ક્રોધ, દંભ, લોભ તથા કપટને વશ કરવા એજ ધર્મ” એ પ્રમાણે બાળીને જેઓ સંતોષી રહે છે તેઓનેજ ઉત્તમ લોકોએ ઉત્તમ માનેલા છે. ૪૨

સુમહાન્ત્યાપિ શાસ્ત્રાણિ ધારયન્તો बहुश्रुताः ।

छेत्तारः संशयोनां च क्लिश्यन्ते लोभमोहिताः ॥ ૪૩ ॥

પડિતો મોટાં શાસ્ત્રોને જાણીને, સાંભળીને તથા ખીજના સંશયોને છેદવામાં કુશળ થઈને પણ લોભમાં પડવાને લીધે કલેશ પામે છે. ૪૩

लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रजायते ।

लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ ૪૪ ॥

લોભથી ક્રોધ થાય છે, લોભથી કામ જન્મે છે, લોભથી મોહ તથા વિનાશ થાય છે, અને લોભ 'પાપ'નું કારણ છે. ૪૪.

लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम् ।

तृष्णात्तो दुःखमामोति परत्रेहं च मानवः ॥ ૪૫ ॥

લોભથી બુદ્ધિ ચલિત થાય છે, લોભથી તૃષ્ણા જન્મે છે, અને તૃષ્ણાથી પીડાયલો મનુષ્ય આ લોકમાં તથા પરલોકમાં દુઃખ પામે છે. ૪૫.

मत्तः प्रमत्तश्चोन्मत्तो भ्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।

लुब्धो भीरुस्त्वंसंयुक्तः कामुकश्च न धर्मवित् ॥ ૪૬ ॥

મદિરા વગેરેથી મત્ત થયેલો, અસાવધ, ગાંડો, ભ્રાંતિવાળો ક્રોધી, ભૂખ્યો, લોભી, ખંડીકણ, ગભરાયેલો તથા કાંમાંતુર પુરૂષ ધર્મને જાણી શકતો નથી. ૪૬.

વિપત્તિષ્વવ્યથો દક્ષો નિત્યસુત્યાનવાન્નરઃ ।

અપ્રમત્તો વિનીતાત્મા નિત્યં ભદ્રાણિ પશ્યતિ ॥ ૪૭ ॥

જે પુરૂષ વિપત્તિમાં પણ શાન્ત રહેનારો છે, વળી જે ચતુર, સદા ઉદ્યોગી, પ્રમાદ વગરનો તથા વિનયવાળો છે તે સર્વદા કલ્યાણને જ પામે છે. ૪૭.

અનભ્યાહતચિત્તઃ સ્યાદનભ્યાહતવાગ્મવેત્ ।

નિર્મુક્તઃ સર્વપાપેભ્યો નિરમિત્રસ્ય કિં ભયમ્ ॥ ૪૮ ॥

મનુષ્યે સરલ ચિત્તવાળા થવું, સરલ વાણીવાળા થવું અને સર્વ પાપકર્મોથી રહિત થવું. જેને શત્રુ નથી તેને ભય શું? ૪૮.

યત્કલ્યાણમભિધ્યાયેત્તત્રાત્મનં નિયોજયેત્ ।

ન પાપં પ્રતિ પાપઃ સ્યાત્સાધુરેવ સદા ભવેત્ ॥ ૪૯ ॥

જેમાં કલ્યાણ જણાય તેમાં ચિત્તને જોડવું. પાપી સામુ પાપ ન કરવું અને સદા સાધુજ રહેવું. ૪૯.

અદ્રોહઃ સર્વભૂતેષુ કર્મણા મનસા ગિરા ।

અનુગ્રહશ્ચ દાનં ચ સત્તાં ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૫૦ ॥

સર્વ પ્રાણીઓ અત્યે મન, વાણી તથા કર્મથી વૈર રહિત થવું, અને દયા તથા દાન પરાયણ થવું, એ સત્ પુરૂષોનો સનાતન ધર્મ છે. ૫૦.

સત્યં મૃદુ પ્રિયં વાક્યં ધીરો હિતકરં વદેત્ ।

આત્મોત્કર્ષં તથા નિંદાં પરેષાં પરિવર્જयेત્ ॥ ૫૧ ॥

ધીર પુરૂષે સત્ય, કોમળ તથા પ્રિય લાગે એવું વચન બોલવું, અને પોતાની મ્હોટાઈ તથા પારકી નિંદાનો પરિત્યાગ કરવો. ૫૧.

ન હીદૃશં સંવનનં ત્રિષુ લોકેષુ વિદ્યતે ।

દયા મૈત્રી ચ ભૂતેષુ દાનં ચ મધુરા ચ વાક્ ॥ ૫૨ ॥

પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયા, મિત્રતા, દાન અને મધુરવાણી એ ચારના જેવું બીજું વશીકરણ ત્રણ લોકમાં નથી. ૫૨.

ન ચક્ષુષા ન મનસા ન વાચા દૂષયેદપિ ।

ન પ્રત્યક્ષં પરોક્ષં વા દૂષણં વ્યાહરેત્કચિત્ ॥ ૫૩ ॥

વાક્ય, મન અને નેત્રની એષ્ટાદ્વારા પણ રૂપરૂમાં અથવા પાછળથી કોઈ મનુષ્યની નિંદા કરવી નહિ. ૫૩.

ન હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ મૈત્રાયણગતશ્ચરેત્ ।

નેદં જીવિતમાસાય વૈરં કુર્વીત કેનચિત્ ॥ ૫૪ ॥

કોઈ પ્રાણીની હિંસા ન કરતાં મિત્રતાથી વર્તવું. આ અસ્થિર જીવનને માટે કોઈની સાથે વૈર કરવું નહીં. ૫૪.

અતિવાદાંસ્તિતિક્ષેત ન વિમન્યેત કંચન ।

ક્રુધ્યમાનઃ પ્રિયં કુર્યાદાક્રુષ્ટઃ કુશલં વદેત્ ॥ ૫૫ ॥

પારકાં દુર્વચન સહન કરવાં, પણ કોઈનું અપમાન કરવું નહિ. આપણાપર ક્રોધ કરે તેનું ભલું કરવું અને વૈરીનું પણ રૂઢું બોલવું. ૫૫.

अनार्यवृत्तमप्राज्ञमसूयकमधार्मिकम् ।

अनर्थाः क्षिप्रमायान्ति वाग्दुष्टं क्रोधनं तथा ॥ ५६ ॥

દુરાચારી, મૂર્ખ, ઈર્ષ્યા કરનારા, અધર્મી, ખરાબ યોલનારા અને ક્રોધી મનુષ્યને જલદીથી અનર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. ૫૬.

नाक्रोशी स्यान्नावमानी परस्य मित्रद्रोही नोत नीचोपसेवी ।
न चाभिमानी न च हीनवत्तो रुक्षां वाचमुषर्त्तो वर्जयति ॥

નિંદક ન થવું, ખીજનું અપમાન કરનારા ન થવું, તેમજ મિત્રદ્રોહી અને નીચ માણસોના સેવક ન થવું. અભિમાની અને હુરાચારી ન થવું. તોછડા અને પીડાકારક વચનો યોલવાનું છોડી દેવું. ૫૭.

वृत्तं यत्नेन संरक्षेद्वित्तमेति च याति च ।

अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ॥ ५८ ॥

સદાચારનું યતનપૂર્વક સંરક્ષણ કરવું. ધન તો જાય છે અને આવે છે માટે ધન યોગ્ય થવાથી મનુષ્યને ક્ષીણ થયેલો ન સમજવો, પરંતુ સદાચારથી ગ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્યજ અરેખર હણાયેલો છે. ૫૮

त्रीण्येव तु सतामाहुः सन्तः पदमनुत्तमम् ।

न चैव द्रुह्यादद्याच्च सत्यं चैव सदा वदेत् ॥ ५९ ॥

૫૬. ઉદ્યોગ. ૩૭-૧૪૩૩. ૫૭. ઉદ્યોગ. ૩૫-૧૨૬૫. ૫૮. ઉદ્યોગ ૩૫-૧૨૮૯. ૫૯ વન. ૨૦૬-૯૩.

FROM MAHENDRA SHANTILAL

ત્રણ લક્ષણોને લીધેજ સત્પુરુષોની પદવી ઘણી ઉત્તમ કહેલી છે. ૧ કોઈનો પણ દ્રોહ ન કરવો. ૨ દાન આપવું અને ૩ સદા સત્યજ બોલવું. ૫૬.

सर्वत्र च दयावन्तः सन्तः करुणवेदिनः ।

गच्छन्त्यतीव सन्तुष्टा धर्म्यं पन्थानमुत्तमम् ॥ ૬૦ ॥

સર્વત્ર દયા રાખનારા તથા કષ્ટાવાળા અને સંતોષી સંત પુરુષો અતિ ઉત્તમ ધર્મમાર્ગમાં વિચરે છે. ૬૦.

दान्तः शमपरः शश्वत् परिक्लेशं न विदति ।

न च तप्यति दान्तात्मा दृष्ट्वा परगतां श्रियम् ॥ ૬૧ ॥

નિરંતર મન તથા ઇંદ્રિયોને નિયમમાં રાખનાર પુરુષને કલેશ થતો નથી. જેણે મન વશ કર્યું છે તેને પરાઈ લક્ષ્મી જોઈને બળાપો થતો નથી. ૬૧.

संविभक्ता च दाता च भोगवान् सुखवान्नरः ।

भवत्यर्हिसकश्चैव परमारोग्यमश्नुते ॥ ૬૨ ॥

જે પુરુષ સંવિભાગ કર્તા એટલે પોતાનું ધન, આવક તથા સમયના વિભાગો પાડીને તેનો અગ્રુક અગ્રુક બાબતોમાં સદ્-ઉપયોગ કરવો, એવા નિયમવાળો છે, તથા પરાયે તેનું દાન કરનારો તેમજ જાતે ભોગવનારો છે, સુખીઓ છે તથા અર્હિસક છે તે પરમ આરોગ્યને એટલે શારિરિક, માનસિક તથા આધ્યામિક ઉત્તમ સ્થિતિને પામે છે. ૬૨.

માનં હિત્વા પ્રિયો ભૂયાત્ ક્રોધં હિત્વા ન શોચતિ ।

કામં હિત્વાર્થવાન્ ભૂયાત્ લોભં હિત્વા સુખી ભવેત્ ॥ ૬૩ ॥

અભિમાનનો ત્યાગ કરવાથી લલુ' થાય છે, ક્રોધનો ત્યાગ કરવાથી શોક કરવો પડતો નથી, કામનાનો ત્યાગ કરવાથી ધનવાન થાય છે, અને લોભનો ત્યાગ કરવાથી સુખી થાય છે. ૬૩.

एको धर्मः परं श्रेयः क्षमैका शान्तिरुत्तमा ।

विद्यैका परमा तृप्तिरहिंसैका सुखावहा ॥ ૬૪ ॥

પરમ કલ્યાણને આપનાર માત્ર ધર્મજ છે, માત્ર ક્ષમાજ પરમ શાન્તિને આપનાર છે, પૂર્ણ તૃપ્તિને આપનાર માત્ર વિદ્યાજ છે, અને સુખને આપનાર માત્ર અહિંસાજ છે. ૬૪.

न सीदन्नपि धर्मेण मनोऽधर्मे निवेशयेत् ।

अधार्मिकाणां पापानामाशु पश्यन् विपर्ययम् ॥ ૬૫ ॥

ધર્મના રસ્તામાં રહેતાં પીડા થાયે તોપણ અધર્મ કરનારા પાપીઓને જલદી પ્રાપ્ત થતાં દુઃખોને જોઈને મનને અધર્મમાં જોડવું નહિ. ૬૫.

अधर्मेणैधते तावत्ततो भद्राणि पश्यति ।

ततः सपत्नान् जयति समूलस्तु विनश्यति ॥ ૬૬ ॥

અધર્મ કરવાથી પ્રથમ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, પછી નાના પ્રકારનાં સુખ જીવે છે, પછી શત્રુઓને જીતે છે, પરંતુ અંતે સમૂળો વિનાશ થાય છે. ૬૬

૬૩ વન. ૩૧૨-૭૩. ૬૪ ઉદ્યોગ ૩૨-૧૦૨૨. ૬૫ મનુ ૪-૧૭૧.

૬૬ મનુ. ૪-૧૭૪, વન ૮૪-૪.

અયાર્મિકો નરો યોહિ યસ્ય ચાપ્યનૃતં ધનમ્ ।

હિંસારતશ્ચ યો નિત્યં નેહાસૌ સુખમેધતે ॥ ૬૭ ॥

જે મનુષ્ય અધમ કરનારો છે તથા જેની પાસેનું ધન અનર્થવડે મેળવાયલું છે તથા જે હિંસામાં પ્રીતિવાળો છે તેને આ લોકમાં સુખ મળતું નથી. ૬૭.

મૃષાવાદં પરિહરેત્ કુર્યાત્ પ્રિયમયાચિતઃ ।

ન ચ કામાન્ન સંરંભાન્ન દ્વેષાદ્ધર્મમુત્સૃજેત્ ॥ ૬૮ ॥

મિથ્યા વચન બોલવાનું છોડી દેવું, વિના માગ્યેજ ખીજાનું લલું કરવું અને કામને, ક્રોધને, તથા દ્વેષને આધિન થઈને ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ. ૬૮.

સત્યધર્માર્યવૃત્તેષુ શૌચે ચૈવ રમેત્સદા ।

શિષ્યાંશ્ચ શિષ્યાદ્ધર્મેણ વાગ્વાહૂદરસંયતઃ ॥ ૬૯ ॥

સત્ય, ધર્મ, સદાચાર અને પવિત્રતામાંજ સદા રહેવું. શિષ્યોને શિષ્યોના ધર્મનો બોધ કરવો, અને વાણી, હાથ તથા ઉદરને નિયમમાં રાખવાં. ૬૯.

પ્રિયે નાતિભૃશં હૃષ્યેદપ્રિયે ન ચ સંજ્વરેત્ ।

ન મુહ્યેદર્થકૃચ્છ્રેષુ ન ચ ધર્મે પરિત્યજેત્ ॥ ૭૦ ॥

પોતાનું લલું થવાથી અતિશય રાજી થવું નહિ અર્થાત્ કુલાર્થ જવું નહિ તથા ભુંડું થવાથી તપી જવું નહિ. પૈસો ઘસી જવાથી મોહવશ થવું નહિ તથા ધર્મને તજી દેવો નહિ. ૭૦.

૬૭ મનુ. ૪-૧૭૦. ૬૮ વન ૨૦૬-૪૧. ૬૯ મનુ ૪-૧૭૫, હિત ૧૭૫.

૭૦ વન ૨૦૬-૪૨.

સતાં સદા શાશ્વતધર્મવૃત્તિઃ
સન્તો ન સીદન્તિ ન ચ વ્યયન્તે ।
સતાં સદ્ધિર્નાફલઃ સંગમોઽસ્તિ
સદ્ગ્રહો ભયં નાનુવર્ત્તન્તિ સન્તઃ ॥ ૭૧ ॥

સત્ગુણનો સદા શાશ્વત ધર્મનું પાલન કરવાવાળા હોય છે. સત્ગુણનો મુંઝાતા નથી તથા દુઃખી થતા નથી. સત્ગુણનો સાથે થયેલો સત્ગુણનો સમાગમ નિષ્ફળ જતો નથી. સત્ગુણનો આગળ સત્ગુણનો ભય પામતા નથી. ૭૧.

આત્મન્યાપિ ન વિશ્વાસસ્તથા ભવતિ સત્સુ યઃ ।
તસ્માત્ સત્સુ વિશેષેણ સર્વઃ પ્રણયમિચ્છતિ ॥૭૨॥

સત્ગુણનો વિશ્વાસ થાય છે તેટલો પોતાનો પણ થતો નથી, અને તેથીજ સર્વ કોઈ વિશેષે કરીને સત્ગુણોમાં પ્રીતિ કરવા ઇચ્છે છે. ૭૨

સૌહૃદાત્ સર્વભૂતાનાં વિશ્વાસો નામ જાયતે ।
તસ્માત્ સત્સુ વિશેષેણ વિશ્વાસં કુરુતે જનઃ ॥ ૭૩ ॥

સર્વ પ્રાણીઓની સાથે મિત્રતા હોવાને લીધે સત્પુરુષોને તેઓમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેટલા માટેજ સત્પુરુષોમાં વિશેષે કરીને માણસો વિશ્વાસ કરે છે. ૭૩.

ન ચ પ્રસાદઃ સત્પુરુષેષુ મોઘો
ન ચાપ્યર્યો નશ્યતિ નાપિ માનઃ ॥

યસ્માદેતન્નિયંતં સત્સુ નિત્યં

તસ્માત્ સન્તો રક્ષિતારો ભવન્તિ ॥ ૭૪ ॥

સત્પુરુષોની કૃપાં કેહી નિષ્કુળ જતી નથી, તેમજ તેઓ આગળ ધન અથવા માનની પણ હાની થતી નથી; કારણ કે એ ત્રણે વાનાં સત્પુરુષોમાં નિરંતર અને નકકીપણે રહેલાં છે, અને તેટલા માટે સત્પુરુષો સર્વના રક્ષણ કરતાં છે. ૭૪.

નિત્યં ક્રોધાત્તપો રક્ષેત્ શ્રિયં રક્ષેચ્ચ મત્સરાત્ ।

વિદ્યાં માનાવમાનાભ્યામાત્માનન્તુ પ્રમાદતઃ ॥ ૭૫ ॥

નિરંતર ક્રોધથી દૂર રહીને તપની રક્ષા કરવી, ધર્મથી દૂર રહીને લક્ષ્મીની રક્ષા કરવી, માન અપમાનથી દૂર રહીને વિદ્યાની રક્ષા કરવી અને પ્રમાદથી દૂર રહીને આત્માની રક્ષા કરવી. ૭૫.

ન પण્ડિતઃ ક્રુધ્યતિ નાભિપદ્યતે

ન ચાપિ સંસીદતિ ન પ્રહૃણ્યતિ ।

ન ચાતિકૃચ્છ્રવ્યસનેષુ શોચતે

સ્થિતઃ પ્રકૃત્યા હિમવાનિવાચલઃ ॥ ૭૬ ॥

પંડિતો ક્રોધ કરતા નથી, વિષયાસકત થતા નથી, દુઃખી થતા નથી, કુલાર્થે જતા નથી, વળી અત્યંત કષ્ટકારક દુઃખો હોય છતાં તેઓ શોચ કરતા નથી અને હિમાલયની પેઠે અચળ રહે છે. ૭૬.

૭૪ વન ૨૪૬-૪૯. ૭૫ શાન્તિ ૩૩૧-૧૨૪૩૨.

૭૬ શાન્તિ ૨૨૬-૮૨૦૨.

યમર્થસિદ્ધિઃ પરમા ન હર્ષયે-
ત્તયૈવ કાલે વ્યસનં ન મોહયેત્ ।
સુખં ચ દુઃખં ચ તથૈવ મધ્યમં
નિષેવતે યઃ સ ધુરંધરો નરઃ ॥ ૭૭ ॥

ઘણા ધનનો લાભ થવા છતાં પણ જે હર્ષ પામતો નથી અને દુઃખના સમયમાં મુંઝાતો નથી, તેમજ સુખ તથા દુઃખની મિશ્ર અવસ્થામાં પણ જે તેવીજ સ્થિરતા રાખે છે તેજ સર્વોત્તમ પુરુષ છે. ૭૭.

નામિનન્દેત મરણં નામિનન્દેત જીવિતમ્ ।
કાલમેવ પ્રતીક્ષેત નિદેશં મૃતકો યથા ॥ ૭૮ ॥

મરવાની ઈચ્છા કરવી નહિ, અને જીવવાની ઈચ્છા કરવી નહિ, પણ આકર જેમ સ્વામીની આજ્ઞાની વાટ જોયા કરે તેમ સમયની વાટ જોતા રહેવું. ૭૮.

પ્રજ્ઞયા માનસં દુઃખં હન્યાચ્છારીરમૌષધૈઃ ।

ન જોચન્તિ કૃતપ્રજ્ઞાઃ પશ્યન્તઃ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૭૯ ॥

બુદ્ધિવડે માનસિક દુઃખનો અને ઔષધવડે શરીરના દુઃખનો નાશ કરવો. એ પ્રકારે બુદ્ધિમાન પુરુષો દુઃખનો શોચ ન કરતાં પરમગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ૭૯.

નાસ્તિ વિદ્યાસમં ચક્ષુર્નાસ્તિ સત્યસમં તપઃ ।

નાસ્તિ રાગસમં દુઃખં નાસ્તિ ત્યાગસમં સુખમ્ ॥ ૮૦ ॥

૭૭ શાન્તિ. ૨૨૬-૮૨૦૩. ૭૮ મનુ ૬-૪૫.

૭૯ શાન્તિ ૩૩૨-૧૨૪૯૪. ૮૦ શાન્તિ ૧૭૫-૬૫૫૭.

વિદ્યાના સમાન ચક્ષુ નથી, સત્યનાં સમાન તપ નથી, વિષયાસક્તિ જેવું દુઃખ નથી અને ત્યાગ એટલે દાન અથવા પરોપકાર જેવું સુખ નથી. ૮૦.

આનૃશંસ્યં પरो धर्मः क्षमा च परमं बलम् ।

आत्मज्ञानं परं ज्ञानं सत्यं व्रतपरं व्रतम् ॥ ८१ ॥

શાન્તિ રાખવી એ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, ક્ષમા એજ શ્રેષ્ઠ બળ છે, આત્મજ્ઞાન એજ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે, અને સત્ય એજ શ્રેષ્ઠ વ્રત છે. ૮૧.

सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वदा ।

कामक्रोधौ वशे यस्य तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ८२ ॥

જેને સત્ય એજ વ્રત છે, ગરીબો ઉપર સદા દયા છે અને કામ તથા ક્રોધ વશ થયેલા છે તેણે ત્રણે લોકને જીત્યા છે, એમ સમજવું ૮૨.

विरक्तः परदारेषु निस्पृहः परवस्तुषु ।

दंभमात्सर्यहीनो यस्तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ८३ ॥

જે પરસ્ત્રીથી વિરક્તતા વાળો છે, પારકી વસ્તુઓની જેને સ્પૃહા નથી, પાખંડ તથા દ્વેષથી જે રહિત છે, તેણે ત્રણે લોકને જીત્યા છે. ૮૩.

ज्ञानिना लोकयात्रायै सर्वत्र समदृष्टिना ।

क्रियन्ते येन कर्माणि तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ८४ ॥

૮૧ વન ૨૧૨-૩૧. ૮૨ મહાનિર્વાણ ૮-૬૫.

૮૩ મહાનિર્વાણ ૮-૬૬. ૮૪ મહાનિર્વાણ ૮-૭૯.

જ્ઞાનવાન અને સર્વત્ર સમદૃષ્ટિવાળો જે પુરૂષ લોકના હિતને માટે કર્મ કરે છે તેણે ત્રેલોક્ય હાલ્યું છે. ૮૪.

આક્રોશન્તં સ્તુવન્તં ચ તુલ્યં પश्यન્તિ ये नराः ।

જ્ઞાન્તાત્માનો જિતાત્માનસ્તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૮૨ ॥

જેઓ નિંદા કરનાર અને સ્તુતિ કરનારને તુલ્ય ગણે છે તેવા જ્ઞાન્તિવાળા અને મનને હોતેલા પુરૂષોજ સ્વર્ગ ને પ્રાપ્ત થાય છે. ૮૫.

जलाशयाश्च वृक्षाश्च विश्रामगृहमध्वनि ।

सेतुः प्रतिष्ठितो येन तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ૮૬ ॥

માર્ગમાં જેણે જળાશયો, વૃક્ષો, વિશ્રામગૃહ (ધર્મશાળા) તથા સેતુ (પૂલ) ની સ્થાપના કરી તેણે ત્રણ લોકને હત્યા સમજવા. ૮૬.

त्यजेत् कुलार्थं पुरुषं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्यं पृथिवीं त्यजेत् ॥ ૮૭ ॥

જરૂર પડે તો કુળના હિતને માટે એક માણસનો ત્યાગ કરવો, ગામના હિતને માટે કુળનો ત્યાગ કરવો, દેશના હિતને માટે ગામનો ત્યાગ કરવો અને આત્મહિતને માટે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરવો. ૮૭.

न जानपादकं दुःखमेकः शोचितुमर्हति ।

अशोचन् प्रतिकुर्वीति यदि पश्येत् पराक्रमम् ॥ ૮૮ ॥

૮૫ મહાનિર્વાણુ. ૮૬ મહાનિર્વાણુ ૮-૬૩.

૮૭ સમા ૫૯-૧૧, ઉદ્યોગ ૩૬-૧૩૫૦. ૮૮ સ્ત્રીપર્વ ૨-૭૨.

દેશ સંબંધી દુઃખને માટે એક મનુષ્યે શોચ કરવો નહિ, પરંતુ જો પરાક્રમ હોય તો શોચ ન કરતાં તેનો પ્રતિકાર (ઉપાય) કરવો. ૮૮.

પૂર્વ વયસિં તત્કુર્યાત્ યેન વૃદ્ધઃ સુખં વસેત્ ।

યાવજ્જીવેન તત્કુર્યાત્ યેનામુત્ર સુખં વસેત્ ॥ ૮૯ ॥

જુવાનીમાં એવાં કામો કરવાં કે જેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં સુખી રહેવાય, અને જીવતાં સુખી એવાં કામો કરવાં કે જેથી પરલોકમાં સુખી થવાય. ૮૯.

ईर्ष्यु घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधनो नित्यशंकितः ।

परभाग्योपजीवी च षडेते नित्यदुःखिताः ॥ ૯૦ ॥

(૧) ઈર્ષ્યાવાળો, (૨) નિંદા કરનારો, (૩) અસંતોષી, (૪) ક્રોધી, (૫) સદા શંકાશીળ અને (૬) પારકાના આધારે નિર્વાહ કરનારો એ છ પ્રકારના માણસો સર્વદા દુઃખી છે, એમ જાણવું. ૯૦.

बुद्धिः प्रभावस्तेजश्च सत्वमुत्थानमेव च ।

व्यवसायश्च यस्य स्यात् तस्यावृत्तिभयं कुतः ॥ ૯૧ ॥

બુદ્ધિ, પ્રભાવ, તેજ, બળ, સત્વગુણની વૃદ્ધિ અને ઉદ્યોગ એ સર્વ જેનામાં છે તેને પુનર્જન્મ થવાનો ભય ક્યાંથી જ હોય? ૯૧.

अर्थसिद्धिं परामिच्छन् धर्ममेवादितश्चरेत् ।

न हि धर्मादपैत्यर्थः स्वर्गलोकादिवामृतम् ॥ ૯૨ ॥

૮૮ ઉદ્યોગ ૩૪-૧૨૫૦. ૯૦ ઉદ્યોગ ૩૨-૧૦૫૬.

૯૧ ઉદ્યોગ ૩૬-૧૩૭૪. ૯૨ ઉદ્યોગ ૩૬-૧૩૮૧.

સારી પેઠે ધન મેળવવાની ધન્ય હોય તો પ્રથમથી ધર્મનુંજ આચરણ કરવું; કેમકે સ્વર્ગલોકથી અમૃત જેમ દૂર રહેતું નથી તેમ ધર્મથી ધન દૂર રહેતું નથી. ૯૨.

अव्यापारः परार्थेषु नित्योद्योगः स्वकर्मसु ।

रक्षणं समुपात्तानामेतद्वैभवलक्षणम् ॥ ९३ ॥

પરાયા ધનને મેળવવા યત્ન ન કરવો, પોતે ધારેલાં કાર્યોમાંજ નિત્ય ઉદ્યોગ કરવો અને મળેલા ધનનું રક્ષણ કરવું, એજ ઉત્તમતાનાં લક્ષણ છે. ૯૩.

वाच्यर्या नियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः ।

तान्तु यः स्तेनयेद्वाचं स सर्वस्तेयकृत्तरः ॥ ९४ ॥

સર્વ વચનો નિયમથી બોલવા યોગ્ય છે, અને તે વચનો વાણીથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે, તેથી તે વાણીને જે પુરૂષ ચોર છે અર્થાત્ ભુકું બોલે છે તે બધીજ વસ્તુઓની ચોરી કરનાર છે, એમ સમજવું. ૯૪.

योज्यथा सन्तमात्मानमन्यथा सत्सु भाषते ।

स पापकृत्तमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ ९५ ॥

પોતાની સ્થિતિ એક પ્રકારની હોય તેને સત્પુરૂષો પાસે જે બીજા પ્રકારની કહે તે મનુષ્ય આ લોકમાં મોટો પાપી, ચોર અને પોતાનેજ છેતરનાર છે. ૯૫.

शत्रोरपि गुंणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि ।

सर्वथा सर्वयत्नेन पुत्रे शिष्ये हितं वदेत् ॥ ९६ ॥

૯૩ સમા ૫૩-૭ ૯૪ મનુ ૪-૨૫૬.

૯૫ મનુ ૪-૨૫૫. ૯૬ વિરાટ ૪૫-૧૪.

શત્રુના શુદ્ધ હોય તે પણ કહેવા યોગ્ય છે, અને મહોટા માણસના દોષ હોય તે પણ કહેવા યોગ્ય છે. સર્વ પ્રકારથી અને સર્વ યજ્ઞથી પુત્ર અને શિષ્યને હિતનો ઉપદેશ કરવો. ૬૬.

ધર્મજ્ઞો સદા લુબ્ધઃક્રાંતિકો લોકદંભકઃ ।

વૈડાલવ્રતિકો જ્ઞેયો હિત્વઃ સર્વાભિસંવકઃ ॥ ૧૭ ॥

જે પુરૂષ ધર્મનો ડોળ દેખાડનાર, સદા લોભી, કપટી, લોકોને છેતરનારો, હિંસક અને સર્વને તુચ્છકારનારો હોય તેને વિદ્યાવાન નેવા સ્વભાવવાળો સમજવો. ૬૭.

પરોપદેશે પાણ્ડિત્યં સર્વેષાં સુકરં નૃણામ્ ।

ધર્મે સ્વીયમનુશ્ચાનં કસ્યચિત્ સુમહાત્મનઃ ॥ ૧૮ ॥

પરનાથને ઉપદેશ કરવામાં પાંડિત્ય દાખવવી એ તો સર્વ પુરૂષોને સ્હેડું છે. પરંતુ સ્વધર્મનું પાલન તો કોઈક મહાત્મા પુરૂષ કરે છે. ૬૮.

નતુ કશ્ચિન્નયેત્ માત્રો ગૃહીત્વૈવ કરે નરમ્ ।

ઉચ્ચમાનસ્તુ ધર્મેણ સ્વયં લોકઃ પ્રવર્તતે ॥ ૧૯ ॥

નહીં કશ્ચ કોઈ માણસનો હાથ પકડીને પરાણે ધર્મ કરાડે શકે નહિ. પરંતુ તેઓના ઉપદેશથી લોકો પોતાની મેળેજ ધર્મને પ્રવર્તે છે. ૬૯.

વહુ મિત્રકરઃ સુखं वसति

यश्च धर्मरतः स गतिं लभते ॥ १०० ॥

પ્રિય વચન બોલનારો મનુષ્ય સર્વને પ્રિય લાગે છે, વિચારીને કામ કરનારો સારી રીતે જ્ય પામે છે, ઘણા મિત્રોવાળો સુખમાં રહે છે, અને ધર્મમાં પ્રીતિવાળો મનુષ્ય સદ્ગતિને પામે છે. ૧૦૦.

अहिंसा सत्यवचनमानृशंस्यमथार्जवम् ।

अद्रोहोऽनभिमानश्च न्हीस्तिતिक्षा दमः शमः ॥ १०१ ॥

અહિંસા, સત્યવચન, શાન્તિ, સરલતા, અદ્રોહીપણું, નિરાભિમાન, લજ્જા, સહનશિળતા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ અને મનોનિગ્રહ એ ધર્મ છે. ૧૦૧.

धीमन्तो धृतिमन्तश्च भूतानामनुकम्पकाः ।

अकामद्वेषसंयुक्तास्ते सन्तो लोकसाक्षिणः ॥ ૧૦૨ ॥

જેઓ ધૃતિવાન, ધૈર્યવાન, પ્રાણીઓપર દયાળુ તથા ઈચ્છા અને દ્વેષ રહિત છે તેઓજ સંત પુરૂષ અને લોકના સાક્ષી છે. ૧૦૨

सर्वत्र च दयावन्तः सन्तः करुणवेदिनः ।

गच्छन्तीह सुसन्तुष्टा धर्मोपस्थानमुत्तमम् ।

शिक्षाचारा महात्मानो येषां धर्मः सुनिश्चितः ॥ ૧૦૩ ॥

સર્વપર દયાવાળા, કોમળ મનવાળા અને પૂર્ણ સંતોષવાળા સંતપુરૂષો ધર્મના ઉત્તમ સ્થાનને પામે છે. જેમનો ધર્મને વિષે

શત્રુના ગુણ હોય તે પણ કહેવા યોગ્ય છે, અને મ્હોટા માણસના દોષ હોય તે પણ કહેવા યોગ્ય છે. સર્વ પ્રકારથી અને સર્વ યત્નથી પુત્ર અને શિષ્યને હિતનો ઉપદેશ કરવો. ૯૬.

ધર્મધ્વજી સદા લુબ્ધશ્છાન્નિકો લોકદંભકઃ ।

વૈકાલવ્રતિકો જ્ઞેયો હિંસ્રઃ સર્વાભિસંધકઃ ॥ ૯૭ ॥

જે પુરૂષ ધર્મનો ડોળ દેખાડનાર, સદા લોભી, કપટી, લોકોને છેતરનારો, હિંસક અને સર્વને તુચ્છકારનારો હોય તેને બિલાડાના જેવા સ્વભાવવાળો 'સમજવો. ૯૭.

પરોપદેશે પાણ્ડિત્યં સર્વેષાં સુકરં નૃણામ્ ।

ધર્મે સ્વીયમનુષ્ઠાનં કસ્યચિત્ સુમહાત્મનઃ ॥ ૯૮ ॥

પરાયાને ઉપદેશ કરવામાં પંડિતાર્થ દાખવવી એ તો સર્વ પુરૂષોને સહેલું છે, પરંતુ સ્વધર્મનું પાલન તો કોઈક મહાત્મા પુરૂષજ કરે છે. ૯૮.

નતુ કશ્ચિન્નયેત્ પ્રાજ્ઞો ગૃહીત્વૈવ કરે નરમ્ ।

ઉચ્ચમાનસ્તુ ધર્મેણ સ્વયં લોકઃ પ્રવર્તેતે ॥ ૯૯ ॥

જ્ઞાની પુરૂષ કોઈ માણસનો હાથ પકડીને પરાણે ધર્મ કરાવી શકે નહિ, પરંતુ તેઓના ઉપદેશથી લોકો પોતાની મેળેજ ધર્મમાં પ્રવર્તે છે. ૯૯.

પ્રિયવચનવાદી પ્રિયો ભવતિ

વિમૃશિતકાર્યકરોઽપ્યધિકં જયતિ ।

વહુ મિત્રકરઃ સુખં વસતિ

યશ્ચ ધર્મરતઃ સ ગતિં લભતે ॥ ૧૦૦ ॥

પ્રિય વચન ઓલનારો મનુષ્ય સર્વને પ્રિય લાગે છે, વિચારીને કામ કરનારો સારી રીતે જ્ય પામે છે, ઘણા મિત્રોવાળો સુખમાં રહે છે, અને ધર્મમાં પ્રીતિવાળો મનુષ્ય સદ્ગતિને પામે છે. ૧૦૦.

અહિંસા સત્યવચનમાનૃશંસ્યમયાર્જવમ્ ।

અદ્રોહોઽનભિમાનશ્ચ હીંસિતતિક્ષા દમઃ શમઃ ॥ ૧૦૧ ॥

અહિંસા, સત્યવચન, શાન્તિ, સરલતા, અદ્રોહીયજીવ, નિરાભિમાન, લજ્જા, સહનશિળતા, ઈન્દ્રિયનિગ્રહ અને મનોનિગ્રહ એ ધર્મ છે. ૧૦૧.

ધીમન્તો ધૃતિમન્તશ્ચ ભૂતાનામનુકમ્પકાઃ ।

અકામદ્વેષસંયુક્તાસ્તે સન્તો લોકસાક્ષિણઃ ॥ ૧૦૨ ॥

જેઓ બુદ્ધિવાન, ધૈર્યવાન, પ્રાણીઓપર દયાળુ તથા ઈચ્છા અને દ્વેષ રહિત છે તેઓજ સંત પુરૂષ અને લોકના સાક્ષી છે. ૧૦૨.

સર્વત્ર ચ દયાવન્તઃ સન્તઃ કરુણવેદિનઃ ।

ગચ્છન્તીહ સુસન્તુષ્ટા ધર્મોપસ્થાનમુત્તમમ્ ।

શિષ્ટાચારા મહાત્માનો યેષાં ધર્મઃ સુનિશ્ચિતઃ ॥ ૧૦૩ ॥

સર્વપર દયાવાળા, કોમળ મનવાળા અને પૂર્ણ સંતોષવાળા સંતપુરૂષો ધર્મના ઉત્તમ સ્થાનને પામે છે. જેમનો ધર્મને વિષે

ફોડો નિશ્ચય છે તેઓજ સારા આચારવાળા મહાત્માઓ છે એમ જાણવું ૧૦૩.

प्रत्यक्षधर्मो भगवान् यस्य तुष्टो हि कर्मभिः ।

सफलं तस्य जन्माहं मन्ये सद्धर्मचारिणः ॥ १०४ ॥

જેના શુભકર્મથી ધર્મના સાક્ષી ઈશ્વર પ્રસન્ન છે, તેવા શુભ ધર્માચરણ કરનાર મનુષ્યનોજ જન્મ સફળ છે. ૧૦૪.

द्वितीयोऽध्यायः

સંયમ.

रथः शरीरं पुरुषस्य दृष्टम्

आत्मा नियन्तेन्द्रियाण्याहुरश्वान् ।

तैरप्रमत्तः कुशली सदश्वै ।

दान्तैः सुखं प्राप्ति रथीव धीरः ॥ ૧ ॥

પુરૂષનું શરીર એ રથ છે, જીવ તેનો ચલાવનારો છે અને ઇન્દ્રિયો સર્વ ઘોડાફળ છે. કેળવાયેલા ઉત્તમ ઘોડાઓવડે ગમન કરનારા કુશળ સારથીની પેઠે ધીર પુરૂષ પણ પ્રમાદ રહિત થઈને સુખથી ગમન કરે છે. ૧.

षडिन्द्रियाणि विषयं समागच्छन्ति वै यदा ।

तदा प्रादुર્ભवेत्तेषां पूर्वसंकल्पजं मनः ॥ ૨ ॥

જ્યારે છઠ્ઠે ઇન્દ્રિયો પોત પોતાના વિષયને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે પૂર્વના સંકલ્પથી ઉપજેલું મન પ્રકટ થાય છે. ૨.

मनो यस्येन्द्रियस्येह विषयान् याति सेवितुम् ।

तस्यૐત્સુક્યं प्रभवति प्रवृत्तिश्चૐપजायते ॥ ૩ ॥

મનુષ્યનું મન જે ઇન્દ્રિયના વિષયને લોગવવાને દોડે છે તે ઇન્દ્રિય જાગૃત થાયછે અને પ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ૩.

ततः संकल्पबीजेन कामेन विषयेषुभिः ।

विद्धः पतति लोभाग्रૐ જ્યૐતિર્લૐભાત્ પતંગવત્ ॥ ૪ ॥

તે પછી જેમ હીવાના લોલથી પતંગીચું અગ્નિમાં પડે છે તેમ સંકલ્પરૂપી બીજવડે કામદેવે વિષયરૂપી બાણથી વીધેલો તે મનુષ્ય લોલરૂપી અગ્નિમાં પડે છે. ૪.

ततो विहारैराहारैर्मૐहितश्च ययेच्छया ।

महामૐहे सुखे मग्नૐ नात्मानमवबुध्यते ॥ ૫ ॥

પછી મનગમતા આહાર અને વિહાર (મોજ શોખ) માં આસકત થઈને ઘણાજ મોહપૂર્વક સુખ લોગમાં મગ્ન થઈ રહેવાથી તે પુરૂષ આત્માને બાણી-સમજી શકતો નથી. ૫.

शिश्रोदरकृतेऽप्राज्ञः करोति विषयं बहु ।

मोहरागवलाक्रान्त इन्द्रियार्थवशानुगः ॥ ૬ ॥

મોહ અને રાગના બળ આગળ હારી ગયેલો અને વિષયો-
ને આધીન થયેલો મનુષ્ય શિશ્ન અને ઉદર પરાયણ થઈને ઘણા
ભોગ ભોગવે છે. ૬.

નિહ્યતે વધ્યમાનોऽપિ નરો હારિભિરિન્દ્રિયैઃ ।

વિમૂઢસંજ્ઞો દુષ્ટાશ્વૈરુદ્ધ્રાન્તૈરિવ સારથિઃ ॥ ૭ ॥

જેમ ખરાબ ઘોડાઓ રસ્તો ભુલેલા સારથીને ખોટે રસ્તે
લઈ જાય છે તેમ હુણાયેલો મનુષ્ય પણ વિષયોમાં ખેંચી જનારી
ઈન્દ્રિયોવડે ખેંચાય છે. ૭.

ઈન્દ્રિયાણાં નિરોધેન રાગદ્વેષક્ષયેણ ચ ।

અહિંસયા ચ ભૂતાનામમૃતત્વાય કલ્પતે ॥ ૮ ॥

ઈન્દ્રિયોનો નિરોધ, રાગ દ્વેષનો ક્ષય, અને પ્રાણીઓની
હિંસા ન કરવી, એ ગુણોવડે મનુષ્ય મોક્ષને પામે છે. ૮.

ન જાતુ કામઃ કામાનામુપભોગેન શામ્યતિ ।

હવિષા કૃષ્ણવર્ત્મેવ ભૂય એવાભિવર્દતે ॥ ૯ ॥

વિષયો ભોગવવાથી કદીપણ કામની શાન્તિ થતી નથી,
પણ અશ્નિમાં ઘી નાખવાથી અશ્નિ વધે છે તેમ ઉલટી કામની
વૃદ્ધિ થાય છે. ૯.

ઈન્દ્રિયાણાન્તુ સર્વેષાં યદ્યેકં ક્ષરતીન્દ્રિયમ્ ।

તેનાસ્ય ક્ષરતિ પ્રજ્ઞા દત્તેઃ પાત્રાદિવોદકમ્ ॥ ૧૦ ॥

૬-૭ વન. ૨-૬૪, ૬૫. ૮ મનુ ૬-૬૦.

૯-૧૦ મનુ અ. ૨-૮૪, ૮૯.

અર્થપાત્રમાં એટલે ચામડાના કોશમાં એક છિદ્ર હોય તોપણ તેમાંનું પાણી જેમ ઝરી જાય છે, તેમ સર્વ ઇન્દ્રિયોમાંની એક ઇન્દ્રિય વિષય તરફ જાય તોપણ તે માણસની બુદ્ધિ જતી રહે છે. ૧૦.

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायુर्नावमિवांભસિ ॥ ૧૧ ॥

જળમાં રહેલા નાવને જેમ વાયુ ગમે ત્યાં ખેંચી જાય છે તેમ વિષયોમાં વર્તનારી ઇન્દ્રિયોને અનુસરનારું મન મનુષ્યની બુદ્ધિને હરી જાય છે. ૧૧.

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૧૨ ॥

જેમ કાચબો પોતાનાં સર્વ અંગોને સમેટી લે છે તેમ મનુષ્ય જ્યારે ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાંથી ખેંચી લે ત્યારે તેની બુદ્ધિ સ્થિર થાય છે. ૧૨.

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः ।

स्मृतिभ्रंશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણશ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

ક્રોધ ક્રેવથી મોહ ઉપજે છે, મોહથી સ્મરણ શક્તિનો નાશ થાય છે, સ્મૃતિ નાશથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે, અને બુદ્ધિના નાશથી યુક્ત નાશ પામે છે. ૧૩.

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

આત્મવશ્યૈર્વિધેયાત્મા પ્રસાદમાર્ગિગચ્છતિ ॥ ૧૪ ॥

રાગદ્વેષથી રહિત થયેલો અને વશ કરેલા મનવાળો કૃતકૃત્ય પુરુષ ઇન્દ્રિયોવડે વિષયો ભોગવતો છતો પણ પ્રમત્તતાને પામે છે. ૧૪.

દમસ્તેજો વર્ધયતિ પવિત્રં દમ ઉત્તમમ્ ।

વિપાપ્સા વૃદ્ધતેજાસ્તુ પુરુષો વિન્દતે મહત્ ॥ ૧૫ ॥

“દમ” એટલે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, એ તેજની વૃદ્ધિ કરે છે. “દમ” પવિત્ર અને ઉત્તમ છે, તેથી તેનું સેવન કરનાર પાપ રહિત અને તેજસ્વી પુરુષ મહત્ત્વદને પામે છે. ૧૫.

અનર્થમર્થતઃ પश्यन्नर्थं वै वाप्यनर्थतઃ ।

इन्द्रियैरजितैर्वालः सुदुःखं मन्यते सुखम् ॥ ૧૬ ॥

અર્થમાં અનર્થ તેમજ અનર્થમાં અર્થને જોનારો અજિતેન્દ્રિય મૂઢપુરુષ અત્યંત દુઃખને પણ સુખ માને છે. ૧૬.

धर्मार्थौ यः परित्यज्य स्यादिन्द्रियवशानुगः ।

श्रीप्राणधनदारेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥ ૧૭ ॥

જે મનુષ્ય ધર્મ તથા અર્થનો પરિત્યાગ કરીને ઇન્દ્રિયને આધીન થાય છે તે જલદીથી શોભા, પ્રાણ, ધન અને સ્ત્રીથી રહિત થાય છે. ૧૭.

अर्थानामीश्वरो यः स्यादिन्द्रियाणामनीश्वरः ।

इन्द्रियाणामनैश्वर्यादैश्वर्याद् भ्रश्यते हि सः ॥ ૧૮ ॥

જે ધનનો સ્વામી છે પણ ઇન્દ્રિયોનો સ્વામી નથી તે ઐશ્વર્યથી રહિત થાય છે. અર્થાત્ ધનવાન છતાં ઇન્દ્રિયો જેને વશ નથી તેનું ધન પણ જતું રહે છે. ૧૮

લોભઃ પ્રજ્ઞાનમાહન્તિ પ્રજ્ઞા હન્તિ હતા ત્થિયમ્ ।

હીર્ષતા વાઘતે ધર્મ ધર્મો હન્તિ હતઃ શ્રિયમ્ ॥ ૧૯ ॥

લોભ બુદ્ધિને હણે છે, બુદ્ધિ હણાયાથી લગ્ન હણાય છે, લગ્ન હણાયાથી ધર્મને હણે છે, અને ધર્મ હણાયાથી ધનનો નાશ થાય છે. ૧૯.

વંધુરાત્માત્મનસ્તસ્ય યેન વાત્માત્મનૌ જિતઃ ।

સ એવ નિયતો વંધુઃ સ એવાનિયતો રિપુઃ ॥ ૨૦ ॥

જેણે મન જીત્યું છે તેનું મનજ બંધુરૂપ છે. વશ કરેલું મનજ બંધુ છે, અને છુટું મૂકેલું મનજ શત્રુ છે. ૨૦.

તૃતીયોઽધ્યાયઃ ।

સુખ, દુઃખ, સંતોષ અને સહનશિલતા.

શોકસ્થાનસહસ્રાણિ ભયસ્થાનશતાનિ ચ ।

દિવસે દિવસે મૃદમાવિશન્તિ ન પાણ્ડિતમ્ ॥ ૧ ॥

આ જગતમાં શોકનાં પ્રસંગો હજારો આવે છે, તેમ ભયનાં ઠેકાણાં પણ સેકડો છે, પરંતુ મઠ મનુષ્યોનેજ તે નિત્ય દબાવે છે, પાંડિતોને દબાવી શકતાં નથી. ૧.

વ્યાધેરશ્નિનસંસ્પર્શાત્ શ્રમાદિષ્ટવિસર્જનાત્ ।

દુઃખં ચતુર્ભિઃ શારીરં કારણેઃ સંપ્રવર્તતે ॥ ૨ ॥

૧૯ ઉદ્ધોગ ૭૧-૨૫૯. ૨૦ ઉદ્ધોગ ૩૩-૧૧૫૯. ૧ વન ૨-૧૬.

શારિરિક દુઃખ થવામાં આ ચાર કારણો હોય છે. વ્યાધિ, અનિદ્ર પ્રાપ્તિ, મહેનત અને ઈષ્ટ વસ્તુનો નાશ. ૨.

સદા તત્પતિકારાન્ન સતતં ચાવિચિન્તનાત્ ।

આધિવ્યાધિપ્રશમનં ક્રિયાયોગદ્વયેન ॥ ૩ ॥

ઉપલાં કારણોની ચિંતા ન કરવી, અને તેનો પ્રતિકાર એટલે ઉપાય કરવો. એ બે ક્રિયાઓના યોગથી મનનાં અને શરીરનાં દુઃખોની શાન્તિ થાય છે. ૩.

માનસં શમયેત્તસ્માત્ જ્ઞાનેનાગ્નિમિવાંબુના ।

પ્રશાન્તે માનસે હ્યસ્ય શારીરમુપશામ્યતિ ॥ ૪ ॥

જળથી અગ્નિને ઓલવીયે તેવી રીતે માનસિક દુઃખને-ચિંતા, ક્રોધ, ભય વિગેરેને-જ્ઞાનવડે શમાવવાં. મનનું દુઃખ મટી જવાથી શરીરનું દુઃખ પણ શમી જાય છે. ૪.

અસન્તોષપરા મૂઢાઃ સન્તોષઃ યાન્તિ પાણ્ડિતાઃ ।

અન્તો નાસ્તિ પિપાસાયાઃ સન્તોષ પરમં સુખમ્ ॥ ૫ ॥

મૂઢ પુરૂષો અસંતોષી હોય છે, પાંડિતો સંતોષને પામેલા હોય છે; કારણ કે તૃષ્ણાનો અંત નથી અને સંતોષ એજ પરમ સુખ છે. ૫.

યસ્માદભાવી ભાવી વા મનુષ્યઃ સુખદુઃખયોઃ ।

આગમે યદિ વાપાયે ન તત્ર ગ્લપયેન્મનઃ ॥ ૬ ॥

હાલનાં તેમજ ભવિષ્યમાં ધનારાં સુખ તથા દુઃખ મનુષ્યને ભોગવવાંજ પડે છે; માટે સુખનો નાશ અથવા દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે શોક કરવો નહિ. ૬.

સુખદુઃખે હિ પુરુષઃ પર્યાયેણોપસેવતે ।

ન હ્યનન્તં સુખં કશ્ચિત્ પ્રાપ્નોતિ પુરુષર્ષભ ॥ ૭ ॥

મનુષ્ય વારા કરતી સુખ અને દુઃખ ભોગવતોજ રહે છે, કોઈ પણ નિરંતર સુખ ભોગવી શકતો નથી. ૭.

સુખસ્યાનન્તરં દુઃખં દુઃખસ્યાનન્તરં સુખમ્ ।

પર્યાયેણોપસેવતે નરં નૈમિમરા ઇવ ॥ ૮ ॥

કરતા ચક્રના આરાઓની પેઠે મનુષ્યને વારા કરતી સુખ યહી દુઃખ અને દુઃખ યહી સુખ આવ્યાજ કરે છે. ૮.

સુખમાપતિતં સૈવદુઃખમાપતિતં સહેત્ ।

કાલપ્રાપ્ત સુપાસીત શસ્યાનામિવ કર્ષકઃ ॥ ૯ ॥

સુખ આવી પડે ત્યારે તેનું સેવન કરવું; અને દુઃખ આવી પડે ત્યારે તેને સહન કરવું; જે વખતે જે ધાન્ય પાકે તેનો ખેડૂત ઉપયોગ કરે છે તેમ કાળની ગતિને અનુસરીને સુખ દુઃખ જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય તેને સેવવું જોઈએ. ૯.

સર્વાઃ સંપત્તયસ્તસ્ય સંતુષ્ટં યસ્ય માનસમ્ ।

ઉપાનદ્વૃષ્ટપાદસ્ય ન તુ ચર્માવૃતેવ મૂઃ ॥ ૧૦ ॥

જેના પગમાં પગરખાં પહેરેલાં છે તેને માટે જેમ બધી પૃથ્વી ચામડાથી મઢેલી છે, તેવી રીતે જેનું મન સંતોષી છે તેને સર્વ સંપત્તિઓ પ્રાપ્ત છે. ૧૦.

સન્તોષં પરમાસ્થાય સુખાર્થીં સંયતો મન્વેત્ ।

સન્તોષમૂલં હિ સુખં દુઃખમૂલં વિપર્યયઃ ॥ ૧૧ ॥

સુખની ઇચ્છાવાળાએ સંતોષ પરાયણ રહીને નિયમિત થવું. સંતોષજ સુખનું મૂળ છે, અને દુઃખનું મૂળ અસંતોષ છે. ૧૧.

અચિન્તિતાનિ દુઃખાનિ યથૈવાયાન્તિ દેહિનામ્ ।

સુખાન્યાપિ તથા મન્યે દૈવમત્રાતિરિચ્યતે ॥ ૧૨ ॥

જેમ પ્રાણીઓને દુઃખો અણુધાર્થી આવે છે તેમજ સુખો પણ અણુધાર્થીજ આવેછે; કારણ કે દૈવજ તેમાં મુખ્ય કારણ છે. ૧૨.

ન નિત્યં લભતે દુઃખં નઃ નિત્યં લભતે સુખમ્ ।

શરીરમેવાયતનં દુઃખસ્ય ચ સુખસ્ય ચ ॥ ૧૩ ॥

નિરંતર દુઃખ હોતું નથી, તેમ નિરંતર સુખ પણ મળતું નથી; કેમકે શરીર સુખ અને દુઃખ એ બંનેને રહેવાનું સ્થાન છે. ૧૩.

સન્તાપાદ્દ્રશ્યતે રૂપં સન્તાપાદ્દ્રશ્યતે વલમ્ ।

સન્તાપાદ્દ્રશ્યતે જ્ઞાનં સન્તાપાદ્ધ્યાધિમૃચ્છતિ ॥ ૧૪ ॥

સમજી પુરૂષે પરોપકારને માટે પોતાના ધનનો અને જીવનનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ, કેમકે ધન અને જીવનનો જ્યારે ત્યારે નાશ થવો એતો નકકીજ છે, તો પછી રૂડાં કાંમને માટે તેના પહેલાં તેનો ત્યાગ કરવો એજ વધારે સાચું છે. ૨.

શરીરસ્ય ગુણાનાં ચ દૂરમત્યન્તમન્તરમ્ ।

શરીરં ક્ષણવિધ્વાંસિ કલ્પાન્તસ્થાયિનો ગુણાઃ ॥ ૩ ॥

શરીર અને ગુણો વચ્ચે ઘણુંજ છેટું અને જૂઠાપણું છે, કેમકે શરીર ક્ષણમાં નાશ પામે એવું છે અને ગુણો કલ્પના અંત સુધી રહેવાના છે. ૩.

અયં નિજઃ પરો વેતિ ગણના લઘુચેતસામ્ ।

ઉદારચરિતાનાન્તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ॥ ૪ ॥

આ મહારૂં તેમજ આ પારકું, એવી ગણના સાંકડા ચિત્તવાળાઓનેજ હોય છે; ઉદાર ચિત્તવાળા પુરૂષોને તો સર્વ પૃથ્વી પોતાના કુટુંબ રૂપજ છે. ૪.

સાધોઃ પ્રકોપિતસ્યાપિ મનો નાયાતિ વિક્રિયામ્ ।

ન હિ તાપયિતું શક્યં સાગરાંભસ્ત્વળોલ્કયા ॥ ૫ ॥

શ્રેષ્ઠ પુરૂષોને કોઈ કચવાવે તોપણ તેના મનમાં વિકાર થતો નથી; ઘાસના ઉંઝાડીયાથી સમુદ્રનું પાણી તપાવી શકાતું નથી. ૫.

આમરણાન્તાઃ પ્રણયઃ ક્રોધાસ્તક્ષણભંગુરાઃ ।

પરિત્યાગાશ્ચ નિઃસંગા ભવન્તિ હિ મહાત્માનામ્ ॥ ૬ ॥

૨, ૩, ૪, ૫, ૬, હિતોપદેશ ૮૩-૮૮-૧૧૩-૧૨૮-૨૩૦.

મરણ પર્થત ક્નેહ રાખવો, કોપનો તેજ ક્ષણે નાશ કરવો અને દાન નિષ્કામપણે કરવું, એવા ગુણો મહાત્માઓમાં હોય છે. ૬.

दानं प्रियवाकसहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् ।

वित्तं त्यागनियुक्तं दुर्लभमेतच्चतुष्टयं लोके ॥ ७ ॥

પ્રિયવચન સહિત દાન, ગર્વ રહિત જ્ઞાન, ક્ષમાપૂર્વક શૂર-વીરતા અને દાનયુક્ત ધન એ ચારે વાનાં સંસારમાં દુર્લભ છે. ૭.

जयेत् कदर्यं दानेन सत्येनानृतवादिनम् ।

क्षमया क्रूरकर्माणमसाधुं साधुना जयेत् ॥ ८ ॥

દાન આપીને કંબુસને, સત્ય બોલીને બુદ્ધ બોલનારને, ક્ષમા કરીને ક્રૂર-ધાતકી મનુષ્યને અને ખરાબ માણસને સાધુતાવડે જીતી લેવો. ૮.

मनस्यन्यद् वचस्यन्यत् कार्यमन्यदुरात्मनः ।

मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ ९ ॥

ખરાબ માણસોના મનમાં જે કંઈ હોય છે તે કરતાં વાણીમાં બીજુંજ હોય છે, અને કર્મ વળી બીજાજ પ્રકારનું હોય છે; અને મહાત્માઓ મનમાં એક વચનમાં એક અને કર્મમાં પણ એકજ હોય છે. ૯.

करिष्य इतिसंश्रुत्य कर्तव्यं तदकुर्वतः ।

मिथ्यावचनदग्धस्य इष्टापूर्तं प्रणश्यति ॥ १० ॥

કરીશ એમ કહીને પછી તે કામ જે કરે મહિ; એવા મિથ્યાવચનથી હુષિત થયેલા મનુષ્યનાં કરેલાં શુભકર્મો નાશ પામે છે. ૧૦.

न कस्यांचितं कश्चिदिह स्वभावाद्भवत्युदारोऽभिमतः
खलो वा । लोके गुरुत्वं विपरीततां वा स्वचेष्टिता-
न्येव नरं नयन्ति ॥ ११ ॥

આ જંગતમાં કોઈ પણ મનુષ્યને સ્વભાવથીજ ઉદાર અથવા ખલ માનવા જેવો નથી, પરંતુ લોકોમાં મહોટાપણું અથવા હલકાપણું એ બંને તેણે કરેલાં કાર્યવહેજ સ્પષ્ટ જણાય છે. ૧૧.

आरोप्यते शिला शैले यत्नेन महता यथा ।

निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥ १२ ॥

જેમ પર્વત ઉપર શિલા ચઢાવવી હોય તો ઘણીજ મહેનતે પડે છે, પરંતુ તેને નીચે પાડી નાંખવી હોય તો વાર લાગતી નથી, તે પ્રમાણે મનુષ્યને ગુણવાન થવું અઘરું છે, પરંતુ નીચતા કરવામાં વાર લાગે તેમ નથી. ૧૨.

यात्यऽधो धौ ब्रजत्युच्चैर्नरः स्वैरिव कर्मभिः ।

कूपस्य खनिता यद्वत् प्राकारस्येव कारकः ॥ १३ ॥

કૂવાનો અણુનાર જેમ નીચે ઉતરતો જાય છે અને ગઢનો અણુનાર ઉંચે ચઢતો જાય છે, તે પ્રમાણે મનુષ્ય પોતાનાં સારા કે ખોટાં આચરણ દ્વારાજ ઉચ્ચતાને અથવા નીચતાને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩.

ત્યજેત્સુધાર્તો મહિલાં સપુત્રાં સ્વાદેત્સુધાર્તો મુજગી સ્વમણ્ડમ્ ।
બુભુક્ષિતઃ કિં ન કરોતિ પાપં ક્ષીણા જના નિષ્કરુણા ભવન્તિ ૧૪

ભૂખ્યો માણસ પુત્રસહિત સ્ત્રીને પણ તણ દે છે, ભૂખી થયેલો સર્પિણી પોતાનાં ઇંડાંને પણ ખાઈ નાંચે છે; ભૂખ્યો માણસ ક્યું પાપ ન કરે? કારણકે ભૂખથી ક્ષીણ થયેલો મનુષ્ય કરુણા રહિત થાય છે. ૧૪.

सुखं ह्यवमतः शेते सुखं च प्रतिबुद्धयेत ।

सुखं चराति लोकैऽस्मिन्नवमन्ता विनश्यति ॥१५॥

અપમાન ખમનારો માણસ સુખથી સુવે છે, સુખથી ભગે છે, અને લોકોમાં સુખથી ફરે છે; ત્યારે અપમાન આપનારો મનુષ્ય એ સર્વ વાતે દુઃખી હોઈ વિનાશ પામે છે. ૧૫.

नारुन्तुदः स्यादातौऽपि न परद्रोहकर्मधीः ।

ययाऽस्यौद्विजते वाचा नालोक्यां तामुदीरयेत् ॥१६॥

પોતે દુઃખી હોવા છતાં પણ ક્રોધના દુષ્ટ્યને દુઃખી કરવું નાહ. ખીજનો દ્રોહ કરવાની ઊંદિ રાખવી નહિ. જે વાણીવડે ખીજનું મન દુઃખી થાય એવી દુષ્ટવાણી બોલવી નહિ. ૧૬.

अतिवादांस्तितिक्षेत नावमन्येत कंचन ।

न चेमं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केनचित् ॥१७॥

પારકાં દુર્વચન સહન કરવાં, ક્રોધનું અપમાન કરવું નહિ

આ દેહ ધારણ કરીને કોઈની સાથે વૈર કરવું નહિ. ૧૭.

ન પાણિપાદચપલો ન નેત્રચપલોઽનૃજુઃ ।

ન સ્યાદ્વાક્ચપલશ્ચૈવ ન પરદ્રોહકર્મધીઃ ॥૧૮॥

હાથ, પગ, નેત્ર અને વાણીની અપખતા કરવી નહિ, કુટિલતા રાખવી નહિ અને બીજા પર દ્રોહ કરવાની બુદ્ધિ કરવી નહિ. ૧૮.

અતિપ્રવાદં ન પ્રવદેન્ન વાદયેદ્યોઽનાહતઃ પ્રતિહન્યાન્ન ઘાતયેત્ ॥

હન્તું ચ યો નેચ્છતિ પાપકં વૈ તસ્મૈ દેવાઃ સ્પૃહ્યન્ત્યાગતાય ૧૯

જે કોઈની નિંદા કરે નહિ અને કરાવે પણ નહિ, કોઈએ માર્યા છતાં તેને મારે નહિ અને મરાવે પણ નહિ, અને આપીને પણ મારવા ઇચ્છે નહિ, તેવા પુરુષોના આગમનની દેવતાઓ ઇચ્છા કરે છે. ૧૯.

ક્લુપ્યન્તં ન પ્રતિક્લુપ્યેદાક્લુષ્ટઃ કુશલં વદેત્ ।

સસદ્ધારાવકીર્ણી ચ ન વાચમનૃતાં વદેત્ ॥ ૨૦ ॥

ક્રોધ કરનારની સામે ક્રોધ કરવો નહિ. જાણ આપનારને પણ “લલું” થાઓ, એમ કહેવું. ચક્ષુ, કર્ણ, નાસિકા, જિહ્વા, ત્વચા, મન અને બુદ્ધિ એ સપ્તદ્વારોથી નીકળતી એવી વાણીવડે બુદ્ધિ બોલવું નહિ. ૨૦.

સત્યં બ્રૂયાત્ પ્રિયં બ્રૂયાત્ ન બ્રૂયાત્ સત્યમપ્રિયમ્ ।

પ્રિયં ચ નાનૃતં બ્રૂયાદેષ ધર્મઃ સન્નાતનઃ ॥૨૧॥

સત્ય બોલવું, અને પ્રિય લાગે તેવું બોલવું; પ્રિય ન લાગે એવું સત્ય બોલવું નહિ, તેમ પ્રિય લાગે એવું અસત્ય પણ બોલવું નહિ, એવો સનાતન ધર્મ છે. ૨૧.

કામાભિમૂતઃ ક્રોધાદ્વા યો મિથ્યા પ્રતિપદ્યતે ।

સ્વેષુ ચાન્યેષુ વા તસ્ય ન સહાયા ભવન્ત્યુત ॥૨૨॥

કામ અથવા ક્રોધને વશ થઈને જે મનુષ્ય પોતાના અથવા પરાયા મનુષ્યો સાથે મિથ્યા કપટ કરે છે તેને કોઈ પણ સહાય થતું નથી. ૨૨.

અવિસંવાદકો દક્ષઃ કૃતજ્ઞો મતિમાનૃજુઃ ।

અપિ સંક્ષીણકોષોઽપિ લભતે પરિવારણમ્ ॥ ૨૩ ॥

વિશેષ સંવાદ ન કરનારો, ચતુર, કરેલા ઉપકારને બાણનારો, બુદ્ધિવાન અને સરલ મનુષ્ય નિર્ધન થાય તોયજી તેને પોષણ પ્રાપ્ત થાયછે. ૨૩.

અભયં યસ્ય મૂતેભ્યઃ સર્વેષામભયં યતઃ ।

સ વૈ પરિણતપ્રજ્ઞઃ પ્રણ્યાતો મનુજોત્તમઃ ॥૨૪॥

કોઈ પ્રાણીથી જે ભય પામતો નથી અને જેનાથી કોઈ પ્રાણીને ભય થતો નથી, તેવો ઉત્તમ પુરૂષ યથાર્થ જ્ઞાનવાળો કહેવાયછે. ૨૪.

ન શરન્મોઘવત્ કાર્યં વૃથૈવ ઘનગર્જિતમ્ ।

પરસ્પાર્યમનર્થં વા પ્રકાશયતિ નો મહાન્ ॥૨૫॥

૨૨ ઉદ્યોગ ૨૨૮-૪૩૪૪.

૨૩ ઉદ્યોગ ૩૭-૧૪૩૫. ૨૪ ઉદ્યોગ ૬૨-૨૪૪૯. ૨૫ હિત ૬૮૫.

શરદ્ઋતુના મેઘની પેઠે વૃથા મોટી ગળના કરવી નહિ. મહાન પુરૂષ પારકા અર્થને અથવા અનર્થને પ્રકાશ ન કરે. ૨૫.

एतावानेव पुरुषः कृतं यस्मिन्न नश्यति ।

यावच्च कुर्यादन्योऽस्य कुर्याद्भद्रगुणं ततः ॥ ૨૬ ॥

જેના પર કરેલો ઉપકાર વૃથા જતો નથી, તેમજ પૂર્વ કરેલા ઉપકારથી વિશેષ ઉપકાર જે કરે છે, તેજ ખરો પુરૂષ છે. ૨૬.

द्रोघव्यं न च मित्रेषु न विश्वस्तेषु कर्हंचित् ।

येषां चान्नानि भुंजीत यत्र च स्यात् प्रतिश्रयः ॥ ૨૭ ॥

મિત્ર, વિશ્વાસુ, જેનું અન્ન ખાતા હોય, અને જેના આશ્રય હોય એટલા મનુષ્યોનો કદી દ્રોહ કરવો નહિ. ૨૭.

कुतः कृतघ्नस्य यशः कुतः स्थानं कुतः सुखम् ।

अश्रद्धयः कृतघ्नो हि कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ ૨૮ ॥

કૃતઘ્ન એટલે ગુણને બદલે અવગુણ કરનાર મનુષ્યને યશ ક્યાંથી ? સ્થાન ક્યાંથી ? અને સુખ ક્યાંથી ? કૃતઘ્ન મનુષ્ય વિશ્વાસને પાત્ર નથી તથા કૃતઘ્નપણાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત પણ નથી. ૨૮.

आर्यजुष्टमिदं वृत्तमिति विज्ञाय शाश्वतम् ।

सन्तः परार्थं कुर्वाणा नावेक्षन्ते प्रतिक्रियाम् ॥ ૨૯ ॥

આર્ય આચરણ આર્યજનો એ 'સેવેલુ' છે એમ જાણીને નિરંતર પરોપકાર કરનારા સંત પુરૂષો તેના બદલાની ઈચ્છા રાખતા નથી. ૨૯.

મક્તં ચ ભજમાનં ચ તવાસ્મીતિ ચ વાદિનમ્ ।

ત્રીનેતાઞ્છરણં પ્રાપ્તાન્ વિષમેઽપિ ન સંત્યજેત્ ॥ ૩૦ ॥

લકત, સેવા કરનારો અને હું તમારો છું એવું કહેનારો, એ ત્રણ પ્રકારના શરણાગત મનુષ્યોને સંકટમાં પણ તજવા નહિ. ૩૦.

ગતિરાત્મવતાં સન્તઃ સન્તઃ એવ સતાં ગતિઃ ।

અસતાં ચ ગતિઃ સન્તો ન ચાસન્તઃ સતાં ગતિઃ ॥ ૩૧ ॥

જ્ઞાનીઓની ગતિ સત્પુરૂષો છે, અને સારા પુરૂષોની ગતિ પણ સત્પુરૂષો જ છે. દુષ્ટ પુરૂષોની ગતિ પણ સત્પુરૂષો જ છે; પરંતુ સત્પુરૂષોની ગતિ દુષ્ટ માણસો થઈ શકતાં નથી. ૩૧.

શીલં પ્રધાનં પુરુષે તદ્યસ્યેહ પ્રણશ્યતિ ।

ન તસ્ય જીવિતેનાર્થો ન ધનેન ન વંધુભિઃ ॥ ૩૨ ॥

“સદાચાર” એ પુરૂષનો મુખ્ય ગુણ છે. જેનો એ ગુણ નાશ પામે છે તેનું છાવન, ધન અને ગન્ધુ એ સવ વ્યર્થ છે. ૩૨.

અકસ્માદેવ કુપ્યન્તિ પ્રસીદન્ત્યાનિમિત્તતઃ ।

શીલમેતદસાધૂનામન્નપારિપ્લવં યથા ॥ ૩૩ ॥

જેમ વાદળાંઓ આકાશમાં ઘડીકમાં દેખાય અને ઘડીકમાં ન દેખાય તેમ અસાધુ પુરૂષો પણ ઘડીકમાં ક્રોધ કરે અને ઘડીકમાં શાન્ત થઈ જાય એવો સ્વભાવવાળા હોય છે. ૩૩.

આગતસ્ય ગૃહં ત્યાગસ્તથૈવ શરણાર્થિનઃ ।

યાચમાનસ્ય ચ વધો નૃશંસો ગર્હિતો બુધૈઃ ॥ ૩૪ ॥

૩૦ ઉદ્યાગ ૩૨-૧૦૩૭,

૩૨ ઉદ્યાગ ૩૩-૧૧૪૨. ૩૩ મહાભારત. ૩૪ આદિ ૧૬૧-૬૨૩૦.

ઘેર આવેલાનો અને શરણુ થયેલા માણસનો ત્યાગ કરનાર તથા યાચના કરનાર મનુષ્યનો વધ કરનાર, એવા કૂર પુરૂષને સારા પુરૂષોએ નિંદેલો છે. ૩૪.

न चैवोक्ता नचानुक्ता हीनतः परुषा गिरः ।

प्रतिजल्पन्ति वै धीराः सदा तूत्तमपूरुषाः ॥ ૩૫ ॥

નીચ માણસો એ સ્પષ્ટ રીતે અથવા ઘીછ રીતે કહેલાં હલકાં વચનોનો ધીર અને ઉત્તમ પુરૂષો સામે ઉત્તર આપતા નથી. ૩૫.

स्मरन्ति सुकृतान्येव न वैराणि कृतान्यपि ।

सन्तः प्रतिविजानन्तो लब्ध्वा प्रत्ययमात्मनः ॥ ૩૬ ॥

.ખીલ્યોનાં સર્વ પ્રકારનાં કામોને નિરંતર બાણુતા છતાં પણ પોતાના મનમાં દ્રઢ નિશ્ચયવાળા સત્પુરૂષો તેમનાં સારાં કામોનું જ સ્મરણુ કરે છે અને તેમનાં ખરાબ કામોને સંભારતા નથી. ૩૬.

यस्तु शत्रोर्वशस्थस्य शक्तोऽपि कुरुते दयाम् ।

हस्तप्राप्तस्य वीरस्य तंचैव पुरुषं विदुः ॥ ૩૭ ॥

આધીન થયેલા શત્રુનો અને હાથમાં આવેલા વીરપુરૂષનો નાશ કરવાને શક્તિવાન છતાં પણ જે તેઓપર દયા કરે છે તેજ પુરૂષ કહેવાય છે. ૩૭.

શ્રદ્ધવાનઃ શુભાં વિદ્યામાદદીતાવરાદપિ ।

અન્ત્યાદપિ પરં વર્મ સ્ત્રીરત્નં દુષ્કુલાદપિ ॥ ૩૮ ॥

નીચ માણસ પાસેથી પણ શ્રદ્ધાયુક્ત થઈને શુભ વિદ્યાનું
ગ્રહણ કરવું. આંડાળ પાસેથી પણ ઉત્તમ ધર્મને ગ્રહણ કરવો.
હલકા કુળમાંથી પણ ઉત્તમ સ્ત્રીને ગ્રહણ કરવી. ૩૮.

કર્મણાન્તુ પ્રશસ્તાનામનુષ્ઠાનં સુસ્વાવહમ્ ।

તેષામેવાનનુષ્ઠાનં પશ્ચાત્તાપકરં મતમ્ ॥ ૩૯ ॥

સારાં કામ કરવાં એ સુખદાયી છે અને તેમ ન કરવાથી પશ્ચા-
ત્તાપ થાય છે, એમ માનેલું છે. ૩૯.

સ્વીયં યશઃ પૌરુષં ચ ગુપ્તયે કથિતં ચ યત્ ।

કૃતં યદુપકારાય ધર્મજ્ઞો ન પ્રકાશયેત્ ॥ ૪૦ ॥

પોતાનો યશઃ, પરાક્રમ, ગુપ્ત રાખવાને કહેલી વાત, ઉપકાર
માટે કરેલું કામ, એટલાં વાતાં ધર્મને બાણનાર મનુષ્યે બીજા
આગળ બજાવવાં નહિ. ૪૦.

આત્મનઃ પૌરુષં ચૈવ વલં ન સમં પરૈઃ ॥

સર્વથાનાયકૈર્મતત્ પ્રશંસા સ્વયમાત્મનઃ ॥ ૪૧ ॥

પોતાના જેવું પરાક્રમ અને બળ બીજા કોઈમાં નથી, એવી
આપ વડાઈ કરવી એ બહુ હલકા માણસનું કામ છે. ૪૧.

હીનાંગાનતિરિક્તાંગાન્ વિદ્યાહીનાન્ વિગર્હિતાન્ ।

રૂપદ્રવિળહીનાંશ્ચ સત્વહીનાંશ્ચ નાક્ષિપેત્ ॥ ૪૨ ॥

૩૮ મનુ ૨-૨૩૮. ૩૯ ઉદ્યોગ ૩૭-૧૪૨૦. ૪૦ મહાનિર્વાણ ૮-૫૬.

૪૧ ઉદ્યોગપર્વ. ૪૨ અનુશાસન ૧૦૪-૪૯૮૯.

ઓછાં અંગત્રાણાં, વધારે અંગવાણાં, ત્રિધાહિન, નિદ્ધિત, રૂપરહિત, ધનરહિત અને બળરહિત મનુષ્યોનો તિરસ્કાર કરવો નહિ. ૪૨.

અરુન્દુદં પરુષં રુક્ષવાચં વાક્કંદકૌર્વિતુદન્તં મનુષ્યાન્ ।

વિદ્યાદલક્ષ્મીકતમં જનાતાં મુખે નિવદ્ધાં નિર્ઋતિં વૈ વહન્તં ॥ ૪૩ ॥

જે મનુષ્ય મર્મને પીડા કરનાર, કઠોર, લુખી વાણીવાળો અને કાંટા જેવાં વચ્ચનોથી મનુષ્યોને દુઃખ આપનાર હોય તેને અમંગલ અને મ્હોડામાં મૃત્યુ ધારણ કરનારો જાણવો. ૪૩.

મર્માણ્યસ્થીનિ હૃદયં તથાઽસૂન્ રુક્ષા વાચો નિર્દ્વહન્તીહ પુંસામ્ ।

તસ્માદ્વાચમુષર્તી રુક્ષરૂપાં ધર્મારામો નિત્યશો વર્જયીત ॥ ૪૪ ॥

રૂક્ષવચન મનુષ્યોનાં મર્મ, અસ્થિ, હૃદય અને પ્રાણને દહન કરે છે, માટે ધર્મનિષ્ઠ પુરૂષે તીવ્ર અને લુખી વાણીનો નિરંતર ત્યાગ કરવો. ૪૪.

રોહતે સાયકૌર્વિદ્ધં વનં પરશુના હતમ્ ।

વાચા દુરુક્તયા વિદ્ધં ન સંરોહતિ વાક્ષતમ્ ॥ ૪૫ ॥

વાણીનો ધા રૂઝાઈ જાય છે અને કુહાલથી વન કપાયું હોય તો પણ પાછું ઉગે છે, પરંતુ કઠોર વચન જોલવાથી વિધાયલા હૃદયનો ધા કદી પણ રૂઝાતો નથી. ૪૫.

વિદ્યામદો ધનમદસ્તૃતીયોઽભિજનો મદઃ ।

મદા એત્વલિપ્તાનામેત એવ સતાં દમાઃ ॥ ૪૬ ॥

વિદ્યા, ધન અને કુટુંબ એ ત્રણ પ્રકારના મદોદુષ્ટ પુરુષોને જ ગર્વ ઉપજાવનારા છે, પરંતુ આરા પુરુષોને તો તે શાન્તિ આપનારા થાય છે. ૪૬.

अथ भद्राणि भूतानि हनिशक्तिरहं परम् ।

મૃદું તથાપિ કુર્વાતિ હાનિર્દેષફલં યતઃ ॥ ૪૭ ॥

ખીળ શક્તિવાન છે અને હું એટલો શક્તિવાન નોહું એમ જાણીને કોઈનો દ્વેષ કરવો નહિ, પરંતુ કોમળતા રાખવી; કારણકે દ્વેષનું ફળ હાની છે. ૪૭.

य ईर्षुः परवित्तेषु रूपे वीर्यं कुलान्वये ।

સુખસૌભાગ્યસત્કારે તસ્ય વ્યાધિરનન્તકઃ ॥ ૪૮ ॥

ખીળનાં ધન, રૂપ, પરાક્રમ, કુળ, સુખ, સૌભાગ્ય અને સત્કારથી જે મનુષ્ય ઈર્ષ્યા કરે છે તેના હુઃખનો પાર નથી. ૪૮.

ये परेषां श्रियं दृष्ट्वा न तपन्ति विमत्सराः ।

પ્રદૃષ્ટાશ્ચાભિનન્દન્તિ તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૪૯ ॥

જે ઈર્ષ્યા રહિત પુરુષો પારકાની લક્ષ્મીને જોઈને હુઃખી થતા નથી, પરંતુ આનંદ પામીને તેનાં વખાણ કરે છે, તેઓ સ્વર્ગમાં જનરા છે. ૪૯.

हरणं च परस्वानां परदाराभिर्मर्षणम् ।

સુહૃદ્શ્ચ પરિત્યાગસ્ત્રયો દોષા ભયપ્રદાઃ ॥ ૫૦ ॥

પારકું દ્રવ્ય પુત્રથી લેવું, પરસ્ત્રીનો સંગ કરવો અને મિત્રોનો પરિત્યાગ કરવો એ ત્રણ દોષો લયને આપનારા છે. ૫૦.

૪૭ વિષ્ણુપુરાણ ૧-૧૭-૮૧, ૪૮ ઉદ્યોગ ૩૩-૧૧૩૫.

૫૦ ઉદ્યોગ ૩૨-૧૦૩૫.

મિથ્યોપેતાનિ કર્માણિ સિધ્ધેયુર્યાનિ ભારત ।

અનુપાયપ્રયુક્તાનિ મા સ્મ તેષુ મનઃ કૃત્યાઃ ॥ ૫૧ ॥

કપટયુક્ત કામો કદાચ ઉપાય કર્યા વિના પણ સિદ્ધ થતાં હોય તોપણ તે કરવામાં મન રાખવું નહિ. ૫૧.

અરણ્યે વિજને ન્યસ્તં પરસ્વં દૃશ્યતે યદા ।

મનસાપિ ન હિંસન્તિ તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૫૨ ॥

પરાયું ધન અરણ્યમાં અથવા કોઈ ન હોય એવે ઠેકાણે મૂકેલું જોવામાં આવે છતાં મનવડે પણ તે લેવાને જોયો ઇચ્છા નથી કરતા તે પુરૂષો સ્વર્ગમાં જનારા છે. ૫૨.

ગ્રામે ગૃહે વા યદ્રવ્યં પારક્યં વિજને સ્થિતમ્ ।

નામિનન્દન્તિ વૈ નિત્યં તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૫૩ ॥

ગામમાં, ઘરમાં અથવા નિર્જન સ્થળમાં પણ પરાયું ધન યદ્રવ્યું હોય છતાં તેને લેવાને જોયો રાજી થતા નથી તેઓ સ્વર્ગમાં જનારા છે. ૫૩.

તથૈવ પરદારાન્ યે કામવૃત્તાન્ રહોગતાન્ ।

મનસાપિ ન હિંસન્તિ તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૫૪ ॥

તેજ પ્રમાણે જોયો એકાંતમાં પણ કામનાવાળી પરસ્ત્રીને ક્રોધને તેના પ્રતિ મનવડે પણ ઇચ્છા કરતા નથી તેઓ સ્વર્ગમાં જનારા છે. ૫૪.

શત્રું મિત્રં ચ યે નિત્યં તુલ્યેન મનસા નરાઃ ।

મજન્તિ મૈત્રાઃ સંગમ્યે તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૫૫ ॥

જેઓ શત્રુ તેમજ મિત્રને મનવડે હુમેશાં સમલાવધી જુએ છે અને તેઓના મેળાપ વખતે મિત્રલાવધી વર્તે છે, તે પુરૂષો સ્વર્ગને પામનારા છે. ૫૫.

શ્રદ્ધાવન્તો દયાવન્તશ્ચોક્ષાશ્ચોક્ષજનપ્રિયાઃ ।

ધર્માધર્મવિદો નિત્યં તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૫૬ ॥

શ્રદ્ધાવાળા, દયાવાળા, પવિત્ર, પવિત્ર મનુષ્યો હિપર પ્રીતિ રાખનારા અને ધર્મ તથા અધર્મને જાણનારા પુરૂષો સ્વર્ગમાં જનારા છે. ૫૬.

યશ્ચૈનમુત્પાદયતે યશ્ચૈનં ત્રાયતે મયાત્ ।

યશ્ચાસ્ય કુરુતે વૃત્તિં સર્વે તે પિતરસ્મૃતાઃ ॥ ૫૭ ॥

જે જન્મ આપે છે, જે લયથી રક્ષણ કરે છે, અને જે હવિષ્કા આપે છે, એ ત્રણે જણ પિતા ગણાય છે. ૫૭.

માતૃવત્ પરદારેષુ પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ટવત્ ।

આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥ ૫૮ ॥

જે મનુષ્ય પરસ્ત્રીને માતા સમાન, પરદ્રવ્યને ઢેકાં સમાન, અને સર્વ પ્રાણીને પોતા સમાન જુએ છે તેજ ખરેખર જુએ છે. ૫૮.

ન કુલં વૃત્તહીનસ્ય પ્રમાણમિતિ મે મતિઃ ।

અન્યેષ્વપિ હિ જાતાનાં વૃત્તમેવ વિશિષ્યતે ॥ ૫૯ ॥

જે પુરૂષ ખરાબ આચરણવાળો છે તેને સારા કુળનો ન જાણવો, અને નીચ કુળમાં જન્મ્યા છતાં પણ સારા આચરણ વાળો હોય તો તે પુરૂષને શ્રેષ્ઠ જાણવો. ૫૬.

અકાર્યકરણાદ્દીતઃ કાર્યાણાં ચ વિવર્જનાત્ ।

અકાલે મંત્રભેદાન્ન યેન માદ્યન્ન તત્પિવેત્ ॥ ૬૦ ॥

દુષ્ટ કામ કરવાથી તથા સારાં કામનો ત્યાગ કરવાથી અને સમય વગર ગુપ્ત વાતને ખુલ્લી કરવાથી ખટીતા રહેવું; તથા જે પીવાથી મદ ઉત્પન્ન થાય તે પદાર્થ પીવો નહિ. ૬૦.

મધપાનં કલહં પૂર્ગવૈરં માર્યાપત્યોરન્તરં જ્ઞાતિભેદમ્ ।

રાજદ્વિષ્ટં સ્ત્રીપુંસોર્ધિવાદં વર્જ્યાન્યાહુર્યશ્ચ પંથાઃ પ્રદુષ્ટઃ ॥ ૬૧ ॥

મધપાન, કલહ, ઘણા માણસોની સાથે શત્રુતા, સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે બુદ્ધિ, જ્ઞાતિભેદ, રાજવિરુદ્ધ કાર્ય, સ્ત્રી પુરૂષમાં વિવાહ અને દુષ્ટ માર્ગે જવું, એટલાં વાનાંનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૬૧.

અતીવગુણસંપન્નો ન જાતુ વિનયાન્વિતઃ ।

સુસૂક્ષ્મમપિ ભૂતાનામુપમર્દસુપેક્ષતે ॥ ૬૨ ॥

ઉત્તમ ગુણવાળો અને નમ્રતાવાળો પુરૂષ પ્રાણીઓનાં જરા સરખાં દુઃખની પણ અવગણના કરે નહિ. ૬૨.

સુવૃત્તઃ શીલસંપન્નઃ પ્રસન્નાત્માત્મવિદુધઃ ।

પ્રાપ્યેહ લોકે સમાનં સુગતિં પ્રેત્ય ગચ્છતિ ॥ ૬૩ ॥

૬૦ ઉદ્યોગ ૩૩-૧૧૩૬. ૬૧ ઉદ્યોગ ૩૪-૧૨૨૪. ૬૨ ઉદ્યોગ ૩૮-૧૪૫૫. ૬૩ ઉદ્યોગ ૬૨-૨૪૪૮.

જે પુરુષ સદાચાર, સારાઆચરણવાળો, પ્રસન્ન ચિત્તવાળો, આત્માને જાણનારો અને પંડિત છે તે આલોકમાં સાફ માન મેળવીને અંતે સદ્ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૩.

પંચમોઽધ્યાયઃ ।

દાન અને અહિંસા.

યાસ્મિન્ જીવતિ જીવન્તિ વહ્નઃ સ તુ જીવતુ ।

કાકોઽપિ કિં ન કુરુતે ચંચા સ્વોદરપૂરણમ્ ॥ ૧ ॥

જે માણસના જીવવાથી ઘણા માણસોનું જીવન આવે છે તે માણસ જીવતો રહે. નહિતો કાગડો પણ આંચવડે પોતાનું પેટ શું નથી ભરતો ? ૧.

યસ્ય ચાત્માર્થમેવાર્થઃ સ ચ નાર્યસ્ય કૌવિદઃ ।

રક્ષેત ભૃતકોઽરણ્યે યથા ગાસ્તાદ્દમેવ સઃ ॥ ૨ ॥

જે ધન માત્ર પોતાના જ ઉપયોગમાં આવે છે તે પુરુષ ધનના અંશ ઉપયોગને જાણતો નથી, તેથી જંગલમાં નોકર જેમ ગાયોનું રક્ષણ કરે છે તેવો રક્ષણ કરનારો જ તેને જાણવો. ૨.

દારિદ્રાન્ ભર કૌતેય મા પ્રયચ્છેશ્વરે ધનમ્ ।

વ્યાધિતસ્યૌષધં પ્રથ્યં નીરુજસ્ય કિમૌષધૈઃ ॥ ૩ ॥

હરિદ્ર લોકોનું પ્રતિપાલન કરો, પણ ધનવાનને ધન આપશો ના; રોગીનેજ ઔષધ ગુણકારી છે, નિરોગીને ઔષધનું શું પ્રયોજન ? ૩.

યત્કિંચિદપિ દાતવ્યં યાચિતેનાનુસૂચયા ।

ઉત્પત્સ્યતે હિ તત્પાત્રં યત્તારયતિ સર્વતઃ ॥ ૪ ॥

યાચના કરનારપર-દ્વેષ-ન કરતાં જે કંઈ બની આવે તે દાન આપવું યોગ્ય છે. એમ કરતા રહેવાથી એવું કંઈ દાન લેનાર પાત્ર મળી આવશે કે જે સર્વ દુઃખોથી તારી દેશે. ૪.

અભિગમ્ય ચ યત્તુષ્ટ્યા દત્તપામહુરભિષ્ટમ્ ।

યાચિતેન તુ યદ્દત્તં તદાહુર્મધ્યમં બુધાઃ ॥ ૫ ॥

સામાં જઈને પ્રસન્નતાથી જે દાન આપવું તેને શ્રેષ્ઠ દાન કહે છે. કોઈએ યાચના કરવાથી તેને જે દાન આપવું તેને વિક્રાનો મધ્યમ પ્રકારનું દાન કહે છે. ૫.

અવજ્ઞયા દીયતે યત્તથૈવાશ્રદ્ધયાઽપિ વા ।

તદાહુર્ધમં દાનં મુનયઃ સત્યવાદિનઃ ॥ ૬ ॥

અપમાન કરીને તથા શ્રદ્ધાવિના જે દાન અપાય છે તેને સત્યવાદી મુનિઓ કનિષ્ઠ પ્રકારનું દાન કહે છે. ૬.

અવજ્ઞયા ન દાતવ્યં કસ્યચિલીલયાપિ વા ।

અવજ્ઞયા ચ યદત્તં દાતુસ્તદોષમાવહેત્ ॥ ૭ ॥

અપમાનપૂર્વક તેમજ ઠકા મશ્કરીપૂર્વક કોઈને દાન દેવું નહિ, કારણકે અપમાનપૂર્વક દાન દેવાથી તે આપનારને દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ૭.

અન્યાયાત્ સમુપાત્તેન દાનધર્મો ધનેન યઃ ।

ક્રિયતે ન સં કર્તારં ત્રાયતે મહતો ભયાત્ ॥ ૮ ॥

અન્યાયથી મેળવેલા ધનવડે જે દાનધર્મ કરવામાં આવે છે તે ધર્મ તેના કરનારને મોટા ભયથી બચાવતો નથી. ૮.

તડાગં સુકૃતં દેશે ક્ષેત્રમેકં મહાશ્રયમ્

ચતુર્વિધાનાં ભૂતાનાં તટાકમુપલક્ષયેત્ ।

તટાગાનિ ચ સર્વાણિ દિશન્તિ શ્રિયમુત્તમામ્ ॥ ૯ ॥

સારી જગ્યામાં બનાવેલું જળાશય પવિત્ર ક્ષેત્રરૂપ છે કેમકે તે જળાશય ચારે પ્રકારના પ્રાણીઓના મોટા આશ્રયરૂપ ગણાય છે. સર્વ જળાશયો તેના સ્થાપન કરનારને ઉત્તમ સંપત્તિ આપે છે. ૯.

સ્થાવરાણાં ચ ભૂતાનાં જાતયઃ પદ્ પ્રકીર્તિતાઃ ।

વૃક્ષગુલ્મલતાવલ્લ્યસવક્સારાસ્તૃણજાતયઃ ॥ ૧૦ ॥

ઘૃતા જાત્યસ્તુ વૃક્ષાણાં તેષાં રોપે ગુણાસ્તિવમે ।

કીર્તિં ચ માનુષે લોકે પ્રેત્ય ચૈવ ફલં શુભમ્ ॥ ૧૧ ॥

૭ રોમાંચેણુ બાળકોડ. ૮ વન ૨૫૮-૩૨.

૯, ૧૦, ૧૧, અનુશાસન ૫૮-૨૯૭૫, ૨૯૯૨, ૯૩.

વૃક્ષ, ગુચ્છા, વેલા, વેલ, વાંસ અને ઘાસ એ પ્રકારે સ્થાવર ભૂતોની છ ભતિ કહેલી છે. એટલી ભતિનાં વૃદ્ધોને વાવવાથી આ લોકમાં કીર્તિ અને પરલોકમાં પણ શુભફળ મળે છે. ૧૦-૧૧.

તસ્માત્તટાકે તદ્વક્ષા રોપ્યાઃ શ્રેયોર્ઽર્થિના સદા ।

પુત્રવત્પરિપાલ્યાશ્ચ પુત્રાસ્તે ધર્મતઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૨ ॥

તેટલા માટે કલ્યાણ ઇચ્છનારા પુરૂષે સર્વદા જળાશયોમાં એ વૃક્ષો વાવવાં અને પુત્રની પેઠે તેઓનું રક્ષણ કરવું; કેમકે ધર્મપ્રમાણે તેઓ વાવનારના પુત્રરૂપ છે. ૧૨.

અમયં સર્વભૂતેભ્યો વ્યસને ચાપ્યનુગ્રહઃ ।

યશ્ચાભિલાષિતં દદ્યાત્તૃષિતાયામિયાચ તે ॥

દત્તં મન્યેતઃ યદ્દત્વા તદ્દાનં શ્રેષ્ઠમુચ્યતે ॥ ૧૩ ॥

સર્વ પ્રાણીઓને અલય આપવું, દુઃખમાં સહાય આપવી, તૃષ્ણાતુરને અને યાચના કરનારને જોઈએ તે પ્રમાણે આપવું અને જેટલું આપવાથી “મે ઠીક આપ્યું” એમ લાગે તેવું દાન શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. ૧૩.

પાનીયં પ્રયમં દાનં દાનાનાં મનુરબ્રવીત્ ।

તસ્માત્ કૂપાંશ્ચ વાપીશ્ચ તટાગાનિ ચ સ્થાનયેત ॥ ૧૪ ॥

સર્વ પ્રકારનાં દાનમાં જળનું દાન શ્રેષ્ઠ છે, એમ મનુ લગવાને કહ્યું છે; તે માટે કૂવા, વાવો, અને તળાવો ખોદાવવાં. ૧૪.

૧૨ અનુશાસન ૫૮-૩૦૦૦. ૧૩ અનુશાસન ૫૯-૩૦૦૫.

૧૪ અનુશાસન ૬૫-૩૨૯૧.

અન્નં વૈ પ્રથમં દ્રવ્યમન્નં શ્રીશ્ચ પરા મતા ।

અન્નાત્પ્રાણઃ પ્રભવતિ તેજો વીર્યં બલં તથા ॥ ૧૫ ॥

સર્વ પદાર્થોમાં “અન્ન” એ શ્રેષ્ઠ પદાર્થ છે, અને એનેજ શ્રેષ્ઠ સંપત્તિ માનેલી છે, કેમકે અન્નથી આયુષ્ય, તેજ, પરાક્રમ અને બળ વૃદ્ધિ પામે છે. ૧૫.

સદ્યો દદાતિ યશ્ચાન્નં સદૈકાયમના નરઃ ।

ન સ દુર્ગાનવાપ્નોતીત્યેવમાહ પરાશરઃ ॥ ૧૬ ॥

જે પુરૂષ એકાગ્રતાપૂર્વક નિરંતર અન્નનું દાન આપે છે તે પુરૂષ કદીપણ દુઃખ પામતો નથી. આ પ્રમાણે પરાશર મુનિ કહે છે. ૧૬.

સર્વહિંસાનિવૃત્તા યે નરાઃ સર્વસહાશ્ચ યે ।

સર્વસ્થાશ્રયભૂતાશ્ચ તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ૧૭ ॥

જેઓ સર્વ પ્રકારની હિંસાથી નિવૃત્ત થાય છે, જેઓ સર્વ સહન કરે છે, અને જેઓ સર્વને આશ્રય આપે છે, તે પુરૂષો સ્વર્ગમાં જાય છે. ૧૭.

રૂપમવ્યંગતામાયુર્વૃદ્ધિ સત્ત્વં વલં સ્મૃતિસુ ।

પ્રાપ્તુકામૈર્નૈરોહિસાં વર્જિતવ્યા મહાત્મમિઃ ॥ ૧૮ ॥

રૂપ, સારા અવયવો, આયુષ્ય, બુદ્ધિ, ધીરજ, બળ અને સ્મરણશક્તિ, એટલાં વાનાં ઇન્દ્રિયનાર મહાનપુરૂષોએ હિંસાને તજવી યોગ્ય છે. ૧૮.

૧૫, ૧૬. અનુશાસન ૬૬-૩૩૬૮, ૬૯. ૧૭ હિત ૧૦૭.

૧૮ અનુશાસન ૧૧૫-૫૬૦૧.

મર્ત્તવ્યામિતિ યદુઃસ્વં પુરુષસ્યોપજાયતે ।

શક્યતે નાનુમાનેન પરોઽપિ પરિવર્ણિતુમ્ ॥ ૧૯ ॥

મરણ સમયે પુરુષને જે દુઃખ થાય છે તેનું વર્ણન અનુમાનથી કરવાને બીજા કોઈપણ મનુષ્ય સમર્થ થતો નથી. ૧૯.

ન ભક્ષયતિ યો માંસં ન ચ હન્યાન્ન ઘાતયેત્ ।

તન્મિત્રં સર્વભૂતાનાં મનુઃ સ્વાયંભુવોઽબ્રવીત્ ॥ ૨૦ ॥

સ્વાયંભુવ મનુષ્યે કહ્યું છે કે જે મનુષ્ય માંસ ભક્ષણ કરતો નથી તથા કોઈને હણતો નથી અને હણાવતો નથી તે સર્વ પ્રાણીઓનો મિત્ર છે. ૨૦.

પ્રાણા યથાત્મનોઽભીષ્ટા ભૂતાનામાપિ વૈ તથા ।

આત્મૌપમ્યેન મન્તવ્યં બુદ્ધિમદ્भिઃ કૃતાત્મભિઃ ॥ ૨૧ ॥

પોતાને પોતાના પ્રાણ જેવા અતિ પ્રિય છે તેમજ બીજા પ્રાણીઓને પણ તેમના પ્રાણ બહુજ પ્રિય છે, એમ પોતાના દ્રષ્ટાંતથી બીજાઓ વિષે પણ બુદ્ધિવાન અને જ્ઞાની પુરુષોએ વિચારવું. ૨૧.

શરણ્યઃ સર્વભૂતાનાં વિશ્વાસ્યઃ સર્વજન્તુષુ ।

અનુદ્વેશકરો લોકે ન ચાપ્યુદ્વિજતે સદા ॥ ૨૨ ॥

સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર માણસ સર્વ જીવોનો વિશ્વાસ પાત્ર થાય છે, જે સર્વદા કોઈનો ઉદ્વેગ કરતો નથી તે પોતે પણ ઉદ્વેગ પામતો નથી. ૨૨.

ધનેન કાર્યિકો હન્તિ સ્વાદકશ્ચોપભોગતઃ ।

ઘાતકો વધવંધાભ્યામિત્યેષ ત્રિવિધો વધઃ ॥ ૨૩ ॥

ખરીદ કરનારો ધનવડે હણે છે, ખાનારો ખાવાની ધજાવડે હણે છે, અને ઘાત કરનારો વધ તથા અધન કરવાવડે હણે છે. એમ ત્રણ પ્રકારની હિંસા છે. ૨૩.

અસ્વાદન્નમોદંશ્ચ ભાવદોષેણ માનવઃ ।

યોઽનુમોદતિ હન્તવ્યં સોઽપિ દોષેણ લિપ્યતે ॥ ૨૪ ॥

જે મનુષ્ય કોઈ દોષને લીધે પોતે માંસ લક્ષણ ન કરતો હોય છતાં મારવાને સંમતિ આપે છે તેને પણ દોષ લાગે છે. ૨૪.

અધૃષ્યઃ સર્વભૂતાનામાયુષ્માન્નીરુજઃ સુખી ।

ભવત્યમક્ષયન્માંસં દયાવાન્ પ્રાણિનામિહ ॥ ૨૫ ॥

જે સર્વ પ્રાણીઓપર દયાવાળો છે અને જે માંસ લક્ષણ કરતો નથી તે મનુષ્ય લાંબા આયુષ્યવાળો, નિરોગી, સર્વ પ્રાણીઓથી ડરે નહિ તેવો અને સુખી થાય છે. ૨૫.

અહિંસા પરમો ધર્મસ્તથાઽહિંસા પરો દમઃ ।

અહિંસા પરમં દાનમહિંસા પરમં તપઃ ॥ ૨૬ ॥

અહિંસા પરમ ધર્મ છે, અહિંસા પરમ દમ છે, અહિંસા પરમ દાન છે અને અહિંસા પરમ તપ છે. ૨૬.

અર્હિસ્યસ્ય તર્પોઽક્ષય્યમર્હિસ્યો યજતે સદા ।

અર્હિસ્યઃ સર્વભૂતાનાં યથા માતા યથા પિતા ॥ ૨૭ ॥

૨૩, ૨૪, ૨૫ અનુશાસન ૧૧૫-૫૬૩૩, ૩૪, ૩૫. ૨૬, ૨૭ અનુશાસન ૧૧૬-૫૭૧૭, ૨૧.

હિંસા ન કરનારને અદ્યય તપનું ફળ થાય છે. હિંસા ન કરનારો સદા યજ્ઞ કરે છે. હિંસા ન કરનારો મનુષ્ય સર્વ પ્રાણીઓને માતા અને પિતા બેવો છે. ૨૭.

ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ।

ગૃહસ્થના અને અતિથિના ધર્મો.

યસ્માન્નડ્યોઽપ્યાશ્રમિણો જ્ઞાનેનાન્નેન ચાન્વહમ્ ।

ગૃહસ્થૈનૈવ ધાર્યન્તે તસ્માજ્ઞ્યેષ્ઠાશ્રમો ગૃહી ॥ ૧ ॥

બીજા ત્રણે આશ્રમવાળાઓને પ્રતિદિન જ્ઞાનદાતા અને અન્નદાતા ગૃહસ્થજ ઉપકાર કરે છે; તેટલા માટે ગૃહસ્થાશ્રમ બીજા આશ્રમોથી શ્રેષ્ઠ છે. ૧.

ગૃહસ્થઃ પાલયેદ્દારાન્ વિદ્યામભ્યાસયેત્સુતાન્ ।

ગોપયેત્સ્વજનાન્વંધૂનેષ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૨ ॥

ગૃહસ્થે પોતાની સ્ત્રીનું પાલન કરવું, પુત્રોને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો અને સ્વજન તથા બંધુવર્ગની રક્ષા કરવી, એવો સનાતન ધર્મ છે. ૨.

માતરં પિતરં ચૈવ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષદેવતામ્ ।

મત્વા ગૃહી નિષેવેત સદા સર્વપ્રયત્નતઃ ॥ ૩ ॥

ગૃહસ્થ મનુષ્યે પિતા અને માતાને સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ દેવતા સ્વરૂપ માનીને સર્વ પ્રયત્નથી સર્વદા તેમની સેવા કરવી. ૩.

શ્રાવયેન્મૃદુલાં વાણીં સર્વદા પ્રિયમાચરેત્ ।

પિત્રોરાજ્ઞાનુસારી સ્યાત્સત્પુત્રઃ કુલપાવનઃ ॥ ૪ ॥

કુળને પાવન કરનારા સત્પુત્રે માતા પિતા પ્રત્યે કોમળ વાણી બોલવી, સર્વદા તેઓને પ્રિય લાગે એવું વર્તન રાખવું તથા તેઓની આજ્ઞામાં રહેવું. ૪.

ગુરુણાં ચૈવ સર્વેષાં માતા પરમકો ગુરુઃ ।

માતા ગુરુતરા મૂમેઃ સ્વાત્ પિતોઽન્વતરસ્તથા ॥ ૫ ॥

સર્વ પ્રકારના ગુરુઓમાં માતા એ પરમગુરુ છે, માતા એ પૃથ્વી કરતાં પણ વધારે ગુરુ છે, તેમજ પિતા આકાશ કરતાં પણ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. ૫.

માતાપિત્રોઃ પ્રજાયન્તે પુત્રાઃ સાધારણાઃ ક્વે ॥

તેષાં પિતા તથા સ્વામી યથા માતા ન સંશયઃ ॥ ૬ ॥

માતા પિતા પુત્રોને ઉત્પન્ન કરે છે તેથી પુત્રો એ સાધારણ છે, માટે જેમ પિતા તેઓનો સ્વામી છે, તેમજ માતા પણ સ્વામી છે, એમાં સંશય નથી. ૬.

યં માતાપિતરૌ ક્લેશં સંહૃતે સંભવે નૃણાં ।

ન તસ્ય નિષ્કૃતિઃ શક્યા કર્તુ વર્ષશૈતરપિ ॥ ૭ ॥

બાળકના જન્મ સમયે માતા પિતા જે કલેશ સહન કરે છે તેનો બહુલો પુત્રથી સો વર્ષ પણ વાળી શકાય તેમ નથી. ૭.

૪. મહાનિર્વાણ ૮-૨૯. ૫. મહાનિર્વાણ. ૬. આદિ ૧૦૫-૩૦.

૭. મનુ ૨-૨૨૭.

આશંસતે હિ પુત્રેષુ પિતા માતા ચ ભારત ।

યશઃ કીર્તિમયૈશ્વર્યં પ્રજા ધર્મ તથૈવ ચ ।

તયોરાશાન્તુ સફલાં યઃ કરોતિ સ ધર્મવિત્ ॥ ૮ ॥

પિતા અને માતા પુત્રને વિષે યશ, કીર્તિ, ઐશ્વર્ય, પ્રજા, સંતાન અને ધર્મની આશા કરેછે, માટે જે મનુષ્ય પિતા-માતાની તે આશા સફળ કરે છે તેજ ધર્મને જાણનારો છે. ૮.

માતાપિતૃભ્યાં યામીભિર્ભ્રાત્રા પુત્રેણ માર્યયા ।

દુહિત્રા દાસવર્ગેણ વિવાદં ન સમાચરેત્ ॥ ૯ ॥

માતા, પિતા, ભાઈઓની સ્ત્રીઓ, ભાઈ, પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા અને નોકરો, એઓની સાથે વિવાદ કરવો નહિ. ૯.

ભ્રાતા જ્યેષ્ઠઃ સમઃ પિત્રા માર્યા પુત્રઃ સ્વકા તનુઃ ।

છાયા સ્વદાસવર્ગશ્ચ દુહિતા કૃપણં પરં ।

તસ્માદેતૈરધિક્ષિતઃ સહેતાસંજ્વરઃ સદા ॥ ૧૦ ॥

મોટો ભાઈ પિતા તુલ્ય છે, ભાઈ અને પુત્ર એ પોતાના શરીર તુલ્ય છે, નોકર વર્ગ પોતાની છાયા સ્વરૂપ છે, અને કન્યા અત્યંત દયા કરવા યોગ્ય છે; માટે એઓમાંનું કોઈ તિરસ્કાર કરે તોપણ મનમાં દુઃખ ન લાવતાં સર્વદા તે સહન કરવું. ૧૦.

જ્યેષ્ઠઃ કુલં વર્ધયતિ વિનાશયતિ વા પુનઃ ।

હન્તિ સર્વમપિ જ્યેષ્ઠઃ કુલં યત્ર ચ જાયતે ॥ ૧૧ ॥

મ્હોટો પુત્ર સારો હોય તો કુળને વધારે છે અને ખરાબ હોય તો કુળનો નાશ પણ કરે છે. મ્હોટો પુત્ર ખરાબ હોય તો પોતે જે કુળમાં જન્મ્યો હોય તેનું સર્વસ્વ પણ હણી નાંખે. ૧૧.

अथ यो विनिकुर्वीत ज्येष्ठो भ्राता यवीयसः ।

अज्येष्ठः स्यादभागश्च नियम्यो राजभिश्च सः ॥ १२ ॥

જે મ્હોટો ભાઈ ન્હાનાભાઈને છેતરે છે તે મ્હોટો ગણાતો નથી અને તે ભાગને લાયક નથી. રાજાએ તેને શિક્ષા કરવી જોઈએ. ૧૨.

ज्येष्ठो भ्राता पितृसमो मृते पितरि भारत ।

सह्येषां वृत्तिदाता स्यात् स चैतान् परिपालयेत् ॥ १३ ॥

પિતાના મરણ પછી મ્હોટો ભાઈ પિતા સમાન છે, માટે તેણે ન્હાનાઓનો નિર્વાહ કરવો અને તેઓનું પાલન કરવું. ૧૩.

कनिष्ठास्तं नमस्येरन् सर्वे छन्दानुवर्तिनः ।

तमेव चोपजीवेरन् ययैव पितरं तथा ॥ १४ ॥

ન્હાનાભાઈઓએ મ્હોટા ભાઈને નમસ્કાર કરવા જોઈએ અને સર્વે તેની મરજીને અનુસરવું જોઈએ તથા તેની પિતાની જેઠે સેવા કરવી જોઈએ. ૧૪.

भ्रातुर्ज्येष्ठस्य भार्या या गुरुपत्न्यनुजस्य सा ।

यवीयसस्तु या भार्या स्नुषा ज्येष्ठस्य सा स्मृता ॥ १५ ॥

મ્હોટા ભાઈની સ્ત્રી એ ન્હાના ભાઈને ગુરૂ પત્નિરૂપ છે, અને ન્હાના ભાઈની સ્ત્રી એ મ્હોટા ભાઈને પુત્રની સ્ત્રી તુલ્ય છે. ૧૫

ज्येष्ठा मातृसमा चापि भर्गिनी भरतर्षभ ।

भ्रातुर्भार्या च तद्वत्स्यात् यस्याबाल्ये 'स्तनं' पिबेत् ॥ ૧૬ ॥

મહોટી જંહેન માતા સમાન છે, અને મહોટા ભાઈની સ્ત્રી તથા બચપણમાં જેનું સ્તનપાન કર્યું હોય તેઓ પણ માતા સમાન છે. ૧૬.

शरीरमेतौ सृजतः पिता माता च भारत ।

आचार्यशास्ता याजातिः सासत्या साऽजराऽमरा ॥ ૧૭ ॥

પિતા અને માતા માત્ર શરીરનેજ ઉત્પન્ન કરે છે, અને આચર્યના જ્ઞાન અને સદાચાર ઇત્યાદિના શિક્ષણવડે જે જાત પ્રાપ્ત થાય છે તે જાતિ સત્ય, અજર અને અમર છે. ૧૭.

शुश्रूषते.यः पितरं नासूयते कदाचन ।

मातरं भ्रातरं वापि गुरुमाचार्यमेव च ।

तस्य राजन् फलं विद्धि स्वर्लोके स्थानमर्चितं ॥ ૧૮ ॥

જે મનુષ્ય પિતા, માતા, ભાઈ, ગુરુ તેમજ આચાર્યની સેવા કરે છે અને તેઓ પર કદી પણ દ્વેષ કરતો નથી તેને સ્વર્ગ લોકમાં ઉત્તમ સ્થાન મળે છે. ૧૮.

यावन्न विन्दते जायां तावद्धर्मो भवेत् पुमान् ।

નાર્ધ પ્રજાયતે પૂર્ણઃ પ્રજાયેતેત્યાપિ શ્રુતિઃ ॥ ૧૯ ॥

પુરુષ જ્યાંસુધી પરણતો નથી ત્યાંસુધી તે અરધો રહે છે. અરધાથી કદાપિ સંતાન થતું નથી પણ પૂર્ણથીજ થાય છે, એવું વેદમાં કહ્યું છે. ૧૯.

પ્રજનાર્થં મહાભાગાઃ પૂજાર્હાં ગૃહદીપ્તયઃ ।

સ્ત્રિયઃ શ્રિયશ્ચ ગેહેષુ ન વિશેષોઽસ્તિ કશ્ચન ॥ ૨૦ ॥

સંતાનની ઉત્પત્તિને માટે સ્ત્રીઓ મહાભાગ્યવાળી, સત્કાર કરવા યોગ્ય અને ઘરને દીવાવનારી છે. ઘરમાં સ્ત્રીઓ અને સંપત્તિઓમાં કશી વિશેષતા નથી. ૨૦.

ઉત્પાદનમપત્યસ્ય જાતસ્ય પરિપાલનમ્ ।

પ્રત્યહં લોકયાત્રાયાઃ પ્રત્યક્ષં સ્ત્રીનિવંધનમ્ ॥ ૨૧ ॥

સંતાનની ઉત્પત્તિ, સંતાનનું પાલન અને પ્રતિદિવસ લોક વ્યવહારનું કાર્ય, એ સર્વ સ્ત્રીવિના થતું નથી. ૨૧.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।

યત્રૈતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તત્રાફલાઃ ક્રિયાઃ ॥ ૨૨ ॥

જે કુળમાં સ્ત્રીઓનું સન્માન થાય છે તે કુળમાં દેવતાઓ પ્રસન્ન રહે છે, અને જ્યાં તેઓનું સન્માન થતું નથી તે કુળમાં થતી ખીલ સવ શુભ ક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે. ૨૨.

અવિપ્લુતબ્રહ્મચર્યો લક્ષણ્યાં સ્ત્રિયમુદ્રહેત્ ।

અનન્યપૂર્વકાં કાન્તામસર્પિંડાં યવીયસીમ્ ॥ ૨૩ ॥

અરોગિર્ણાં ભ્રાતૃમતીમસમાનાર્ષર્ગોત્રજામ્ ।

પંચમાત્ સપ્તમાદૂર્ધ્વ માતૃતઃ પિતૃતસ્તથા ॥ ૨૪ ॥

અખંડિત બ્રહ્મચર્યવાળા પુરુષે સારાં લક્ષણવાળી, બીજા સાથે વિવાહ ન થયો હોય તેવી, સુંદર રુપવાળી અને સગાઇ વિનાની, પોતાથી ન્હાની ઉંમરની, રોગ વિનાની, લાઇવાળી તથી

૨૦, ૨૧. મનુ ૯-૨૬, ૨૭. ૨૨. મનુ ૩-૫૬. ૨૩, ૨૪ યાજ્ઞવલ્ક્ય

૧-૫૨, ૫૩.

બીજા ગોત્ર અને પ્રવરમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને માતાથી પાંચમી પહેડી તથા પિતાથી સાતમી પહેડીની અંદરની ન હોય તેવી સ્ત્રીને પરણવી. ૨૩-૨૪.

• સર્વાવયવસંપૂર્ણા સુવૃત્તામુદ્રહેનરઃ ।

ક્રયક્રીતા ચ યા કન્યા પત્ની સા ન વિધીયંતે ॥ ૨૫ ॥

પુરૂષે સર્વ અવયવોથી સંપૂર્ણ અને સારાં આચરણવાળી સ્ત્રીને પરણવી. પૈસા આપીને ગ્રહણ કરેલી કન્યા તે વિધિ પ્રમાણે પત્નિ કહેવાતી નથી. ૨૫.

ન હ્યેવ માર્યા ક્રેતવ્યા ન વિક્રેયા કથંચન ।

યે ચ ક્રીણન્તિ દાસી ચ વિક્રીણન્તિ તથૈવ ચ ।

ભવેત્તેષાં તથા નિષ્ઠા લુબ્ધ્યાનઃ પાપચેતસામ્ ॥ ૨૬ ॥

કોઈ રીતે ખરીદવાને કે વેચવાને લાયક સ્ત્રી નથી. જેઓ દાસીને ખરીદે કે વેચે તે લોભીઓ અને પાપીઓની બુદ્ધિ તેવીજ થાય છે. ૨૬.

અનિન્દિતૈઃ સ્ત્રીવિવાહૈરનિન્દ્યા ભવતિ પ્રજા ।

નિન્દિતૈર્નિન્દિતા નૃણાં તસ્માન્નિન્દ્યાન્ વિવર્જયેત્ ॥ ૨૭ ॥

સારા વિવાહ કરવાથી પ્રજા સારી થાય છે, અને નિંદિત વિવાહ કરવાથી નિંદિત પ્રજા થાય છે; માટે નિંદિત વિવાહોનો ત્યાગ કરવો. ૨૭.

ઈમં હિ સર્વવર્ણાનાં પશ્યન્તો ધર્મમુક્તમમ્ ।

યતન્તે રક્ષિતું માર્યા ભર્તારો દુર્વલા અપિ ॥ ૨૮ ॥

સર્વ વર્ણોનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે, એમ વિચારીને પતિએ દુર્બળ હોય તોપણ સ્ત્રીની રક્ષા કરવાનો તેઓ યત્ન કરે છે. ૨૮.

સ્વાં પ્રસૂતિં ચરિત્રં ચ કુલમાત્માનમેવ ચ ।

સ્વં ચ ધર્મં પ્રયત્નેન જાયાં રક્ષન્ હિ રક્ષતિ ॥ ૨૯ ॥

પોતાની સ્ત્રીનું સારી રીતે રક્ષણ કરવાથી પોતાના સંતાનની, અરિત્રની, કુળની, પોતાની અને પોતાના ધર્મની રક્ષા થાય છે. ૨૯.

અન્યોન્યસ્યાવ્યભિચારો ભવેદામરણાન્તિકઃ ।

एष धर्मः समासेन ज्ञेयः स्त्रीपुंसयोः परः ॥ ૩૦ ॥

સ્ત્રી અને પુરૂષે મરતાં સુધી એક બીજાનો વ્યભિચાર કરવો નહિ. તેઓનો સંદેષમાં એ ધર્મ બાળવો. ૩૦.

કોડર્યઃ પુત્રેણ જાતેન યો ન વિદ્વાન્ ન ધાર્મિકઃ ।

કાળેન ચક્ષુષા કિંવા ચક્ષુઃપીઢૈવ કેવલમ્ ॥ ૩૧ ॥

જેમ કાણી આંખ એ કેવળ પીડાજ કરે છે, પણ બીજા કામે લાગતી નથી, તેમ જો પુત્ર પણ ધાર્મિક અને વિદ્વાન ન થાય તો તનાથી પીડા વિના બીજું શું કળ થનારું છે? ૩૧.

ચતુર્વર્ષાવધિ સુતાન્ લાલયેત્ પાલયેત્ પિતા ।

તતઃ પોદશપર્યંતં ગુણાન્ વિદ્યાં ચ શિક્ષેયત્ ॥ ૩૨ ॥

પિતાએ ચાર વરસની અવસ્થા થતાં સુધી પુત્રનું લાલન-પાલન કરવું. તે પછી સોળ વર્ષ સુધી તેને શુભ અને વિદ્યાનું શિક્ષણ આપવું. ૩૨.

વિંશત્યબ્દાધિકાન્ પુત્રાન્ પ્રેસ્યેદ્દૃઢકમસુ ।

તતસ્તાન્સ્તુલ્યભાવેન મત્વા સ્નેહં પ્રદર્શયેત્ ॥ ૩૩ ॥

વીસ વર્ષની અવસ્થા પછી પુત્રોને ઘરના કામોમાં જોડવા, અને તે પછી તેમને પોતા સમાન માનીને સ્નેહ દર્શાવવો. ૩૩.

કન્યાપ્યેવં પાલનીયા શિક્ષणीयातियत्नतः ।

દેયા વરાય વિદુષે ધનરત્નસમન્વિતા ॥ ૩૪ ॥

કન્યાનું પણ એ પ્રમાણે પાલન કરવું અને અતિ ચતુરથી તેને શિક્ષા આપવી, અને તેને ધન તથા રત્ન સહિત શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન વરને આપવી. ૩૪.

યાદ્વગુણેન મત્રા સ્ત્રી સંયુજ્યેત યથાવિધિ ।

તાદ્વગુણા સા ભવતિ સમુદ્રેસ્યંચ નિમ્નગા ॥ ૩૫ ॥

નદી જેમ સગુદ્રની સાથે મળીને ખારી થઈ જાય છે તેવી રીતે સ્ત્રી જેવા શુણ્વાળા પતિની સાથે વિધિપૂર્વક પરણે તેવા શુણ્વાળી થાય છે. ૩૫.

ન કન્યાયાઃ પિતા વિદ્વાન્ ગૃહ્ણીયાચ્છુલ્કમપ્યપિ ।

ગૃહ્ણન્ શુલ્કં હિ લોભેન સ્યાન્નરોડપત્યવિક્રયી ॥ ૩૬ ॥

વિદ્વાન પિતાએ કન્યાનું કાંઈ પણ મૂલ્ય લેવું નહિ. લોભથી જો લે તો તે સંતાનને વેચનારો થાય છે. ૩૬.

ઉત્તમૈરુત્તમૈર્નિત્યં સંબંધાનાચરેત્ સહ ।

નિનીષુઃ કુલમુત્કર્ષમધમાનધમાંસ્ત્યજેત્ ॥ ૩૭ ॥

પોતાના કુળને ઉત્તમ બનાવવાની ઇચ્છા હોય તો ઉત્તમ ઉત્તમ કુળની સાથે સંબંધ કરવો અને નીચ નીચ કુળનો ત્યાગ કરવો. ૩૭.

કાલેઽદાતા પિતા વાચ્યો વાચ્યશ્ચાનુપયન્ પાતિઃ ।

મૃતે ભર્તરિ પુત્રસ્તુ વાચ્યો માતુરરક્ષિતા ॥ ૩૮ ॥

જે યોગ્યકાળે પિતા કન્યાદાન ન કરે અને યોગ્યકાળે પતિ પરણે નહિ તેમજ પતિના મરણ પછી પુત્ર માતાનું રક્ષણ ન કરે તો તેઓ દોષ ભાગી થાય છે. ૩૮.

ધૂમાયન્તિ વ્યપેતાનિ જ્વલન્તિ સહિતાનિ ચ ।

ધૃતરાષ્ટ્રોલ્મુકાનીવ જ્ઞાતયો ભરતર્ષભ ॥ ૩૯ ॥

જેમ ઉંઘાડીયાં બૂદાં બૂદાં રહ્યાં હોય તો ધુધળ્યા કરે છે અને એકલાં મળે તો સળગી ઉઠે છે તેવું જ જ્ઞાતિવર્ગનું પણ સમજવું. ૩૯.

મહાનપ્યેકજો વૃક્ષો વલવાન્ સુપ્રતિષ્ઠિતઃ ।

પ્રસહ્ય એવ વાતેન શક્યન્વો મર્ષિતું ક્ષણાત્ ॥ ૪૦ ॥

અથ ચે સહિતા વૃક્ષાઃ સંઘશઃ સુપ્રતિષ્ઠિતાઃ ।

તે હિ ક્ષીઘ્રતમાન્ વાતાન્ સહન્તેઽન્યોઽન્યસંશ્રયાત્ ॥ ૪૧ ॥

વૃક્ષ મ્હોટું હોય અને બળવાન તથા દૃઢ હોય તો પણ જો તે એકલું જ હોય તો વાયુ એક ક્ષણમાં તેને ઉખેડી શકે છે, પરંતુ ઘણાં વૃક્ષો જો એક સાથે રહેલાં હોય તો તે એક બીજાના આધારને લીધે અત્યંત બળવાન વાયુને પણ સહન કરે છે. ૪૦-૪૧

एवं मनुष्यमप्येकं गुणैरापे समन्वितम् ।

शक्यं द्विषन्तो मन्यन्ते वायुर्द्रुममिवैकजम् ॥ ૪૨ ॥

વાયુ જેમ એકલા વૃક્ષનો નાશ કરી શકે છે, તેમજ ગુણવાન મનુષ્ય પણ જો એકલો રહે તો શત્રુઓ તેને છતી લેવાને સમર્થ થાય છે. ૪૨.

तन्तवोऽप्यायता नित्यं तनवो बहुलाः समाः ।

बहून् बहुत्वादायासान् सहन्तीत्युपमा सताम् ॥ ૪૩ ॥

તંતુઓ ઘણા લાંબા અને ઝીણા હોવા છતાં માપમાં સરખા તથા સંખ્યામાં ઘણા હોવાથી ઘણા બોળને સહન કરે છે, એવીજ રીતે સારા માણસોની ઉપમા છે. ૪૩.

सर्वानर्थः कुले यत्र जायते पापपूरुषः ।

अकीर्तिं जनयत्येव कीर्तिमन्तर्दधाति च ॥ ૪૪ ॥

જે કુળમાં પાપી પુરુષ જન્મે છે તે કુળમાં સર્વ અનર્થો થાય છે, કુળની તે અપકીર્તિ કરે છે અને કીર્તિનો નાશ કરે છે. ૪૪.

विभागं बहवो मोहात् कर्तुमिच्छन्ति नित्यशः ।

ततो विभक्तास्त्वन्योन्यं विरुध्यन्तेऽर्थमोहिताः ॥ ૪૫ ॥

અનેક મનુષ્યો મૂર્ખતાને લીધે વડીલોના ધનના ભાગ વહેંચી લેવાને ઇચ્છે છે, પછી જૂદા પડીને ધનથી મોહ પામીને એક બીજા સાથે વિરોધ કરે છે. ૪૫.

તતઃ સ્વાર્થપરાન્ મૂઢાન્ પૃથગ્ભૂતાન્ સ્વકૈર્ધનૈઃ ।

વિદિત્વા ભેદયન્ત્યેતાનમિત્રા મિત્રરૂપિણઃ ॥ ૪૬ ॥

પછી તે સ્વાર્થી અને મૂર્ખ લાઘ્યોને પોતપોતાના લાજ લધને જૂદા પડેલા જાણીને શત્રુઓ તેમના મિત્રરૂપ થઈને તેઓમાં એક બીજા વચ્ચે દ્વેષ કરાવે છે. ૪૬.

વિદિત્વા ચાપરે મિત્રાનન્તરેષુ પતન્ત્યથ ।

મિત્રાનામતુલો નાશઃ ક્ષિપ્રમેવ પ્રવર્તતે ॥ ૪૭ ॥

એ પ્રમાણે શત્રુઓ તેમને જૂદા પડેલા જોઈને તેમની ગુપ્ત વાતો જાણી લે છે, અને તેથી તે જૂદા પડેલાઓનો જલદી નાશ થાય છે. ૪૭.

તસ્માદ્વિભાગં ભ્રાતૃણાં ન પ્રશંસન્તિ સાધવઃ ।

ગુરુશસ્ત્રેઽનિવદ્ધાનામન્યોન્યેનાભિશંકિનામ્ ॥ ૪૮ ॥

સારા માણસો લાઘ્યો વચ્ચે વિલાગ કરવાનું વખાણતા નથી, કારણ કે તેથી તેઓ ગુરુ અને શાસ્ત્રના અંકુશમાં રહે નહિ અને એક બીજાપર શંકા રાખ્યા કરે. ૪૮.

માતરં પિતરં પુત્રં દારાનતિથિસોદરાન્ ।

હિત્વા ગૃહી ન મુંજીયાત્ પ્રાણૈઃ કંઠગતૈરપિ ॥ ૪૯ ॥

પ્રાણ કંઠે આવે તોપણ ગૃહસ્થ મનુષ્યે માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, અતિથિ અને લાઘ્યોનો પરિત્યાગ કરીને પોતે લોજન કરવું નહિ. ૪૯.

૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, આદિ ૨૯-૧૯, ૨૦, ૨૧ ૨૨. ૪૯ મહાનિર્વાણ

વંચયિત્વા ગુરુન્ બંધૂન્ યો મુંક્તે સ્વોદરંભરઃ ।

इहैव लोके गह्योऽसौ परत्र नरकं व्रजेत् ॥ ૫૦ ॥

જે પેટલરો મનુષ્ય શુદ્ધનો અને બન્ધુઓનો પરિત્યાગ કરીને પોતાનુંજ પેટ લરે છે તે આ લોકમાં નિંદાર્થના થાય છે, અને પરલોકમાં નરકમાં પડે છે. ૫૦.

एवं क्रमेण भ्रातृश्च स्वसंभ्रातृसुतामपि ।

ज्ञातीन्मित्राणि भृत्यांश्च पालयेत्तोषयेद्गृही ॥ ૫૧ ॥

એ પ્રમાણે ગૃહસ્થે ભાઈ, જાહેન, ભત્રીજા, જ્ઞાતિવાળાઓ, મિત્રો અને આકરોનું પાલન કરવું, અને તેઓને રાજી રાખવા. ૫૧.

ततः स्वधर्मनिरतानेकग्रामनिवासिनः ।

अभ्यागतानुदासीनान् गृहस्थः परिपालयेत् ॥ ૫૨ ॥

પછી પોતાના ધર્મવાળા અને પોતાના ગામના રહેવાશીઓ, અતિથિ અને ઉદાસીન લોકોનું ગૃહસ્થે પાલન કરવું. ૫૨.

तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता ।

सतामेतानि गेहेषु नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ૫૩ ॥

સાધુઓના ઘરમાંથી તૃણ, ભૂમિ, પાણી અને પ્રિયવાક્ય એ ચાર વસ્તુઓ કોઈ કાળે જતી નથી. ૫૩.

देयमार्त्तस्य शयनं स्थितश्रान्तस्य चासनम् ।

तृषितस्य च पानीयं शुधितस्य च भोजनम् ॥ ૫૪ ॥

૫૦, મહાનિર્વાણુ ૮-૩૪. ૫૧, ૫૨, મહાનિર્વાણુ ૮-૪૮, ૪૯.

૫૩ વનપર્વ ૨-૫૩.

ગૃહસ્થે પીડિત મનુષ્યને સૂવાનું, ઘાડેલાને આસન,
તરસ્યાને પાણી અને ભૂખ્યાને ભોજન આપવું. ૫૪.

અતો સૃષ્ટતં નાન્યત્ પૂતં કિંચિચ્છતક્રતો ।

દત્વા ચત્વતિથિમ્યોઽન્નં મુક્તં તેનૈવ નિત્યશઃ ॥ ૫૫ ॥

નિત્ય અતિથિઓને જમાડયા પછી પોતે અન્ન જમવું,
એના જેવું કંઈ સ્વચ્છ અને પવિત્ર નથી. ૫૫.

યો દદ્યાદપારિક્લિષ્ટમન્નમધ્વાનિ વર્તત ।

શ્રાન્તાયાદૃષ્ટપૂર્વાય તસ્ય પુણ્યફલં મહત્ ॥ ૫૬ ॥

આલવાયા ઘાડેલા અને પૂર્વે નહિ દીઠેલા મુસાફરને શ્રદ્ધા
પૂર્વક જે અન્ન આપે તેને મહોદ્દ પુણ્ય કર્યાનું ફળ થાય છે. ૫૬.

અરાવપ્યુચિતં કાર્યમાતિથ્યં ગૃહમાગતે ।

છેત્તુઃ પાર્શ્વગતાં છાયાં નોપસંહરતે તરુઃ ॥ ૫૭ ॥

એક તરફથી પોતાને કાપનાર મનુષ્ય ઉપરથી જેમ વૃક્ષ
પોતાની છાયાને ખેંચી લેતું નથી, તેમ જો શત્રુ પણ પોતાને ઘેર
આવે તોપણ તેના અતિથિ સત્કાર સારી રીતે કરવો જોઈએ. ૫૭.

અપ્રણોદ્યોઽતિથિઃ સાર્યં સૂર્યોદે ગૃહમેયિના ।

કાલે પ્રાપ્તસ્ત્વકાલે વા નાસ્યાનશ્રન્ ગૃહે વસેત્ ॥ ૫૮ ॥

સૂર્ય અસ્ત થયા પછી આવેલો અતિથિ, પછી તે સવેળ
આવ્યો હોય કે કવેળા આવ્યો હોય, તોપણ ગૃહસ્થે તેને પાછો
કહાડવો નહિ, તથા તેને પોતાના ઘરમાં જ્યો પણ રાખવો
નહિ. ૫૮.

૫૪ વનપર્વ ૨-૫૪. ૫૫ વનપર્વ ૧૯૩-૩૨. ૫૬ વનપર્વ ૨-૬૧.

૫૭ હિતોપદેશ ૧૦૦૦. ૫૮ મનુ ૩-૧૦૫.

ન વૈ સ્વયં તદશ્રીયાદતિથિં યન્ન ભોજયેત્ ।

ધન્યં યશસ્યમાયુષ્યં સ્વર્ગ્યં ચાતિથિપૂજનમ્ ॥ ૫૯ ॥

અતિથિને ન જમાડયું હોય એવું અન્ન પોતે જમવું નહિ.
અતિથિનું પૂજન એ ધન, યશ, આયુષ્ય અને સ્વર્ગને આપનારું
છે. ૫૯.

અતિથીનાં ચ સર્વેષાં પ્રેષ્યાણાં સ્વજનસ્ય ચ ।

સામાન્યં ભોજનં મૃત્યૈઃ પુરુષસ્ય પ્રશસ્યતે ॥ ૬૦ ॥

અતિથિઓ, સર્વ આશ્રિતો, સંબંધીઓ અને નોકરો
એમને જે ભોજન જમાડયું હોય તેજ ભોજન ગૃહસ્થને જમવું
ચોગ્ય છે. અર્થાત્ પંકિતભેદ કરવો નહિ. ૬૦.

સપ્તમોઽધ્યાયઃ ।

દંપતિધર્મ અને નારીધર્મ.

સમ્યગ્ધર્માર્થિકામેષુ દમ્પતીભ્યામહર્નિશમ્ ।

एकाचित्ततया भाव्यं समानव्रतवृत्तितः ॥ ૧ ॥

ધર્મ, અર્થ અને કામને સારી રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં પત્નિ
અને પત્નિએ અહોનિશ એક ચિત્તથી તથા એક સરખા આચરણથી
અને વૃત્તિથી રહેવું. ૧.

અર્ધં भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सखा ।

भार्या मूलं त्रिवर्गस्य भार्या मूलं तरिष्यतः ॥ २ ॥

ભાર્યા એટલે સ્ત્રી મનુષ્યનું અર્ધું અંગ છે, ભાર્યા એ ઉત્તમ મિત્ર છે, ભાર્યા એ ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પ્રકારના પદાર્થોનું મૂળ છે, અને ભાર્યા એ સંસાર તરવાનું મૂળ છે. ૨.

भार्यावन्तः क्रियावन्तः सभार्या गृहमेधिनः ।

भार्यावन्तः प्रमोदन्ते भार्यावन्तः श्रियान्विताः ॥ ३ ॥

સ્ત્રીવાળા પુરુષોજ બધી ક્રિયાઓ કરી શકે છે, સ્ત્રીવાળાજ ગૃહસ્થાશ્રમી છે, સ્ત્રીવાળાજ આનંદી રહે છે, અને સ્ત્રીવાળાજ શોભાવાળા છે. ૩.

कान्तारेष्वपि विश्रामो जनस्य गृहिणी मता ।

यः सदारः स विश्वास्यस्तस्मद्वाराः परागतिः ॥ ४ ॥

વગડામાં પણ મનુષ્યને પત્નિ વિશ્રામરૂપ થાય છે. જે સ્ત્રીવાળો હોય તે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છે, તે માટે સ્ત્રી એ મનુષ્યને પરમગતિ છે. ૪.

न च भार्यासमं किंचिद्विद्यते भिषजां मतम् ।

औषधं सर्वदुःखेषु सत्यमेतद्वर्षामि ते ॥ ५ ॥

સર્વ દુઃખોમાં ભાર્યા સમાન બીજું કંઈ ઔષધ નથી, એવો વૈદ્યોના મત છે, તે સત્ય છે. ૫.

ધનેન વાસસા પ્રેમ્ણા શ્રદ્ધયામૃતભાષણૈઃ ।

સતતં તોષયેદારાન્ નાપ્રિયં ક્વચિદાચરેત્ ॥ ૬ ॥

ધન, વસ્ત્ર, પ્રેમ, શ્રદ્ધા અને મીઠાં વચનથી સર્વદા લાર્યાને પ્રસન્ન રાખવી, અને કદી 'પણ તેનું' અપ્રિય કરવું નહિ. ૬.

શાશ્વતોઽયં ધર્મપથઃ સદ્ધિરાચરિતઃ સદા ।

યદમાર્યાઃ પરિરક્ષન્તિ ભતારોઽલ્પબલા અપિ ॥ ૭ ॥

સાધુ દોડો ચિરકાલથી એ ધર્મ પાળતા આવે છે કે પતિ નિર્બળ હોવા છતાં પણ તેણે સ્ત્રીની રક્ષા કરવી. ૭.

સૂક્ષ્મેભ્યોઽપિ પ્રસંગેભ્યઃ સ્ત્રિયો રક્ષ્યા વિશેષતઃ ।

દ્વયોર્હિં કુલયોઃ શોકમાવહેયુરરક્ષિતાઃ ॥ ૮ ॥

નજીવા પ્રસંગથી પણ સ્ત્રીની રક્ષા વિશેષ કરીને કરવી. રક્ષણ ન કરવાથી સ્ત્રી પિયર તેમજ સાસરું અને કુળને શોકનું કારણ થાય છે. ૮.

ઉત્સવે લોકયાત્રાયાં તીર્થેષ્વન્યનિકેતને ।

ન પત્નીં પ્રેષયેત્પ્રાજ્ઞઃ પુત્રામાત્યવિવર્જિતામ્ ॥ ૯ ॥

બુદ્ધિમાન મનુષ્યે પત્નિને પુત્ર અથવા વિશ્વાસુ માણસ વિના ઉત્સવમાં, દોડોના મેળામાં, તીર્થમાં તેમજ બીજાને ઘેર મોકલવી નહિ. ૯.

૬ મહાનિર્વાણ ૮-૪૨. ૭ વન ૧૨-૭૦. ૮ મનુ ૯-૫.

૯ મહાનિર્વાણ ૮-૪૩.

તથા નિત્યં યતેયાતાં સ્ત્રીપુંસૌ તુ કૃતક્રિયૌ ।

યથા નાભિચરેતાં તૌ વિયુક્તાવિતરેતરમ્ ॥ ૧૦ ॥

સ્ત્રી અને પુરૂષે એવો યત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી એક બીજાં વ્યભિચાર કરે નહિ, તથા એક બીજાનો વિયોગ પણ થાય નહિ. ૧૦.

ઉપચારાઃ ક્રિયા કેલિઃ સ્પર્શો મૂષણવાસસામ્ ।

સહસ્રયાસનં ચૈવ સર્વં સંગ્રહણં સ્મૃતમ્ ॥ ૧૧ ॥

પરસ્ત્રી સાથે અયોગ્ય વ્યવહાર કરવો, એકા કરવી, મશ્કરી કરવી, તેણે પહેરેલા વસ્ત્રાલંકારને સ્પર્શ કરવો, એક શય્યા અથવા એક આસને બેસવું, એ સર્વ વ્યભિચારનાં ચિન્હ કહેવાય છે. ૧૧.

શ્રુત્વૈવૈદમ્પતીધર્મં સહ ધર્મકૃતં શુભમ્ ।

યા ભવેદ્ધર્મપરમા નારી ભર્તૃસમવ્રતાઃ ॥ ૧૨ ॥

દેવવત્ સતતં સાધ્વી ભર્તારમનુપસ્યતિ ।

શુશ્રૂષાં પરિચર્યાંચ દેવતાવત્ પ્રકુર્વતી ॥ ૧૩ ॥

વશ્યા ભાવેન સુમના સુવ્રતા સુખદર્શના ।

અનન્યચિત્તા સુમુખી સા નારી ધર્મચારિણી ॥ ૧૪ ॥

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે કહેલો સ્ત્રી પુરૂષનો પવિત્ર ધર્મ સાંભળીને જે સ્ત્રી ધર્મ પરાયણ થાય છે, અને સ્વામીને અનુકુળ આચરણ કરે છે, તથા જે પતિ ને નિરંતર દેવ સમાન જાણે

છે, અને દેવતાની પેઠે તેની સેવા અને પૂજા કરે છે, તથા જે સ્ત્રી પતિને વશ રહેનારી, સારા મનોભાવવાળી, સારાં વ્રત કરનારી, સુખને આપનારી, એક પતિમાંજ ચિત્ત રાખનારી તથા હસતાં મુખવાળી છે તે સ્ત્રી સારી રીતે ધર્મ ને પાળનારી છે. ૧૨-૧૩-૧૪.

પતિપ્રિયહિતે સ્થિત્વા સ્વચારા સંયતેન્દ્રિયાઃ ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुपमं सुखम् ॥ १५ ॥

જે સ્ત્રી પતિનું પ્રિય અને હિત કરવામાં તત્પર રહીને સારા આચારવાળી તથા ઇન્દ્રિયાને વશ રાખનારી છે તે સ્ત્રી આ લોકમાં કીર્તિ અને પરલોકમાં અનુપમ સુખને પામે છે. ૧૫.

सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्यायाप्रजावती ।

मनोवाक्कर्मभिः शुद्धा पत्यादेशानुवर्तिनी ॥ १६ ॥

ભાર્યા તેજ છે કે જે ઘર કામમાં કુશળ હોય, ભાર્યા તેજ છે કે જે પ્રભુવાળી હોય, અને ભાર્યા તેજ છે કે જે મન, વાણી તથા કર્મથી શુદ્ધ વર્તનવાળી હોય તથા પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનારી હોય. ૧૬.

छायेवानुगता स्वच्छा सखीव हितकर्मसु ।

दासीवादिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा भवेत् ॥ १७ ॥

પવિત્ર સ્ત્રીએ સદા છાયા પ્રમાણે સ્વામીને અનુસરવું. શુભ કાર્યમાં તેની સખી પ્રમાણે થવું, અને ઈષ્ટ કાર્યમાં દાસીની જેઠે આજ્ઞા પાળવી. ૧૭.

પરુષण्याપિ યા પ્રોક્તા દૃષ્ટા ક્રુદ્ધેન ચક્ષુષા ।

સુપ્રસન્નમુખો ભર્તુઃ સા નારી ધર્મભાગિની ॥ ૧૮ ॥

સ્વામી સ્ત્રીને કઠણ વાક્ય કહે અને ક્રોધયુક્ત ચક્ષુથી જુલે તોપણ જે સ્ત્રી સારા પ્રસન્ન મુખવાળી રહે છે તે સ્ત્રી ધર્મ ભાગિની છે. ૧૮.

નેક્ષેત્ પતિં ક્રૂરદૃષ્ટ્યા શ્રાવયેન્નૈવ દુર્વચઃ ।

નાપ્રિયં મનસા વાપિ ચરેત્પત્યુઃ પતિવ્રતા ॥ ૧૯ ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પતિના સાગુ ક્રૂર દ્રષ્ટિથી જોવું નહિ અને તેને ખરાબ વચન કહેવું નહિ તથા મનમાં પણ તેનું અશુભ વિચારવું નહિ. ૧૯.

નોચ્ચૈર્વદેન્ન પરુષં ન વહૂન્ પત્યુરાપ્રિયમ્ ।

ન કેનચિચ્ચ વિવદેદપ્રલાપવિલાપિની ।

ન ચાતિવ્યયશીલા સ્યાન્ન ધર્માર્થવિરોધિની ॥ ૨૦ ॥

સ્ત્રીએ ઉચ્ચેસ્વરે બોલવું નહિ, કઠિન વચન બોલવાં નહિ, બહુ બોલવું નહિ. પતિને અપ્રિય લાગે તેવું બોલવું નહિ. કોઈની સાથે વિવાદ કરવો નહિ. ન બોલવા જેવું બોલવું નહિ. અતિશય

અર્થ કરવાની દેવ રાખવી નહિ, તથા ધર્મ અને અર્થનો વિરોધ કરવો નહિ. ૨૦.

वैषम्यमपि संप्राप्ता गोपयन्ति कुलस्त्रियः ।

આત્મનમાત્મના સત્યો જિતસ્વર્ગા ન સંશયઃ ॥ ૨૧ ॥

સારા કુળની સ્ત્રીઓ હુઃખી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય તો પણ પોતાના પુરૂષાર્થથી પોતાનું લક્ષણ કરે છે. એવી સતિઓ સ્વર્ગને પામે એમાં સંશય નથી. ૨૧.

जलोदरसमायुक्ताः श्वित्रिणः पलितास्तथा ।

આપુમાંસઃ કૃતાઃ સ્ત્રીભિર્જડાન્ધવાધિરાસ્તથા ॥ ૨૨ ॥

હુષ્ટ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓને જળોદરના રોગવાળા, કોઢીઆ, વૃદ્ધ, નપુંસક, જડ, આંધળા અને ખંડેરા કરી નાંખે છે. ૨૨.

पापानुगास्तु पापास्ताः पतीनुपसृजन्त्युत ।

ન જાતુ વિપ્રિયં ભર્તુઃ સ્ત્રિયા કાર્યં કથંચન ॥ ૨૩ ॥

પાપી પુરૂષને અનુસરનારી એ હુષ્ટ સ્ત્રીઓ પતિઓને હુઃખી કરી દે છે, માટે સ્ત્રીએ કદી પણ પતિનું ભુંડું કરવું નહિ. ૨૩.

प्रमादोन्मादरोषेष्वा वंचनं चाभिमानिताम् ।

પૈશુન્યહિંસાવિદ્વેષમોહાહંકારધૂર્તતાઃ ॥

નાસ્તિક્યસાહસસ્તેયદંભાન્ સાધ્વી વિવર્જयेत् ॥ ૨૪ ॥

૨૧ વન ૭૦-૮. ૨૨ વન ૨૩૨-૧૫.

૨૩. વન ૨૩૨-૧૬. ૨૪. વ્યાસ-સ્મૃતિ. ૨ અ.

પ્રમાદ, ઉન્મત્તપણું, ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, ઠગાઈ, અભિમાન, ગદતા, હિંસા, દ્વેષ, મોહ, અહંકાર, ધુતારાપણું, નાસ્તિકપણું, સાહસ, ચોરી અને દંભ એ સર્વનો સારી સ્ત્રીઓએ ભાગ કરવો. ૨૪.

તિષ્ઠેત્ પિત્રોર્વશે વાલ્યે ભર્તુઃસંપ્રાપ્તયૌવનમ્ ।

વાર્ધક્યે પતિવંધૂનાં ન સ્વતંત્રા ભવેત્ ક્વચિત્ ॥ ૨૫ ॥

સ્ત્રીએ બાળપણમાં પિતાના, યૌવનમાં સ્વામીના તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં સાસરીઆના આધિનમાં રહેવું, અને કદી સ્વતંત્ર રહેવું નહિ. ૨૫.

પિત્રા ભર્ત્રા સુતૈર્વાપિ નેચ્છેદ્વિરહમાત્સનઃ ।

एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्ये कुर्यादुभे कुले ॥ २६ ॥

પિતા, સ્વામી, અને પુત્ર એમનાથી કદીપણ જૂઠું રહેવાની ઇચ્છા સ્ત્રીએ કરવી નહિ, કારણકે જૂઠી રહેવાથી તે સ્ત્રી સાસરું અને પિયર બંને કૃણને નિંદા થોગ્ય કરે છે. ૨૬.

पितृमातृसुतभ्रातृश्वश्रूश्वशुरमातुलैः ।

हीना न स्याद्विना भर्त्रा गर्हणीयाज्यया भवेत् ॥ २७ ॥

પતિ ન હોય તે સમયમાં સ્ત્રીએ પિતા, માતા, પુત્ર, ભાઈ, સાસુ, સાસરા અને મામા એમનાથી દૂર રહેવું નહિ; અને જો રહે તો તેની નિંદા થાય છે. ૨૭.

૨૫ મહાનિર્વાણ ૮-૧૦૬. ૨૬ મનુ ૫-૧૪૯. ૨૭ વ્યાસ સ્મૃતિ ૩ અ.

અરક્ષિતા ગૃહે રુદ્ધાઃ પુરુષૈરાત્તકારિભિઃ ।

આત્માનમાત્મના યાસ્તુ રક્ષેયુસ્તાઃ સુરક્ષિતાઃ ॥ ૨૮ ॥

ઘરમાં રહેલી સ્ત્રીઓને વિશ્વાસુ માણસો સાચવતાં હોય તો પણ આધિન ન રહેવું હોય તો તેઓ ન સાચવ્યા જેવીજ છે, અને જે સ્ત્રીઓ પોતાના મનથીજ પોતાનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છે છે તે ન સાચવ્યા છતાં પણ સચવાયલીજ છે. ૨૮.

પાનં દુર્જનસંસર્ગઃ પત્યા ચ વિરહોઽટનમ્ ।

સ્વપ્નોઽન્યગેહવાસશ્ચ નારીસંદૂષણાનિ ષદ્ ॥ ૨૯ ॥

મધપાન, દુષ્ટજનની સાથે સંસર્ગ, પતિનો વિરહ, ભટકવું, અકાળે શયન અને પારકે ઘેર રહેવું, એ છ વાનાં નારીઓનાં દૂષણરૂપ છે. ૨૯.

સદા પ્રહૃષ્ટયા માવ્યં ગૃહકાર્યેષુ દક્ષયા ।

સુસંસ્કૃતોપસ્કરયા વ્યયે ચામુક્તહસ્તયા ॥ ૩૦ ॥

સ્ત્રીઓએ સર્વદા પ્રપ્રુદ્ધ હૃદયથી રહેવું, ઘરના કામકાજમાં પ્રવીણ થવું, વસ્ત્ર આભૂષણને સારી રીતે રાખવાં અને ખર્ચમાં હાથ છુટો રાખવો નહિ. ૩૦.

શુશ્રૂષાં પરિચર્યા ચ કરોત્યવિમનાઃ સદા ।

સુપ્રીતા ચ વિનીતા ચ સા નારી ધર્મભાગિની ॥ ૩૧ ॥

જે સ્ત્રી નિરંતર પ્રીતિપૂર્વક અને નમ્રતાથી તથા એક ચિત્તથી પતિની સેવા તથા પૂજા કરે છે તે સ્ત્રી પતિના ધર્મમાં ભાગ લેનારી થાય છે. ૩૧.

પ્રિયાંશ્ચ રક્તાંશ્ચ હિતાંશ્ચ ભર્તૃસ્તાન્ ભોજયેદ્યા વિવિધૈરુપાયૈઃ॥

દૈષ્યૈરપશ્યૈરહિતૈશ્ચ તસ્ય મિદ્યાન્તુ નિત્યં કુહકોદ્યતૈશ્ચ ॥ ૩૨ ॥

જે મનુષ્યો પતિના પ્રિય, સ્નેહી અને હિતકારી હોય તેમને પતિએ વિવિધ ઉપાયોથી જમાડવા, તથા જેઓ પતિના દ્રેષી, સામા પક્ષના, અહિત કરનારા, તથા કપટ કરનારા હોય તેઓનાથી નિરંતર દૂર રહેવું. ૩૨.

શેષાન્નમુપમુંજાના યથાન્યાયં યથાવિધિ ।

તુષ્ટપુષ્ટજના નિત્યં નારી ધર્મેણ યુજ્યતે ॥ ૩૩ ॥

જે નારી સર્વને ન્યાય તથા વિધિ પ્રમાણે ભોજન કરાવીને ખાકી રહેલું અન્ન પોતે જમે છે, અને જેના ઘરનાં માણસો સદા પ્રસન્ન મનવાળાં તથા પુષ્ટ શરીરવાળાં છે, તે નારી ધર્મને પામે છે. ૩૩.

ન કામેષુ ન ભોગેષુ નૈશ્વર્યે ન સુખે તથા ।

સ્પૃહા યસ્યા યથા પત્યૌ સા નારી ધર્મભાગિની ॥ ૩૪ ॥

જે નારી કામ, ભોગ, નૈશ્વર્ય અને સુખની અધિક ઇચ્છા ન રાખતાં કેવળ સ્વામીને આહુ છે, તે નારી ધર્મને પામે છે. ૩૪.

વિધાય વૃત્તિં માર્યાયાઃ પ્રવસેત્ કાર્યવાન્નરઃ ।

અવૃત્તિકાર્ષિતા હિ સ્ત્રી પ્રદુષ્યેત્ સ્થિતિમત્યપિ ॥ ૩૫ ॥

૩૨ વેનપર્વ ૨૩૩-૯. ૩૩, ૩૪, અનુશાસન ૧૪૬-૬૭૯૧, ૯૪.

૩૫ મનુ ૯-૭૪.

પતિએ પોતાને કાર્ય પ્રસંગે દેશાંતર જવું પડે તો સ્ત્રીના ભરણપોષણની ગોઠવણ કરીને જવું, તેમ નહિ કરવાથી સ્ત્રી સારાં આચરણવાળી હોય તો પણ દુરાચરણી થવાનો સંભવ છે. ૩૫.

વિધાય પ્રોષિતે વૃત્તિં જીવેન્નિયમમાસ્થિતા ।

પ્રોષિતે ત્વવિધાયૈવ જીવેચ્છિલ્પૈરગર્હિતૈઃ ॥ ૩૬ ॥

પતિ જો જીવિકા આપીને પરદેશ ગયો હોય તો સ્ત્રીએ નિયમમાં રહીને જીવન ગાળવું, અને ન આપી ગયો હોય તો નિંદા ન થાય એવી કારીગિરી કરીને જીવન ગાળવું. ૩૬.

પાણિગ્રાહસ્ય સાધ્વી સ્ત્રી જીવતો વા મૃતસ્ય વા ।

પતિલોકમભીક્ષન્તી નાચરેત્ કિંચિદપ્રિયમ્ ॥ ૩૭ ॥

પતિના લોકને (સ્વર્ગને) પામવાને ઇચ્છતી હોય તેવી સાધ્વી સ્ત્રીએ પતિના જીવતાં અથવા મૃત્યુ પછી કાંઈ પણ અયોગ્ય આચરણ કરવું નહિ. ૩૭.

નગરસ્થો વનસ્થો વા પાપો વા યદિ વા શુચિઃ ।

યાસાં સ્ત્રીणां પ્રિયો ભર્તા તાસાં લોકા મહોદયાઃ ॥ ૩૮ ॥

સ્વામી નગરમાં હો અથવા વનમાં હો, પવિત્ર હો અથવા અપવિત્ર હો, પણ જે સ્ત્રીઓને તે પતિજ પ્રિય છે તેઓને ઉત્તમ લોક પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૮.

વિશીલઃ કામવૃત્તો વા ગુણૈર્વા પરિવર્જિતઃ ।

ઉપચર્યઃ સ્ત્રિયા સાધ્વ્યા સતતં દેવવત્ પતિઃ ॥ ૩૯ ॥

૩૬ મનુ ૯-૭૫. ૩૭ મનુ ૫-૧૫૬. ૩૮ હિતોપદેશ ૪૬૧.

૩૯ મનુ ૫-૧૫૪.

પોતાનો પતિ સદાચાર રહિત હોય, કામી હોય, અથવા
શુશુરહિત હોય તોપણ સાધ્વી સ્ત્રીએ સર્વદા દેવની પેઠે તેની પૂજા
કરવી જોઈએ. ૩૯.

મર્તા હિ પરમં નાર્યાં ભૂષણં ભૂષણૈર્વિના ।

एषा विरहिता तेन शोभनाऽपि न शोभना ॥ ४० ॥

પહેરવાને ધીજા અલંકાર (શણગાર) ન હોય તોપણ
નારીયોને પોતાનો ભત્રીયો (સ્વામી) એજ મોટા શણગારરૂપ છે,
જે સ્ત્રી પતિ વિનાની છે તે શોભાવાળી હોય તોપણ શોભા
વિનાની છે. ૪૦.

अनेन नारीवृत्तेन मनोवाग्देहसंयता ।

इहाग्र्यां कीर्तिमाप्नोति पतिलोकं परत्र च ॥ ४१ ॥

મન, વચન અને શરીરને નિયમમાં રાખનારી જે સ્ત્રી આ
પ્રમાણે પતિવ્રતા ધર્મને પાળેછે તે સ્ત્રી આ લોકમાં ઉત્તમ કીર્તિને
પામેછે, અને તે પછી પતિના ઉત્તમ લોકને પામેછે. ૪૧.

सन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्त्रा भार्या तयैव च ।

यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै ध्रुवम् ॥ ४२ ॥

જે કુળમાં સ્વામી ભાર્યાથી તેમજ ભાર્યા સ્વામીથી નિત્ય
પ્રસન્ન રહેછે તે કુળમાંજ નિરંતર કલ્યાણ થાયછે, એ નક્કી છે. ૪૨.

અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ।

જીવિકા અને અર્થવ્યવહાર.

યેઽર્થા ધર્મેણ તે સત્યા યેઽધર્મેણ ધિગસ્તુતાન્ ।

ધર્મ વૈ શાશ્વતં લોકે ન જહ્યાદ્ધનકાંક્ષયા ॥ ૧ ॥

જે ધન ધર્મપૂર્વક મેળવેલું હોય તેજ ખરું ધન છે, અને અધર્મથી મેળવ્યું હોય તે ધનને ધિકકાર છે; કારણકે ધર્મ એજ આ લોકમાં સાચું ધન હોવાથી ધનના લોભને લીધે તેનો નાશ કરવો નહિ. ૧.

વિદ્યા શિલ્પં મૃતિઃ સેવા ગોરક્ષયં વિપણિઃ કૃષિઃ ।

ધૃતિર્મૈક્ષયં કુસીદં ચ દશ જીવનહેતવંઃ ॥ ૨ ॥

વિદ્યા, કારીગરી, નોકરી, આકરી, પશુપાલન, વેપાર, ખેતીવાડી, ધીરજ, લિક્ષા અને વ્યાજ ખાવું, એ દશ જીવનનો નિર્વાહ કરવાના ઉપાયો છે. ૨.

તિલે તૈલં ગવિ ક્ષીરં કાષ્ઠે પાવકમન્તતઃ ।

ધિયા ધીરો વિજાનીયાદુપાયં ચાસ્ય સિદ્ધયૈ ॥ ૩ ॥

તલમાંથી તેલ, ગાયમાંથી દૂધ અને કાષ્ઠમાંથી અગ્નિને કહાડવાના ઉપાયો જેમ શોધી કહાડ્યા છે તેમ બુદ્ધિમાન પુરૂષે જીવનના નિર્વાહને માટે ઉપાય શોધી કહાડવો. ૩.

મણિમુક્તાપ્રવાલાનાં લોહાનાં તાન્તવસ્ય ચ ।

ગંધાનાં ચ રસાનાં ચ વિદ્યાર્થવલાવલમ્ ॥ ૪ ॥

મણિ, મોતી, પરવાળાં, ધાતુ, વસ્ત્ર, કપૂરાદિ ગંધવાળા પદાર્થો અને લવણાદિ રસ એ સર્વ વસ્તુની કિંમતની વધઘટ બાજીવી. ૪.

વીજાનામુત્તિવિચ્છ સ્યાત્ ક્ષેત્રદોષગુણસ્ય ચ ।

માનયોગં ચ જાનીયાતુલોયોગાંશ્ચ સર્વશઃ ॥ ૫ ॥

ખીજ વાવવાની રીતો, ક્ષેત્રના ગુણદોષ તથા વસ્તુઓના માપ અને તોલ એ સર્વ પ્રકારે બાજીવાં બંધાશે. ૫.

સારાસારં ચ ભાંડાનાં દેશાનાં ચ ગુણાગુણાન્ ।

લાભાલાભં ચ પળ્યાનાં પશૂનાં પરિવર્દનમ્ ॥ ૬ ॥

વાસણોની યોગ્યતા અને અયોગ્યતા, દેશોના ગુણ તથા અવગુણ, વેપારમાં લાભ તથા હાની અને પશુઓના પાલન યોગ્ય એ સર્વ બાબતોથી બાજીતા થવું. ૬.

મૃત્યાનાં ચ મૃતિં વિદ્યાદ્ભાષાશ્ચ વિવિધા નૃણામ્ ।

દ્રવ્યાણાં સ્થાનયોગાંશ્ચ ક્રયવિક્રયમેવ ચ ॥ ૭ ॥

નોકરોના પગાર, વિવિધ દેશના માણસોની લાભાઓ, દ્રવ્યના સંરક્ષણના ઉપાયો અને ખરીદવાની તથા વેચવાની વ્યવસ્થા એ સર્વ બાજીવું. ૭.

રંગાવતરણં ચૈવ તથા રૂપોપજીવનમ્ ।

મદ્યમાંસોપજીવ્યં ચ વિક્રયં લોહચર્મણોઃ ॥ ૮ ॥

૪, ૫, ૬, ૭, મત્રુ ૯-૩૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨.

અપૂર્વિણા ન કર્તવ્યં કર્મલોકે વિગૃહીતમ્ ।

કૃતપૂર્વન્તુ ત્યજતો મહાન્ ધર્મ ઇતિ શ્રુતિઃ ॥ ૯ ॥

નાટક, ગુરુરૂપીનો ધર્મો અને મધ માંસ, લોહું કે ચામડાનો વેપાર, એ સર્વ લોકોમાં નિંદા થવા યોગ્ય કામો પૂર્વ જોણું ન કર્યા હોય તેણે કરવાં નહિ, અને જોઆણે પૂર્વ તે કર્યા હોય તેઓ તેનો ત્યાગ કરે તો તેથી પરમધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ વેદમાં કહ્યું છે. ૮-૯.

લબ્ધાનામપિ વિત્તાનાં વોદ્ધવ્યૌ દ્વાવતિક્રમૌ ।

અપાત્રે પ્રતિપત્તિશ્ચ પાત્રે ચાપ્રાપ્તિપાદનમ્ ॥ ૧૦ ॥

કુપાત્રને આપવું અને સુપાત્રને ન આપવું, આમ જે પ્રકારે પોતાના પ્રાપ્ત ધનનો હુરૂપયોગ કરનારાઓને સદ્-ઉપયોગનો યોધ કરવો યોગ્ય છે. ૧૦.

યઃ કાકિનીમપ્યપથપ્રવર્ત્તાં સમુદ્ધરેન્નિષ્કસહસ્રતુલ્યામ્ ।

કાલેષુ કોટિષ્વપિ મુક્તહસ્તસ્તં રાજસિંહં ન જહાતિ લક્ષ્મીઃ ૧૧

જોટે રસ્તે ગયેલી કોડીને પણ હજાર મહાર સરખી બાણીને પાછી ખેંચી લે અને યોગ્ય સમયે કરોડો ખરચવાને પણ હાથ છૂટો મૂકે તેવા ઉત્તમ રાજાનો લક્ષ્મી ત્યાગ કરતી નથી. ૧૧.

૮, ૯, શાન્તિ ૨૯૬-૧૦૭૯૬, ૯૭. ૧૦ શાન્તિ ૨૬-૭૯૮.

૧૧ હિત ૫૬૩.

તસ્ય ચાપિ ભવેત્ કાર્યં વિવૃદ્ધૌ રક્ષણે તથા ।

મક્ષ્યમાણો હ્યનાદાનાત્ ક્ષીયેત હિમવાનાપિ ॥ ૧૨ ॥

વળી તે ધનને વધારવાનો તથા રક્ષણ કરવાનો પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે આવક વિના ખર્ચ કરવામાં આવે તો હિમાલય જેવો પર્વત પણ ખૂટી જાય છે. ૧૨.

ક્ષિપ્રમાયમનાલોચ્ય વ્યયમાનઃ સ્વાઙ્ગ્યયા ।

પરિક્ષીયત એવાસૌ ધની વૈશ્રવણોપમઃ ॥ ૧૩ ॥

આવક ન જોતાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એકદમ ખર્ચ કરનારો યુરૂપ કુબેરના જેટલો ધનવાન હોય તોપણ ખાલી થઈ જાય છે. ૧૩.

અકર્મણાં વૈ ભૂતાનાં વૃત્તિઃ સ્યાન્નહિ કાચન ।

તદેવાભિપ્રયદ્યેત ન વિહન્યાત્ કદાચન ॥ ૧૪ ॥

ધંધો ન કરનારા મનુષ્યોનો કોઈ શીતે નિર્વાહ થતો નથી, એટલા માટે મનુષ્યોએ ધંધાનો ત્યાગ ન કરતાં પોતાના નિર્વાહ માટે ધંધો કરવો જોઈએ. ૧૪.

સર્વં કર્મેદમાયત્તં વિધાને દૈવમાનુષે ।

તયોદૈવમર્ચિત્યન્તુ માનુષે વિદ્યતે ક્રિયા ॥ ૧૫ ॥

સર્વ કાર્યો દેવ તથા મનુષ્યને આધિન રહેલાં છે. તે બેમાં દૈવની ગતિ કળી શકાય તેમ નથી, પરંતુ યુરૂપાર્થ તો મનુષ્યના હાથમાં છે. ૧૫.

૧૨ વન ૩૨-૧૦. ૧૩ હિત ૩૪૯. ૧૪ વન ૩૨-૮.

૧૫ મનુ ૭-૨૦૫.

षड्दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता ।

निद्रा तंद्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ १६ ॥

સમૃદ્ધિને ઇચ્છનારા પુરુષે આ છ દોષોનો ત્યાગ કરવો.
નિદ્રા, સુસ્તી, ભય, ક્રોધ, આળસ અને કામ કરવામાં વિલંબ. ૧૬

नवमोऽध्यायः ।

स्वास्थ्य.

धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमम् ।

રોગાસ્તસ્યાપહર્તારઃ શ્રેયસો જીવિતસ્ય ચ ॥ ૧ ॥

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એઓનું ઉત્તમ મૂળ આરોગ્ય-
તા છે. રોગો તે આરોગ્યને, કલ્યાણને અને જીવતરને હરનારાં છે. ૧

अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं चातिभोजनम् ।

અપુણ્યં લોકવિદ્વિષ્ટં તસ્માત્તત્ પરિવર્જયેત્ ॥ ૨ ॥

વધારે ભોજન કરવાથી શરીરમાં રોગ થાય છે, આયુષ્યનો
નાશ થાય છે અને સ્વર્ગની હાનિ થાય છે. વળી તે પાપરૂપ છે અને
લોકમાં નિંદિત છે, તે માટે તેનો ત્યાગ કરવો. ૨.

सायंप्रातर्मनुष्याणामशनं देवनिर्मितम् ।

નાન્તરા ભોજનં દૃશ્યુપવાસી તયા મવેત્ ॥ ૩ ॥

૧૬ હિત ૭૪. ૧ ચરક સંહિતા દીર્ઘજીવિકાધ્યાય ૧૩-૧૪ શ્લોક.

૨ ૧ મુ ૨-૫૭. ૩ શાન્તિ ૧૯૩-૭૦૭૧.

મનુષ્યોને સાંજ અને સવાર એ બે સમય દેવતાઓએ લોજનને માટે નીમેલા છે, માટે તેની વચમાં જમવું નહિ. તેથી ઉપવાસનું ફળ થાય છે. ૩.

આહારનિયમં ચૈવ દેશે કાલે ચ સાત્વિકમ્ ।

તત્પરીક્ષ્યાનુવર્તેત તત્પ્રવૃત્ત્યનુપૂર્વકમ્ ॥ ૪ ॥

દેશ તથા કાળની પરિક્ષા કરીને તેને અનુસરતા સાત્વિક આહારનો નિયમ રાખી તે નિયમને અનુસરીને વર્તવું. ૪.

યચ્છક્યં ગ્રસિતું ગ્રસ્યં ગ્રસ્તંપરિણમેન્ન ચત્ ।

હિતં ચ પરિણામે યત્તદાયં ભૂતિમિચ્છતા ॥ ૫ ॥

જે પદાર્થ લોજન કરવા યોગ્ય હોય, પાચન થાય એવો હોય તથા પરિણામે શુભકારી હોય તે પદાર્થનું આરોગ્યતાને ધિક્કારા પુરૂષે લોજન કરવું જોઈએ. ૫.

દ્વિવિધો જાયતે વ્યાધિઃ શારીરો માનસસ્તથા ।

પરસ્પરં તયોર્જન્મ નિર્દ્વંદ્વં નોપલભ્યતે ॥ ૬ ॥

વ્યાધિ બે પ્રકારની છે: શારિરિક (શરીરની), અને માનસિક (મનની). એ બે વ્યાધિ પરસ્પરની સહાયથીજ થાય છે. ૬.

શારીરાજાયતે વ્યાધિર્માનસો નાત્ર સંશયઃ ।

માનસાજાયતે ચાપિં શારીર ઇતિ નિશ્ચયઃ ॥ ૭ ॥

શરીરના વ્યાધિથી માનસિક વ્યાધિ ઉપજે છે એમાં સંશય નથી, તેમજ મનના વ્યાધિથી શરીરના વ્યાધિ ઉપજે છે એ નિશ્ચય છે. ૭

શીતોષ્ણં ચૈવ વાયુશ્ચ ત્રયઃ શારીરજા ગુણાઃ ।

તેષાં ગુણાનાં સામ્યં યત્તદાહુઃ સ્વસ્થલક્ષણમ્ ॥ ૮ ॥

કફ, પિત્ત અને વાયુ એ ત્રણ શારિરિક ગુણ છે. જેનામાં એ ત્રણ સમભાવે રહે છે તેઓ નિરોગી કહેવાય છે. ૮.

તેષામન્યતમોદ્રેકે વિધાનમુપદિશ્યતે ।

ઉષ્ણેન વાધ્યતે શીતં શીતોષ્ણં પ્રવાધ્યતે ॥ ૯ ॥

જ્યારે એ ત્રણમાંથી કોઈ એક ગુણ પ્રબળ થાય ત્યારે તેનો ઉપાય કરવાને કહેલું છે કે, ઉષ્ણ ઔષધથી કફનું અને શિતળ ઔષધથી પિત્તનું નિવારણ કરવું. ૯.

સત્ત્વં રજસ્તમ ઇત માનસાઃ સ્યુલ્લયો ગુણાઃ ।

તેષાં ગુણાનાં સામ્યં યત્ તદાહુઃસ્વસ્થલક્ષણમ્ ॥ ૧૦ ॥

મનના પણ ત્રણ ગુણ છે: સત્ત્વ, રજ અને તમ. જેઓમાં એ ત્રણ ગુણ સમભાવે રહે છે તેઓ નિરોગી કહેવાય છે. ૧૦.

તેષામન્યતમોદ્રેકે વિધાનમુપદિશ્યતે ।

હર્ષેણ વાધ્યતે શોકો હર્ષઃ શોકેન વાધ્યતે ॥ ૧૧ ॥

તે ગુણોમાંથી કોઈએક ગુણ પ્રબળ થાય ત્યારે તેનો ઉપાય કહેલો છે કે, હર્ષથી શોકનું નિવારણ થાય છે અને શોકથી હર્ષનું નિવારણ થાય છે. ૧૧.

રોગમાદૌ પરીક્ષેત તતોઽનન્તરમૌષધમ્ ।

તતઃ કર્મ ભિષક્ પશ્ચાત્ જ્ઞાનપૂર્વ સમાચરેત્ ॥ ૧૨ ॥

૮, ૯, ૧૦, ૧૧. શાન્તિ ૧૬-૪૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫.

પ્રથમ રોગની પરિક્ષા કરીને પછી ઔષધ કરવું. તે પછી વેદે વિચાર કરીને બીજી ક્રિયાઓ કરવી. ૧૨.

તદેવ યુક્તં મૈષઙ્યં યદારોગ્યાય કલ્પતે ।

સ ચૈવ મિષજાં શ્રેષ્ઠો રોગેભ્યો યઃ પ્રમોચયેત્ ॥ ૧૩ ॥

તેજ ખરું ઔષધ છે કે જેનાથી આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય, અને તેજ શ્રેષ્ઠ વૈદ છે કે જે રોગથી મુક્ત કરી શકે. ૧૩.

દશમોઽધ્યાયઃ ।

તેજ અને ક્ષમા.

પુરં વિષહતે યસ્માત્તસ્માત્ પુરુષ ઉચ્યતે ।

તમાહુર્વ્યર્થમાત્માનં સ્ત્રીવચ્ચ ઇહ જીવતિ ॥ ૧ ॥

પ્રાણી પુર એટલે આવેશને સહન કરે છે તેથી તે 'પુરુષ' કહેવાય છે, અને જે પ્રાણી આ જગતમાં સહન ન કરતાં સ્ત્રીની પેઠે જીવન ગાળે છે તેનું 'પુરુષ' એવું નામ વ્યર્થ છે. ૧.

ઉચ્ચ્છેદેવ ન નમેદુઘમો હ્યેવ પૌરુષમ્ ।

અપ્યપર્વાણિ મજ્યેત ન નમેદિહ કર્હિચિત્ ॥ ૨ ॥

જગતમાં નિર્ધનતા સહન કરવી પણ નમવું નહિ. ઉઘમ કરવો પણ નમવું નહિ. ઉઘમ એજ પુરુષનું લક્ષણ છે. ૨.

૧૨ ચરક દતાદિ ગ્રંથ ધૃત વચન. ૧૩. ચરક. ૬ અધ્યાય.

૧ ઉદ્યોગ ૧૩૨-૪૫૨૯. ૨ ઉદ્યોગ ૧૨૬-૪૨૫૧.

વલશૌર્યાદ્યભાવશ્ચ પુરુષાણાં ગુણૈર્વિના ।

લંઘનીયઃ સમસ્તસ્ય વલશૌર્યવિવર્જિતઃ ॥ ૩ ॥

પુરુષોમાં ગુણો વિના બળ અને પરાક્રમ વિગેરેનો અભાવજ છે, અને બળ પરાક્રમ વિનાના પુરુષને સર્વ કંઈ દબાવે છે. ૩.

પરવીર્યં સમાશ્રિત્ય યઃ સમાહ્વયતે પરાન્ ।

અશક્તઃ સ્વયમાદાતુમેતદેવ નપુંસકમ્ ॥ ૪ ॥

પોતે અશક્ત હોવાથી પારકાના બળ પર આધાર રાખીને શત્રુ સાથે લડવું એજ નપુંસકપણું છે. ૪.

સ્વંવીર્યં સમાશ્રિત્ય યઃ સમાહ્વયતિ વૈ પરાન્ ।

અભીતો યુધ્ધયતે શત્રૂન્ સ વૈ પુરુષ ઉચ્યતે ॥ ૫ ॥

જે પુરુષ પોતાના બળપર આધાર રાખીને શત્રુને ખોલાવે છે અને નિર્ભયપણે શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરે છે તેજ પુરુષ કહેવાય છે. ૫.

ન શ્રેયઃ સતતં તેજો ન નિત્યં શ્રેયસી ક્ષમા ।

इति तात विजानीहि द्वयमेतदसंशयम् ॥ ६ ॥

સર્વ સમયે તેજસ્વિપણું રાખવાથી લાલ નથી, તેમ સર્વ સમયે ક્ષમા કરવાથી પણ લાલ નથી; માટે એ બંને ગુણોનું યોગ્ય સેવન લાલદાયક છે, એમ નક્કી સમજવું. ૬.

तथैव यः क्षमाकाले क्षत्रियो नोपशाम्यति ।

अप्रियः सर्वभूतानां सोऽमुत्रेह च नश्यति ॥ ७ ॥

૩ વિષ્ણુ પુરાણ ૧-૯-૩૦.૪, ૫, ઉદ્યોગ પર્વ. ૬ વન ૨૮-૬.

૭ વન ૨૭-૩૯.

તેમજ જે અગ્રિય ક્ષમાને સમયે ક્ષમા કરતો નથી તે સર્વ પ્રાણિઓને અગ્રિય થાય છે, અને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં તેનો નાશ થાય છે. ૭.

ક્રોધો હન્તા મનુષ્યાणां ક્રોધો भावयिता पुनः ।

इति विधि महाप्राज्ञे क्रोधमूलौ भवामवौ ॥ ૮ ॥

ક્રોધ મનુષ્યનો અંહાર કરે છે, અને ક્રોધ મંગળનું કારણ થાય છે. શુભ અને અશુભનું કારણ ક્રોધ છે, એમ જાણવું. ૮.

तेजस्वीति यमाहुर्वै पंडिता दीर्घदर्शिनः ।

न क्रोधोऽभ्यन्तरस्तस्य भवतीति विनिश्चितः ॥ ૯ ॥

દીર્ઘદર્શી પંડિતો જેને તેજસ્વી કહે છે તેવા પુરૂષના અંતરમાં ક્રોધ રહેતો નથી, એવો નિશ્ચય છે. ૯.

यस्तु क्रोधं समुत्पन्नं प्रज्ञया प्रतिवावते ।

तेजस्विनं तं विद्वांसो मन्यन्ते तत्त्वदर्शिनः ॥ ૧૦ ॥

જે પુરૂષ ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધને ખુદ્ધિવડે સમાવી દે છે તેનેજ તત્ત્વદર્શી વિદ્વાન પુરૂષો તેજસ્વી માને છે. ૧૦.

यदि न स्युर्मनुषेषु क्षमिणः पृथिवीसमाः ।

न स्यात्सन्धिर्मनુष्याणां क्रोधमूलो हि विग्रहः ॥ ૧૧ ॥

ક્રોધજ લડાઈનું મૂળ છે. માટે જે મનુષ્યોમાં પૃથ્વીના જેવી ક્ષમાવાળા પુરૂષો નથી તે મનુષ્યોમાં સંપત્તિ થતો નથી. ૧૧.

अभिज्ञप्ता ह्यभिज्ञेदाह्नयाद् गुरुणा हतः ।

एवं विनाशो भूतानामधर्मः प्रथितो भवेत् ॥ ૧૨ ॥

શાપ આપનારને સામો શાપ આપવો અને ગુરુ શિક્ષા કરે તેમને સામી શિક્ષા કરવી, એવું થાય તો પ્રાણીઓનો વિનાશ થાય અને અધર્મ વધી જાય. ૧૨.

કાલે મૃદુર્યો ભવતિ કાલે ભવતિ દારુણઃ ।

સ વૈ સુખમવાપ્નોતિ લોકેઽમુષ્મિન્પરત્ર ચ ॥ ૧૩ ॥

જે પુરુષ કોમળતાને સમયે કોમળ થાય છે, અને તીક્ષ્ણતાને સમયે તીક્ષ્ણ થાય છે તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખને પામે છે. ૧૩.

મૃદુના દારુણં હન્તિ મૃદુના હન્યદારુણમ્ ।

નાસાધ્યં મૃદુના કિંચિત્તસ્માત્તીવ્રતરં મૃદુ ॥ ૧૪ ॥

“કોમળતા” એ તીક્ષ્ણતાને હણે છે, તેમજ તે કોમળતાને પણ હણે છે. કોમળતાવડે ન અને એવું કશુંજ નથી, માટે કોમળતા એ ઘણો બળવાન ઉપાય છે. ૧૪.

અબુદ્ધિમાશ્રિતાનાન્તુ ક્ષન્તવ્યમપરાધિનામ્ ।

ન હિ સર્વત્ર પાંડિત્યં સુલભં પુરુષેણ વૈ ॥ ૧૫ ॥

અજ્ઞાનતાને લીધે જે મનુષ્ય અપરાધી થાય તે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે, કેમકે બધા પુરુષોને પાંડિતાઈ પ્રાપ્ત થવી સુલભ નથી. ૧૫.

पूर्वोपकारी यस्ते स्यादपराधे गरीयसि ।

उपकारेण तत्तस्य क्षन्तव्यमपराधिनः ॥ ૧૬ ॥

જે મનુષ્યે પૂર્વ ઉપકાર કર્યા હોય તે જો કોઈ મોટો અપરાધ કરે તોપણ તે ઉપકારને બદલે તેનો અપરાધ ક્ષમા કરવો. ૧૬.

ક્ષમા વશીકૃતિર્લોકે ક્ષમયા કિં ન સાધ્યતે ।

ક્ષમા ગુણો હ્યશક્તાનાં શક્તાનાં ભૂષણં ક્ષમા ॥ ૧૭ ॥

ક્ષમાથી કંઈ કાર્ય થતું નથી? ક્ષમાવડે લોકવશ થાય છે ક્ષમા એ અશક્ત મનુષ્યોનો ગુણ છે અને શક્તિવાન પુરૂષોનું ભૂષણ છે. ૧૭.

ક્ષમાવતામયં લોકઃ પરશ્ચૈવ ક્ષમાવતામ્ ।

इह संमानमर्हन्ति परत्र च शुभां गतिम् ॥ ૧૮ ॥

ક્ષમાવાન પુરૂષને આલોક અને પરલોક બેઉ સુખદાયક છે. તેઓ આ લોકમાં સન્માન અને પરલોકમાં શુભગતિને પામે છે. ૧૮

एकादशोऽध्यायः ।

ઉદ્યમ અને ખંત.

आरभेतैव कर्माणि श्रान्तः श्रान्तः पुनः पुनः ।

कर्माण्यारभमाणं हि पुरुषं श्रीर्निषेवते ॥ ૧ ॥

મનુષ્ય કર્મો કરી કરીને વારંવાર થાકી જાય તો પણ તેણે ફરી ફરીથી તે કાર્ય આરંભવું. એવી રીતે કર્મનો આરંભ કરનારા પુરૂષનેજ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ૧.

૧૫ વન ૨૮-૨૮. ૧૬ વન ૨૮-૨૯. ૧૭ વન ૨૯-૪૨.

૧૮ વન ૨૯-૪૩. ૧ મનુ ૯-૩૦૦.

નાત્માનમવમન્યેત પૂર્વાભિરસમૃદ્ધિભિઃ ।

અમૃત્યોઃ શ્રિયમન્વિચ્છે મન્યતે તાં ન દુર્લભામ્ ॥ ૨ ॥

પોતાની પાસે સમૃદ્ધિ ન હોય તો તે માટે પ્રયત્ન કર્યા-
વિના પ્રથમથીજ પોતાની અયોગ્યતાને માની લેવી નહિ, પરંતુ
મૃત્યુ પર્યંત સંપત્તિ મેળવવા ઇચ્છા રાખવી અને તે દુર્લભ છે
એમ ન માનવું. ૨.

તચ્चेदफलमस्माकमपराधो न मे कश्चित् ।

इति धीरोऽन्ववेक्ष्यैव नात्मानं तत्र गर्हयेत् ॥ ૩ ॥

પોતાનું ધારેલું કાર્ય નિષ્ફળ થાય તો તેમાં “મારો કાંઈ
અપરાધ નથી” એ પ્રકારે ધીર પુરૂષે મનમાં વિચાર કરીને
પોતાની નિંદા કરવી નહિ. ૩.

यं विषादोऽभिभवति विक्रमे समुपस्थिते ।

तेजसा तस्य हीनस्य पुरुषार्थो न विद्यते ॥ ૪ ॥

પરાક્રમ કરવાને સમયે જે પુરૂષ બેદથી હારી જાય છે તે
તેજરહિત પુરૂષમાં પુરૂષાર્થ રહેતું નથી. ૪.

नत्वेवात्माऽवमन्तव्यः पुरुषेण कदाचन ।

न ह्यात्मपरिभूतस्य भूतिर्भवति शोभना ॥ ૫ ॥

પોતાને ધિક્કારનારા પુરૂષને સારી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થતી
નથી. માટે પુરૂષે કદીપણ પોતાનો ધિક્કાર કરવો નહિ. ૫.

अवश्यं क्रियमाणस्य कर्मणो दृश्यते फलम् ।

न हि निर्वेदमागम्य किञ्चित् प्राप्नोति शोभनम् ॥ ६ ॥

કર્મ કરનાર પુરુષને અવશ્ય તેનું ફળ જણાય છે. પરંતુ કાયર થઈને મૂકીદેવાથી કંઈપણ સાફ ફળ થતું નથી. ૬.

यथाशक्ति चिकीर्षन्ति यथाशक्ति च कुर्वते ।

न किञ्चिदवमन्यन्ते नराः पंडितबुद्धयः ॥ ७ ॥

જેઓ યથાશક્તિ ઇચ્છા કરે છે અને યથાશક્તિ પુરૂષાર્થ કરે છે તથા કદીપણ અપમાન કરતા નથી તેઓ પંડિત અને બુદ્ધિવાન છે. ૭.

अवृद्धा मानुषाः सर्वे निबद्धाः कर्मणोर्द्वयोः ।

दैवे पुरुषकारे च परं ताभ्यां न विद्यते ॥ ८ ॥

બાળકથી વૃદ્ધ સુધીના સર્વ મનુષ્યો દૈવ અને પુરૂષાર્થ એવાં બે પ્રકારનાં કર્મોમાં બંધાયેલા છે. તે વિના બીજું કંઈ જણાતું નથી. ૮.

न हि दैवेन सिध्यन्ति कार्याण्येकेन सत्तम ।

न चापि कर्मणैकेन द्वाभ्यां सिद्धिस्तु योगतः ॥ ९ ॥

એકલા દૈવથી તેમજ એકલા પુરૂષાર્થથી પણ મનુષ્યોનાં કાર્યો સિદ્ધ થતાં નથી, પરંતુ તે બંનેના સંયોગથીજ સિદ્ધ થાય છે. ૯.

સુखं दुःखान्तमालस्यं दुःखं दाक्ष्यं सुखोदयम् ।

भूतिस्त्वेवं श्रिया सार्द्धं दक्षे वसति नालसे ॥ १० ॥

દુઃખને અંતે સુખ, આલસ્યને અંતે દુઃખ અને ડહાપણને અંતે સુખનો ઉદય થાય છે, તેમજ વૈભવ તથા સંપત્તિયણ ડાહ્યા પુરૂષોનેજ આવી મળે છે. આળસુઓને નહિ. ૧૦.

अलक्ष्मीराविशत्येनं शयानमलसं नरम् ।

निःसंशयं फलं लब्ध्वा दक्षो भूतिमवाप्नुते ॥ ११ ॥

આલસ્યમાં પડેલા પુરૂષને નિર્ધનતાજ પ્રાપ્ત થાય છે અને ડાહ્યોપુરૂષ પોતાના પુરૂષાર્થનું ફળ મેળવીને વૈભવને પામે છે. એમાં સંશય નથી. ૧૧.

श्वकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्निकम् ।

न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥ १२ ॥

મનુષ્યે પોતાને કાલે કરવાનું કાર્ય આજ કરવું અને અપોરે કરવાનું હોય તે સવારે કરવું. કારણ કે આ પુરૂષનું કામ સિદ્ધ થયું કે નથી થયું તેની મૃત્યુ વાટ જોતું નથી. ૧૨.

सिद्धिर्वाप्यथवाऽसिद्धिरप्रवृत्तिरतोऽन्यथा ।

बहूनां समवाये हि भावानां कर्मसिद्धयः ॥ १३ ॥

કાર્યની સિદ્ધિ થાય અથવા ન થાય તોયણ આળસ પરાયણ થવું નહિ. કારણકે ઘણાં કારણો લેખાં થવાથીજ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે. ૧૩.

ગુણાભાવે ફલં ન્યૂનં ભવત્યફલમેવ ચ ।

અનારંભે તુ ન ફલં ન ગુણો દૃશ્યતે કચિત્ ॥ ૧૪ ॥

મનુષ્યમાં થોડ્ય ગુણ ન હોય તો દ્રુગ ઓછું મળે છે અથવા નિષ્ફળતા મળે છે, પરંતુ આરંભ ન કર્યો હોય તો નથી કંઈ દ્રુગ મળતું કે નથી ગુણો જોવામાં આવતા. ૧૪.

નિશ્ચિત્ય યઃ પ્રક્રમતે નાન્તર્વસતિ કર્મણઃ ।

અવન્ધ્યકાલો વશ્યાત્મા સ વૈ પંડિત ઉચ્યતે ॥ ૧૫ ॥

જે પુરૂષ નિશ્ચય પૂર્વક કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને કાર્ય પૂર્ણ થયા વિના શાન્ત થતો નથી તથા જેનો સમય નિષ્ફળ જતો નથી અને જેણે મનને વશ કરેલું છે તેજ પંડિત કહેવાય છે. ૧૫.

આલસ્યં મદમોહૌ ચ ચાપલ્યં ગોષ્ટિરેવ ચ ।

સ્તબ્ધતા ચાભિમાનિત્વં તથાઽત્યાગિત્વમેવ ચ ॥

એતે વૈ સપ્ત દોષાઃ સ્યુઃ સદા વિદ્યાર્થીનાં મતાઃ ॥ ૧૬ ॥

આલસ્ય, મદમોહ, અપણતા, વૃથા વાર્તા, જડતા, અભિમાનીપણું, તથા લોભ એ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓમાં સાત દોષો સદા રહેલા છે. ૧૬.

યત્ર ધીમાનવેક્ષેત શ્રેયાંસં વહુભિર્ગુણૈઃ ।

સાન્નૈવાર્થ્યં તતો લિપ્સેત્ કર્મ ચાસ્મૈ પ્રયોજયેત્ ॥ ૧૭ ॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષ જેનામાં ઘણા ગુણો હોય તેવા પુરુષને

જોવો. પછી શાન્તિથી તેને મળવું અને પછી તેને પોતાના કાર્યમાં જોડવો. ૧૭.

अथाप्युपायं पश्येत दुःखस्य परिमोक्षणे ।

अशोचन्नारभेतैव मुक्तश्चाव्यसनी भवेत् ॥ १८ ॥ :

હુઃખમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય શોધી કહાડવો અને શોક ન કરતાં તે ઉપાયનો આરંભ કરવો. મુક્ત પુરૂષ હુઃખરહિત થાય છે. ૧૮.

स्वभावाद्यत्नमातिष्ठेद्यत्नवान्नावसीदति ।

जरामरणरोगेभ्यઃ પ્રિયમાત્માનમુદ્ધરેત્ ॥ ૧૯ ॥

સ્વભાવથી યત્ન કરવો. યત્નવાન પુરૂષ હુઃખી થતો નથી. પુરૂષે જરા, મરણ અને રોગોથી પોતાના પ્રિય આત્માનો ઉદ્ધાર કરવો. ૧૯.

भीतवत्संविधातव्यं यावद्भयमनागतम् ।

आगतन्तु भयं दृष्ट्वा ग्रहर्त्तव्यमभीतवत् ॥ ૨૦ ॥

જ્યાંસુધી ભય ન આવી પડ્યો હોય ત્યાંસુધી મનુષ્યે ભય-લીતની પેઠે તેનો ઉપાય વિચારવો જોઈએ, પરંતુ ભય આવી પડેલો જણાયેથી નિર્ભયની પેઠે તેનો નાશ કરવો. ૨૦.

व्यसनं चास्य कांक्षेत विवासं वा (युधिष्ठिर) ।

अपि सिन्धोर्गिरैर्वापि किं पुनर्मर्त्यधार्मिणः ॥ ૨૧ ॥

મનુષ્યની તો શું વાત પરંતુ સમુદ્ર અથવા પહાડ પણ

વિરોધી થાય તો તે દુઃખ સહન કરવું અથવા ખીજે સ્થળે જઈ રહેવું. ૨૧.

યસ્ય કૃત્યં ન વિઘ્નન્તિ શીતમુષ્ણં ભયં રતિઃ ।

સમૃદ્ધિરસમૃદ્ધિર્વા સ વૈ પણ્ડિત ઉચ્યતે ॥ ૨૨ ॥

શીત, તાપ, ભય, પ્રેમ, સમૃદ્ધિ અથવા અસમૃદ્ધિના કારણથી જે પોતાનું કાર્ય છોડી દેતો નથી તેજ પાંડિત કહેવાય છે. ૨૨.

દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ।

વિજ્ઞતા.

ન તેન વૃદ્ધો ભવતિ યેનાસ્ય પલિતં શિરઃ ।

યો વૈ યુવાપ્યધીયાનસ્તં દેવાઃ સ્થવિરં વિદુઃ ॥ ૧ ॥

માથાના વાળ ધોળા થવાથીજ વૃદ્ધ થવાનું નથી, પરંતુ યુવાન હોવા છતાં પણ જે વિદ્વાન હોય તે મનુષ્યને દેવતાઓ વૃદ્ધ કહે છે. ૧.

ધર્મમર્થ ચ કામં ચ ત્રીણેતાન્ યોઽનુપશ્યાતિ ।

અર્થમર્થાનુબન્ધં ચ ધર્મન્વર્માનુબંધનમ્ ॥ ૨ ॥

કામં કામાનુબન્ધં ચ વિપરીતાન્ પૃથક્ પૃથક્ ।

યો વિચિન્ત્ય ધિયા ધીરો વ્યવસ્યાતિ સ ભુદ્ધિમાન્ ॥૩॥

ધર્મ, અર્થ તથા કામ એ ત્રણેને જે પુરૂષ જાણે છે અને તેના સ્વરૂપોને તથા તેને સિદ્ધ કરવામાં સહાયક તેમજ વિપરીત એટલે બાધક થનારાં સાધનોનો જુદો જુદો વિચાર કરીને જે ધીરપુરૂષ તેની વ્યવસ્થા કરે છે તે બુદ્ધિમાન છે. ૨-૩.

अनुबन्धानपेक्षेत सानुबन्धेषु कर्मसु ।

सम्प्रधार्य च कुर्वीत न वेगेन समाचरेत् ॥ ૪ ॥

સર્વ કર્મો સાધનો સાથે સંબંધવાળા છે માટે પ્રથમ સાધનોનો વિચાર કરવો જોઈએ તથા તે પછી યોગ્ય નિશ્ચય કરીને કાર્યનો આરંભ કરવો જોઈએ, પરંતુ ઉતાવળથી કંઈ કરવું નહિ. ૪.

अनुबन्धं च संप्रेक्ष्य विपाकश्चैव कर्मणाम् ।

उत्थानमात्मनश्चैव धीरः कुर्वीत वा न वा ॥ ૫ ॥

કર્મના સાધનો, પરિણામ તથા પોતાનો પુરૂષાર્થ એ સર્વનો વિચાર કરીને ધીરપુરૂષે યોગ્ય લાગે તો તે કર્મ કરવું અથવા ન કરવું. ૫.

किं नु मे स्यादिदं कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वतः ।

इति कर्माणि संचिंत्य कुर्याद्वा पुरुषो न वा ॥ ૬ ॥

આ કાર્ય કરવાથી શું પરિણામ થશે અને નહિ કરવાથી શું પરિણામ થશે એવો વિચાર કરીને પુરુષે યોગ્ય લાગે તો કામ કરવું અથવા ન કરવું. ૬.

તત્વજ્ઞઃ સર્વભૂતાનાં યોગજ્ઞઃ સર્વકર્મણામ્ ।

ઉપાયજ્ઞો મનુષ્યાણાં નરઃ પण्डित उच्यते ॥ ૭ ॥

જે પુરૂષ સર્વ પ્રાણીઓના તત્વને જાણનારો છે તથા સર્વ કર્મોના યોગને જાણનારો છે અને મનુષ્યોનાં દુઃખોના ઉપાયોને જાણે છે તે પુરૂષ પંડિત કહેવાય છે. ૭.

अवस्थानुगताश्चेष्टाः समयानुगताः क्रियाः ।

तस्मादवस्थां समयं वीक्ष्य कर्म समाचरेत् ॥ ૮ ॥

અવસ્થાને અનુસરીને કરેલો પરિશ્રમ અને સમયને અનુસરીને કરેલી ક્રિયા સફળ થાય છે. તેથી અવસ્થા અને સમયને જોધનેજ કાર્ય કરવું. ૮.

प्रस्तावसदृशं वाक्यं सद्भावसदृशं प्रियम् ।

आत्मशक्तिसमं कोपं यो जानाति स पण्डितः ॥ ૯ ॥

પ્રસંગ પ્રમાણેજ વચન કહેવું, સદ્ભાવ પ્રમાણેજ પ્રિય કાર્ય કરવું અને પોતાના શક્તિ પ્રમાણેજ ક્રોધ કરવો. એટલા વાનાં જે પુરૂષ જાણે છે તે પંડિત છે. ૯.

अकालज्ञः सुदुर्मथाः कार्याणामविशेषवित् ।

वृथाचारसमारंभी प्रेत्य चेह विनश्यति ॥ ૧૦ ॥

સમયને ન જાણનારો, મંદબુદ્ધિવાળો, કાર્યનાં સાધન તથા પરિણામ ઈત્યાદિથી અજાણ્યો તથા કાર્યનો વૃથાજ સમારંભ કરનાર મનુષ્યનો આ લોક તથા પરલોકમાં વિનાશ થાય છે. ૧૦

૭ ઉદ્યાગ પર્વ. ૮ મહાનિર્વાણ ૮-૫૯. ૯ હિત ૩૦૮.

૧૦ વન ૧૬૨-૭.

દેશકાલૌ તુ સંપ્રેક્ષ્યૌ બલાવલમથાત્મનઃ ।

નાદેશકાલે કિંચિત્સ્યાત્ દેશકાલૌ પ્રતીક્ષતામ્ ॥ ૧૧ ॥

દેશ, કાળ તથા પોતાનું બળ અને નિર્બળતા જોવા જોઈએ
ચોગ્ય દેશકાળ વિના કોઈ કાર્ય થતું નથી માટે દેશકાળ જોધને
તે પ્રમાણેજ વર્તવું. ૧૧.

અર્થ મહાન્તમાસાદ્ય વિદ્યામૈશ્વર્યમેવ વા ।

વિચરત્યસમુન્નદ્ધો યઃ સ પણ્ડિત ઉચ્યતે ॥ ૧૨ ॥

અતિશય ધન, વિદ્યા તેમજ ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરીને જે પુરુષ
નમ્રતાથી વર્તે છે તેને પંડિત કહે છે. ૧૨.

અણુભ્યશ્ચ મહદ્ભ્યશ્ચ શાસ્ત્રેભ્યઃ કુશલી નરઃ ।

સર્વત્ર સારમાદયાત્ પુષ્પેભ્ય ઇવ ષટ્પદાઃ ॥ ૧૩ ॥

બ્રમર જેમ પુષ્પોમાંથી સુગંધ ગ્રહણ કરે છે તેમ કુશળ
પુષ્પે ન્હાનાં અને મોટાં સર્વ શાસ્ત્રોમાંથી સાર ગ્રહણ કરવો. ૧૩

યુક્તિશાસ્ત્રં ચ તે જ્ઞેયં શબ્દશાસ્ત્રં ચ (ભારત ।)

ગાન્ધર્વશાસ્ત્રં ચ કલા પરિજ્ઞેયા (નરાધિપ) ॥ ૧૪ ॥

મનુષ્યે ન્યાય શાસ્ત્ર, વ્યાકરણ શાસ્ત્ર, ગાંધર્વ શાસ્ત્ર તથા
કળા એટલાં અવશ્ય જાણવા ચોગ્ય છે. ૧૪.

પુરાણમિતિહાસાશ્ચ તથાસ્ત્યાનાનિ યાનિ ચ ।

મહાત્મનાં ચ ચરિતં શ્રોતવ્યં નિત્યમેવ ચ ॥ ૧૫ ॥

પુરાણ, ઇતિહાસ, વિવિધ આગ્યાનો તથા મહાત્માઓનાં
જીવન ચરિત્રો એ સર્વ નિત્ય શ્રવણ કરવાં જોઈએ. ૧૫.

મારં સ વહતે તસ્ય ગ્રંથસ્યાર્થં ન વેત્તિ યઃ ।

યસ્તુ ગ્રંથાર્થતત્વજ્ઞો નાસ્ય ગ્રંથાગમો વૃથા ॥ ૧૬ ॥

વાંચવા કે સાંભળવા છતાં જે પુરૂષે ગ્રંથના અર્થને જાણતો નથી તે વૃથાજ ગ્રંથનો ભાર વહે છે. જે પુરૂષ ગ્રંથમ કહેલા અર્થના તત્વને જાણનારો છે તેનોજ ગ્રંથનો અભ્યાસ સફળ છે. ૧૬.

યસ્ય નાસ્તિ સ્વયં પ્રજ્ઞા શાસ્ત્રં તસ્ય કરોતિ કિમ્ ।

લોચનાભ્યાં વિહીનસ્ય દર્પણઃ કિં કરિષ્યતિ ॥ ૧૭ ॥

જેને પોતાની બુદ્ધિ નથી તેને શાસ્ત્ર શું કરશે? ચક્રહિન મનુષ્યને દર્પણ શું લાભ કરશે? ૧૭.

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति देशिताः ।

अनुक्तमप्यूहाति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हिबुद्धयः १८

કહેલો અર્થતો પશુઓ પણ ગ્રહણ કરે છે, અને આજ્ઞા કરવાથી ઘોડા તથા હાથી ઓ પણ તે પ્રમાણે વર્તે છે. પરંતુ ખંડિત પુરૂષોત્તો વગર કહેંજ સામાના મનનો ભાવાર્થ સમજી જાય છે. કારણ કે બીજાના મનનો ભાવ સમજવો એ બુદ્ધિનું ક્ષણ છે. ૧૮.

प्रवृत्तवाक् चित्रकथ ऊहवान् प्रतिभानवान् ।

आशुग्रंથार्थवक्ता च यः स पण्डित उच्यते ॥ ૧૯ ॥

ઓલાવામાં ચતુર, વિવિધ કથાઓને જાણનારો, તર્ક-

૧૬ શાંતિ ૩૫-૧૧૩૪૨. ૧૭-૧૮ હિત ૨૦૯-૩૦૬.

૧૯ ઉદ્યોગ ૩૨-૯૯૮.

શક્તિવાળો, કહેલા મર્મને બાણનારો અને ઝડપથી અંથના અર્થને કહેનારો, એવો જે પુરૂષ હોય તે પંડિત કહેવાય છે. ૧૯.

અપ્યુન્મત્તાત્ પ્રલપતો બાલાન્ન પરિજલ્પતઃ ।

સર્વતઃ સારમાદ્યાદશ્મભ્યં ઇવ કાંચનમ્ ॥ ૨૦ ॥

જેમ પથ્થરમાંથી કાંચન કહાડી લેવામાં આવે છે તેમ ગાંડા માણસનો બકવાદ તેમજ બાળકોના કાલાં કાલાં વચનો એ સર્વમાંથી સાર ગ્રહણ કરવો. ૨૦.

વિષાદપ્યમૃતં ગ્રાહ્યં વાલાદપિ સુભાષિતમ્ ।

અમિત્રાદપિ સદ્વત્તમમૈધ્યાદપિ કાંચનમ્ ॥ ૨૧ ॥

અમૃત વિષયુક્ત હોય તો વિષને દૂર કરીને અમૃત ગ્રહણ કરવું. બાળક પણ હિતનું વચન કહે તો તે ગ્રહણ કરવું. શત્રુમાં પણ સારો શુભ હોય તો ગ્રહણ કરવો, અને અપવિત્ર સ્થાનમાંથી પણ સુવર્ણ મળી આવે તો ગ્રહણ કરવું. ૨૧.

પ્રભવન્ પૃચ્છતે યો હિ સંમાનયતિ વા પુનઃ ।

નૂનં મન્યે સ ધર્માત્મા પંડિતાભ્યાં સ ગચ્છતિ ॥ ૨૨ ॥

જે મનુષ્ય પોતે બાણતો હોવા છતાં પણ બીજાને પૂછે છે અથવા તેનું સન્માન કરે છે તે નિશ્ચય પંડિત અને ધર્માત્મા કહેવાય છે. ૨૨.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનસંપન્નાનૂહાપોહવિશારદાન્ ।

પ્રવક્તૃન્ પૃચ્છતે યોઽન્યાન્ સ વૈ નાપદમૃચ્છંતિ ॥ ૨૩ ॥

જે મનુષ્ય તર્ક વિતર્કમાં પાર દર્શી અને જ્ઞાન વિજ્ઞાન સંપન્નવક્તા ઓની સલાહ પૂછેછે તેને કદી વિપદગ્રસ્ત થવું પડતું નથી. ૨૩.

अन्यथा बहुबुद्धयोदयो वाक्यं वदति संसदि ।

अन्यथैव ह्यहंवादी दुर्वलं वदते वचः ॥ २४ ॥

જે અહંકારી પુરૂષ સલામાં બીજાને હંલકાં વચન કહે છે તે ઘણું બુદ્ધિ શાળી હોવા છતાં પણ દુર્બળ કહેવાય છે. ૨૪.

वनागतं हि बुभ्येत यच्च कार्यं पुरःस्थितम् ।

न तु बुद्धिक्षयात् किंचिदतिक्रामेत् प्रयोजनम् ॥ २५ ॥

હાલ કરવાનાં તેમજ ભવિષ્યમાં કરવાના કામો ધ્યાનમાં રાખવાં-તેમ ન કરવાથી ધારેલા હેતુનું કોઈ સમયે ઉલ્લંઘન થઈ જાય છે. ૨૫.

नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितम् ।

आपत्सु न च मुह्यन्ति नराः पंडितबुद्धयः ॥ २६ ॥

જે અપ્રાપ્ત વસ્તુને મેળવવા ઇચ્છતા નથી અને નાશ પામેલાને શોચતા નથી તથા આપત્ત કાળમાં પણ જે મોહ પામતા નથી તેવા પુરૂષો પંડિત કહેવાયછે. ૨૬.

रागे दर्पे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि ।

अप्रिये चैव कर्तव्ये चिरकारी प्रशस्यते ॥ २७ ॥

રાગ, અહંકાર, માન, દ્રોહ, પાપકર્મ તથા બીજાનું અહિત

૨૪ અનુશાસન ૧૪૬-૬૭૭૪-૬૭૭૫-૬૭૭૬.

૨૫ આદિ ૧૪૧-૭૯. ૨૬ ઉદ્યાગ ૩૨-૯૯૩. ૨૭ શાન્તિ ૨૬૭-૯૫૫૦.

એવાં કામો ધીમેથી વિચાર કરીને કરનારો પુરૂષ વખણાય છે. ૨૭.

बंधूनां सुहृदां चैव भृत्यानां स्त्रीजनस्य च ।

अव्यक्तेष्वपराधेषु चिरकारी प्रशस्यते ॥ ૨૮ ॥

બંધુઓ, મિત્રો, નોકરો તથા સ્ત્રીજનો એઓનાં ગુપ્ત અપરાધો વિષે ધીમેથી વિચાર કરીને નિશ્ચય કરનારો પુરૂષ વખણાય છે. ૨૮.

सुखे वा यदि वा दुःखे वर्तमानो विचक्षणः ।

यश्चिનાति शुभान्येव स तंत्राणीह पश्यति ॥ ૨૯ ॥

જે પુરૂષ સુખમાં તેમજ દુઃખમાં હહાપણથી વર્તે છે. અને જે શુભ તથા અશુભ પરિણામને જાણે છે તેજ શાસ્ત્રને જાણે છે. ૨૯.

निरर्थकलहं प्राज्ञो वर्जयेन्मूढसेवितम् ।

कीर्तिं च लभते लोके न चानर्थेन युज्यते ॥ ૩૦ ॥

બુદ્ધિમાન મનુષ્ય મૂઢ લોકોની પેઠે નિરર્થક કલહ ન કરવાથી જગતમાં તે કીર્તિ મેળવે છે અને અનર્થ ઉત્પન્ન થતો નથી. ૩૦.

अप्रियस्य च पथ्यस्य परिणामः सुखावहः ।

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ॥ ૩૧ ॥

જે વાક્ય અપ્રિય છતાં પણ હિતકારી હોય તો તે પરિણામે

૨૮ શાંત ૨૬૭-૮૫૫૧. ૨૯ શાંતિ ૨૮૫-૧૦૭૭૬.

૩૦ ઉદ્યોગ ૩૭-૧૪૨૮ ૩૧ હિત ૩૮૭.

સુખને આપનારૂં થાય. એવાં વચનોના સાંભળનારા અને કહેનારા
જ્યાં હોય છે ત્યાં સંપત્તિઓ રમણુ કરે છે. ૩૧.

શ્રોતવ્યં હિતકામાનાં સુહૃદાં હિતમિચ્છતા ।

અર્કર્તવ્યો હિ નિર્વન્ધો નિર્વન્ધો હિ ક્ષયોદયઃ ॥ ૩૨ ॥

શુભની ધન્યતા વાળા પુરૂષે પોતાના હિતેચ્છુ મિત્રોનાં વાક્ય
સાંભળવાં જોઈએ. હું કરવી જોઈએ નહિ, કારણકે હું કરવાથી
નાશ થાય છે. ૩૨.

સુહૃદાં હિતકામાનાં યઃ શૃણોતિ ન ભાષિતમ્ ।

વિપત્તૈ સન્નિહિતા તસ્ય સ નરઃ શત્રુનંદનઃ ॥ ૩૩ ॥

શુભેચ્છુ મિત્રોની વાતને જે પુરૂષ સાંભળતો નથી તેને
વિપત્તિ વહેલી આવે છે અને તે પુરૂષ શત્રુઓને અનંદ આપ-
નારો થાય છે. ૩૩.

યોઽસત્સેવી વૃથાચારો ન શ્રોતા સુહૃદાં સતામ્ ।

પરાન્વૃણીતે સ્વાન્ દ્વેષ્ટિ તં ગૌસ્ત્યજાતિ (ભારત) ॥ ૩૪ ॥

અસાધુઓનું સેવન કરનારો, વૃથાકામો કરનારો, મિત્રોનું
કહેવું ન સાંભળનારો, પારકાઓનો આદર કરનારો, પોતાના
જનોનો દ્વેષ કરનારો એવા પુરૂષનો પૃથ્વી ત્યાગ કરે છે. ૩૪.

દુર્જનઃ પરિહર્તવ્યો વિદ્યાલાલંકૃતોઽપિ સન્ ।

મણિના મૂષિતઃ સર્પઃ કિમસૌ ન મયંકરઃ ॥ ૩૫ ॥

દુષ્ટ માણસ વિદ્યા લાલુલો હોય તોપણ તેનો ત્યાગ કરવો.
મણી ધારણુ કરેલો સર્પ શું લયંકર નથી? ૩૫.

૩૨ ઉદ્યાગ ૧૨૨-૪૧૨૭. ૩૩ હિત ૧૧૭.

૩૪ ઉદ્યાગ ૧૨૩-૪૧૪૯. ૩૫ હિત ૧૩૧.

એવાં કામો ધીમેથી વિચાર કરીને કરનારો પુરૂષ વખણાય છે. ૨૭.

વંધૂનાં સુહૃદાં ચૈવ મૃત્યાનાં સ્ત્રીજનસ્ય ચ ।

અવ્યક્તેષ્વપરાધેષુ ચિરકારી પ્રશસ્યતે ॥ ૨૮ ॥

ખંધુઓ, મિત્રો, નોકરો તથા સ્ત્રીજનો એઓનાં ગુપ્ત અપરાધો વિષે ધીમેથી વિચાર કરીને નિશ્ચય કરનારો પુરૂષ વખણાય છે. ૨૮.

સુખે વા यदि वा दुःखे वर्त्तमानो विचक्षणः ।

यश्चिનાતિ शुभान्येव स तंत्राणीह पश्यति ॥ ૨૯ ॥

જે પુરૂષ સુખમાં તેમજ દુઃખમાં હહાપણથી વર્તે છે. અને જે શુભ તથા અશુભ પરિણામને જાણે છે તેજ શાસ્ત્રને જાણે છે. ૨૯.

निरर्थकलहं प्राज्ञो वर्जयेन्मृदसेवितम् ।

कीर्तिं च लभते लोके न चानर्थेन युज्यते ॥ ૩૦ ॥

બુદ્ધિમાન મનુષ્ય મૂઠ લોકોની પેઠે નિરર્થક કલહ ન કરવાથી જગતમાં તે કીર્તિ મેળવે છે અને અનર્થ ઉત્પન્ન થતો નથી. ૩૦.

अप्रियस्य च पथ्यस्य परिणामः सुखावहः ।

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ॥ ૩૧ ॥

જે વાક્ય અપ્રિય છતાં પણ હિતકારી હોય તો તે પરિણામે

૨૮ શાંતિ ૨૬૭-૯૫૫૧. ૨૯ શાંતિ ૨૯૫-૧૦૭૭૬.

૩૦ ઉદ્યોગ ૩૭-૧૪૨૯ ૩૧ હિત ૩૮૭.

સુખને આપનાર થાય. એવાં વચનોના સાંભળનારા અને કહેનારા
જ્યાં હોય છે ત્યાં સંપત્તિઓ રમણ કરે છે. ૩૧.

શ્રોતવ્યં હિતકામાનાં સુહૃદાં હિતમિચ્છતા ।

અર્કર્તવ્યો હિ નિર્વન્ધો નિર્વન્ધો હિ ક્ષયોદયઃ ॥ ૩૨ ॥

શુભની ઈચ્છા વાળા પુરૂષે પોતાના હિતેચ્છુ મિત્રોનાં વાક્ય
સાંભળવાં જોઈએ. હું કરવી જોઈએ નહિ, કારણકે હું કરવાથી
નાશ થાય છે. ૩૨.

સુહૃદાં હિતકામાનાં યઃ શૃણોતિ ન ભાષિતમ્ ।

વિપત્તિ સન્નિહિતા તસ્ય સ નરઃ શત્રુનંદનઃ ॥ ૩૩ ॥

શુભેચ્છુક મિત્રોની વાતને જે પુરૂષ સાંભળતો નથી તેને
વિપત્તિ વહેલી આવે છે અને તે પુરૂષ શત્રુઓને અનંદ આપ-
નારો થાય છે. ૩૩.

યોઽસત્તેવી વૃથાચારો ન શ્રોતા સુહૃદાં સતામ્ ।

પરાન્વૃણોતિ સ્વાન્ દ્વેષિ તં ગૌસ્ત્યજાતિ (ભારત) ॥ ૩૪ ॥

અસાધુઓનું સેવન કરનારો, વૃથાકામો કરનારો, મિત્રોનું
કહેવું ન સાંભળનારો, પારકાઓનો આદર કરનારો, પોતાના
જનોનો દ્વેષ કરનારો એવા પુરૂષનો પૃથ્વી ત્યાગ કરે છે. ૩૪.

દુર્જનઃ પરિહર્તવ્યો વિદ્યાલાલંકૃતોઽપિ સન્ ।

મણિના મૂષિતઃ સર્પઃ કિમસૌ ન ભયંકરઃ ॥ ૩૫ ॥

દુષ્ટ માણસ વિદ્યા લણેલો હોય તોપણ તેનો ત્યાગ કરવો.
મણી ધારણ કરેલો સર્પ શું ભયંકર નથી? ૩૫.

૩૨ ઉદ્યાગ ૧૨૨-૪૧૨૭. ૩૩ હિત ૧૧૭.

૩૪ ઉદ્યાગ ૧૨૩-૪૧૪૯. ૩૫ હિત ૧૩૧.

મંત્રયેત્ સહ વિદ્વદ્भिः शक्तैः कर्माणि कारयेत् ।

સ્ત્રિઘૈશ્ચ નીતિવિન્યસાન્ મૂર્ખાન્ સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥ ૩૬ ॥

વિદ્વાન સાથે શુભ વાત કરવી, શક્તિવાન :પાસે કાર્ય કરાવવું, સ્ત્રી સાથે નીતિ અનીતિનો વિચાર કરવો અને મૂર્ખ મનુષ્યનો સર્વદા ત્યાગ કરવો. ૩૬.

प्रज्ञावृद्धं धर्मवृद्धं स्वबंधुम्

विद्यावृद्धं वयसा चापि वृद्धम् ।

कार्याकार्ये पूजयित्वा प्रसाद्य

यः संपृच्छेन्नो स मुह्येत् कदाचित् ॥ ૩૭ ॥

કરવા યોગ્ય અને ન કરવા યોગ્ય કામો વિષે જ્ઞાનવૃદ્ધ, ધર્મવૃદ્ધ, વયોવૃદ્ધ, અને વિદ્યાવૃદ્ધ એવા યોતાના સર્વ બંધુઓને માન આપીને તથા તેમને પ્રસન્ન કરીને તેમની જે સલાહ પૂછે છે તે પુરૂષ કદીપણ મુઝાતો નથી. ૩૭.

परिच्छेदो हि पांडित्यं यदापन्ना विपत्तयः ।

अपरिच्छेदकर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ ૩૮ ॥

વિપત્તિઓ આવી પડી હોય ત્યારે પણ સમય પ્રમાણે વર્તવામાં પંડિતાર્થ છે. જેઓ તેમ ન વર્તે તેમને પગલે પગલે વિપત્તિઓ આવી પડે છે. ૩૮.

सह सर्वाः समुत्पन्नाः प्रसमीक्ष्यापदो भृशम् ।

संयुक्तांश्च वियुक्तांश्च सर्वोपायान् सृजेद्बुध ॥ ૩૯ ॥

આવી પહેલી સર્વ આપત્તિઓનો સારી રીતે વિચાર કરીને નહકતા તથા દૂરના સર્વ ઉપાયો બુદ્ધિમાન પુરુષે કરવા જોઈએ. ૩૯.

यस्य यस्य हि यो भावस्तेन तेन हि तं नरम् ।

अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ ૪૦ ॥

જેનો જેવો સ્વભાવ હોય તે પ્રમાણે તેના અંતરમાં પ્રવેશ કરીને બુદ્ધિમાન મનુષ્યે તેને પોતાને વશ કરવો. ૪૦.

चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ।

नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ ૪૧ ॥

બુદ્ધિમાન પુરુષે એક પગ સ્થિર થયા પછીજ બીજો પગ મુકવો, બીજું સ્થાન જોયાવગર પ્રથમનું સ્થાન ત્યજવું નહિ. ૪૧.

यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।

ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि ॥ ૪૨ ॥

જે મનુષ્ય સ્થિર વસ્તુનો ત્યાગ કરીને અસ્થિર વસ્તુનું સેવન કરે છે તેની સ્થિર વસ્તુ નાશ પામે છે, અને અસ્થિર વસ્તુ તો નાશ થયેલીજ છે. ૪૨.

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।

द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥ ૪૩ ॥

સંકટ આવી પડ્યા પહેલાં ગોઠવણ કરનારા અને સમય-સૂચકતાવાળા એ બે જન સુખી થાય છે. જેઓ કેવળ ભવિષ્યપર આશા રાખે છે તેઓ નાશ પામે છે. ૪૩.

૪૦ હિત ૩૦૯. ૪૧ હિત ૧૪૪.

૪૨ હિત ૨૫૪. ૪૩ હિત ૫૯૪.

સુમંત્રિતે સુવિક્રાન્તે સુકૃતે સુવિચારિતે ।

સિધ્યન્ત્યર્થા મહાવાહો દૈવં ચાત્ર પ્રદક્ષિણમ્ ॥ ૪૪ ॥

ઉત્તમ મંત્રણાપૂર્વક વિચાર કરીને સારા પરાક્રમસહિત કાર્ય કરવાથી અર્થ સિદ્ધ થાય છે અને દૈવ પણ તેમાં અનુકુળ થાય છે. ૪૪.

અલ્પાનામપિ વસ્તૂનાં સંહતિઃ કાર્યસાધિકા ।

તૃણૈર્ગુણત્વમાપન્નૈર્વધ્યન્તે મસદન્તિનઃ ॥ ૪૫ ॥

જેમ તૃણ લેખાં કરી બનાવેલાં દોરડાંથી બળવાન હોય પણ બંધાય છે તેમ ન્હાની ન્હાની વસ્તુઓનો પણ સંગ્રહ કરવાથી તે કાર્યસાધક થાય છે. ૪૫.

સેવિતવ્યો મહાવૃક્ષઃ ફલચ્છાયાસમન્વિતઃ ।

યદિ દૈવાત્ ફલં નાસ્તિ છાયા કેન નિવાર્યતે ॥ ૪૬ ॥

આશ્રય લેવો પડે તો ફળ તથા છાયાવાળા મોટા વૃક્ષનોજ લેવો. કેમકે કદાચ દૈવયોગને લીધે ફળ ન મળે તોપણ તેની છાયા તો કોઈથી અટકાવી શકાતી નથી. ૪૬.

કુલજે વૃત્તસસ્પન્ને ધર્મજ્ઞે સત્યવાદિનિ ।

મહાપક્ષે ધનિન્યાર્યે નિક્ષેપં નિક્ષિપેદ્બુધઃ ॥ ૪૭ ॥

સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, સારા આચરણવાળો, ધર્મને જાણનારો, સત્યવાદી, મોટા પક્ષવાળો, ધનવાન અને શ્રેષ્ઠ હોય એવા પુરૂષનેજ ડાહ્યા પુરૂષે ધનાદિ સોંપવું. ૪૭.

સુજીર્ણમત્તં સુવિચક્ષણઃ સુતઃ સુશાસિતા સ્ત્રી
નૃપતિઃ સુસેવિતઃ । સુચિન્ત્ય ચોક્ત સુવિચાર્ય યત્કૃતં
સુદીર્ઘકાલેઽપિ ન યાતિ વિક્રિયામ્ ॥ ૪૮ ॥

આઈ' બૂનું' અન્ન, પંડિત પુત્ર, સારી કેળવાયેલી સ્ત્રી, સારી રીતે સેવેલો રાજા, સુવિચાર યુક્ત કહેવું' વચન અને સારી રીતે વિચાર કરીને કરેલું કાર્ય એ સર્વ ઘણા કાળે પણ અગડત નથી. ૪૮.

કરિષ્યન્ન પ્રભાષેત કૃતાન્યેવ તુ દર્શયેત્ ।
ધર્મકામાર્થકાર્યાણિ તથા મંત્રો ન ભિદ્યેતે ॥ ૪૯ ॥

જે કામો હજી કરવાનાં હોય તે કહેવાં નહિ, કંઈ 'પછીજ' કહેવાં. ધર્મ, અર્થ અને કામ સંગ'થી કંઈ તથા તે સંગ'થી શુભ વિચાર પ્રકટ ન થાય તેમ કરવું. ૪૯.

યસ્ય કૃત્યં ન જાનન્તિ મંત્રં વા મંત્રિતં પરે ।
કૃતમેવાસ્ય જાનન્તિ સ વૈ પંડિત ઉચ્યતે ॥ ૫૦ ॥

જે પુરુષનું કરવાનું કાર્ય, શુભ વિચાર, તથા કહેલી વાત બીજાઓ જાણી શકતા નથી, પરંતુ તેણે કરેલાં કામોજ જાણી શકે છે તેનેજ પંડિત કહે છે. ૫૦.

પરં ક્ષિપતિ દોષેર્ણે વર્તમાનઃ સ્વયં તથા ।

યશ્ચ ક્રુદ્ધત્યનીશાનઃ સ ચં મૃદતમો નરઃ ॥૫૧॥

જે પુરૂષ પોતેજ દોષમાં છતાં બીજાઓ ઉપર દોષ નાખે છે અને જે બીજાઓ ઉપર વિના કારણ ક્રોધ કરે છે તે પુરૂષ ઘણાજ મૂઠ છે. ૫૧.

वनस्पतेरपक्वानि फलानि प्रचिनोति यः ।

સ નામોતિ રસં તેભ્યો વીજં चास्य विनश्यति ॥ ૫૨ ॥

જે પુરૂષ વનસ્પતિનાં ફળો ડુટી લે છે તે તેમાંથી રસ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અને ઉલટાં બીજ પાણી ખુલે છે. ૫૨.

यस्तु पक्वमुपादत्ते काले परिणतं फलम् ।

ફલાદ્રસં સ લભતે વીજાચ્ચૈવ ફલં पुनः ॥ ૫૩ ॥

જે મનુષ્ય થોડાકાળે 'પાકેલું' ફળ ગ્રહણ કરે છે તેને તે ફળમાંથી રસ મળે છે અને તેનાં બીજમાંથી પાછાં ફળ પાણી મળે છે. ૫૩.

ऋणशेषोऽग्निशेषश्च व्याधिशेषस्तथैव च ।

પુનશ્ચ વર્द्धते यस्मात् तस्मात् शेषं न कारयेत् ॥ ૫૪ ॥

દેવું, અગ્નિ અને વ્યાધિ એ થોડાં થોડાં હોય તોપણ પાછાં વધી જાય છે તેટલા માટે તેનો સમૂળો નાશ કરવો. ૫૪.

कांश्चिदर्थान् नरः प्राज्ञो लघुमूलान् महाफलान् ।

ક્ષિપ્રમારમતે कर्तुं न विघ्नयति तादृशान् ॥ ૫૫ ॥

બુદ્ધિમાન પુરુષ નહાંની શરૂઆતવાળાં છતાં મહાન ફળને આપનાર કોઈપણ કાર્ય જલદી આરંભ કરે છે અને પછી તેમાં વિઘ્ન આવવા દેતો નથી. ૫૫.

કિમપ્યસ્તિ સ્વભાવેન સુન્દરં વાપ્યસુન્દરમ્ ।

તદેવ રોચતે યસ્મૈ ભવેત્તતસ્ય સુન્દરમ્ ॥ ૧૬ ॥

સ્વભાવથી સુંદર અથવા અસુંદર કંઈ વસ્તુ છે? જે જે વસ્તુ જેને જેને રૂચે છે તે તે વસ્તુ તેને તેને સુંદર લાગે છે. ૫૬.

ન વૃદ્ધિર્વહુમન્તવ્યા યા વૃદ્ધિઃ ક્ષયમાવહેત્ ।

ક્ષયોઽપિ વહુમન્તવ્યો યઃ ક્ષયો વૃદ્ધિમાવહેત્ ॥ ૧૭ ॥

જે વૃદ્ધિ કરવાથી ખીજને હાની થાય છે તે વૃદ્ધિ માન આપવા યોગ્ય નથી, પરંતુ જે હાનીથી ખીજને લાભ થાય તેવી હાની બહુ માન આપવા યોગ્ય છે. ૫૭.

ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ।

આત્મમર્યાદા અને પ્રભુસેવક.

અધોઘઃ પश्यતઃ કસ્ય મહિમા નોપચીયતે ।

ઉપર્યુપરિ પश्यન્તઃ સર્વે એવ દ્રરિદ્રતિ ॥ ૧ ॥

પોતાને ખીજથી હલકો માનનાર કયો માણસ મહોદાધને પામતો નથી? પોતાને ખીજથી ઉંચા માનનારા સર્વ દરિદ્રતાને પામે છે. ૧.

મણિર્લુપ્તાતિ પાદેષુ કાચઃ શિરસિ ધાર્યતે ।

યથૈવાસ્તે તથૈવાસ્તાં કાચઃ કાચો મણિર્મણિઃ ॥ ૨ ॥

મણિ પગમાં રખડે છે અને કાચને મસ્તકપર ધારણ કર્યો છે તો ભલે તે તેમ રહો, પરંતુ કાચ તે કાચ અને મણિ તે મણિ છે. ૨.

સેવયા ધનમિચ્છદ્ધિઃ સેવકૈઃ પश्य यत्कृतम् ।

स्वातंत्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम् ॥ ૩ ॥

શરીરની સ્વતંત્રતા પણ જે મૂળોએ છોડી દીધી છે, એવા સેવા કરીને ધનને ઇચ્છનારા સેવકો જે કામ કરે છે તે જુવો. ૩.

अबुधैरर्थलाभाय पण्यस्त्रीभिरिव स्वयम् ।

आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकारिणीकृतः ॥ ૪ ॥

વેશ્યાઓ જેમ ધનના લાભને માટે શરીરને શોભાતું કરીને ચારકાના ઉપલોગમાં આપે છે તેવી રીતે મૂળ માણસો પણ ધનને માટે શરીરને સાફ રાખીને પરાધીન કરે છે. ૪.

प्रणमत्युन्नतितोर्जीवितहेतोर्वિमुंचति प्राणान् ।

दुःखीयाति सुखहेतोः को मूढः सेवकादन्यः ॥ ૫ ॥

મોટા થવાને વાસ્તે પોતે નીચો થાય છે. જીવનના નિમિત્ત આણુ આપે છે અને સુખના નિમિત્ત દુઃખી થાય છે એવો મૂઢ સેવક (ચાકર) વિના બીજા કોણ છે? ૫.

૨ હિત ૩૨૫. ૩ હિત ૨૭૭.

૪ હિત ૨૮૧. ૫ હિત ૨૮૪.

एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।

ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥ ६ ॥

પરાધીન રહ્યા વિના જીવનનો નિર્વાહ કરવો એજ જન્મની સફળતા છે, જેઓ પરાધીન છે તેઓને જો જીવતા કહીએ તો પછી મરેલા કોને કહેવા ? ૬.

अजितं स्वेन वीर्येण नाप्यपाश्रित्य कंचन ।

फलं शाकमपि श्रेयो भोक्तुं ह्यकृपणं गृहे ॥ ७ ॥

ખીજનો આશ્રય ન લેતાં પોતાના ઘરમાં પોતાના પુરુષાર્થથી મેળવેલા ફળ શાકનું સ્વતંત્રપણે લોજન કરવું તેજ ઉત્તમ છે. ૭.

परस्य तु गृहे भोक्तुः परिभूतस्य नित्यशः ।

सुमृष्टमपि न श्रेयो विकल्पोऽयमतः सताम् ॥ ८ ॥

પરાયે ઘર તિરસ્કાર પામીને નિત્ય પ્રતિ નાના પ્રકારનાં મિષ્ટાન્ન લોજન કરવામાં આવે તો તે પણ સુખકારક નથી માટે સારા પુરૂષો તેમ કરવાને ઇચ્છતા નથી. ૮.

श्वत् कीलालपो यस्तु परान्नं भोक्तुमिच्छति ।

धिगस्तु तस्य तद्भुક્તं कृपणस्य दुरात्मनः ॥ ९ ॥

ખીજનું રૂધીર પીનાર રાક્ષસની પેઠે, જે મનુષ્ય-ધ્યાનની પેઠે પરાયું અન્ન ખાવાને ઇચ્છે છે તે દુરાત્મા તથા કંબુજ, મનુષ્યના તે લોજનને ધિક્કાર છે. ૯.

અભિમતં યો અવગમ્ય ભર્તુઃ સર્વાણિ કાર્યાણિ
કરોત્યતન્દ્રીઃ । વક્તા હિતાનામનુરક્ત આર્યઃ
શક્તિજ્ઞ આત્મેવ હિ સોઽનુકમ્પ્યઃ ॥ ૧૦ ॥

જે મનુષ્ય પોતાના સ્વામીનો અભિપ્રાય જાણીને આજસ
વિના સવ કાર્યો કરે છે, તથા હિત વચનને કહીનારો, પ્રીતિવાળો
તથા કરેલા ઉપકારને જાણનારો છે તેના ઉપર પોતાના આત્મા
સમાન દયા રાખવી. ૧૦,

યસ્તાત નો કુઘ્યતિ સર્વકાલં ભૃત્યસ્ય ભક્તસ્ય
હિતેરતસ્ય । તસ્મિન્ ભૃતા ભર્તરિ વિશ્વસંતિ
ન ચૈનમાપત્સુ પરિત્યજન્તિ ॥ ૧૧ ॥

નોકર, આશ્રિતમનુષ્ય તથા શુભેચ્છક એ ત્રણેના ઉપર
જે સર્વદા ક્રોધ કરતો નથી તેવા શેઠપર નોકરો વિશ્વાસ રાખે છે,
અને આપત્તિમાં પણ તેનો પરિત્યાગ કરતા નથી. ૧૧.

સર્વં પરવશં દુઃખં સર્વમાત્મવશં સુખમ્ ।

एतद्विद्यात् समासेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥ ૧૨ ॥

પરાધીનતા એ સર્વ દુઃખ છે, સ્વાધીનતા એ સર્વ સુખ છે
સુખ અને દુઃખનું સંક્ષેપમાં એ પ્રમાણે લક્ષણ જાણવું. ૧૨.

ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ।

બંધુતા અને સંસર્ગ.

પરોઽપિ હિત્તવાન્ વંધુર્વન્ધુરપ્યાહિતઃ પરઃ ।

અહિતો દેહજો વ્યાધિહિતમારણ્યમૌષધમ્ ॥ ૧ ॥

પારકો હોવા છતાં પણ જો હિત કરનારો હોય તો તે બંધુ છે, અને બંધુ છતાં અહિત કરતો હોય તો તે પરાયો છે. રોગ એ પોતાના દેહથી ઉપજેલો છતાં પણ અહિત કરે છે; અને ઔષધ અરણ્યમાં થતું હોવા છતાં પણ તે હિત કારક છે. ૧.

ઔરસં કૃતસમ્બન્ધં તથા વંશક્રમાગતમ્ ।

રક્ષિતં વ્યસનેભ્યશ્ચ મિત્રં જ્ઞેયં ચતુર્વિધમ્ ॥ ૨ ॥

ઔરસ (પુત્ર), સંબંધથી થયેલા, વંશપરંપરાના, તથા દુઃખથી બચાવનારા એ ચાર પ્રકારના મિત્ર છે. ૨.

સ્વાભાવિકન્તુ યન્મિત્રં ભાગ્યેનૈવાભિજાયતે ।

તદકૃત્રિમસૌહાર્દમાપત્સ્વાપિ ન મુંચતિ ॥ ૩ ॥

સ્વભાવ મળવાથી થનારો મિત્ર ભાગ્યમાં હોય તોજ મળે છે. કારણ કે તે અકૃત્રિમ એટલે સ્વાભાવિક મિત્રતા આપતૂ કાળે પણ છૂટતી નથી. ૩.

ન માતરિ ન દારેષુ ન સોદર્યે ન ચાત્મનિ ।

વિશ્વાસસ્તાદ્દશઃ પુંસાં યાવન્મિત્રે સ્વભાવજે ॥ ૪ ॥

૧ હિત ૩૫૯. ૨ હિત ૨૩૩. ૩ હિત ૨૪૮. ૪ હિત ૨૪૯.

મનુષ્યોને જેવો સ્વાભાવિક મિત્રમાં વિશ્વાસ હોય છે તેવો વિશ્વાસ માતામાં નથી હોતો, સ્ત્રીમાં નથી હોતો, ભાઈમાં નથી હોતો અને પોતામાં પણ નથી હોતો. ૪.

શુચિત્વં ત્યાગિતા શૌર્યં સમાનં સુખદુઃખયોઃ ।

દાક્ષિણ્યં ચાનુરક્તિશ્ચ સત્યતા ચ સુહૃદ્ગુણાઃ ॥ ૫ ॥

પવિત્રતા, ઉદારતા શૂરવીરતા, સુખ દુઃખમાં સમભાવ, ચતુરાઈ, પ્રેમ અને સત્યતા એટલા મિત્રના ગુણ છે. ૫.

રહસ્યભેદો યાઞ્ચા ચ નૈષ્ઠુર્યં ચલચિત્તતા ।

ક્રોધો નિઃસત્યતા દ્યૂતમેતન્મિત્રસ્ય દૂષણમ્ ॥ ૬ ॥

ગુપ્ત વાત પ્રસિદ્ધ કરવી, યાચના કરવી, કુવચન, ચિત્તની અસ્થિરતા, ક્રોધ, જીભ અને જીભાર એટલાં મિત્રના દુષણો છે. ૬.

યયોરેવ સમં વિત્તં યયોરેવ સમં શ્રુતમ્ ।

તયોર્વિવાહઃ સર્વ્યં ચ ન તુ પુષ્ટવિપુષ્ટયોઃ ॥ ૭ ॥

જેઓ ધનમાં સમાન છે તથા જ્ઞાનમાં જેઓ સમાન છે તેઓ વચ્ચેજ વિવાહ સબંધ તેમજ મિત્રતા થાય છે. હલકા અને મોટા મનુષ્યો વચ્ચે થતી નથી. ૭.

યયોશ્ચિત્તેન વા ચિત્તં નૈમૃતં નિમૃતેન વા ।

સમેતિ પ્રજ્ઞયા પ્રજ્ઞા તયોર્મિત્રી ન જીર્યતિ ॥ ૮ ॥

જેઓનું ચિત્ત, ગુપ્ત આચરણ તથા બુદ્ધિ એક બીજા સાથે સમાન હોય છે તેઓની મિત્રતા છૂર્ણ થતી નથી અર્થાત તાજીજ રહે છે. ૮.

મત્યા પરીક્ષ્ય મેઘાવી બુદ્ધ્યા સંપાદ્ય ચાસકૃત્ ।

શ્રુત્વા દૃષ્ટ્વાથ વિજ્ઞાય પ્રાજ્ઞૈર્મૈત્રીં સમાચરેત્ ॥ ૯ ॥

હાથો મનુષ્ય શુદ્ધિતવડે પરીક્ષા કરીને બુદ્ધિવડે વારંવાર ચોગ્યતાનો નિશ્ચય કરીને તથા જોઈને, આંલખીને અને વધારે ખાત્રી કરીને જે મનુષ્ય બુદ્ધિમાન માણસ પડે તેની સાથે મિત્રતા કરે છે. ૯.

દુર્બુદ્ધિમકૃતજ્ઞં ચ જ્ઞાત્ત્વં કૂપં તૃણૈરિવ ।

વિવર્જયીત મેઘાવી તસ્મિન્ મૈત્રી પ્રણયતિ ॥ ૧૦ ॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષે દુર્બુદ્ધિવાળા અને કરેલા શુભને નહિ જાણનારા મનુષ્યનો તૃણથી ઢંકાયેલા કુવાની માફક પરિત્યાગ કરવો કેમકે તેવાની સાથે મિત્રતા ટકતી નથી. ૧૦.

પરોક્ષે કાર્યહન્તારં પ્રત્યક્ષે પ્રિયવાદિનમ્ ।

વર્જયેન્નાદૃશં મિત્રં વિષકુંભં પયોમુખમ્ ॥ ૧૧ ॥

અંદર વિષથી ભરેલો હોય અને ઉપર દેખાવ માટે થોડું દૂધ હોય તેવા ઘડાનો જેમ ત્યાગ કરાય છે તેવીજ રીતે યાદીખથી કાર્યની હાની કરે અને પ્રત્યક્ષમાં પ્રિય વચન જોલે એવા મિત્રનો ત્યાગ કરવો. ૧૧.

યે વૈ મેદનશીલાસ્તુ સકામા નિસ્ત્રપાઃ શઠાઃ ।

તે પાપા ઇતિ વિરુદ્ધાતાઃ સવાસે પરિગર્હિતાઃ ॥ ૧૨ ॥

૯ ઉદ્યોગ ૩૮-૧૪૯૭. ૧૦ ઉદ્યોગ ૩૮-૧૪૯૭.

૧૧ હિત ૧૨. ૧૨ ઉદ્યોગ ૩૮-૧૪૫૭.

જેઓ જૂઠાઈ કરાવનારા, કામનાવાળા, નિર્લજ્જ અને શઠ છે તેઓ પાપી છે. માટે તેમની સાથે સહવાસ રાખવો નહિ. ૧૨.

યતતે चापवादाय यत्नमारभते क्षये ।

अल्पेप्यपकृते मोहान्न शान्तिमधिगच्छति ॥ १३ ॥

થોડું પણ નુકશાન થવાથી જે ઓ ધીજાપર અપવાદ મૂકે છે અને તેનો નાશ કરવાનો યત્ન કરે છે તે શાંતિને પામતા નથી. ૧૩.

तादृशैः संगतं नीचैर्नृशंसैरकृतात्मभिः ।

निशम्य निपुणं बुद्ध्या विद्वान् दूराद्वિવर्जयेत् ॥ १४ ॥

વિદ્વાન પુરૂષે બુદ્ધિથી સારી રીતે વિચાર કરીને ઉપર જાણનારા જેવા નીચ, ઘાતકી અને કરેલા ગુણને નહિ જાણનારા મનુષ્યોનો સંગ દૂરથીજ ત્યજવો. ૧૪.

कृतज्ञं धार्मिकं सत्यमक्षुद्रं दृढभक्तिकम् ।

जितेन्द्रियं स्थितं स्थित्यां मित्रमत्यागि चेष्यते ॥ १५ ॥

કરેલાં ઉપકારને જાણનારો, ધાર્મિક, સત્ય વાદી, ઉદાર, દ્રઢ પ્રીતિવાળો, જિતેન્દ્રિય, મર્યાદા વાળો, દુઃખમાં પણ ત્યાગ ન કરે તેવો મિત્ર કરવો યોગ્ય છે. ૧૫.

दुष्कुलीनः कुलीनो वा मर्यादां यो न लब्धयेत् ।

धर्मपेक्षी मृदुर्ह्रीमान् स कुलीनशताद्वरः ॥ १६ ॥

હલકા ફૂળવાળો હોય અથવા ફૂળવાન હોય પરંતુ જે મનુષ્ય મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી, ધર્મની ઈચ્છાવાળો છે, કોમળ છે અને લજ્જાવાળો છે તે ફૂળવાન કરતાં પણ સોધણું શ્રેષ્ઠ છે. ૧૬.

સ વંધુર્યો વિપત્તાનામાપદુદ્ધરણક્ષમઃ ।

નતુ ભીતપરિત્રાણવસ્તૂપાલમ્મપણ્ડિતઃ ॥ ૧૭ ॥

તેજ બંધુ છે કે જે વિપત્તિમાં પડેલા મિત્રોનો આયત્તિથી ઉદ્ધાર કરે છે. ભયમાંથી છોડાવવાને સમયે ડાહ્યો થઈને ઠપકો દે તે બંધુ નથી. ૧૭.

આકેશગ્રહણાન્મિત્રમકાર્યાત્ સંનિવર્તયન્ ।

અવાચ્યઃ કસ્યચિદ્ભાવિ કૃતયત્નો યથાવલમ્ ॥ ૧૮ ॥

કેશ પકડીને પણ મિત્રને ખોટા કાર્યથી નિવૃત્ત કરવા યથા શક્તિ પ્રયત્ન કરનારો પુરૂષ પાછળથી કોઈના પણ કપકાને પાત્ર થતો નથી. ૧૮.

જ્ઞાતીનાં હિ મિત્રો ભેદે યન્મિત્રં નાભિપચ્ચતે ।

સર્વયત્નેન માધ્યસ્થં ન તન્મિત્રં વિદુર્બુધાઃ ॥ ૧૯ ॥

જ્ઞાતિઓના મોહો માંડેના લેહ પડ્યા હોય ત્યારે જે મિત્ર કંઈ દામ આવતો નથી અને સર્વ પ્રયત્નથી પોતે બુદ્ધો રહે છે તેને બુદ્ધિવાનપુરૂષો મિત્ર ગણતા નથી. ૧૯.

વ્યસને ક્લિષ્ટમાનં હિ યો મિત્રં નાભિપચ્ચતે ।

અનુનીય યથાશક્તિ તં નૃશસં વિદુર્બુધાઃ ॥ ૨૦ ॥

૧૭ હિત. ૧૧. ૧૮ ઉદ્યોગ ૯૨-૩૩૧૮. ૧૯ ઉદ્યોગ ૯૨-૩૩૨૨.

૨૦ ઉદ્યોગ ૯૨-૩૩૧૭.

હુઃખથી પીડા પામતા મિત્રને યથાશક્તિ શીખામણ આપીને જે પુરૂષ હુઃખથી મુક્ત કરવા યત્ન કરતો નથી તેને બુદ્ધિમાન પુરૂષો ઘાતકી ગણે છે. ૨૦.

नैतन्मित्रे यस्य कोपाद्विभेति यद्वा मित्रं शंकितेनोपचर्यम् ।
यस्मिन्मित्र पितरीवाश्वसीत तद्वै मित्रं संगतानीतराणि ॥ ૨૧ ॥

જેના કોપથી ભય લાગતો હોય અથવા જે મિત્રની સાથે વ્યવહાર કરતાં શંકા થાય તે મિત્ર ગણાતો નથી, પરંતુ જે મિત્ર સાથે પિતાની પેઠે વિશ્વાસ રાખવામાં આવે તેજ મિત્ર ગણાય છે. બીજાઓની મિત્રતા તો સંબંધ માત્ર છે. ૨૧.

तस्मात् प्राज्ञैश्च वृद्धैश्च सुस्वभावैस्तपस्विभिः ।

સદ્ધિશ્ચ સહ સંસર્ગઃ કાર્યઃ શમપરાયણૈઃ ॥ ૨૨ ॥

તે માટે ડાહ્યા, વૃદ્ધ, સારા સ્વભાવવાળા, તપસ્વી અને મનને વશ રાખનારા એવા સત્પુરૂષોની સાથેજ સહવાસ કરવો. ૨૨.

येषां त्रीण्यवदातानि विद्या योनिश्च कर्म च ।

તાન્ સંવેત સમાસ્યાહિ શાસ્ત્રેભ્યોઽપિ ગરીયસી ॥ ૨૩ ॥

વિદ્યા, જન્મ અને કર્મ એ ત્રણે જેમનાં શુદ્ધ છે એવા પુરૂષોનો સહવાસ કરવો. કારણ કે તેમની સાથે બેસવું એ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા કરતાં પણ વિશેષ લાભદાયક છે. ૨૩.

वस्त्रमापस्तिला भूमिर्गंधो वासयते यथा ।

પુષ્પાનામધિવાસેન તથા સંસર્ગજા ગુણાઃ ॥ ૨૪ ॥

વસ્ત્ર, જાળ, તલ અને ભૂમિ એ પુષ્પના સંસર્ગથી જેમ સુગંધવાળાં થાય છે તેમજ ગુણી પુષ્પના સંસર્ગથી મનુષ્યે ગુણવાન થાય છે. ૨૪.

મોહજાલસ્ય યોર્નિર્દિ મૂઢૈરેવ સમાગમઃ ।

અહન્યહનિ ધર્મસ્ય યોનિઃ સાધુસમાગમઃ ॥ ૨૫ ॥

મૂર્ખ પુરુષોનો સમાગમ મોહ જાળનેજ ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને સાધુ પુરુષોનો સમાગમ દિન પ્રતિદિન ધર્મનેજ ઉપજાવનાર છે. ૨૫.

સતાં સકૃત્ સંગતમીપ્સિતં પરં તતઃ પરં

મિત્રમિતિ પ્રચક્ષતે । ન ચાફલં સંતપુરુષેણ

સંગતં તતઃ સતાં સન્નિવસેત્સમાગમે ॥ ૨૬ ॥

સજ્જનોની સાથે એક વખત પણ ધન્ય પૂર્વક સમાગમ થાય છે તે પછી મિત્રતા થાય છે. સત પુરુષોની સાથે થયેલો સમાગમ નિષ્ફળ થતો નથી માટે સત પુરુષોના સમાગમમાં રહેવું યોગ્ય છે. ૨૬.

મહાકુલીનાભિરપાપિકાભિઃ સ્ત્રીભિઃ સતીભિસ્તદ

સરલ્યમસ્તુ । ચંડાશ્ચ શૌંડાશ્ચ મહાશનાશ્ચ

ચૌરાશ્ચ દુષ્ટાશ્ચપલાશ્ચ વજ્જર્યાઃ ॥ ૨૭ ॥

સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી, પાપ રહિત અને પતિવ્રતા સ્ત્રીઓની સાથે મિત્રતા રાખવી. અને કૂર, કલેશ કરનારી, ઘણું ખાનારી ચોરી કરનારી, દુષ્ટ તથા ચપળતાવાળી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૨૭.

પંચદશોઽધ્યાયઃ ।

રાજનાતિ અને યુધ્ધ સખંધી નીતિ.

सर्वो दंडजितो लोको दुर्लभो हि शुचिर्नरः ।

दंडस्य हि भयात् सर्वं जगद्भोगाय कल्पते ॥ १ ॥

સર્વ લોકો કેવળ દંડને આધીન છે. સ્વભાવથીજ પવિત્ર હોય એવા પુરૂષો દુર્લભ છે. દંડના ભયથી આખું જગત ભોજન ઇત્યાદી ભોગ ભોગવે છે. ૧.

दंडः शास्ति प्रजाः सर्वा दंड एवाभिरक्षति ।

दंडः सुप्तेषु जागर्ति दंडं धर्मं विदुर्बुधाः ॥ २ ॥

સર્વ પ્રજાઓને દંડજી શિક્ષા કરે છે અને ઉંઘતા લોકોનું રક્ષણ દંડજી જાગૃત રહીને કરે છે, માટે પંડિત પુરૂષો દંડનેજ ધર્મરૂપ જાણે છે. ૨.

स राजा पुरुषो दंडः स नेता शासितां च सः ।

चतुर्णामाश्रमाणां च धर्मस्य प्रतिभूः स्मृतः ॥ ३ ॥

દંડ રાજા છે, દંડ પુરુષ છે, દંડ ખરે રસ્તે ચલાવનાર છે, દંડજી આરે આશ્રમોના ધર્મનો જામીન છે. ૩.

तस्याहुः संप्रणेतारं राजानं सत्यवादिनम् ।

समीक्ष्यकारिणं प्राप्तं धर्मकामार्थकोविदम् ॥ ४ ॥

સત્યવાદી, વિચારીને કાર્યકરનાર, વિદ્વાન અને ધર્મ, અર્થ તથા કામને જાણનારો રાજાજ દંડ કરવાને યોગ્ય છે. ૪.

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा ।

અકર્ણધારા જલધૌ વિપ્લવેતેહ નૌરિવ ॥ ૬ ॥

જો રાજા સારીરીતે રાજ્ય કરતો ન હોય તો નાવિક વિનાની નૌકા જળમાં ડૂબીને નાશ પામે છે તેમ પ્રજા નાશ પામે છે. ૫.

‘समीक्ष्य स धृतः सम्यक् सर्वा रंजयति प्रजाः ।

અસમીક્ષ્ય પ્રણીતસ્તુ વિનાશયતિ સર્વતઃ ॥ ૬ ॥

જો રાજા પ્રજાનું સારી રીતે રક્ષણ કરે છે તેનાપર સર્વ પ્રજા પ્રીતિ કરે છે, અને યોગ્ય રીતે રક્ષણ ન કરવાથી સર્વનો વિનાશ થાય છે. ૬.

तस्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवल्लभात् ।

નૃપતિર્નિજલોભાન્ન પ્રજા રક્ષેત્ પિતૈવ હિ ॥ ૭ ॥

ચોરોથી, અધિકારીઓથી, શત્રુઓથી, રાજાના સ્નેહીઓથી અને પોતાના (રાજાના) લોભથી પિતાની પેઠે પ્રજાનું રાજાએ રક્ષણ કરવું. ૭.

साम्बत्सरिकमांसैश्च राष्ट्रादाहारयेद् बलिम् ।

સ્યાન્નામ્નાયપરો લોકે વર્તેત પિતૃવન્નૃષુ ॥ ૮ ॥

રાજાએ સર્વ પ્રજા પાસેથી વાર્ષિકે કર લેવો, વેદધર્મનું પાલન કરવું તથા લોકોની સાથે પિતાની પેઠે વર્તવું. ૮.

૫-હિત ૪૪૭.

૬ મનુ ૭-૧૯. ૭ હિત ૩૬૨. ૮ મનુ ૭-૮૦.

પુષ્પં પુષ્પં વિચિન્વીત મૂલચ્છેદં ન કારયેત્ ।

માલાકાર ઇવારામે ન યથાંગારકારકઃ ॥૧૫॥

આગના માળીની પેઠે વૃક્ષપરથી ફળકૂલ વીણી દેવાં, પરંતુ કાચલા બનાવનારની પેઠે તેનું મૂળ કાપી નાખવું નહિ. ૯.

નોલ્લિન્દ્યાદાત્મનો મૂલં પેષાં જ્ઞાતિવૃષ્ણયા ।

ઉલ્લિન્દન હ્યાત્મનો મૂલમાત્માનં તાંશ્ચ પીડયેત્ ॥૧૬॥

રાત્રીએ યોગ્ય કર વિગેરેનો ત્યાગ કરીને પોતાનો નાશ કરવો નહિ; તેમજ અધિક લોભને વશ થઈને બીજાઓનો નાશ કરવો નહિ. કારણકે પોતાનો નાશ થવાથી પોતાને તેમજ બીજાઓને પણ પીડા થાય છે. ૧૦.

અનાદેયં નાદદીત પરિક્ષીણોઽપિ પાર્થિવઃ ।

ન ચાદેયં સમૃદ્ધોઽપિ સૂક્ષ્મમપ્યર્થમુત્સૃજેત્ ॥૧૭॥

પોતે નિર્ધન હોય તોપણ ન લેવા યોગ્ય હોય તે તેણે લેવું નહિ અને અત્યંત ધનાઢ્ય હોય તોપણ લેવા યોગ્ય હોય તેવું થોડું પણ છોડી દેવું નહિ. ૧૧.

વૃદ્ધવાલઘનં રક્ષ્યમંધસ્ય કૃપણસ્ય ચ ।

ન સ્વાતર્પૂર્વ કુર્વીત ન રુદંતીઘનં હરેત્ ।

કૃતં કૃપણવૃત્તં હિ રાષ્ટ્રં હાન્તિ નૃપશ્રિયમ્ ॥૧૮॥

વૃદ્ધ, બાળક, અંધ અને દીન મનુષ્યોના ધનનું રાત્રીએ રક્ષણ કરવું. કૃપા વિગેરે કરાવી તેનો કર લેવો નહિ. ધણી ગરીબ

સ્ત્રીઓ પાસેથી કર-લેવો નહિ, ભીખથી લેણું કરેલું ધન લેવાથી રાજ્ય અને રાજની લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે. ૧૨.

વાલદાયાદિકં રિક્ત્યં તાવદ્રાજાનુપાલયેત્ ।

યાવત્ સ સ્યાત્ સમાવૃત્તો યાવન્નાતીતશૈશવઃ ॥ ૧૩ ॥

અનાથ બાળક બાળક મટીને યોગ્ય ઉમરનો થાય ત્યાંસુધી રાજ્યએ તેના ધનનું રક્ષણ કરવું. ૧૩.

વંધ્યાઽપુત્રાસુ ચૈવં સ્યાદ્રક્ષણં નિષ્કુલાસુ ચ ।

પતિવ્રતાસુ ચ સ્ત્રીષુ વિધવાસ્વાતુરાસુ ચ ॥ ૧૪ ॥

વંધ્યા, પુત્રરહિત થયેલી, જેના કુળમાં કોઈ ન હોય એવી, અતિવૃતા, વિધવા તથા રોગી સ્ત્રીઓના ધનનું રાજ્યએ રક્ષણ કરવું. ૧૪.

પ્રણટસ્વામિકં રિક્ત્યં રાજા ટ્યબ્દં નિધાપયેત્ ।

અર્વાક્ ટ્યબ્દાદ્ધરેત્ સ્વામી પેરેણ નૃપતિર્હરેત્ ॥ ૧૫ ॥

જે ધનનો સ્વામી જણાતો ન હોય તેવા ધનની રાજ્યએ ત્રણ વર્ષ સુધી રક્ષા કરવી અને ત્યાંસુધીમાં તેનો સ્વામી આવે તો તે ધન તેને આપવું અને ન આવે તો તે પછી રાજ્યએ લેવું. ૧૫.

દાતવ્યં સર્વવર્ણેભ્યો રાજા ચૌરૈર્દનં ધનમ્ ।

રાજા તદુપયુંજાનશ્ચૌરસ્યાપ્નોતિ કિલ્લિપમ્ ॥ ૧૬ ॥

પ્રબળનું ચોરાએ ચોરેલું ધન રાજ્યએ પાછું મેળવીને તેના ધણીને આપવું. તેમ ન કરતાં રાજા પોતે લેતો ચોરનું પાપ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૬.

નોત્પાદયેત્ સ્વયં કાર્યં રાજા નાપ્યસ્ય પૂરુષઃ ।

ન ચ પ્રાપિતમન્યેન ગ્રસેદર્થ-કથંચન ॥ ૧૭ ॥

રાજાએ અથવા રાજાના માણસે અયોગ્ય કામ કરવું નહિ અને બીજાએ પ્રાપ્ત કરેલું ધન લઈ લેવું નહિ. ૧૭.

મોહાદ્રાજા સ્વરાષ્ટ્રં યઃ કર્ષયત્યનપેક્ષયા ।

સોઽચિરાદ્ઘ્વસ્યતે રાજ્યાર્જીવિતાન્ન સર્વાંધવઃ ॥ ૧૮ ॥

જે રાજા મોહવશ થઈને પોતાના રાજમાંથી અયોગ્ય રીતે ધન ખેંચી લે છે તે રાજા રાજ્યથી, જીવિતથી તથા કુટુંબથી અલ્પ સમયમાં બ્રષ્ટ થાય છે. ૧૮.

આત્મા જ્ઞેયઃ સદા રાજ્ઞા તતો જ્ઞેયાશ્ચ શત્રવઃ ।

અજિતાત્મા નરપતિર્વિજયેત કથં રિપૂન્ ॥ ૧૯ ॥

રાજાએ પ્રથમ મનને વશ રાખવું અને પછી શત્રુઓને જીતવા. જેણે મનને જીત્યું નથી તેવો રાજા તે શત્રુઓને કેવી રીતે જીતશે? ૧૯.

દશ કામસમુત્થાનિ તથાષ્ઠૌ ક્રોધજાનિ ચ ।

વ્યસનાનિ દુરન્તાનિ પ્રયત્નેન વિવર્જયેત્ ॥ ૨૦ ॥

કામથી થયેલાં દસ વ્યસનો મૃગયા (શિકાર), ક્રીડા, રત્તિ, મદ્યપાન, નૃત્ય, ગીત ઇત્યાદિ તથા ક્રોધથી ઉત્પન્ન થયેલાં આઠ વ્યસનો દ્રોહ, ઈર્ષ્યા, અયોગ્ય વાણી, અયોગ્ય શિક્ષા ઇત્યાદી એ સર્વ દુઃખદાયી હોવાથી તેનો પ્રયત્ન વડે ત્યાગ કરવો. ૨૦.

અતિભીરુમતિક્લીવં દીર્ઘસૂત્રં પ્રમાદિનમ્ ।

વ્યસનાદ્વિષયાક્રાન્તં ન ભજન્તિ નૃપં પ્રજાઃ ॥ ૨૧ ॥

અતિ બીકણુ, અતિ નપુંસક, કાર્યમાં વિલંબ કરનાર, આળસુ, વિષયાસક્ત અને વ્યસની એવા રાજાને પ્રજાઓ માન આપતી નથી. ૨૧.

અવજ્ઞાનાદ્રાજ્ઞો ભવતિ મતિહીનઃ પરિજનઃ

તતસ્ત્વપ્રામાણ્યાદ્ભવતિ ન સમીપે બુધજનઃ ।

બુધૈસ્ત્યક્તે રાજ્યે નહિ ભવતિ નીતિર્ગુણવતી

વિપત્ત્યાયાં નીતૌ સકલમવશં સીદતિ જગત્ ॥ ૨૨ ॥

રાજાની અવજ્ઞા થવાથી નોકર લોકો બુદ્ધિહીન થઈ જાય છે. પછી રાજાના અપ્રમાણિકપણથી પડિતપુરૂષો તેની પાસે રહેતા નથી. પડિતો તણ જવાથી રાજ્યમાં શુભ નીતિ રહેતી નથી અને નીતિ જતી રહેતાં સર્વ રાજ્ય નિરંકુશ થઈને નાશ પામે છે. ૨૨.

યઃ કુલાભિજનાચારૈરતિશુદ્ધઃ પ્રતાપવાન્ ।

ધાર્મિકો નીતિકુશલઃ સ સ્વામી યુજ્યતે ભુવિ ॥ ૨૩ ॥

જેનાં કુળ, કુટુંબી જનો તથા આચાર અત્યંત શુદ્ધ હોય તથા જે પ્રતાપી, ધાર્મિક અને નીતિમાં કુશળ હોય તેજ પૃથ્વીમાં રાજા થવાને યોગ્ય છે. ૨૩.

યથૈનં નાભિસન્દધ્યુર્મિત્રોદાસીનશ્ચત્રવઃ ।

તયા સર્વં સંવિદ્યાદેષ સામાસિકો નયઃ ॥ ૨૪ ॥

મિત્ર, ઉદ્ધાસીન અને શત્રુઓ પીડા ન આપે એવો ઉપાય રાજાએ પોતાના રાજ્યમાં કરવો એ સંક્ષેપમાં નીતિ કહેવામાં આવે છે. ૨૪.

ધર્મેણ રાજ્યં વિન્દેત ધર્મેણ પરિપાલયેત્ ।

ધર્મમૂલાં શ્રિયં પ્રાપ્ય ન જહાતિ ન હીયતે ॥ ૨૫ ॥

રાજા એ ધર્મથી રાજ્ય મેળવવું અને ધર્મથી તેનું પાલન કરવું. ધર્મપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલી રાજ્યલક્ષ્મી કદીપણ જતી રહેતી નથી અથવા ક્ષીણ થતી નથી. ૨૫.

વશ્યેન્દ્રિયં જિતાત્માનં ધૃતદંડં વિકારિણુ ।

પરીક્ષ્ય કારિણં ધીરમત્યન્તં શ્રીર્નિષેવતે ॥ ૨૬ ॥

ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર, મનને વશ રાખનાર, અપરાધીને શિક્ષા કરનાર, પરિક્ષા કરીને કાર્ય કરનાર એવા ધીર રાજાની લક્ષ્મી નિરંતર સેવા કરે છે. ૨૬.

કામં ક્રોધં ચ લોભં ચ દંભં દર્પં ચ ભૂમિપઃ ।

સમ્યગ્વિજેતું યો વેદ સ મહીમભિજ્ઞાયતે ॥ ૨૭ ॥

જે રાજા કામ, ક્રોધ, લોભ, પાપાંડ તથા ગર્વનો સંપૂર્ણ વિન્યસ કરીનાર છે તેજ પૃથ્વીપર રાજ્ય કરીશકે છે. ૨૭.

ય આત્મનઃ પ્રિયસુતે હિત્વા મૃગયતે-શ્રિયમ્ ।

અમાત્યાનામયો હર્ષમાદઘાત્યચિરેણ સઃ ॥ ૨૮ ॥

૨૪ મનુ ૭-૧૮૦. ૨૫ ઉદોગ ૨૩-૧૧૨૪.

૨૬ ઉદોગ ૩૭-૧૧૫૨. ૨૭ ઉદોગ ૧૨૮-૪૩૪૨.

રાજનીતિ અને યુદ્ધ સંબંધી નીતિ. ૧૩૫

જે રાજા પોતાની પ્રિય વસ્તુઓ અને સુખનો પરિત્યાગ કરીને લક્ષ્મીને મેળવવા ઇચ્છે છે તે નોકરવર્ગને જલ્દી હુકમ ઉપજાવે છે. ૨૮.

આતિવ્યયોઽનવેક્ષા ચ તથાર્જનમધર્મતઃ ।

પોષણં દૂરસંસ્થાનાં કોષવ્યસનમુચ્યતે ॥ ૨૯ ॥

વધારે ખર્ચ, વગરવિચાર્ય કાર્ય, અધર્મથી મેળવેલું ધન અને દૂર રહેલા લોકોનું પોષણ કરવું એ સર્વ કારણો લાંઝારને ખુટાડે તેવાં છે. ૨૯.

નાપરીક્ષ્ય મહીપાલઃ કુર્યાત્ સચિવમાત્મનઃ ।

અમાત્યે અર્થલિપ્તા ચ મંત્રરક્ષણમેવ ચ ॥ ૩૦ ॥

પરિક્ષા કર્યાવિના રાજાએ કોઈને પોતાનો પ્રધાન નીમવો નહિ. કારણકે ધન મેળવવાની ઇચ્છા અને શુભ વાતની રક્ષા એ પ્રધાનના હાથમાંજ રાખવું પડે છે. ૩૦.

યો યેન પ્રતિબુદ્ધઃ સ્યાત્ સહ તેનોદયી વ્યયી ।

સુવિશ્વસ્તો નિયોક્તવ્યઃ પ્રાણેષુ ચ ધનેષુ ચ ॥ ૩૧ ॥

જે પુરૂષના સહવાસથી રાજા પ્રવીણ થાય અને જે યોગ્ય રીતે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારો તથા યોગ્ય વ્યય કરનારો હોય અને પ્રાણ તથા ધનની ગાળતમાં જે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય હોય તેવાને મંત્રી તરીકે નીમવો. ૩૧.

ધૂર્તઃ સ્ત્રી વા શિશુર્યસ્ય મંત્રિણઃ સ્યુર્મહીપતેઃ ।

અનીતિપવનક્ષિતઃ કાર્યોવ્યૌ સ નિમજ્જતિ ॥ ૩૨ ॥

૨૮ ઉદ્યાગ ૧૩૨-૪૫૩૧.

૨૯ હિત ૩૪૮. ૩૦ ઉદ્યાગ ૩૭-૧૪૧૭. ૩૧ હિત ૫૭૦.

જે રાજાનો મંત્રી ધૂર્ત (ધૂતારો), સ્ત્રી, અથવા બાળક હોય છે તે રાજા અનીતિરૂપી પવનથી ઉડીને કાર્યરૂપી સમુદ્રમાં ખૂડી જાય છે. ૩૨.

પ્રાપ્યાર્યગ્રહણં દ્રવ્યં પરિવર્તોઽનુરોધનમ્ ।

ઉપેક્ષા બુદ્ધિહીનત્વં ભોગોઽમાત્યસ્ય દૂષણમ્ ॥ ૩૩ ॥

રાજાએ લેવા યોગ્ય દ્રવ્ય પોતે લેવું તેમજ રોકી રાખવું, ઉપેક્ષા કરવી, બુદ્ધિની હીનતા તથા ભોગ ભોગવવા એ સર્વ મંત્રીના દૂષણ છે. ૩૩.

દૂતં ચૈવ પ્રકુર્વીત સર્વશાસ્ત્રવિશારદમ્ ।

હંગિતાકારચેષ્ટં ચ શુચિં દક્ષં કુલોદ્ધતમ્ ॥ ૩૪ ॥

સર્વ શાસ્ત્રમાં કુશળ મનોભાવ તથા મુખાકૃતિ ઉપરથી ચેષ્ટાને જાણનારો, પવિત્ર, ચતુર તથા સારા ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય એવા મનુષ્યને દૂત કરવો. ૩૪.

અનુરક્તઃ શુચિર્દક્ષઃ સ્મૃતિમાન્ દેશકાલવિત્ ।

વપુષ્માન્ વીતર્થીર્વાર્ગમી દૂતો રાજ્ઞઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૩૫ ॥

રાજા પ્રત્યે પ્રેમ રાખનાર, પવિત્ર, ચતુર, સ્મરણશક્તિ વાળો, દેશકાળને જાણનારો, સારા શરીરવાળો, ભયવિનાનો તથા ખોલવાની આવડત વાળો હોય એવો દૂત રાજામાટે વખાણવા યોગ્ય છે. ૩૫.

નતુ હન્વાત્ નૃપો જાતુ દૂતં કસ્યાંચિદાપદિ ।

દૂતસ્ય હન્તા નિરયમાવિશેત્ સચિવૈ સહ ॥ ૩૬ ॥

૩૨ હિત ૫૭૧. ૩૩ હિત ૩૫૭. ૩૪ મતુ ૭-૬૩.

૩૫ મતુ ૭-૬૪.

કોઈપણ આપત્તિ હોય છતાં રાજ્યે દૂતને હણવો નહિ, દૂતને હણનારે રાજ્ય મંત્રીઓ સાથે નરકમાં પડે છે. ૩૬.

यत्र धर्मो ह्यधर्मेण सत्यं यत्रानृतेन च ।

हन्यते प्रेक्षमाणानां हतास्तत्र सभासदः ॥ ૩૭ ॥

જેઓના દેખતાં અધર્મવડે ધર્મ હણાય છે તથા અસત્ય વડે સત્ય હણાય છે તે જોનારા સભાસદો પણ હણાયલાજ છે. ૩૭.

यथा नयत्यसृक्पातैर्मृगस्य मृगयुः पदम् ।

नयेत्तयानુमानેન ધર્મસ્ય નૃપતિઃ પદમ્ ॥ ૩૮ ॥

જેમ પારધી લોહીનાં ચિન્હવડે (ધાગેલ થઈને નાઠેલા) મૃગનાં પગલાં શોધી કહાડે છે તેમ રાજ્યે અનુમાનથી ધર્મનું સ્થાન જાણવું. ૩૮.

गृहिणः पुत्रिणो मौलाः क्षत्रविदूशूद्रयो नयः ।

अथर्युक्ताः साक्ष्यमर्हन्ति न ये केचिदनापदि ॥ ૩૯ ॥

અર્થીના કહેવાથી ગૃહસ્થો, પુત્રવાળાઓ, તે દેશમાં રહેનાર, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય તથા શૂદ્ર એટલાઓ સાક્ષી તરીકે યોગ્ય ગણાય છે, પરંતુ આપત્તિ ન હોય ત્યારે તે કોઈ યોગ્ય ગણાતા નથી. ૩૯.

वालवृद्धातुराणां च साक्ष्येषु वदतां मृषा ।

जानीयादस्थिरां वाचमुत्सिक्तमनसान्तथा ॥ ૪૦ ॥

બાળક, વૃદ્ધ, રોગી અને જેનું મન ઠેકાણે ન હોય એવા માણસો સાક્ષી આપતાં જૂઠું બોલે તો તેમનાં વચનો અસ્થિર જાણવાં. ૪૦.

૩૬ શાંતિપર્વ. ૩૭ મનુ ૮-૧૪. ૩૮ મનુ ૮-૪૪.

૩૯ મનુ ૮-૬૨. ૪૦ મનુ ૮-૭૧.

સમક્ષદર્શનાત્ સાક્ષ્યં શ્રવણાન્ચૈવ સિદ્ધયંતિ ।

તત્ર સત્યં બ્રુવન્ સાક્ષી ધર્માર્યામ્યાં ન હીયંતે ॥ ૪૧ ॥

નજરે જોઈ શકાય એવા બનાવમાં નજરે જોવાની સાક્ષી જોઈએ અને સાંભળવા યોગ્ય બનાવમાં સાંભળવાની સાક્ષી જોઈએ અને તેવા પ્રસંગમાં સાચું જોવાનારો સાક્ષી ધર્મ અને અર્થથી હીન થતો નથી. ૪૧.

અનુબન્ધં પરિજ્ઞાય દેશકાલૌ ચ તત્ત્વતઃ ।

સારાપરાધૌ ચાલોક્ય દંડં દંડ્યેષુ પાતયેત્ ॥ ૪૨ ॥

અપરાધીનો અપરાધ, દેશ, કાળ વિગેરે યથાર્થ જાણીને જે અપરાધીને જે દંડ આપવો યોગ્ય હોય તેને તે પ્રમાણેનો દંડ આપવો. ૪૨.

અધર્મદંડનં લોકે યશોઘ્નં કીર્તિનાશનમ્ ।

અસ્વર્ગ્યં ચ પરત્રાપિ તસ્માત્તત્ પરિવર્જયેત્ ॥ ૪૩ ॥

અધર્મથી દંડ કરનાર મનુષ્યનો યશ અને કીર્તિ આ લોક-માર્થી નાશ પામે છે અને પરલોકનું સુખ પણ નાશ પામે છે; તે માટે અધર્મથી દંડ કરવાનું છોડી દેવું. ૪૩.

અધર્મતાં યાતિ ધર્મો યાત્યધર્મશ્ચ ધર્મતામ્ ।

વધો નામ ભવેદ્ધર્મો નૈતદ્ભવિતુંમર્હતિ ॥ ૪૪ ॥

કોઈ સમયે ધર્મ અધર્મરૂપ થાય છે અને અધર્મ ધર્મ રૂપ પણ થાય છે, પરંતુ કોઈ પણ અપરાધમાં ધર્મનો નાશ થઈ શકતો નથી. ૪૪.

ક્ષન્તવ્યં પ્રમુખા નિત્યં ક્ષિપતાં કાર્યિણાં નૃણામ્ ।

વાલવૃદ્ધાનુરાણાં ચ કુર્વતા હિતમાત્મનઃ ॥ ૪૫ ॥

બાળક વૃદ્ધ તથા રોગી મનુષ્યો પોતાના કાર્યથી દુઃખી થઈને રાજ ઉપર દોષ મૂકે તો પોતાનું ભલું ઈચ્છનાર રાજાએ તેઓને ક્ષમા કરવી. ૪૫.

યથા સર્વાણિ ભૂતાનિ ઘરા ધારયતે સમમ્ ।

તથા સર્વાણિ ભૂતાનિ વિશ્રુતે પાર્થિવં વ્રતમ્ ॥ ૪૬ ॥

પૃથ્વી જેમ સર્વ પદાર્થોને સમાન ભાવથી ધારણ કરે છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓનું પાલન કરવું એ રાજાનો ધર્મ છે. ૪૬.

યત્રાવલો વધ્યમાનસ્ત્રાતારં નાધિગચ્છતિ ।

મહાન્ દૈવકૃતસ્તત્ર દંડઃ પતતિ દારુણઃ ॥ ૪૭ ॥

જ્યાં દુર્બલ લોકો બીજાથી પીડા પામવા છતાં રક્ષા કરનાર રાજાની મદદ મેળવી ન શકે ત્યાં દૈવનો દંડ જરૂરી પડે છે. ૪૭.

કૃપણાનાથવૃદ્ધાનાં યદશ્રુ પરિમાર્જતિ ।

હર્ષ સંજનયન્નૃણાં સ રાજો ધર્મઃ ઉચ્યતે ॥ ૪૮ ॥

દીન, અનાથ અને વૃદ્ધ એઓનાં દુઃખથી ઝરતાં અશ્રુને નિવારણ કરવાં તથા તેવા મનુષ્યોના હૃદયમાં હર્ષને ઉત્પન્નવેળાં એ રાજાનો ધર્મ કહેવાય છે. ૪૮.

ન-વિમેતિ રણાદ્યો વૈ સંગ્રામેડપ્યપરાદ્-મુખઃ ।

ધર્મયુદ્ધે મૃતો વાપિ તેનં લોકત્રયં જિતમ્ ॥ ૪૯ ॥

જે રાજા લયલીત થઈને યુદ્ધમાંથી કદી મુખ ફેરવતો નથી તેમજ જેનું ધર્મયુદ્ધમાં મૃત્યુ થાયછે તેણે ત્રણેલોક જીત્યું છે. ૪૯.

ન ચ હન્યાત્ સ્થલારૂઢં ન ક્લીવં ન કૃતાંજલિમ્ ।

ન મુક્તકેશં નાસીનં ન તવાસ્મીતિ વાદિનમ્ ॥ ૫૦ ॥

ન સુપ્તં ન વિસન્નાહં ન નગ્નં ન નિરાયુદ્ધમ્ ।

નાયુધ્યમાનં પશ્યન્તં ન પેરેણ સમાગતમ્ ॥ ૫૧ ॥

ભૂમિપર એઠેલો, નપુંસક, હાથજોડી ઉભેલો, છૂટા કેશવાળો, યુદ્ધ તજીને એઠેલો, “હું તમારે શરણુ છું” એવું કહેનારો, સૂતેલો, કવચ વિનાનો, નગ્ન, હથિયાર વિનાનો, યુદ્ધ નહિ કરનારો, જોવા આવેલો અને જે બીજાઓની સાથે યુદ્ધ કરતો હોય; એટલા મનુષ્યોને રાજાએ હણવા નહિ. ૫૦-૫૧.

પુરસ્કૃત્ય વલં રાજા યોધયેદવલોકયન્ ।

સ્વામિનાધિષ્ઠિતઃ શ્વાપિ કિં ન સિંહાયતે ધ્રુવમ્ ॥ ૫૨ ॥

રાજાએ વિચાર કરીને સેનાને આગળ કરીને યુદ્ધ કરવું કેમકે સ્વામીની પાસે રહેલો કૂતરો પણ સિંહના જેવું આચરણ કરે છે. ૫૨.

નાધર્મેણ મહીં જેતું લિપ્સેત જગતીપતિઃ ।

વધર્મવિજયં લઘ્વા કોઽનુમન્યેત ભૂમિપઃ ॥ ૫૩ ॥

રાજાએ અધર્મથી પૃથ્વીને જીતવાની ઇચ્છા કરવી નહિ; કારણકે અધર્મથી વિજય મેળવવાથી રાજાઓમાં માન મળતું નથી. ૫૩.

ષોડશોઽધ્યાયઃ ।

આચાર.

દુરચારા દુર્વિવેષ્ટા દુષ્પ્રજ્ઞાઃ પ્રિયસાહસાઃ ।

અસન્તસ્તિવિતિ વિહ્યાતાઃ સન્તશ્ચાચારલક્ષણાઃ ॥ ૧ ॥

દુરાચારી, જોટાં કામ કરનારા, જોટી બુદ્ધિવાળા અને સાહસમાં પ્રીતિવાળા મનુષ્યો અસાધુ કહેવાય છે. અને સદાચાર એ સાધુપુરુષોનું લક્ષણ છે. ૧.

આચારાલ્લભતે ચાયુરાચારાલ્લભતે શ્રિયમ્ ।

આંચારાલ્લભતે કીર્તિ પુરુષઃ પ્રેત્ય ચેહ ચ ॥ ૨ ॥

સદાચારથી આયુષ્ય વધે છે, સદાચારથી લક્ષ્મી વધે છે અને સદાચારથી પુરુષની આલોક તથા પરલોકમાં કીર્તિ વધે છે. ૨.

દૃષ્ટિપૂતં ન્યસેત્ પાદં વસ્ત્રપૂતં જલં પિવેત્ ।

સત્યપૂતાં વદેત્ વાચં મનઃપૂતં સમાચરેત્ ॥ ૩ ॥

દ્રષ્ટિથી ભેદને યગ મૂકવો, વસ્ત્રથી ગાળીને પાણી પીકું સત્યપૂર્વક વાણી વદવી અને વિચારપૂર્વક સદાચરણ કરવું. ૩.

વાક્સંયમો હિ નૃપતે સુદુષ્કરતમો મતઃ ।

અર્થવચ્ચ વિચિત્રં ચ ન શક્યં વદુ ભાષિતુમ્ ॥ ૪ ॥

વાણીનો સંયમ રાખવો એ ઘણું જ કઠિન કાર્ય છે અને અર્થયુક્ત તથા વિચિત્રતાવાળું ઘણું ભાષણ કરવું એ પણ સહેલું નથી. ૪.

જે રાજા ભયભીત થઇને યુદ્ધમાંથી કદી મુખ ફેરવતો નથી તેમજ જેનું ધર્મયુદ્ધમાં મૃત્યુ થાયછે તેણે ત્રણેલોકે ભૂત્યું છે. ૪૯.

ન ચ હન્યાત્ સ્થલારૂઢં ન ક્લીબં ન કૃતાંજલિમ્ ।

ન મુક્તકેશં નાસીનં ન તવાસ્મીતિ વાદિનમ્ ॥ ૫૦ ॥

ન સુપ્તં ન વિસન્નાહં ન નગ્રં ન નિરાયુદ્ધમ્ ।

નાયુદ્ધમાનં પશ્યન્તં ન પરેણ સમાગતમ્ ॥ ૫૧ ॥

ભૂમિપર બેઠેલો, નપુંસક, હાથજોડી ઉભેલો, છૂટા કેશવાળો, યુદ્ધ તબીબે બેઠેલો, “હું તમારે શરણ છું” એવું કહેનારો, સૂતેલો, કવચ વિનાનો, નગ્ર, હથિયાર વિનાનો, યુદ્ધ નહિ કરનારો, જોવા આવેલો અને જે બીજાઓની સાથે યુદ્ધ કરતો હોય; એટલા મનુષ્યોને રાજાએ હણવા નહિ. ૫૦-૫૧.

પુરસ્કૃત્ય વલં રાજા યોધયેદવલોકયન્ ।

સ્વામિનાધિષ્ઠિતઃ શ્વાપિ કિં ન સિંહાયતે ધ્રુવમ્ ॥ ૫૨ ॥

રાજાએ વિચાર કરીને સેનાને આગળ કરીને યુદ્ધ કરવું કેમકે સ્વામીની પાસે રહેલો કૃતરો પણ સિંહના જેવું આચરણ કરે છે. ૫૨.

નાધર્મેણ મહીં જેતું લિપ્સેત જગતીપતિઃ ।

અધર્મવિજયં લઙ્ઘ્વા કોઽનુમન્યેત ભૂમિપઃ ॥ ૫૩ ॥

રાજાએ અધર્મથી પૃથ્વીને જીતવાની ઇચ્છા કરવી નહિ; કારણકે અધર્મથી વિજય મેળવવાથી રાજાઓમાં માન મળતું નથી. ૫૩.

ષોડશોઽધ્યાયઃ ।

આચાર.

દુસચારા દુર્વિચેષ્ટા દુષ્પ્રજ્ઞાઃ પ્રિયસાહસાઃ ।

અસન્તાસ્તિવિતિ વિખ્યાતાઃ સન્તશ્ચાચારલક્ષણાઃ ॥ ૧ ॥

દુરાચારી, ખોટાં કામ કરનારા, ખોટી બુદ્ધિવાળા અને સાહસમાં પ્રીતિવાળા મનુષ્યો અસાધુ કહેવાય છે. અને સદાચાર એ સાધુપુરુષોનું લક્ષણ છે. ૧.

આચારાલભતે चायुराचारालभते श्रियम् ।

आंचारालभते कीर्तिं पुरुषः प्रेत्य चेह च ॥ २ ॥

સદાચારથી આયુષ્ય વધે છે, સદાચારથી લક્ષ્મી વધે છે અને સદાચારથી પુરુષની આલોક તથા પરલોકમાં કીર્તિ વધે છે. ૨-

दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।

सत्यपूतां वदेत् वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ३ ॥

દ્રષ્ટિથી ભેદને પગ મૂકવો, વસ્ત્રથી ગાળીને પાણી પીવું સત્યપૂર્વક વાણી વદવી અને વિચારપૂર્વક સદાચરણ કરવું. ૩.

वाक्संयमो हि नृपते सुदुष्करतमो मतः ।

अर्थवच्च विचित्रं च न शक्यं बहु भाषितुम् ॥ ४ ॥

વાણીનો સંયમ રાખવો એ ઘણું જ કઠિન કાર્ય છે અને અર્થયુક્ત તથા વિચિત્રતાવાળું ઘણું ભાષણ કરવું એ પણ સહેલું નથી. ૪.

અભ્યાવહતિ કલ્યાણં વિવિધં વાક્ સુભાષિતા ।

સૈવ દુર્ભાષિતા રાજચ્ચનર્થાયોપપદ્યતે ॥ ૫ ॥

સુભાષિત વાણી વિવિધ પ્રકારના કલ્યાણને આપનારી છે અને તેજ વાણી દુર્વચ્ચનચુક્ત હોય તો અનર્થને ઉપજાવનારી થાય છે. ૫.

અનાહૂતો વિશેષસ્તુ અપૃષ્ઠો વદુઃ ભાષતે ।

આત્માનં મન્યતે પ્રીતિઃ શૂપાલસ્ય સ દુર્મતિઃ ॥ ૬ ॥

જે બોલ્યા આલ્યા વિના પાસે જાય છે અને પૂછ્યા વિનાં જણું બોલે છે તે જો પોતાને રાજાનો 'પ્રિય જાણું છે તો તે બુદ્ધિ વિનાનો છે. ૬.

આપદ્યુન્માર્ગગમને કાર્યકાલાત્યયેષુ ચ ।

કલ્યાણવચ્ચનં બ્રૂયાદપૃષ્ઠોઽપિ હિતં નરઃ ॥ ૭ ॥

આપત્તિને લીધે કોઈ ઉલટું રસ્તે જતું હોય અથવા કાર્યનેા ખરો સમય જતો રહેતો હોય ત્યારે પૂછ્યા વિના પણ હિતકારી વચ્ચન કહેવું. ૭.

હાસ્યવસ્તુષુ ચાપાસ્ય વર્તમાનેષુ કેષુચિત્ ।

નાતિગાઢં પ્રહૃષ્યેત ન ચાપ્યુન્મત્તવદ્ધસેત્ ॥ ૮ ॥

ન ચાતિધૈર્યેણ ચરેત્ ગુરુતાં હિ વ્રજેત્તયા ।

સ્મિતન્તુ મૃદુપૂર્વેણ દર્શયેદપ્રમાદજમ્ ॥ ૯ ॥

હાસ્યના પ્રસંગમાં અતિશય હાસ્ય કરવું નહિ તેમજ હર્ષના પ્રસંગે પણ ગાંડાની પેઠે હસવું નહિ, અતિશય ધૈર્ય રાખવું

નહિ તેમ અતિશય ગંભીરતા રાખવી નહિ, પરંતુ સાવચેતી-
પૂર્વક કોમળ હાસ્ય કરવું. ૮-૯.

બ્રાહ્મ સુહૃત્તે વિધ્યેત ધર્માર્થૌ ચાતુચિન્તયેત્ ।

ઉત્થાયાચમ્ય તિષ્ઠેત પૂર્વા સંધ્યાં કૃતાંજલિઃ ।

एवमेवापरां संध्यां समुपासीत वाग्यतः ॥ ૧૦ ॥

બ્રાહ્મ મૂર્તિમાં એટલે પાછળ આર ઘડી રાત્રિ રહે ત્યારે
જાગીને ધર્મ તથા અર્થનું ચિંતન કરવું, ઉઠીને આચમન કરવું.
પછી શૌચ સ્નાનાદિથી પરવારીને હાથ જોડીને તથા વાણીને
નિયમમાં રાખીને પ્રાતઃસંધ્યા કરવી અને એ પ્રમાણે બીજી
સંધ્યાઓ પણ કરવી. ૧૦.

अनायुष्यं दिवा स्वप्नं तथाभ्युदितशायिता ।

ब्रमे निशामाशु तथा ये चोच्छिष्टाः स्वपन्ति वै ॥ ૧૧ ॥

દિવસમાં નિદ્રા સેવાથી અને દિવસ ઉગતાં સુધી સુઈ રહેવાથી
આયુષ્યનો હાથ થાય છે તેમજ પ્રભાતમાં સુવું અને રાત્રે અપવિત્ર
થઈને સુવું એ પણ નિષેધ છે. ૧૧.

प्रसाधनं स केशानामंजनं दन्तधावनम् ।

पूर्वाह एव कार्याणि देवतानां च पूजनम् ॥ ૧૨ ॥

વાળ હોળવા, આંખોમાં અંજન કરવું, દાંતણુ કરવું તથા
દેવ પૂજન કરવું એ કાર્ય દિવસના પહેલા ભાગમાં કરવાં. ૧૨.

૮-૯ વિરાટ ૪-૩૭. ૧૦ અનુશાસન ૧૦૪-૪૯૬૦.

૧૧ અનુશાસન ૧૦૪-૪૯૬૦. ૧૨ અનુશાસન ૧૦૪-૫૦૯૪.

નૈકવસ્ત્રેણ ભોક્તવ્યં ન નગ્નં સ્નાતુમર્હતિ ।

સ્વસત્ત્વ્યં નૈવ નગ્નેન ન ચોચ્છિષ્ટોઽપિ સંવિશેત્ ।

ભૂમૌ સદૈવ નાશ્રીયાન્નાનાસીનો ન શબ્દવત્ ॥ ૧૩ ॥

એક વસ્ત્ર પહેરીને લોજન કરવું નહિ, નગ્ન થઇને સ્નાન કરવું નહિ તેમજ અપવિત્ર શરીરે સુવું નહિ, ભૂમિપર મુકીને લોજન કરવું નહિ તેમજ ઉભા ઉભા અથવા શબ્દ કરતા ખાવું નહિ. ૧૩.

ઉપાનહૌ ચ વસ્ત્રં ચ ધૃતમન્યૈર્ન ધારયેત્ ।

બ્રહ્મચારી ચ નિત્યં સ્યાત્ પાદં પાદેન નાક્રમેત્ ।

અન્યસ્ય ચાપ્યવસ્નાતં દૂરતઃ પરિવર્જયેત્ ॥ ૧૪ ॥

ખીજનાં પહેરેલાં પગરખાં અથવા વસ્ત્ર પહેરવાં નહિ, નિત્ય બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પગપર પગ ચડાવવો નહિ તથા ખીજને નહાતક વધેલા પાણીનો દૂરથી ત્યાગ કરવો અર્થાત તેનો ઉપયોગ ન કરવો. ૧૪.

દૂરાદવસથાન્મૂત્રં દૂરાત્ પાદાવસેચનમ્ ।

ઉચ્છિષ્ટોત્સર્જનં ચૈવ દૂરે કાર્યં હિતૈષિણા ॥ ૧૫ ॥

પોતાનું શુભ ઇચ્છનારે મુત્રનો ત્યાગ કરવાનું, પગ ધોવાનું અને એકું નાખવાનું એ સર્વ કાર્યો રહેવાના ઘરથી દૂરની જગ્યાએ કરવાં. ૧૫.

નાપ્સુ મૂત્રં પુરીષં વા છીવનં વા સમુત્સૃજેત્ ।

અમેઘ્યલિપ્તમન્યદ્વા લોહિતં વા વિષાણિ વા ॥ ૧૬ ॥

પાણીમાં મૂત્ર, વિષા અથવા બળબા ત્યાગ કરવા નહિ તેમજ મળમૂત્રવાળું વસ્ત્ર, રક્ત તથા કોઈ પ્રકારનું વિષ પાણીમાં નાખવું નહિ. ૧૬.

મત્તકુદ્ધાતુરાણાં ચ ન મુંજીત કદાચન ।

કૈશીકીટાવપર્ણં ચ પદા સ્પૃષ્ટં ચ કામતઃ ॥ ૧૭ ॥

ગાંડા, કોધી અને રોગી એવાને ત્યાં કદીપણુ લોજન કરવું નહિ તેમજ વાળ તથા છવવાળું અને બાણી બેઠને પગથી ઠોકર મારેલા અન્નનું લોજન કરવું નહિ. ૧૭.

નોચ્છિષ્ટં કસ્યચિદ્દયાન્નાદ્યાચ્ચૈવ તથાન્તરા ।

ન ચૈવાત્યશનં કુર્યાન્નિ ચોચ્છિષ્ટઃ કચિદ્ વ્રજેત્ ॥ ૧૮ ॥

કોઈને એકું અન્ન આપવું નહિ. લોજનના બે સમયની વચમાં લોજન કરવું નહિ. ઘણું લોજન કરવું નહિ અને એકા મુખે કોઈ ઠેકાણે જવું નહિ. ૧૮.

રજસામિષ્ણુતાં નારીં નરસ્ય હ્યુપગચ્છતઃ ।

પ્રજ્ઞા તેજો વલં ત્ચક્ષુરાયુશ્ચૈવ પ્રદીયતે ॥ ૧૯ ॥

જે પુરૂષ રજસ્વલાં નારી સાથે સમાગમ કરે છે તેની બુદ્ધિ, તેજ, બળ, ચક્ષુ અને આયુષ્ય ક્ષીણ થાય છે. ૧૯.

૧૬ મનુ ૪-૫૬. ૧૭ મનુ ૪-૨૦૭.

૧૮ મનુ ૨-૫૬. ૧૯ મનુ ૪-૪૧.

અનાતુરઃ સ્વાનિ સ્વાનિ ન સ્પૃશેદનિમિત્તતઃ ।

રોમાણિ ચ રહસ્યાનિ સર્વાણ્યેવ વિવર્જયેત્ ॥ ૨૦ ॥

રોગ વિનાના પુરૂષે વિના કારણે પોતાનાં ફવાડાં તેમજ ગુપ્ત સ્થાનોને સ્પર્શ કરવો નહિ. ૨૦.

વિરલે શયનં વાસં ત્યજેત્ પ્રાજ્ઞઃ પરાસ્ત્રિયા ।

અયુક્તભાષણં ચૈવ સ્ત્રિયઃ શૌર્યં ન દર્શયેત્ ॥ ૨૧ ॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષે પરસ્ત્રી સાથે એકાંતમાં સુવાનું તથા રહેવાનું રાખવું નહિ તથા સ્ત્રીઓ સાથે અયોગ્ય ભાષણ કરવું નહિ અને તેમને પોતાનું પરાક્રમ દેખાડવું નહિ. ૨૧.

ઔદ્વિત્યં પરિહાસં ચ તર્જનં વહુભાષણમ્ ।

પિત્રોરગ્રે ન કુર્વીત યદીચ્છેદાત્મનો હિતમ્ ॥ ૨૨ ॥

ઉદ્વિતપણું, ઉપહાસ (મશ્કરી), ધમકી આપવી અને બહુ બોલવું એવું વર્તન માતા પિતા પ્રત્યે કરવું નહિ. ૨૨.

ગુરુણાં ચૈવ નિર્વન્ધો ન કર્તવ્યઃ કદાચન ।

અનુમાન્યઃ પ્રસાદ્યશ્ચ ગુરુઃ ક્રુદ્ધો યુધિષ્ઠિર ॥ ૨૩ ॥

મોટાઓ સાથે કદીપણ હઠ કરવી નહિ અને તેઓ ક્રોધ કરે તોપણ નમ્રતાથી તેમને પ્રસન્ન કરવા. ૨૩.

અભિક્વદેત વૃદ્ધાંશ્ચ દયાઞ્ચૈવાસનં સ્વયમ્ ।

કૃતાંજલિરુપાસીત ગચ્છન્તં પૃષ્ઠવોઽન્વિયાત્ ॥ ૨૪ ॥

૨૦ મનુ ૪-૧૪૪. ૨૧ મહાનિર્વાણુ ૮-૪૧.

૨૨ મહાનિર્વાણુ ૮-૩૦. ૨૩ અનુશાસન ૧૦૪-૫૦૩૫.

વૃદ્ધ મનુષ્યો ધરમાં આવે તેમને નમન કરીને જાતે આસન
આપવું તથા હાથ જોડીને પાસે બેસવું અને જાય ત્યારે તેમની
પાછળ વળાવવા જવું. ૨૪.

વિનીતૈસ્તુ વ્રજેન્નિત્યમાશુર્ગૈર્લક્ષણાન્વિતૈઃ ।

વર્ણરૂપોપસમ્પન્નૈઃ પ્રતોદેનાતુદન્ મૃશમ્ ॥ ૨૫ ॥

કેળવાયેલા, ઝડપથી ચાલનારો અને સારાં લક્ષણવાળો
તથા વર્ણ અને ઉચ્ચમાં સારો હોય એવા ઘોડાપર બેસવું
પરંતુ તેને આળુક મારવી નહિ. ૨૫.

ધર્મ એવ હતો હન્તિ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।

તસ્માદ્ધર્મો ન હન્તવ્યો મા નો ધર્મો હતોઽવધીત ॥ ૨૬ ॥

જે મનુષ્ય ધર્મનો ત્યાગ કરે છે તેનો ધર્મ નાશ કરે છે
અને જે ધર્મની રક્ષા કરે છે તેની ધર્મ રક્ષા કરે છે. માટે ધર્મ
આપણો નાશ ન કરે તે સારૂ આપણે ધર્મનો નાશ ન કરવો
જોઈએ. ૨૬.

સત્તદશોઽધ્યાયઃ*।

વિવિધવચન.

બ્રહ્મનિષ્ઠો ગૃહસ્થઃ સ્યાત્ તત્ત્વજ્ઞાનપરાયણઃ ।

યદ્ યત્કર્મ પ્રકુર્વીત તદ્ બ્રહ્મણિ સમર્પયેત્ ॥ ૧ ॥

ગૃહસ્થ મનુષ્યે બ્રહ્મનિષ્ઠ તથા તત્ત્વજ્ઞાન પરાયણ થવું અને જે જે કર્મ કરવામાં આવે તે બ્રહ્મને અર્પણ કરવાં. ૧.

સ્ત્રીભિર્ભર્તૃવચઃ કાર્યમેષ ધર્મઃ પરઃ સ્ત્રિયઃ ।

સદ્વૃત્તાચારિણીં પત્નીં ત્યક્ત્વા પતતિ ધર્મતઃ ॥ ૨ ॥

સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું એ તેમનો મુખ્ય ધર્મ છે. અને જે પતિ સારા આચરણવાળી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તે ધર્મથી બ્રષ્ટ થાય છે. ૨.

અજ્ઞાતપતિમર્યાદામજ્ઞાતપતિસેવનામ્ ।

નોદ્વાહયેત્ પિતા બાલામજ્ઞાતધર્મશાસનામ્ ॥૩॥

કન્યા જ્યાંસુધી પોતાના સ્વામીની મર્યાદાથી અજાણી હોય અને પતિની સેવા કેમ કરવી તેથી અજાણી હોય તેમજ ધર્મની

* સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત નારાયણ હેમચંદ્રે પ્રકટ કરેલા “આર્યધર્મ” નામના પુસ્તકના દ્વિતીય ખંડમાંના ધણુખરા શ્લોક તેમનાજ તરફથી નોંધેલા આ પુસ્તકમાં આવી જ્યા ઉપરાંત જે થોડા શ્લોક રહેલા તેપણુ ઉપયોગી થના ધારી આ એક અધ્યાય વધારી લઇ તેમાં આપ્યા છે.

૧ મહાર્નિવાણતંત્ર ૮-૨૨. ૩ મહાર્નિવાણતંત્ર.

આજ્ઞાઓથી અબાણી હોય ત્યાંસુધી પિતાએ તેનો વિવાહ કરવો નહિ. ૩.

મૌનાન્ન સ મુનિર્મૂયાન્નારણ્યવસનાન્મુનિઃ ।

સ્વલક્ષણન્તુ યો વેદ સ મુનિઃ શ્રેષ્ઠ ઉચ્યતે ॥ ૪ ॥

પુરૂષ વાણીનું મૌન રાખવાથી મુની થતો નથી તેમ જ અરણ્યમાં રહેવાથી મુની થતો નથી; પરંતુ જે પોતાના લક્ષણોને સારીરીતે બાણુ છે તેવ શ્રેષ્ઠ મુની કહેવાય છે. ૪.

યુવૈવ ધર્મશીલઃ સ્યાદનિત્યં સ્વહ જીવિતમ્ ।

કોહિ જાનાતિ કસ્યાચ મૃત્યુકાલો ભવિષ્યતિ ॥ ૫ ॥

યુવાન અવસ્થાથીજ ધર્મપરાયણ થવું બેધએ કેમકે જીવન એ ખરેખર અનિત્યજ છે. વળી કોઈપણ બાણું નથી કે આજે કોનું મૃત્યુ થશે. ૫.

યસ્ય વાઙ્મનસી સ્યાતાં સમ્યક્ પ્રણિહિતે સદા ।

તપસ્ત્યાગશ્ચ સત્યં ચ સર્વં પરમવાપ્નુયાત્ ॥ ૬ ॥

જેનાં મન અને વાણી સર્વદા સારી રીતે વશ હોય છે અને જે તપ, દાન તથા સત્યનું પાળન કરે છે તેવા સર્વ મનુષ્યો પરમ પદને પ્રાપ્ત થાય છે. ૬.

ધર્મે નિત્યઃ પ્રશાન્તાત્મા કાર્યયોગવહઃ સદા ।

ના ધર્મે કુરુતે વુદ્ધિ ન ચ પાપે પ્રવર્તતે ॥ ૭ ॥

૪ ઉદ્યાગઃ ૪૩-૬૮૧. ૫ શાંતિ ૧૭૫-૬૫૩૭.

૬ શાંતિ ૧૭૫-૬૫૯.

જે શાંતિવાળો પુરૂષ સદા ધર્મનો આશ્રય કરીને સર્વ કાર્ય કરે છે તે અધર્મમાં મન રાખતો નથી અને પાપમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી. ૭.

પ્રાપ્ય ચાપ્યુત્તમં જન્મ લબ્ધ્વા ચેન્દ્રિયસૌષ્ઠવમ્ ।

ન વેત્સ્યાત્મહિતં યસ્તુ સ ભવેદાત્મઘાતકઃ ॥ ૮ ॥

ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મને અને સુંદર ઈન્દ્રિયોને પામીને જે મનુષ્યે આત્મહિતને ન જાણ્યું તે આત્મઘાતી થાય છે. ૮.

અદ્વિર્ગાત્રાણિ શુદ્ધ્યન્તિ મનઃ સત્યેન શુદ્ધ્યતિ ।

વિદ્યાતપોભ્યાં મૂતાત્મા બુદ્ધિજ્ઞાનેન શુદ્ધ્યતિ ॥ ૯ ॥

પાણીવડે અંગો શુદ્ધ થાય છે, સત્યવડે મન શુદ્ધ થાય છે, વિદ્યા અને તપવડે પ્રાણીઓનો આત્મા શુદ્ધ થાય છે અને જ્ઞાનવડે બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે. ૯.

પ્રિયો ભવતિ દાનેન પ્રિયવાદેન ચાપરઃ ।

અપ્રિયસ્ય ચ પથ્યસ્ય વક્તા શ્રોતા ચ દુર્લભઃ ॥ ૧૦ ॥

કોઈ દાનથી પ્રિય થાય છે અને કોઈ મિષ્ટ વચનોથી પ્રિય થાય છે, પરંતુ અપ્રિય અને હિતકારક વચનના કહેનાર અને સાંભળનાર દુર્લભ છે. ૧૦.

યથાશ્રુતં યથાદૃષ્ટં સર્વમેવાજ્ઞસા વદ ।

સત્યેન પૂયતે સાક્ષી ધર્મઃ સત્યેન રક્ષ્યતે ॥ ૧૧ ॥

જેવું સાંભળ્યું હોય અને જેવું જોયું હોય તેવું અરેખાઈ કહેવું. સત્ય કહેવાથી સાક્ષી પવિત્ર થાય છે અને ધર્મના રક્ષા થાય છે. ૧૧.

યસ્ય વિદ્વાન્ હિ વદતઃ ક્ષેત્રજો નાભિશંકતે ।

તસ્માન્ન દેવાઃ શ્રેયાંસં લોકેઽન્યં પુરુષં વિદુઃ ॥ ૧૨ ॥

જેના વચનમાં વિદ્વાન્ આત્મા શંકા ન પામે તેના જેવો શ્રેષ્ઠ પુરુષ દેવતાઓ, આ લોકમાં બીજાને માનતા નથી. ૧૨.

અક્રોધેન જયેત્ ક્રોધમસાધું સાધુના જયેત્ ।

જયેત્ કંદર્યં દાનેન જયેત્ સત્યેન ચાનૃતમ્ ॥ ૧૩ ॥

અક્રોધવડે ક્રોધનો જય કરવો, સાધુતાવડે અસાધુતાનો જય કરવો, દાનવડે કૃપણતા (કંબુસાઈ) નો જય કરવો અને સત્યવડે અસત્યનો જય કરવો. ૧૩.

કુશલઃ સુખદુઃખેષુ સાધૂંશ્ચાપ્યુપસેવતે ।

સત્યસાધુસમારમ્ભાત્ બુદ્ધિર્ધર્મેષુ રાજતે ॥ ૧૪ ॥

જે મનુષ્ય સુખ દુઃખ સહવામાં કુશળ છે અને સાધુ પુરુષોની સેવા કરે છે તેની બુદ્ધિ સત્ય પાલન અને સારા આચરણને લીધે ધર્મમાં સ્થિર થાય છે. ૧૪.

યસ્તુ નિઃશ્રેયસં વાક્યં મોહાન્ન પ્રતિપદ્યતે ।

સ દીર્ઘસૂત્રો હીનાર્થઃ પશ્ચાત્તાપેન યુજ્યતે ॥ ૧૫ ॥

ખોતાનું કલ્યાણકરે એવા વચનને જે મનુષ્ય મોહને લીધે ગ્રહણ કરતો નથી તે દીર્ઘ સૂત્રી મનુષ્ય પુરુષાર્થથી બ્રષ્ટ થાય અને પછી પશ્ચાત્તાપ કરે છે. ૧૫.

સતાં મતમતિક્રમ્ય યોઽસતાં વર્તતે મતે ।

શોચન્તે વ્યસને તસ્ય મુહુરો ન ચિરાદિવ ॥ ૧૬ ॥

સારા માણસોના અભિપ્રાયને ન માનતાં અસાધુઓના મત પ્રમાણે જે મનુષ્ય વર્તે છે તેના મિત્રો તેને દુઃખમાં ખડેલો જોઈને ઘણો સમય શોક કરતા નથી. ૧૬.

પાત્રસ્ય હિ વિશેષેણ શ્રદ્ધાનસ્તથૈવ ચ ।

અલ્પં વા વહુ વા પ્રેત્ય દાનસ્યાવાપ્યતે ફલમ્ ॥ ૧૭ ॥

દાન આપનારો મનુષ્ય પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે તેમજ જેને તે દાન આપે છે તેની યોગ્યતા પ્રમાણે થોડું અથવા ઘણું ફળ પરલોકમાં મેળવે છે. ૧૭.

દાનાન્ન દુષ્કરં તાત પૃથિવ્યામસ્તિ કિશ્ચન ।

અર્થે ચ મહતી તૃષ્ણા સ ચ દુઃસ્વેન લભ્યતે ॥ ૧૮ ॥

હે ભાઈ! દાનના જેવું કઠિન કાર્ય પૃથ્વીમાં જીજ્ઞું ક'ઈ નથી. કારણ કે ધનમાં તૃષ્ણા લોકોને મોટી છે અને તે દુઃખથી પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૮.

ન્યાયોપાર્જિતવિત્તેન કર્ત્તવ્યં જ્ઞાનરક્ષણમ્ ।

અન્યાયેન તુ યો જીવેત્ સર્વધર્મવાહિષ્કૃતઃ ॥ ૧૯ ॥

ન્યાયથી મેળવેલા ધનનું જ્ઞાનવડે રક્ષણ કરવું. અન્યાયથી મેળવેલા ધનવડે જે પુરૂષ જીવે છે તે સર્વ ધર્મોથી શ્રદ્ધ થાય છે. ૧૯.

શત્તયાન્નદાનં સતતં તિતિક્ષા ધર્મનિત્યતા ।

યથાર્હં પ્રતિપૂજા ચ સર્વભૂતેષુ વૈ સદા ॥ ૨૦ ॥

શકિત પ્રમાણે નિરંતર દાન આપવું, સર્વદા સહનશીલ થવું નિત્ય ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવું અને સદાકાળ સર્વ પ્રાણીઓને યોગ્ય માન આપવું ૨૦.

અન્નદઃ સુખમાપ્નોતિ સુતૃતઃ સર્વસ્તુષુ ।

ભૂમિદાનાત્ પરં નાસ્તિ વિદ્યાદાનં તતોઽધિકમ્ ॥ ૨૧ ॥

સર્વ વસ્તુઓમાં પણ જે અન્નનું દાન કરનારો છે તે તૃપ્ત થઈને સુખને પામે છે, ભૂમિદાનના જેવું બીજું દાન નથી અને વિદ્યા દાન તો તેથી પણ અધિક છે. ૨૧.

ઔષધં પથ્યમાહારં સ્નેહામ્બઙ્ગં પ્રતિશ્રયમ્ ।

દાનાન્યેતાનિ દેયાનિ હ્યન્યાનિ ચ વિશેષતઃ ।

દીનાન્ધકૃપણાદિભ્યઃ શ્રેયસ્કામેન ધીમતા ॥ ૨૨ ॥

પોતાનું કલ્યાણ ઈચ્છનારા બુદ્ધિમાન પુરુષે દીન, આંધળા અને દયાપાત્ર મનુષ્યોને ઔષધ, પથ્ય ભોજન, તેલ ચોળીને સ્નાન કરવાનું તથા રહેવાનું સ્થાન એટલાં દાન દેવાં અને બીજાં વિશેષ દાન પણ આપવાં. ૨૨.

શક્તઃ પરજને દાતા સ્વજને દુઃસ્વજીવીનિ ।

મધ્વાપાતો વિષાસ્વાદઃ સ ધર્મપ્રતિરૂપકઃ ॥ ૨૩ ॥

પોતાના માણસો દુખમાં જીવન ગાળતાં હોય છતાં જે પારકાં માણસોને દાન આપે છે તે પુરૂષ ધર્મને શત્રુ ગણાય છે. કારણકે તેનું દાન મધપાનની પેઠે સ્વાદિષ્ટ છતાં પરિણામે વિષના જેવું દુઃખદાયક થાય છે. ૨૩

ક્રોધઃ સુદુર્જયઃ શત્રુર્લોભો વ્યાધિરનન્તકઃ ।

સર્વભૂતહિતઃ સાધુરસાધુર્નિર્દયઃ સ્મૃતઃ ॥ ૨૪ ॥

ક્રોધ એ કઠિનતાથી જીતી શકાય એવો શત્રુ છે, લોભ એ મટે નહિ એવો વ્યાધિ છે, જે પુરૂષ સર્વ ગ્રાણી આતુ' હિત કરે તે સાધુ છે અને જે નિર્દય છે તે અ સાધુ કહેવાય છે. ૨૪

મિત્રઘ્નુક્ દુષ્ટભાવશ્ચ નાસ્તિકોઽથાનૃજુઃ શઠઃ ।

ગુણવન્તશ્ચ યો દ્વેષ્ટિ તન્નાહુઃ પુરુષાધમમ્ ॥ ૨૫ ॥

જે મનુષ્ય મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, દુષ્ટસ્વભાવવાલો નાસ્તિક, કુટિલ, શઠ અને ગુણવાનનો દ્વેષકરનારો તેને પુરૂષાધમ એટલે હલકો માણસ કહે છે. ૨૫.

હીમાન્ હિ પાપં પ્રદ્વેષ્ટિ તસ્ય શ્રીરભિવર્દ્ધતે ।

હીર્હતા વાધતે ધર્મં ધર્મો હન્તિ હતઃ શ્રિયમ્ ॥ ૨૬ ॥

જે લજ્જવાન મનુષ્ય પાપનો દ્વેષકરે છે અર્થાત્ પાપકરતો નથી તેની લક્ષ્મી વૃદ્ધિ થાય છે, લજ્જાનો નાશથવાથી ધર્મની હાની થાય છે અને ધર્મની હાની થવાથી લક્ષ્મીનો નાશથાય છે. ૨૬.

અનસૂયુઃ કૃતજ્ઞશ્ચ કલ્યાણાણિ ચ સેવતે ।

સુખાણિ ધર્મમર્થશ્ચ સ્વર્ગશ્ચ લભતે નરઃ ॥ ૨૭ ॥

જે મનુષ્ય ધર્મ્યા (અદેખાર્ધ) વિનાનો તથા કરેલા ઉપકારને જાણનારો છે તે સુખ, ધર્મ અર્થ તથા સ્વર્ગને મેલવે છે. ૨૭.

યથૈવાત્મા પરસ્તદ્વત્ દ્રષ્ટવ્યઃ શુભમિચ્છતા ।

સુખદુઃખાણિ તુલ્યાણિ યથાત્માણિ તથા પરે ॥ ૨૮ ॥

શુભને ઈચ્છનારા મનુષ્યો જેવું “પોતાનું તેવું જ પારકું” એમ જુવે છે. કેમકે સુખ અને દુઃખ જેવાં પોતાને જણાય છે તેવાં જીજ્ઞાસુ પણ જણાય છે. ૨૮.

અન્યાન્ પરિવદન્ સાધુર્યથા હિ પરિતપ્યતે ।

તથા પરિવદન્ન્યાંસ્તુષ્ટો ભવતિ દુર્જનઃ ॥ ૨૯ ॥

ખીલને કુવચન કહેવાયાથી સાધુ :પુરૂષો જેમ સંતાપ પામેછે તેમ ખીલને કુવચન કહેવાયાથી દુર્જનો સંતાપ પામેછે. ૨૯.

વહ્વોઽવિનયાન્નશ્ચ રાજાનઃ સપરિચ્છદાઃ ।

વનસ્યા અપિ રાજ્યાનિ વિનયાત્ પ્રતિપેદિરે ॥ ૩૦ ॥

ઉદ્ધત પહાંને લીધે વિવિધ સાધનો વાળા ઘણા રાજાઓ વિનાશ પામ્યાછે અને વનમાં રહેનારા ઘણા માણસોએ વિનય (નમ્રતા) ના ગુણ વડે રાજ્ય મેળવ્યાં છે, ૩૦.

યત્કર્મકુર્વતોઽસ્ય સ્યાત્પરિતોષોઽન્તરાત્મનઃ ।

તત્ પ્રયત્નૈન કુર્વીત વિપરીતન્તુ વર્જયેત્ ॥ ૩૧ ॥

જે કરવાથી ચોતાના અંતરાત્માને સંતોષ થાય તે કર્મ પ્રયત્ન પૂર્વક કરવું અને જે કરવાથી સંતાપ થાય તે કર્મ નો ત્યાગ કરવો. ૩૧.

ધર્મકાર્યં યતન્ શક્ત્યા ન ચેત્ પ્રાપ્નોતિ માનવઃ ।

પ્રાપ્નો ભવતિ તત્ પુણ્યમત્ર મે નાસ્તિ સંશયઃ ॥ ૩૨ ॥

શક્તિ પ્રમાણે ધર્મકાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં તે સંપૂર્ણ ન થાય તો પણ તેને પુણ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. ૩૨.

ઇન્દ્રિયાણાં વિચરતાં વિષયેષ્વપહારિણુ ।

સંયમે યત્નમાતિષ્ઠેત્ વિદ્વાન્ યન્તેવ વાજિનામ્ ॥ ૩૩ ॥

જેમ સારથી ઘોડાને વશ રાખે છે તેમ વિષયોમાં જેથી જનારી ઇન્દ્રિયોને વિદ્વાન પુરૂષ સંયમમાં રાખવા યત્ન કરવો જોઈએ. ૩૩.

ન તયૈતાનિ શક્યન્તે સંનિયન્તુમસેવયા ।

વિષયેષુ પ્રજુષ્ઠાનિ યથા જ્ઞાનેન નિત્યશઃ ॥ ૩૪ ॥

જેવી રીતે જ્ઞાન વડે કરીને વિષયોમાં જોડાયલી ઇંદ્રિયો છૂતાયછે તેવી રીતે વિષયોનો ત્યાગ કરવાથી છૂતાતી નથી. ૩૪.

અવિદ્વાંસમલં લોકે વિદ્વાંસમપિ વા પુનઃ ।

પ્રમદા હ્યુત્પથં નેતું કામક્રોધવશાનુગમ્ ॥ ૩૫ ॥

કામ તથા ક્રોધને આધીન થયેલા પુરૂષોને તેઓ જગત્માં વિદ્વાન હોય અથવા અવિદ્વાન હોય, તોપણ જોટા રસ્તાપર લઈ જવાને સ્ત્રીઓ સમર્થ થાય છે. ૩૫.

વશે કૃત્વેન્દ્રિયગ્રામં સંયમ્ય ચ મનસ્તથા ।

સર્વાન્ સંસાધયેદર્યાનાક્ષિપન્ યોગતસ્તનુસ્ ॥ ૩૬ ॥

સર્વ ઇંદ્રિયોને વશ કરીને, મનને નિયમમાં રાખીને અને યોગવડે શરીરની શુદ્ધિકરીને સર્વ અર્થોનું સાધન કરવું. ૩૬.

યદા ન કુરુતે પાપં સર્વભૂતેષુ કર્હિંચિત્ ।

કર્મણા મનસા વાચા બ્રહ્મ સમ્પચતે તદા ॥ ૩૭ ॥

જ્યારે મનુષ્ય કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રત્યે કર્મથી મનથી અને વાણીથી પાપાચરણ કરતો નથી ત્યારે તે બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાયછે. ૩૭.

પુણ્યં કુર્વન્ પુણ્યકીર્ત્તિઃ પુણ્યસ્થાનં સ ગચ્છતિ ।

પુણ્યં પ્રાણાન્ ધારયાતિ પુણ્યં પ્રાણદમુચ્યતે ॥ ૩૮ ॥

પુણ્ય કર્મ કરનારો અને ઉત્તમ કીર્તિવાળો પુરૂષ પુણ્ય લોકમાં જાયછે અને ઉત્તમ પ્રાણને ધારણ કરે છે. આટલે પુણ્યને પ્રાણને આપનારું કહેવાય છે. ૩૮.

પાપં ચિન્તયતે ચૈવ ત્રવીતિ ચ કરોતિ ચ ।

તસ્યાધર્મે પ્રવિષ્ટસ્ય ગુણા નશ્યન્તિ સાધવઃ ॥ ૩૯ ॥

જે માણસ પાપનું ચિંતન કરે છે, પાપની વાર્તા કરે છે અને પાપનું કર્મ કરે છે તેવા અધર્મમાં પ્રવર્ત થયેલા માણસના સદ્ગુણો નાશ પામે છે. ૩૯.

યે પાપાનિ ન કુર્વન્તિ મનોવાક્કર્મબુદ્ધિભિઃ ।

તે તપન્તિ મહાત્માનો ન શરીરસ્ય શોષણમ્ ॥ ૪૦ ॥

જેઓ મન, વાણી, કર્મ અને બુદ્ધિથી પાપ કર્મ કરતા નથી તેવા મહાત્માઓજ ખરું તપ કરે છે, માત્ર શરીરનું શોષણ કરે છે તેઓ નહિ. ૪૦.

પ્રાજ્ઞો ધર્મેણ રમતે ધર્મે ચૈવોપજીવતિ ।

ધર્માત્મા ભવતિ હ્યેવ ચિત્તશ્ચાસ્ય પ્રસાદિતિ ॥ ૪૧ ॥

બુદ્ધિવાન મનુષ્ય ધર્મમાં પ્રીતિવાન હોય છે ધર્મથીજ જીવે છે અને ધર્માત્મા થાય છે તથા ધર્મમાંજ તેનું ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે. ૪૧.

યસ્યાત્મા વિરતઃ પાપાત્ કલ્યાણે ચ નિવેશિતઃ ।

તેન સર્વમિદં બુદ્ધં પ્રકૃતિર્વિકૃતિશ્ચ યા ॥ ૪૨ ॥

જેનો આત્મા પાપથી નિવૃત્ત થયેલો છે અને શુભ કાર્યમાં જોડાયેલો છે તે પુરુષજ આ જગતમાં સ્વસ્થાવને અને વિકારને જાણે છે. ૪૨.

પ્રજ્ઞા ચકુર્નર રૂઢ દોષાન્નૈવાનુરુદ્ધયતે ।

વિરજ્યતે યથાકામં ન ચ ધર્મ વિમુશ્ચતિ ॥ ૪૩ ॥

જે મનુષ્યનું બુદ્ધિરૂપી નેત્ર ખુલેલું છે તે આ જગતમાં કોઈ પણ દોષથી ખંધાતો નથી. ઈચ્છા હોય તેનો તે ત્યાગ કરે છે પણ ધર્મનો ત્યાગ કરતો નથી. ૪૩.

વાર્યમાણોઽપિ પાપેભ્યઃ પાપાત્મા પાપમિચ્છતિ ।

ચોદ્યમાનોઽપિ પાપેન શુભાત્મા શુભમિચ્છતિ ॥ ૪૪ ॥

પાપમાંથી વારવા છતાં પણ પાપી માણસ પાપની ઈચ્છા કરે છે અને પાપમાં બેડાવા છતાંપણ સારો પુરૂષ શુભનેજ ઈચ્છે છે. ૪૪.

નિવેશતે પ્રશસ્તાનિ નિન્દિતાનિ ન સેવતે ।

અનાસ્તિકઃ શ્રદ્ધવાન એતત્પણ્ડિતલક્ષણમ્ ॥ ૪૫ ॥

જે મનુષ્ય ઉત્તમ ધર્મનું પાલન કરેછે અને નિંદા કરવા યોગ્ય આચરણ કરતો નથી તથા જે આસ્તિક અને શ્રદ્ધાવાન છે તેજ પંડિતનાં લક્ષણવાળો છે. ૪૫.

શુભાશુભફલં કર્મ મનોવાગ્દેહસમ્ભવમ્ ।

કર્મજાં ગતયો નૃણામુત્તમાધમમધ્યમાઃ ॥ ૪૬ ॥

મન, વાણી અને શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોથી શુભ અને અશુભ ફળ ઉત્પન્ન થાય છે અને મનુષ્યની ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રકારની ગતિ કર્મથીજ થાય છે. ૪૬.

પરદ્રવ્યેષ્વભિધ્યાનં મનસાઽનિષ્ટચિન્તનમ્ ।

વિતથાભિનિવેશશ્ચ ત્રિવિધં કર્મ માનસમ્ ॥ ૪૭ ॥

પરાયા દ્રવ્યની લાલચ, મનથી ખીળનું અશુભ ચિંતન અને અયોગ્ય આશ્રય એ ત્રણ પ્રકારનાં માનસિક પાપકર્મ છે. ૪૭.

પારુષ્યમનૃતશ્ચૈવ પૈશુન્યશ્ચાપિ સર્વશઃ ।

અસમ્બદ્ધપ્રલાપશ્ચ વાઙ્મયં સ્યાન્નતુર્વિધમ્ ॥ ૪૮ ॥

કઠિન વચન, અસત્ય લાપણુ, પરાયાં છિદ્રજ્ઞેવાં, આડિયાપણુ અને સંબંધ વિનાનું બોલવું એ ચાર પ્રકારનાં પાપ વાણીથી થાય છે. ૪૮.

અદત્તાનામુપાદાનં હિંસા ચૈવાવિધાનતઃ ।

પરદારોપસેવા ચ શારીરં ત્રિવિધં સ્મૃતમ્ ॥ ૪૯ ॥

નહિ આપેલી વસ્તુ પરાણે લેવી, વિધિરહિત હિંસા અને પરશ્રીનું સેવન એ ત્રણ પ્રકારનાં શારીરિક પાપ છે. ૪૯.

ત્રિદળ્દમેતન્નિક્ષિપ્ય સર્વભૂતેષુ માનવઃ ।

કામક્રોધૌ તુ સંયમ્ય તતઃ સિદ્ધિં નિયચ્છતિ ॥ ૫૦ ॥

સર્વ પ્રાણીના હિતને માટે મન, વાણી અને શરીર એ ત્રણેને (ઉપર કહેલાં) પાપથી રોકાવાડ્વી ત્રીઠંડને ધારણ કરીને તથા કામ અને ક્રોધને સંયમમાં રાખીને મનુષ્ય સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે. ૫૦.

કૃત્વા પાપં હિ સન્તપ્ય તસ્માત્ પાપાત્ પ્રમુચ્યતે ।

નૈવં કુર્યો પુનરિતિ નિવૃત્ત્યા પૂયતે તુ સઃ ॥ ૫૧ ॥

કરેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવાથી તે પાપથી મુક્ત થવાય છે અને “કરીથી તેમ નહિ કરૂં” એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને પાપકર્મથી નિવૃત્ત થવાથી તે પુરૂષ પવિત્ર થાય છે. ૫૧.

ધર્મે જ્ઞનૈઃ સશ્ચિનુયાત્ વલ્મીકામિવ પુત્તિકાઃ ।

પરલોકસહાયાર્થં સર્વભૂતાન્યપીઙ્યન્ ॥ ૫૨ ॥

પરલોકમાં મહાય થવાને માટે સર્વ પ્રાણીઓને પોડા ન આપતાં ઉદ્ધર્ષ જેમ માટીનો થર બનાવે છે તેમ મનુષ્યે ધર્મનો ધીમે ધીમે મંથર કરવો. પર.

મૃતં શરીરમુત્સૃજ્ય કાષ્ઠલોષ્ઠસમં ક્ષિતૌ ।

વિમુક્તા બાન્ધવા યાન્તિ ધર્મસ્તમનુગચ્છતિ ॥ ૫૨ ॥

બંધુઓ કાષ્ટ અને માટીના ઢેફાની પેઠે, મરેલા શરીરનો પૃથ્વીપર ત્યાગ કરીને પાછા જાય છે અને ફક્ત ધર્મજ તેની પાછળ જાય છે. ૫૨.

વિવિધ ગ્રંથમાળામાં

જાહેર ખખર છાપવાના દર.

હાલ આ ગ્રંથમાળાનાં દરમાસે સવા બે હજાર પુસ્તકો નીકળે છે. બે પુસ્તક લેમાં નીકળે તો પણ દરેક પુસ્તકને છેડે જાહેર ખખર આવે છે. સર્વને સુગમ થવા અર્થે જાહેર ખખરોના ભાવ ગુદત પર ન ઠરાવતાં પુસ્તકોની સંખ્યા ઉપર ઠરાવ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

જાહેર ખખર	એક પેજનો	અર્ધપેજનો	પાપેજનો	ત્રણ લાઈન
કેટલાં પુસ્તકો	ભાવ રૂ.	ભાવ રૂ.	ભાવ રૂ.	નો ભાવ રૂ.
માં છપાશે.				
૨૫૦૦૦	૩૦	૧૮	૧૦	૬
૧૫૦૦૦	૨૦	૧૨	૭	૪
૧૦૦૦૦	૧૫	૯	૫	૩
૫૦૦૦	૧૦	૬	૩	૨
૨૦૦૦	૫	૩	૨	૧

મૂલ્યના (૧) ખસો ચારસો કમી જાસ્તી પ્રતમાં છપાશે તે જાહેર કાંઈ વધઘટ થશે નહિં (૨) એક પેજ રોયલ ૧૬ પેજ કહતું હોય છે જેમાં પાઈકા અથવા ઇંગલીશ ટાઈપની ૨૪ છાપેલી લાઈનો માર્ક શકશે. દરેક લાઈન પોણાચાર ઇંચ લાંબી આવશે. (૩) પૈસા અગાઉથીજ લેવાશે રૂ. ૧૫ થી વધુ હશે તો બે કેટકે પણ ચાલશે. (૪) જાહેર ખખર આપનારને આ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો જોઈએ તો તે જાહેર પોતાને પસંદ હોય તે વર્ગનું મુલ્ય જાહેર ખખરના મુલ્ય સાથેજ મોકલવું જોઈએ. (૫) કોઈપણ જા. ખ. દ્વિતીયી કે નહિં તે વ્યવસ્થાપકની મરજીપર રહેશે. (૫) ગ્રંથમાળા સાથે હેન્ડબીલ વહેંચવા જાહેર રૂ. ૧૨.)

વ્યવસ્થાપક સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

કે. હાથી બીદડીંગ ભાંગવાડીને નાકે, કાલ્યાણદેવી રોડ-સુખઈ,

સસ્તું સાહિત્ય.

આ ખાતામાંથી જનસેવાર્થે પડી કિંમતે અપાતાં પુસ્તકો નીચે મુજબ છે એ વિષે વધુ હકીકત આ પુસ્તકની છેવટે આપેલી બહુર ખબરમાં પૃષ્ઠ ૧ થી ૧૩ સુધીમાં આપેલી છે તે વાંચવા બલામણુ છે.

રૂા. આ. પૈ.

શ્રીમદ્ ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ પાકું પૂકું ...	૦	૬	૬
શ્રીમદ્ ભાગવતનો દશમ સ્કંધ પાકું પૂકું ...	૦	૬	૦
શ્રીમદ્ ભાગવદ્ગીતા ગું. અર્થ સાથે પાકું પૂકું....	૦	૩	૦
શ્રીયોગ વાસિષ્ઠનાં વૈરાગ્ય ગુમુક્ષુ પ્રકરણ પાકું પૂકું.	૦	૭	૦
શ્રીયોગ વાસિષ્ઠનાં સ્થિતિ તથા ઉપશમ પ્રકરણ ભેગાં	૧	૮	૦
શ્રીયોગ વાસિષ્ઠનું નિર્વાણ પ્રકરણ ...	૩	૦	૦
સદ્ગુણી બાળકો....	૦	૩	૦
નશીબ ફેરવવાની કુંચી	૦	૩	૬
બાળકોની વાતો....	૦	૩	૦
આર્યભિષેક અથવા હિંદુસ્તાનનો વૈદરાજ	૧	૮	૦
આયુષ્ય વધારવાનો ધીમિયો (વૈદિક પુસ્તક)	૦	૫	૦
સુબોધ રત્નમાળા છત્રીશી પૃષ્ઠ ૭૨૦ પાકું પૂકું (કવિતા) ૦	૧૪	૦	૦
જેસંગ કાવ્ય પૃષ્ઠ ૬૦૦ પાકું પૂકું ...	૧	૨	૦
ભવન સંધ્યા (ઉત્તમ નોવેલ) ...	૦	૬	૦
ભવન પ્રભાત (ઉત્તમ નોવેલ) ...	૦	૬	૦
મહાવીર ગારદિદ ...	૦	૬	૦
જ્ઞાનપાળ પ્રતાપ (કાવ્ય) ...	૦	૧	૬
સંગીત નીતિ વિનોદ ...	૦	૩	૦
કથા વિનોદ ...	૦	૩	૦
શ્રી ભગવાનની છબી આઠ રંગની	૦	૧	૦

૬૦-સસ્તું સાહિત્ય વધકે કાર્યાલય-કાલબાદેવી--મુબઈ.

સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.

આ પુસ્તકો ગૃહસ્થોના ઘરના સાચા શાણગાર રૂપ છે. હરીજનોને માટે હૈયાના હાર જેવાં છે, અને સર્વ સાધારણને માટે ઉત્તમ વાંચનના ભંડાર રૂપ છે. કારણકે તેની ભાષા ઘણીજ સાદી અને સહેલી છે. બાળકો અને સ્ત્રીઓ પણ સમજી શકે એવી તેમાં સરળતા છે, અને તે લલિત માર્ગના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો તેમજ હાલના જમાનાને અનુસરતા નવા વિચારો અને વાતોથી ભરેલાં છે.

લલિત-જ્ઞાન-પ્રભુ પ્રેમના દાખલાઓવાળાં.

સ્વર્ગનું વિમાન	રૂ. ૩.	એક.
સ્વર્ગની કુંચી	રૂ. ૩.	એક.
સ્વર્ગનો ખજાનો	રૂ. ૩.	એક.

જમાનાને અનુસરતા વિચારોનાં.

સંસારમાં સ્વર્ગ	રૂ. ૩.	દોઢ.
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ	રૂ. ૩.	દોઢ.
સાચું સ્વર્ગ	રૂ. ૩.	દોઢ.
સ્વર્ગની સીડી	રૂ. ૩.	દોઢ.
દરેકનું પોપ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ	રૂ. ૩.	૦	જૂ. ૬.	

મુખ્ય ઠેકાણું :—વૈદ અમૃતલાલ સુંદરજી પઠીયાર.
કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડીંગ,—મુંબઈ નં. ૨.

સુખધવાસીઓ તથા બહારગામના વેપારીઓને

અમુલ્ય લાભ.

સુખધના વીઝીટરો સ્ટુડન્ટો જગીરદારો તથા આબ-
રૂદાર કુટુંબીઓ માટે ખાસ

શ્રી લક્ષ્મી વિજય લોજ.

તા. ૦ કે. ૦—બહારગામના ગૃહસ્થોએ સુખધમાં આવતાં પહેલાં
કઈ ટેનમાં તેમજ કયે સ્ટેશને ઉતરનાર છે તેની અગાઉથી
ખબર આપવાથી યોગ્ય બંદોબસ્ત કરવામાં આવશે.

ઠેકાણું કાલબાદેવી રોડ લાંગવાડી હાથી બિલ્ડીંગ—સુખધ.
ઉમીયાશંકર સુલજી ત્રીવેદી મેનેજર લક્ષ્મી વિજય લોજ.

સ્વધર્મ.

સ્વધર્મ માસિકમાં ધાર્મિક વિષયો સાથે સ્વદેશાભિમાનથી
ભરપૂર વાર્તાઓ, કવિતાઓ, ચરિત્રો અને અનુભવી વિક્તાનોના
અન્ય ઉપયોગી લેખો પ્રસિદ્ધ થાય છે. પ્રતિમાસે નિયમિત
નીકળે છે. પાનાં લગભગ પચાસ હોય છે. દેશના આગેવાન પુરૂષો
તેમજ પવિત્ર સ્થળનાં સુદર ચિત્રો પણ એમાં આવે છે. વાર્ષિક
લવાજમ ફક્ત રૂ. ૧-૮-૦ પોષ્ટેજ પાંચ આના વધુ પોષ્ટેજનો
૦)ના મોકલનારને નમુનાનો અંક મફત મોકલવામાં આવે છે.

સોમેશ્વર મગનલાલ પાંડિત.

સ્વધર્મ કાર્યાલય નરસિંહજીની પોળ,—પડોદરા.

વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ.

(માસિક પત્ર.)

આ પત્ર ત્રણ વર્ષથી નીકળે છે. તેનાં સંખ્યાબંધ આહુકો છે પહેલા વર્ષમાં બુદ્ધા બુદ્ધા ગોસ્વામી બાળકોના પાંચ ફોટા લેટ આપવામાં આવ્યા હતા. બીજા વર્ષમાં ગોસ્વામી બાળકોના બુદ્ધા બુદ્ધા ત્રણ ફોટા અને પુષ્ટિ માર્ગનો સાચો સિદ્ધાંત એ નામનું રૂ. ૧૫ ની કિંમતનું પુસ્તક લેટ આપ્યું હતું. આવતા વર્ષમાં પહેલી લેટ તરીકે શ્રી મહા પ્રભુજીના પ્રાકટ્યનો સચિત્ર ખાસ અંક લેટ આપવામાં આવશે. જેમાં સંખ્યાબંધ ગોસ્વામી બાળકોના બુદ્ધા બુદ્ધા ફોટા તથા દળદાર ૬૪ પાનામાં ઉત્તમ લેખો દાખલ કરવામાં આવશે. સચિત્ર ખાસ અંક ચૈત્ર મહિનામાં બહાર પડશે. આહુકોએ લવાજમ સાથે ફક્ત રૂ. ૧-૬-૦ મોકલી નામ નોંધાવવું આહુક પુરતી નક્કી છે. વૈષ્ણવોએ આ તક ગુમાવવી નહિ.

વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ ઑફીસમાં વૈષ્ણવોપયોગી કોઈપણ પુસ્તક તથા સઘળા ગોસ્વામી બાળકોના ફોટા મળે છે. તેમજ પુસ્તકમાં ફોટા મુકવાની ઇચ્છાવાળાને જોઈતા પ્રમાણમાં ફોટા પુરા પાડવામાં આવે છે. આ પત્ર માટે એજન્ટ તથા ખર્ચ પત્રીની જરૂર છે. કમીશન સાડું મળશે. ખુલાસા માટે ટીકીટ બીડી નીચેના સરનામે લખો.

મેનેજર વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ.

રૂપાલ.—પોસ્ટ અસનગર—મહીકાંડા.

નારાયણ હેમચંદ્રકૃત પુસ્તકો.

વાર્તાનાં પુસ્તકો.

સ્નેહ કુટીર કિંમત રૂ. ૦ ૧૨ ૦	
નંદકોર ૦ ૧૨ ૦	
કેમળ ૦ ૧૨ ૦	
માણિકે.... ૦ ૧૨ ૦	
કૃષ્ણલાલનું વિલ.... ૦ ૧૨ ૦	
કુલની માળા ૦ ૧૨ ૦	
નાની મીઠી વાર્તા... ૦ ૮ ૦	
વાસવદત્તા ૦ ૮ ૦	
જયસિંહ ૦ ૮ ૦	
સ્નેહતરંગ ૦ ૮ ૦	
મૃણાલિની ૦ ૮ ૦	
વિજયસિંહ ૦ ૮ ૦	
પાંચ વાર્તા ૦ ૪ ૦	
પ્રિય દર્શિકા ૦ ૪ ૦	
બુની પુરાણી વાર્તા. ૦ ૪ ૦	
સ્ત્રી સદ્બોધ વાર્તાવળી ૦ ૪ ૦	
બદરૂહીન ૦ ૬ ૦	
કર્પૂર મંજરી ... ૦ ૪ ૦	
સુંદર લાલ ૦ ૪ ૦	
લક્ષ્મી ૦ ૪ ૦	

સૂચના:—પાંચરૂપિયાના

સામટાં મંગાવનારને રૂપિયા
ચારમાં આપશું.

સાહિત્યનાં પુસ્તકો.

નાટક તત્વ કિંમત રૂ. ૦ ૮ ૦	
ગાયન તત્વ ... ૦ ૪ ૦	
કાલીદાસ અને શેકસ	
પિયરની તૂલના ૦ ૮ ૦	
સંગીત ચર્ચા ૦ ૬ ૦	

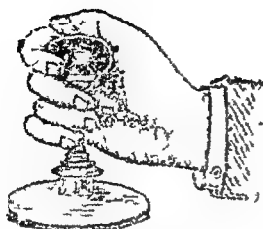
ધર્મનાં પુસ્તકો.

હિંદુશાસ્ત્ર ગ્રાહ્ય આર-	
ણ્યક અને ઉપનિષદ્ ૦ ૬ ૦	
હિંદુશાસ્ત્ર સમાયજી(વાત્મીક) ૧ ૮ ૦	
હિંદુશાસ્ત્ર વેદ સંહિતા ૦ ૬ ૦	
હિંદુશાસ્ત્ર અહારપુરાણ ૧ ૮ ૦	
ધર્મ બંધુ.... ૦ ૪ ૦	
ધર્મ તત્વ.... ... ૦ ૪ ૦	
ગ્રાહ્ય ધર્મનાં વ્યાખ્યાન ૧ ૮ ૦	

વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો.

અક્ષાંડ તત્વ ૦ ૬ ૦	
તારામંડળ ... ૦ ૪ ૦	
વિશ્વ ઉત્પત્તિ તત્વ... ૦ ૪ ૦	
પૃથ્વી ઉત્પત્તિ તત્વ.... ૦ ૪ ૦	
સમાજ ઉત્પત્તિતત્વ .. ૦ ૪ ૦	
પ્રેમ તત્વ ૦ ૮ ૦	
સૂર્ય ૦ ૪ ૦	
મનુષ્યને આજીવવાની વિદ્યા ૦ ૮ ૦	

ઠેકાણું-વનમાળી વિઠ્ઠલ હેમચંદ્ર ૧લી સુતારગલી, ગીરગામ પોસ્ટ-સુબ્રહ્મણ્ય

અમારા કારખાનામાં જે

રબર સ્ટેપ

તૈયાર થાય છે તેમાં ઉંચી જાતનું રબર અને સામાન વપરાતો હોવાથી તે ઘણા દિવસ સુધી જેવાં તેવા રહી કાગળ ઉપર ચોખા અક્ષરોથી છપાય છે હલકું રબર અને સામાન વાપરી જે રબર સ્ટેપ બને છે તે બહુ ટુંક મુદતમાં ખરાબ થઈ તેનાથી કાગળ ઉપર છાપેલું નામ વંચાતું પણ નથી માટે એક વખત અમારે ત્યાં રબર સ્ટેપ બનાવી પોતાની ખાત્રી કરી લેશો.

પી. પી. રેજે અને કંપની
રબર સ્ટેપ મેકરસ અને એન્ગ્રેવરસ વિગેરે ૧૭૯ કાલખાદેવી સુખર્ષી.

“શ્રીચોસોદીને લગતાં ગુજરાતી પુસ્તકો.”

૩. આ. પૈ.

૩. આ. પૈ.

૩. આ. પૈ.		૩. આ. પૈ.	
પુરાણી પ્રજ્ઞા કિંમત ... ૧		એની ખીસન્ટ વ્યાખ્યાન- માળા ... ૦ ૪ ૦	
મહાનમદીરનો ચોક ... ૦	૭ ૦	હૃદયવાદ, ગુમનાદ ... ૦	૪ ૦
પુનર્જન્મ ... ૦	૪ ૦	ગુપ્ત જ્ઞાન સહિતા ... ૦	૧૨ ૦
સુમુક્ષનો માર્ગ ... ૦	૬ ૦	શ્રીચોસોદી નવી એડીસન ... ૦	૦ ૦
ધર્મ અને હિંદુધર્મ ... ૦	૬ ૦	રાજ રૂપિ ... ૦	૦ ૦
કર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિ ... ૦	૫ ૦	પ્રજ્ઞા જ્ઞાન ભોમીઓ ... ૧	૮ ૦
સત્ય પણ મનુષ્ય ... ૦	૫ ૦	યોગ દર્શન અનુભવ ... ૨	૦ ૦
અવતારો ... ૦	૫ ૦	સુખોદ પત્રિકા ... ૧	૪ ૦
કર્મ, દેવલોક (દરેકના) ... ૦	૪ ૦	શ્રીમદ્ ભગવત ગીતા ... ૦	૬ ૦
આત્મા અને તેના ક્રોધો ... ૦	૪ ૦	વર્ણપચાર વિદ્યા ... ૦	૬ ૦
વિચાર શક્તિ ... ૦	૧૦ ૦	એની ખીસન્ટ ચરિત્ર ... ૦	૧૨ ૦

ટેકાણું—શ્રીચોસોદીકલ ખુક ડીપો ૨૧, હોરનખી રોડ,—સુખર્ષી.

“શિક્ષક.”

કેળવણીના વિષયોને ચર્ચતું માસિક પત્ર.

આ માસિક પત્રમાં કેળવણીની પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ભારતીય તેમજ યુરોપીયન પદ્ધતિઓની બહુ સ્વતંત્રતાથી ચર્ચા ચલાવવામાં આવેછે. કોઈપણ રાજ્યનું આ પત્ર વાળુ ત્ર નહિ હોવાથી સ્વતંત્રતાથી ચર્ચા ચલાવવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો અંતરાય આવતો નથી, આવીરીતે ખાનગી સાહસથી અને સ્વતંત્રતાથી કેળવણીના વિષયોની ચર્ચા ઉપર જીવન ચલાવનારું ગુજરાતી ભાષામાં માત્ર આ એકલું જ પત્ર છે. દેશીરાજ્યો અને બ્રિટિશરાજ્ય તરફથી તથા આર્ય સમાજ આદિ મંડળો તરફથી આ પત્રને સારો આશ્રય મળતો જાય છે દેશોદય મુખ્યત્વેકરીને બાળકોની કેળવણી ઉપર આધાર રાખે છે એમ જાણનારાઓએ અવશ્ય કરીને આવા સ્વતંત્રપત્રને આશ્રય આપવા હાથ લગાવવો એ દેશોદયના મૂળમાં આણી સિંચવા ધરાવરછે. આ હકીકત સુર જનોથી અજાણી ન હોય એટલે એવા જનો તરફથી આશ્રય મલશેજ એવી આશા છે. આથી વધારે પ્રાર્થના તંત્રી શી કરી શકે?

જેમ જેમ આશ્રય વધારે મળતો જશે તેમ તેમ લવાજમ વધાર્યા વિના કદવધતું જશે. હાલ કેમો ચાર રૂબામાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ (ટપાલખર્ચ સાથે) રૂ. ૧.

નરસિંહલાલ ઇશ્વરલાલ પટેલ તંત્રી “શિક્ષક” મહેસાણા

લોકહિતાદર્શ.

(માસિક પત્ર.)

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે ફક્ત છ આના, સંપાદક વાંચનારાઓમાં ઉપયોગી અને ઉંચા પ્રકારના વાંચનનો શોખ જગૃત થાય એ હેતુથી આ માસિક પત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે, ને તેથી તેમાં જેતીની સુધારણા, હાથની કારી-જરીના ઉદ્યોગ, પરસ્પર સહાયકારક (સહકારી) મંડળીઓ, પંચાયતો, દેશ પરદેશના ઇતિહાસની રસિક વાર્તાઓ, મહા પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો, સંસ્કૃત મહાભારત અને રમૃતિ ગ્રંથો વગેરેનો ઉપદેશક કથાભાગ, કવિતાઓ વિગેરે વિષયો ગર્યાયછે. ફરકોઈ માણસ આ પત્ર ખરીદીશકે અને જેઓ મોઢાં વર્તમાન પત્રો કે સારાં પુસ્તકોનો લાભ લઈ શકતા નથી તેમનામાં જ્ઞાન પ્રસારનું કામ કરી શકાય એ હેતુથી આ પત્રનું લવાજમ પડતર ક્યામણી ખર્ચથી પણ ઓછું ટપાલ ખર્ચસાથે ફક્ત રૂ. ૦૮ છે.

મણિલાલ ખડેરભાઈ વ્યાસ,

વ્યવસ્થાપક “લોકહિતાદર્શ” વડોદરા.

ગદ્ય પદ્ય સંગ્રહ. (માસિક)

સારા સારા વિદ્વાનોનાં પુસ્તકોમાંથી ચુંટી કહાડેલા વિવિધ પ્રકારના ઉત્તમ લેખો અને કવિતાઓનો ઉપયોગી સંગ્રહ દર વર્ષે ત્રણ માસિકમાં આવે છે. કદ ત્રણ ફરમાનું છતાં વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર એક રૂપિયો છે.

મિત્ર મંડળ વડોદરા

સુ. વડોદરા.

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધરકૃત. લોકપ્રિય પુસ્તકો.

ઘર વૈદ્ય—Family Medicine—ખીલ આવૃત્તિ ૩. આ. પૈ.		
વૈદ્યવિદ્યાનો સંપૂર્ણ સરલ ગુજરાતી અંથ ૩	૦	૦
યુવાવસ્થાનો શિક્ષક—ત્રીલ આવૃત્તિ બુવાન		
સ્ત્રી પુરુષોનો સંસારિક ભોમીઓ	૧	૦ ૦
વાગ્સૂત્ર સૂત્ર સ્થાન—વૈદક શાસ્ત્રનાં આરોગ્ય		
સંબંધી પ્રાચીન સૂત્રો—નિયમો	૧	૦ ૦
ધાત્રી શિક્ષા—જે વૈદ્યુમ—સુવાવડીની સારવાર		
વિષે પશ્ચોત્તરરૂપ અતિઉપયોગી પુસ્તક ૧	૮	૦
સારી સંતતિ—જે વૈદ્યુમ—નિરોગી, સુંદર તથા		
સદાચારી બાળકો કેમ ઉત્પન્ન કરવાં		
તે વિષે અપૂર્વ અંથ	૧	૮ ૦
રોગ નિવારણ નવીન વિદ્યા—પાણીથી દરદો		
મટાકવા સંબંધી જળોપચાર શાસ્ત્ર. ૦	૮	૦
આરોગ્ય વિદ્યા નિબંધમાળા—પ્રહ્લ્લઅર્થ, બાળ-		
લભ, આરોગ્ય રહેવાના ઉપાય, વાળકર		
કલ્પતરૂ એ ચાર લોકપ્રિય નિબંધો	૦	૧૦ ૦
વૈદ્ય કલ્પતરૂ—પંદર વર્ષથી પ્રગટ થતું, ઘણુંજ		
લોકપ્રિય વૈદક માસિક વાર્ષિક લવાજમ ૧	૬	૦
વૈદ્ય કલ્પતરૂ સિવાય દરેક પુસ્તકનું પોષ્ટેજ ભુલું		
સમજવું આ બધાં પુસ્તકો વિષે એકે અવાજે વળાણ થયાં છે.		
ઠેકાણું—વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર—અમદાવાદ.		

લુહાણા મિત્ર સ્ટીમ પ્રાન્ટીંગ પ્રેસ

વડોદરા.

આ પ્રેસમાં કામ સાફ, સ્વચ્છ અને વખતસર તથા સસ્તા લાવથી કરી આપવામાં આવેછે, સારા ટાઈપ અને સારી છાપની ખાત્રી આપવામાં આવેછે. ઓછા ઈન્જનથી ચાલતું હોવાથી ધાર્યું કામ થાય છે. વધુમાટે ઉપરના સરનામે લખો.

લુહાણામિત્ર તથા લુહાણા હિત વર્ધક.

વર્તમાન પત્ર.

લુહાણા કોમમાં વિદ્યા, કળા, વ્યપાર, ઉદ્યોગ અને સાહિત્યના વિષયો ચર્ચાવનારું આ પેપર પહેલ વહેલુંજ છે આજ સુધી તે માસિકનાં રૂપમાં બહાર પડતું હતું, પરંતુ ચાલુ સાલથી તે આઠવાડિક કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ, દક્ષિણ, ગંગાળા, બર્મા, પંજાબ, અરબસ્તાન અને આફ્રિકા જેવા દેશોમાં એ ફેલાયલું છે, લવાજમ વર્ષ એકના રૂ. ૧-૪-૦ તથા પોષ્ટેજતા રૂ. ૦-૧૨-૦ મળી રૂ. ૨-૦-૦ દેશાવરના આહુકો માટે ફક્ત ચાર શિલિંગ પોષ્ટેજ સાથે બહાર બજારો માટે ઉપરને નામે પત્ર વ્યવહાર રાખવો.

મેનેજર અને માલિક.

કડવાવિજય માસિક.

કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિની સંસારિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ સુધારવા અને ખેતીવાડીની ઉન્નતિ કરવા આજે ચાર વર્ષથી સતત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. જ્ઞાતિની જુદે જુદે ઠેકાણે મળતી સમાજો, સભાઓ, પંચ અને ગોળને લગતી સવિસ્તર હકીકત, ગામ પરગામના જાણુવા જોગ સમાચાર અને ખેતી વાડીના સુધારા માટે જુજ ખર્ચે રહેજ થઇ શકે તેવા ઉત્તમ ઉપાયો શોધી કાઢી ખેડૂત બંધુઓને માટે જાહેર કરે છે, અને દુકામાં ધર્મ અને નીતિ પ્રમાણે ચાલી એક બીજાની મદદથી ધન પ્રાપ્ત કરી આલોક અને પરલોક સુધારવાની અનેક ઉત્તમ રીતિઓ દર્શાવે છે. રોયલ ડા||x૧૦ ઈચના ૨૪ પૃષ્ઠનું દળદાર માસિક દર મહિનાની શુકલ પક્ષ બીજને દિવસે બહાર પડે છે, વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર સવા રૂપિયો છે. લખો:-મેનેજર કડવાવિજય, વિરમગામ.

કડવા પાટીદારો-માટે ખાસ છાપખાનું.

શ્રીધર્મવિજય ગ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-રીચીરોડ-અમદાવાદ. ભાવ તથા કામ અમદાવાદના પ્રમાણમાં ઘણું જ સારું છે. ટાઇપ, મશીન વગેરે તમામ નવાં સાધનો હોવાથી સફાઈદાર કામ થાય છે અને ગુદતસર કરી આપવામાં આવે છે, કડવાવિજયનું તથા કડવા પાટીદાર સમાજનાં તમામ કામ આ છાપખાનામાં થાય છે, માટે જ્ઞાતિ બંધુ તથા અન્ય જાણસુ બંધુઓને પરચુરણ કામ માટે ખાસ એકવાર પધારી અથવા કામપાડી ખાતરી કરવા વિનંતિ છે.

વૈદકના શોખીનો માટે સર્વોત્તમ સાધન.

ધન્વંતરી.

એ ગુજરાતી લાપામાં મોટામાં મોટું અને સોંધામાં સોંધું સર્વોત્તમ માસિક ચોપાનીયું છે. તેમાં દર મહિને પુરેપુરું અડતાળીશ પાનાં બહુ ઉપયોગી બાળતોથી લરવામાં આવે છે. “નેત્રરોપથી” અથવા નૈસર્ગિક ચિકિત્સા શાસ્ત્ર જે હાલમાં જર્મની, યુરોપ અને અમેરીકા વિગેરે સુધરેલા દેશોમાં ધણીજ માનિતી થઈ પડેલી “વગર દવા અરોગ મટાડવાની વિદ્યા” છે. તે વિષેનું વ્યવહારિક ઉપયોગી જ્ઞાન આ ચોપાનીયું આપે છે. તે ઉપરાંત લક્ષ્મો, માત્રાઓ, રામબાણુ ગોળીઓ અને સાધારણ લોકો પણ પોતાની મેળે રહેલાઈથી બતાવી શકે તેવી ઘરગણુ દવાઓ આયુર્વેદ અને યુનાની હકીમાતને આધારે લખવામાં આવે છે. જંગલની જડી બુટ્ટીની સમજૂતી પણ સારી રીતે લખાય છે. પશ્ચિમના આગળ વધેલા દેશોમાં થતી વૈદક વિદ્યા સંબંધી અનેક શોધખોળોના તાજા સમાચાર, રોગ થતા અટકાવવાની, થયેલા વ્યાધ્યોને મુળમાંથી મટાડવાની, સારી સ્મરણ શક્તિ, સતેજ આંખો, સુદૃઢ શરીર, પ્રકુલ ચહેરો, અચળ અવયવો, આલાકી અને ચતુરાઈ સાથે લાંબી જીવંતી મેળવવા અને લોગવવાની સર્વોત્તમ કૃત્યીઓ, અને અકસીર ઉપાયો વિગેરે વિવિધ વિષયો વાંચતાં ગમત સાથે જ્ઞાન મળે તેવી રીતે આ માસિક ચોપાનીયામાં દર મહિને છાપવામાં આવે છે. ૪૮ પાનાનું આ માસિકનું એક વરસનું ટપાલ ખર્ચ સાથેનું લવાજમ ફક્ત એ રૂપિયા રાખ્યું છે. પોષ્ટેજનો ૦)૦૦ આનો મોકલનારને નમુનાનો અંક મફત મોકલવામાં આવે છે.

સંપાદક “ધન્વંતરી” મુંબઈ વિસનગર (ઉત્તર ગુજરાત.)

સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ પ્રમાણે બનાવેલું બાદશાહી હેર ઓઈલ.

આજ સુધી જે કંઈ તેલ માથામાં નાખવાનાં બજારમાં વેચાય છે તેમાં સૌથી આ છેલ્લામાં છેલ્લું સુધરેલી ઢળનું બનાવવામાં આવ્યું છે. જે દુનિયાના બહુતા ભાગમાં એક અવાજથી વખણાયેલું છે. માથામાં નાખવાથી માથામાં ઠંડક આપે છે, આંખોનું તેજ વધારે છે, નવી દ્રશનમાં જેવી ભેદભે તેવી રીતના વાળ ગોઠવી શકાય છે. કિંમત બાટલી એકનો રૂ. ૧) પોષ્ટેજ ભૂદું.

છોટાલાલ છગનલાલ મહાજન,
નવી મારકીટ સામે-કાલકાદેવી રોડ-મુંબઈ.
પ્રાન્ચ ઓફીસ ૧૭૭/૨ હેરીસન રોડ-કેલકતા.

વગર ઈન્કો વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાબુ.

આ સાબુ જે જગા ઉપર લગાડવામાં આવે છે તે જગ્યાના વાળ ઘણીજ સફાઈથી નીકળી જાય છે. ચામડીને કંઈપણ ઈન્ક થતી નથી, ચામડીનો કુદરતી રંગ બનાવે છે. ત્રણ સાબુના બાકસની કિંમત રૂ. ૧) પોષ્ટેજ ભૂદું.

છોટાલાલ છગનલાલ મહાજન.

નવી મારકીટ સામે-કાલકાદેવી રોડ-મુંબઈ.
પ્રાન્ચ ઓફીસ ૧૭૭/૨ હેરીસન રોડ-કેલકતા.

રોયલ હિંદુ હોટેલ.

માથેરાન અને દેવલાલી

હવાખાવાનાં ઉપલાં જાણીતાં
સ્થળો ઉપર લોકપ્રિય હિંદુ આશ્રમ
કે જેમાં

ખાવા પીવાની તથા સુવા બેસવાની
સર્વોત્તમ સવગડ.

કરવામાં આવીછે. સંખ્યાબંધ સદ્ ગૃહસ્થો પોતાના
દેખીલીઓ સહિત ઉપલા આશ્રમોનો લાભ લઈ પોતાનો અપૂર્વ
સંતોષ પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા છે.

ફી:—માથેરાનમાં રોજના રૂ. ૩) ત્રણ

માસ ૧ ના રૂ. ૭૫

દેવલાલીમાં રોજના રૂ. ૨) બે

માસ ૧ ના રૂ. ૫૦)

વધુમાટે પુછો:—

ગોવિંદજી વસનજી { (૧) ડાકોરદ્વાર-સુખધ.
(૨) ચોક હોલ-માથેરાન,
(૩) માધવવીલાસ-દેવલાલી.

રૂ ૧૦૭૫૦ ની કિંમતની ૩૦૦૦ મણુના વજનની

ગોદરેજની તીજેરી

થોડા વખત ઊપર મુંબઈની યાકોહોમા બેંક માટે
ગોદરેજ રૂ ૭૫૦૦ ની ૧૫૦૦ મણુની ફાયર
યુફે તીજેરી બનાવી હતી એ તીજેરી
એટલી મોટી છે કે તેમાં પચાસ
માણુસો ઊભાં રહી શકે.

હાલમાં એથી પણ મોટી ફાયરયુફ તીજેરી બનાવવાનો
ઓરડર ગોદરેજને મળ્યો છે. એ તીજેરી મુંબઈની ઈસ્ટરન બેંક
માટે છે. માપમાં એટલી મોટી થશે કે તેમાં મોટા કદનાં સવાસો
માણુસ સહેલાઈથી ઊભાં રહી શકે. વજનમાં ત્રણ હજાર મણુ થશે
એ તીજેરીની ગોદરેજની કિંમત રૂ ૧૦૭૫૦ છે. વિલાયતી
મેકરે એથી લગલગ બેવડા પૈસા માગ્યા હતા.

તીજેરીનું કામ એવું હોય છે કે તેયાર થઈ રહેલા પછી
ઉંચી બનાવટની છે કે હલકી તે કારીગર પોતે પણ પારખી શકે
નહિ. બહારના દેખાવમાં રૂ ૫૦૦ ની તેમજ રૂ ૧૦૦ ની
સરખીજ દેખાય માટે ખરીદનારે કારખાને આવી બનાવટના
ફેરની માહિતી બતે મેળવવી એ સાફ છે.

કારખાનું—ગેસ કંપની પાસે, પરેલ,—મુંબઈ.

દુકાન—મુળજી જેઠા મારકીટની સામે,

શેખમેમણ સ્ટીટ,—મુંબઈ.

❖ વિવિધ ગ્રંથમાલા મળકો ૨ જો. ❖

ચાણક્યનીતિ સાર.

ગુજરાતી ભાષાંતર સાહિત.

પ્રકાશક-સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,

કાલ્યાદેવી, -મુંબઈ.

આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત ૨,૨૫૦

માગશર-સંવત ૧૯૬૭ (પ્રથમ વર્ષ)

(વેંકટેશ્વર સ્ટીમ પ્રેસ, -મુંબઈમાં છાપ્યું).

રૂ ૧૦૭૫૦ ની કિંમતની ૩૦૦૦ મણુના વજનની

ગોદરેજની તીજેરી

થોડા વખત ઊપર મુંબઈની યાકોહોમા બેંક માટે
ગોદરેજ રૂ ૭૫૦૦ ની ૧૫૦૦ મણુની ફાયર
યુરફે તીજેરી બનાવી હતી એ તીજેરી
એટલી મોટી છે કે તેમાં પચાસ
માણુસો ઊભાં રહી શકે.

હાલમાં એથી પણ મોટી ફાયરયુરફે તીજેરી બનાવવાનો
ઓરડર ગોદરેજને મળ્યો છે. એ તીજેરી મુંબઈની ઇસ્ટરન બેંક
માટે છે. માપમાં એટલી મોટી થશે કે તેમાં મોટા કદનાં સવાસો
માણુસ સહેલાઈથી ઊભાં રહી શકે. વજનમાં ત્રણ હજાર મણુ થશે
એ તીજેરીની ગોદરેજની કિંમત રૂ ૧૦૭૫૦ છે. વિલાયતી
એકરે એથી લગભગ બેવડા પૈસા માગ્યા હતા.

તીજેરીનું કામ એવું હોય છે કે તેયાર થઈ રહેલા પછી
ઉંચી બનાવટની છે કે હલકી તે કારીગર પોતે પણ પારખી શકે
નહિ. બહારના દેખાવમાં રૂ ૫૦૦ ની તેમજ રૂ ૧૦૦ ની
સરખીજ દેખાય માટે ખરીદનારે કારખાને આવી બનાવટના
ફેરની માહિતી જાતે મેળવવી એ સાફ છે.

કારખાનું—જેસ કંપની પાસે, પરેલ,—મુંબઈ.

દુકાન—મુળજી જેઠા મારકીટની સામે,

શેખમેમણ સીટ,—મુંબઈ.

चाणक्यनीति सार.

प्रकरण १ लुं;-सत्संग.

दर्शनध्यातसंस्पर्शैर्मत्सी कूर्मी च पाक्षिणी ।

शिशुं पालयते नित्यं तथा सज्जनसंगतिः ॥ १ ॥

જેમ માછલી કાચળી અને પક્ષિણી દર્શન ધ્યાન અને સ્પર્શથી બચ્યાંઓનું સર્વદા પાલન કરે છે; તેવીજ રીતે સજ્જનો સુસંગતથી અને સદ્બોધથી સંગ કરનારનું પાલન કરે છે. ૧.

ગમ્યતે यदि मृगेन्द्रमंदिरं लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् ।

जंबुकालयगते च लभ्यते वत्सपुच्छ खरचर्मखण्डनम् ॥ २ ॥

સિંહના રહેઠાણમાં જઈ ગડનારને, હાથીના કપાળમાંથી નિકળેલાં મોતી મળે છે, અને શિયાળના રહેઠાણમાં જનારને

નિવેદન.

પ્રેસની સુગમતા બની આવવાથી પહેલા મણકાની સાથેજ આ બીજા મણકો પણ માગશરની આખરને બદલે શરૂઆતમાં આપી શકાવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો છે; જેથી આ બીજા મણકાનું પુસ્તક પણ પ્રથમ પુસ્તકની પુરવણીરૂપ થઈ પડે એવું પસંદ કરવામાં આવ્યું છે જે “આણક્ય નીતિ” નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રથમ પુસ્તકમાં આવી ગયેલા અથવા આવી ગયેલાને મળતા હોય તેવા શ્લોકો ન આવે; એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખીને એ પુસ્તકમાંથી શ્લોકોની ચુંટણી કરી છે અને તે ચંદ્રામતિ વિષયવાર પ્રકરણોમાં ગોઠવીને “આણક્યનીતિ સાર” એ નામનો આ બીજા મણકો વાંચકવર્ગની સેવામાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

પોષ માસનો ત્રીજા મણકો તે માસની આખરે રવાના થઈ માહા સુદી ૧૦ : સુધીમાં સર્વ ગ્રાહકોને પહોંચાડવા યત્ન થશે. અને આ વખતની પેઠે જો પ્રેસની સુગમતા મળી જશે તો મહા માસનો મણકો પણ તે માસની આખરને બદલે શરૂઆતમાંજ એટલે કે પોષના મણકાની સાથેજ અપાય તેમ થશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,
કાલજાદેવી-મુંબઈ.

મંત્રી.

चाणक्यनीति सार.

प्रकरण १ दुः-सत्संग.

दर्शनव्याप्तसंस्पर्शैर्मत्सी कूर्मीं च पक्षिणी ।

शिशुं पालयते नित्यं तथा सज्जनसंगतिः ॥ १ ॥

જેમ માછલી કાચળી અને પક્ષિણી દર્શન ધ્યાન અને સ્પર્શથી બચ્ચાંબોનું સર્વદા પાલન કરે છે; તેવીજ રીતે સજ્જનો સુસંગતથી અને સદ્બોધથી સંગ કરનારનું પાલન કરે છે. ૧.

गम्यते यदि मृगेन्द्रमंदिरं लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् ।

जंबुकालयगते च लभ्यते वत्सपुच्छ खरचर्मखण्डनम् ॥ २ ॥

સિહના રહેઠાણમાં જઈ ચડનારને, હાથીના કપાળમાંથી નિકળેલાં મોતી મળે છે, અને શિયાળના રહેઠાણમાં જનારને

વાછરડાનું પુંછડું અને ગધેડાના ચામડાના કટકાજ મળે છે; અર્થાત્ મનુષ્ય જે ઠેકાણે જાય તેવું ફળ મેળવે છે. ૨.

સાધૂનાં દર્શનં પુણ્યં તીર્થભૂતાહિ સાધવઃ ।

કાલેન ફલતે તીર્થ સઘઃ સાધુસમાગમઃ ॥ ૩ ॥

સતપુરુષોનું દર્શનજ પુણ્યરૂપ છે. કારણ કે તેઓ તીર્થરૂપ છે. વળી તીર્થ તો કાળે કરીને ફળને આપે છે; પરંતુ સાધુ-સમાગમ તો તત્કાળ ફળ આપે છે. ૩.

સંસારકટુવૃક્ષસ્ય દ્વે ફલે અમૃતોપમે ।

સુભાષિતં ચ સુસ્વાદુ સંગતિઃ સુજને જને ॥ ૪ ॥

આ સંસારરૂપી કડવાં વૃક્ષનાં જે ફળ અમૃત જેવાં છે, એકતો રસયુક્ત મધુર વચન અને બીજું સજ્જન પુરુષોની સંગતિ. ૪.

પ્રકરણ ૨ જી;—સજ્જન.

સંતોષામૃતવૃક્ષાનાં યત્સુખં શાંતિરેવ ચ ।

ન ચ તદ્દનહ્રસ્વાનામિતશ્ચેતશ્ચ ધાવતામ્ ॥ ૧ ॥

સંતોષરૂપી અમૃતથી તૃપ્ત થયેલા અને શાંત ચિત્તવાળા પુરુષને જે સુખ મળે છે તે ધનના લોભથી આહીંતહીં દોડાદોડ કરનારા પુરુષોને મળતું નથી. ૧.

તૃણં બ્રહ્મવિદઃ સ્વર્ગસ્તૃણં શૂરસ્ય જીવિતમ્ ।

જિતાક્ષસ્ય તૃણં નારી નિસ્પૃહસ્ય તૃણં જગત્ ॥૨॥

પ્રહ્લયેત્તાને સ્વર્ગ તૃણુ સમાન છે. શૂરવીરને હવતર તૃણુ સમાન છે. ઇન્દ્રિયો વશ છે તેને સ્ત્રી તૃણુ સમાન છે અને નિસ્પૃહી પુરુષને જગત તૃણુ સમાન છે. ૨.

અહો વત વિચિત્રાણિ ચરિતાનિ મહાત્મનામ્ ।

લક્ષ્મીં તૃણાય મન્યન્તે તદ્ધારેણ નમંતિ ચ ॥ ૩ ॥

મહાત્માઓનાં ચરિત્ર આશ્ચર્યકારક અને વિચિત્ર છે કેમકે તેઓ લક્ષ્મીને તૃણુ સમાન માને છે, અને તે છતાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય તો તેના ભારથી તેઓ નમી જાય છે. અર્થાત્ નમ્રતાવાળા થાય છે. ૩.

સ્વર્ગસ્થિતાનામિહ જીવલોકે ચત્વારિ ચિહ્નાનિ વસંતિ દેહે ।
દાનમસંગો મધુરા ચ વાણી દેવાર્ચનં બ્રાહ્મણતર્પણં ચ ॥ ૪ ॥

સ્વર્ગલોકમાંથી આ લોકમાં જન્મેલા મનુષ્યમાં ચાર ચિન્હો હોય છે. દાન કરવાનો સ્વભાવ, મીઠી વાણી, દેવપૂજા અને બ્રાહ્મણોને તૃપ્ત કરવાનો સ્વભાવ. ૪.

દાતૃત્વં પ્રિયવક્તૃત્વં ધીરત્વમુચિત્તજ્ઞતા ।

અભ્યાસેન ન લભ્યન્તે ચત્વારઃ સહજા ગુણાઃ ॥ ૫ ॥

ઉદારતા, પ્રિય બોલવું, ધીરતા અને યોગ્યાયોગ્યનું જ્ઞાન એ ચાર ગુણો અભ્યાસ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા નથી; પરંતુ શ્રેષ્ઠ પુરુષોમાં તે સ્વભાવથીજ હોય છે. ૫.

ધર્મે તત્પરતા મુખે મધુરતા દાને સમુત્સાહતા
મિત્રેશ્વંચકતા ગુરૌ વિનયિતા ચિત્તેઽતિગંભીરતા ।

આચોર શુચિતા ગુણે રસિકતા શાસ્ત્રેષુ વિજ્ઞાતૃતા ।

રૂપે સુંદરતા શિવે ભજનતા ત્વય્યસ્તિ મો રાઘવ ॥ ૬ ॥

ધર્મમાં તત્પરતા, વાણીમાં મધુરતા, દાન દેવામાં ઉત્સાહ,
મિત્ર સાથે નિષ્કપટતા, ગુરૂસાથે નમ્રતા, ચિત્તમાં અતિ ગંભીરતા,
આચારમાં પવિત્રતા, ગુણોમાં રસિકતા, શાસ્ત્રોમાં સારી પ્રવીણતા,
રૂપમાં સુંદરતા અને શીલમાં ભક્તિ એટલા ગુણો હે રાઘવ !
તમારામાંજ છે; અર્થાત્ અવતારી પુરૂષોમાંજ આવા સર્વ સદ્-
ગુણો એકત્ર થએલા હોય છે. ૬.

કાષ્ઠં કલ્પતરુઃ સુમેરુરચલશ્રિતામણિઃ પ્રસ્તરઃ

સૂર્યસ્તીવ્રકરઃ શશી ક્ષયકરઃ ક્ષારો હિ વારાંનિધિઃ ।

કામો નષ્ટતનુર્બલિર્દિતિસુતો નિત્યં પશુઃ કામગૌ

નોત્તાંસ્તે તુલયામિ મો રઘુપતે કસ્યોપમા દીયેત ॥ ૭ ॥

કંદુપવૃક્ષ કાષ્ઠ છે, મેરૂપર્વત અચળ છે, ચિન્તામણિ પથ્થર
છે, સૂર્યનાં કિરણ અત્યંત ઉષ્ણ છે, ચંદ્રમાનાં કિરણ ક્ષીણ થઈ જાય
છે, સમુદ્ર ખારો છે, કામદેવ અશરીર છે, બલીરાજા દૈત્ય છે,
અને કામધેનુ તો પશુરૂપ છે, તેથી એ સર્વની તુલના હું આપની
સાથે કરી શકતો નથી. માટે હે રઘુપતિ ! આપને હું કોની
ઉપમા આપું? અર્થાત્ ઘણા સદ્ગુણો હોવાથી શ્રીરામચંદ્રને
પ્રશાનીઉપ મા આપો શકાતી નથી. ૭.

છિન્નોપિ ચંદનતરુર્નજહાતિ ગંધં વૃદ્ધોઽપિ વારણપ-
તિર્ન જહાતિ લીલામ્ । યંત્રાર્પિતો મધુરતાં ન જહા
તિ ચેક્ષુઃ ક્ષીણોપિ ન ત્યજતિ શીલગુણાન્કુલીનઃ ॥ ૮ ॥

કાપવા છતાં પણ જેમ ચંદનતું વૃક્ષ સુગંધનો ત્યાગ કરતું
નથી, હાથી વૃદ્ધ થાય તોપણ વિલાસને છોડતો નથી, અને યંત્રમાં
નાંખીને પીલવા છતાં શેરડી મધુરતા છોડતી નથી; તેમ કુળવાન
પુરૂષો દારૂરતા પામે તોપણ પોતાના શીલ અને ગુણોનો ત્યાગ
કરતા નથી. ૮.

પ્રલયે ભિન્નમર્યાદા ભવન્તિ કિલ સાગરાઃ ।

સાગરા ભેદામિચ્છન્તિ પ્રલયેપિ ન સાધવઃ ॥ ૯ ॥

સમુદ્રો પ્રલયકાળમાં પોતાની મર્યાદા ત્યજ દે છે, અને
સાગરો ભેદને ઇચ્છે છે; પરંતુ સારા માણસો પ્રલયકાળમાં પણ
તેમ કરતા નથી. ૯.

પ્રકરણ ૩ શુભ-દુર્જન.

દુરાચારી દુષ્ટદષ્ટિર્દુરાવાસી ચ દુર્જનઃ ।

યન્મૈત્રી ક્રિયતે પુંસાં સ તુ શીઘ્રં વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥

દુરાચારી, ખોટી દ્રષ્ટિવાળો, ખરાબ સ્થાનમાં રહેનારો,
દુષ્ટ મનુષ્ય જેની સાથે મિત્રતા કરે છે, તે મનુષ્ય જલદી નાશ
પામે છે. ૧.

મૂર્ધસ્તુ પરિહર્તવ્યઃ પ્રત્યક્ષો દ્વિપદઃ પશુઃ ।

મિનત્તિ વાક્યશલ્યેન હૃદયં કંટકો યથા ॥ ૨ ॥

મૂર્ધ મનુષ્યનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે, કેમકે તે સાક્ષાત્
એ પગવાળા પશુ જેવો છે. કંટક જેમ અંધ જનને દુઃખી કરે છે
તેમ મૂર્ધ મનુષ્ય દુર્વચનરૂપી બાણીથી હૃદયને વિધે છે. ૨.

દુર્જનસ્ય ચ સર્પસ્ય વરં સર્પો ન દુર્જનઃ ।

સર્પો દશતિ કાલેન દુર્જનસ્તુ પદેપદે ॥ ૩ ॥

દુર્જન અને સર્પ એ બેમાંથી સર્પ સારો છે, દુર્જન નહિ.
કારણકે સર્પ તો કોઈ સમયેજ ડસે છે; પરંતુ દુર્જન તો પગલે
પગલે દુઃખ આપે છે. ૩.

તક્ષકસ્ય વિષં દંતે મક્ષિકાયા વિષં શિરઃ ।

વૃશ્ચિકસ્ય વિષં પુષ્છે સર્વાંગે દુર્જનો વિષમ્ ॥ ૪ ॥

સર્પના દાંતમાં વિષ છે, વિંછીના આંકડમાં વિષ છે. અને
દુર્જનના સર્વાંગમાં વિષ છે. તેથી તેનાથી દૂર રહેવાય એજ
સાડું છે. ૪.

અત્યન્તકોપઃ કટુકા ચ વાણી દરિદ્રતા ચ સ્વજનેષુ વૈરમ્ ।

નીચપ્રસંગઃ કુલહીનસેવા ચિદ્વાનિ દેહે નરકસ્થિતાનામ્ ॥ ૫ ॥

અત્યંતક્રોધ, કડવી વાણી, દરિદ્રતા, સંબંધીઓમાં વૈરભાવ,
નીચનો સંગ અને હલકા કુળવાળાની સેવા એટલાં ગ્રિહ
નર્કવાસી મનુષ્યના શરીરમાં સ્વભાવથી હોય છે. ૫.

હસ્તૌ દાનવિવાર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ સારસ્વતદ્રોહિણૌ

નેત્રે સાધુવિલોકનેન રહિતે પાદૌ ન તીર્થ ગતૌ ।

અન્યાયાર્જિતવિત્તપૂર્ણમુદરં ગર્વેણ તુંગં શિરો

રેરે જમ્બુક મુંચમુંચ સહસા નીચં સુનિઘં વપુઃ ॥ ૬ ॥

જે મનુષ્યના હાથ દાનરહિત છે, જેના જ્ઞાન વેદશાસ્ત્રના વિરોધી છે, જેનાં નેત્રોએ સત્પુરુષોનાં દર્શન કર્યાં નથી, જેના પગ તીર્થયાત્રામાં ગયા નથી, જેણે અન્યાયથી પેદા કરેલા ધનવડે ઉદરપોષણ કર્યું છે, અને જેનું મસ્તક ગર્વથી અકકડ રહેલું છે, એવા નીચ પુરૂષના નિંદા કરવા યોગ્ય શરીરનું રે! રે! શિયાળું પાણી લક્ષણ ના કર! શિષ્ટ ત્હને છોડી દે. ૬.

નં વેત્તિ યો यस્ય ગુણપ્રકર્ષં સ તં સદા નિન્દાતિ નાત્ર ચિત્રમ્ ।

યયા કિરાતી કારિકુંભલબ્ધાં મુક્તાં પરિત્યજ્ય વિભર્તિ ગુંજામ્ ૭

જેમ ભીલડી હાથીના કુંભસ્થળના મોતીને છોડી દધને ચણોડીનો હાર પહેરે છે, તેમ જે જેના ગુણોના પ્રભાવને બાણુતો નથી તે તેની નિરંતર નિંદા કરે છે. ૭.

દહ્યમાનાઃ સુત્રીવ્રેણ નીચાઃ પરયશોઽગ્નિના ।

અશક્તાસ્તત્પદં ગન્તું તતો નિંદાં પ્રકુર્વતે ॥ ૮ ॥

બીજની કીર્તિરૂપી દુઃખદાયક અગ્નિથી બળીજતા દુર્જનો, તેના જેવી પદ્ધતિને પામવા તો અશક્ત હોય છે, એટલે નિંદા કરી સંતોષ પામે છે. ૮.

પરસ્પરસ્ય મર્માણિ યે ભાષંતે નરાધમાઃ ।

ત એવ વિલયં યાંતિ વર્ત્માકોદરસર્પવત્ ॥ ૯ ॥

મૂર્ખસ્તુ પરિહર્તવ્યઃ પ્રત્યક્ષો દ્વિપદઃ પશુઃ ।

મિનત્તિ વાક્યશલ્યેન હ્યદશં કંટકો યથા ॥ ૨ ॥

મૂર્ખ મનુષ્યનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે, કેમકે તે સાક્ષાત્ જો પગવાળા પશુ જેવો છે. કંટક જેમ અંધ જનને હુઝી કરે છે તેમ મૂર્ખ મનુષ્ય દુર્વચનરૂપી બાણોથી હૃદયને વિધે છે. ૨.

દુર્જનસ્ય ચ સર્પસ્ય વરં સર્પો ન દુર્જનઃ ।

સર્પો દશતિ કાલેન દુર્જનસ્તુ પદેપદે ॥ ૩ ॥

દુર્જન અને સર્પ એ બેમાંથી સર્પ સારો છે, દુર્જન નહિ. કારણકે સર્પ તો કોઈ સમયેજ ડંસે છે; પરંતુ દુર્જન તો પગલે પગલે હુઝા આપે છે. ૩.

તક્ષકસ્ય વિષં દંતે મક્ષિકાયા વિષં શિરઃ ।

વૃશ્ચિકસ્ય વિષં પુચ્છે સર્વાંગે દુર્જનો વિષમ્ ॥ ૪ ॥

સર્પના દાંતમાં વિષ છે, વિંછીના આંકડમાં વિષ છે. અને દુર્જનના સર્વાંગમાં વિષ છે. તેથી તેનાથી દૂર રહેવાય એજ સાફ છે. ૪.

અત્યન્તકોપઃ કટુકા ચ વાણી દરિદ્રતા ચ સ્વજનેષુ વૈરમ્ ।

નીચપ્રસંગઃ કુલહીનસેવા ચિદ્વાનિ દેહે નરકસ્થિતાનામ્ ॥ ૫ ॥

અત્યંત ક્રોધ, કડવી વાણી, દરિદ્રતા, સંબંધીઓમાં વૈરભાવ, નીચનો સંગ અને હલકા કુળવાળાની સેવા એટલાં ચિન્હ નર્કવાસી મનુષ્યના શરીરમાં સ્વભાવથી હોય છે. ૫.

હસ્તૌ દાનવિવાર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ સારસ્વતદ્રોહિણી

નેત્રે સાધુવિલોકનેન રહિતે પાદૌ ન તીર્થ ગતૌ ।

પ્રકરણ ૫ મું;—માતા પિતા.

જનિતા ચોપનેતા ચ યસ્તુ વિદ્યાં પ્રયચ્છતિ ।

અન્નદાતા મયત્રતા પંચૈતે પિતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી ધમકાવનાર એ પાંચ પિતા ગણાય છે. ૧.

રાજપત્ની ગુરોઃ પત્ની મિત્રપત્ની તથૈવ ચ ।

પત્નીમાતા સ્વમાતા ચ પંચૈતા માતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨ ॥

રાજપત્નિ, ગુરુપત્નિ, મિત્રપત્નિ, સાસુ અને પોતાની માતા એ પાંચને માતા કહે છે. ૨.

દીપો ભક્ષયતે દ્વાતં કજ્જલં ચ પ્રસૂયતે ।

યદન્નં ભક્ષયતે નિત્યં જાયતે તાદૃશી પ્રજા ॥ ૩ ॥

દીપો જેમ અંધકારનું ભક્ષણ કરતો હોવાથી કાળજીને રક્ષણ કરે છે તેવીજ રીતે મનુષ્ય નિત્ય જેવું અન્ન ભક્ષણ કરે છે,

જે નરાધમ (નીચ મનુષ્યો) એક બીજાના અંતઃકરણમાં દુઃખ થાય એવાં વચનો બોલે છે, તેઓ જેમ ઊંડા રાફડામાં પડી રહી નાશ પામનાર સર્પની પેઠે અવશ્ય નાશ પામે છે. ૯.

અંતઃસારવિહીનાનામુપદેશો ન જાયતે ।

મલયાચલસંસર્ગાન્ન વેણુશ્રંદનાયતે ॥ ૧૦ ॥

જેમ મલયાચલના સંગથી વાંસ અન્દનરૂપ થતો નથી, તેમ અંતરમાં બુદ્ધિવિનાના મનુષ્યોને ઉપદેશ લાગતો નથી. ૧૦.

ન દુર્જનઃ સાધુદશામુપૈતિ बहुप्रकारैरपि शिक्ष्यमाणः ।

आमूलसिक्तः पयसा घृतेन न निबृक्षो मधुरत्वमेति॥ ૧૧॥

જેમ દુધ અને ઘીનું મૂળમાં સિંચન કરવા છતાં પણ લીમડાના ઝાડમાં મધુરતા આવતી નથી તેમ બહુ પ્રકારથી ઉપદેશ આપવા છતાં પણ, દુર્જન પુરૂષમાં સાધુતા આવતી નથી. ૧૧.

अन्तर्गतमलो दुष्टस्तीर्थस्नानशतैरपि ।

न शुध्यति यथा भांडं सुराया दाहितं च तत् ॥ ૧૨ ॥

જેમ મદિરાના પાત્રને અગ્નિમાં બાળવા છતાં પણ તે પવિત્ર થતું નથી તેમ જે મનુષ્યનું અંતઃકરણ પાપથી દૂષિત છે, તે તીર્થમાં સોવાર સ્નાન કરે તોપણ શુદ્ધ થતો નથી. ૧૨.

दुर्जनं सज्जनं कर्तुमुपायो नहि भूतले ।

अपानं शतधा धौतं न श्रेष्ठमिन्द्रियं भवेत् ॥ ૧૩ ॥

જેમ શુદ્ધઈન્દ્રિય સો વખત ધોવાથી પણ ઉત્તમ ઈન્દ્રિય બનતી નથી તેમ દુર્જનને સજ્જન કરવાનો કોઈ ઉપાય આ પૃથ્વીમાં નથી. ૧૩.

વયસઃ પરિણામેઽપિ યઃ સ્વલઃ સ્વલ એવ સઃ ।

સંપક્કમાપિ માધુર્યં નોપયાર્તોદ્રવારુણમ્ ॥ ૧૪ ॥

જેમ ઈંદ્રવારણાનું કૂળ પાકું થયા છતાં પણ મીઠાશવાળું થતું નથી તેમજે પુરૂષ જાળ હોય તે ઉમર વધવા છતાં પણ જાળજ રહે છે. ૧૪.

પ્રકરણ ૪ થું;—પ્રાહ્મણ.

અકૃષ્ટફલમૂલानि वनवासरतिः सदा ।

કુરુતેઽહરહઃ શ્રાદ્ધમૃષિર્વિપ્રઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૧ ॥

જે પ્રાહ્મણ વગર ખેડાયલી ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલાં કૂળ તથા મૂળથી નિર્વાહ કરીને સદા વનવાસમાં પ્રીતિ રાખનારો તથા પ્રતિ દિવસ શ્રાદ્ધ કરનારો હોય તે રૂષિ કહેવાય છે. ૧.

एकाहारेण संतुष्टः षट्कर्मनिरतः सदा ।

ત્રહ્તુકાલાભિગામી ચ સ વિપ્રો દ્વિજ ઉચ્યતે ॥ ૨ ॥

જે પ્રાહ્મણ એક સમયના ભોજનથી સંતોષ માનનારો તથા ભણવું, ભણાવવું, યજ્ઞ કરવો કરાવવો અને દાન લેવું તથા આપવું, એ પોતાનાં ષટ્ કર્મમાં સદા પ્રીતિ રાખનારો અને રૂતુ ડાળેજ સ્ત્રીના સંગ કરનારો હોય તે દ્વિજ કહેવાય છે. ૨.

लौकिके कर्मणि रतः पशूनां परिपालकः ।

વાણિજ્યકૃષિકર્મા યઃ સ વિપ્રો વૈશ્ય ઉચ્યતે ॥ ૩ ॥

જે ગ્રાહ્યણ સંસારી કામમાં પ્રીતિવાળો પશુઓનું પ્રતિ પાલન કરનારો તથા વ્યાપાર અને જેતીનો ધંધો કરનારો હોય તે વૈશ્ય કહેવાય છે. ૩.

લાક્ષાદિતૈલનીલીનાં કૌસુંભમધુસર્પિષામ્ ।

વિક્રેતા મધમાંસાનાં સ વિપ્રઃ શૂદ્ર ઉચ્યતે ॥ ૪ ॥

લાખ, તેલ, ગળી, કસુંબો, મધ, ઘી, મદિરા અને માંસ વિગેરે પદાર્થો વેચનારો ગ્રાહ્યણ શૂદ્ર કહેવાય છે. ૪.

પરકાર્યવિહંતા ચ દાંભિકઃ સ્વાર્થસાધકઃ ।

છલી દ્વેષી મૃદુઃ ક્રૂરો વિપ્રો માર્જાર ઉચ્યતે ॥ ૫ ॥

ખીબનું કામ બગાડનારો, પાખંડી, સ્વાર્થનેજ સાધનારો છળ કરનારો, દ્રષ કરનારો, મોડો મીઠું બોલનારો અને હુદયથી કુરતાવાળો ગ્રાહ્યણ બિલાડો કહેવાય છે. ૫.

વાપીકૂપતઢાગાનામારામસુરવેશ્મનામ્ ।

ઉચ્છેદને નિરાશંકઃ સ વિપ્રો મ્લેચ્છ ઉચ્યતે ॥ ૬ ॥

વાવ, કુવા, તળાવ, બગીચા અને દેવમંદિરનો વિનાશ કરવામાં નિહર હોય તે ગ્રાહ્યણ મ્લેચ્છ કહેવાય છે. ૬.

દૈવદ્રવ્યં ગુરુદ્રવ્યં પરદારાભિમર્શનમ્ ।

નિર્વાહઃ સર્વભૂતેષુ વિપ્રશ્રાવ્ણાલ ઉચ્યતે ॥ ૭ ॥

દેવ દ્રવ્ય અને ગુરુદ્રવ્યનું હરણ કરનારો, પરસ્ત્રીનો સંગ કરનારો અને સર્વ પ્રકારનાં ગ્રાહી ઉપર નિર્વાહુ કરનારો ગ્રાહ્યણ અંડાળ કહેવાય છે. ૭.

પ્રકરણ ૫ મું;—માતા પિતા.

જાનિતા ચોપનેતા ચ યસ્તુ વિદ્યાં પ્રયચ્છાતિ ।

અન્નદાતા ભયત્રતા પંચૈતે પિતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચ પિતા ગણાય છે. ૧.

રાજપત્ની ગુરોઃ પત્ની મિત્રપત્ની તથૈવ ચ ।

પત્નીમાતા સ્વમાતા ચ પંચૈતા માતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨ ॥

રાજપત્નિ, ગુરુપત્નિ, મિત્રપત્નિ, સાસુ અને પોતાની માતા એ પાંચને માતા કહે છે. ૨.

દીપો ભક્ષયતે ધ્વાતં કજ્જલં ચ પ્રસૂયતે ।

યદન્નં ભક્ષયતે નિત્યં જાયતે તાદૃશી પ્રજા ॥ ૩ ॥

દીપો જેમ અંધકારનું ભક્ષણ કરતો હોવાથી કાળજાને ઉત્પન્ન કરે છે તેવીજ રીતે મનુષ્ય નિત્ય જેવું અન્ન ભક્ષણ કરે છે, તેવી પ્રજા તેને ઉત્પન્ન થાય છે. ૩.

લાલયેત્પંચ વર્ષાણિ દશ વર્ષાણિ તાડયેત્ ।

પ્રાપ્તે તુ ષોડશે વર્ષે પુત્રે મિત્રત્વમાચરેત્ ॥ ૪ ॥

પુત્રને પાંચ વરસ સુધી લાડ લડાવવાં દશ વરસનો થતાં સુધી તાડન કરવું અને ષોળ વરસનો થતાં તેની સાથે મિત્રભાવથી વર્તવું. ૪.

જે ગ્રાહણ સંસારી કામમાં પ્રીતિવાળો પશુઓનું પ્રતિ પાલન કરનારો તથા વ્યાપાર અને ખેતીનો ધંધો કરનારો હોય તે વૈશ્ય કહેવાય છે. ૩.

લાક્ષાદિતૈલનીલીનાં કૌશુંભમધુસર્પિષામ્ ।

વિક્રેતા મઘમાંસાનાં સ વિપ્રઃ શૂદ્ર ઉચ્યતે ॥ ૪ ॥

લાખ, તેલ, ગળી, કસુળો, મધ, ઘી, મદિરા અને માંસ વિગેરે પદાર્થો વેચનારો ગ્રાહણ શૂદ્ર કહેવાય છે. ૪.

પરકાર્યવિહંતા ચ દાંભિકઃ સ્વાર્થસાધકઃ ।

છલી દ્વેષી મૃદુઃ ક્રૂરો વિપ્રો માર્જાર ઉચ્યતે ॥ ૫ ॥

ખીજનું કામ બગાડનારો, પાખંડી, સ્વાર્થનેજ સાધનારો છળ કરનારો, દ્રવ્ય કરનારો, મોડાંડે મીઠું બોલનારો અને હૃદયથી કુરતાવાળો ગ્રાહણ બિલાડો કહેવાય છે. ૫.

વાપીકૂપતઢાગાનામારામસુરવેશ્મનામ્ ।

ઉચ્છેદને નિરાશંકઃ સ વિપ્રો મ્લેચ્છ ઉચ્યતે ॥ ૬ ॥

વાવ, કુવા, તળાવ, બગીચા અને દેવમંદિરનો વિનાશ કરવામાં નિહર હોય તે ગ્રાહણ મ્લેચ્છ કહેવાય છે. ૬.

દૈવદ્રવ્યં ગુરુદ્રવ્યં પરદારાભિમર્શનમ્ ।

નિર્વાહઃ સર્વભૂતેષુ વિપ્રશ્રાવણઢાલ ઉચ્યતે ॥ ૭ ॥

દેવ દ્રવ્ય અને ગુરુદ્રવ્યનું હરણ કરનારો, પરસ્ત્રીનો સંગ કરનારો અને સર્વ પ્રકારનાં ગ્રાણી ઉપર નિર્વાહ કરનારો ગ્રાહણ અંડાળ કહેવાય છે. ૭.

પ્રકરણ ૫ મું;—માતા પિતા.

જાનિતા ચોપનેતા ચ યસ્તુ વિદ્યાં પ્રયચ્છતિ ।

અન્નદાતા મયત્રતા પંચૈતે પિતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચ પિતા ગણાય છે. ૧.

રાજપત્ની ગુરોઃ પત્ની મિત્રપત્ની તથૈવ ચ ।

પત્નીમાતા સ્વમાતા ચ પંચૈતા માતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૨ ॥

રાજપત્નિ, ગુરુપત્નિ, મિત્રપત્નિ, સાસુ અને પોતાની માતા એ પાંચને માતા કહે છે. ૨.

દીપો ભક્ષયતે દ્વાતં કજ્જલં ચ પ્રસૂયતે ।

યદન્નં ભક્ષયતે નિત્યં જાયતે તાદૃશી પ્રજા ॥ ૩ ॥

દીપો જેમ અધકારનું ભક્ષણ કરતો હોવાથી કાળજીને ઉત્પન્ન કરે છે તેવીજ રીતે મનુષ્ય નિત્ય જેવું અન્ન ભક્ષણ કરે છે, તેવી પ્રજા તેને ઉત્પન્ન થાય છે. ૩.

લાલયેત્પંચ વર્ષાણિ દશ વર્ષાણિ તાડયેત્ ।

પ્રાપ્તે તુ પોડશે વર્ષે પુત્રે મિત્રત્વમાચરેત્ ॥ ૪ ॥

પુત્રને પાંચ વરસ સુધી લાડ લઠાવવાં દશ વરસનો થતાં સુધી તાડન કરવું અને સોળ વરસનો થતાં તેની સાથે મિત્રભાવથી વર્તવું. ૪.

પુત્રાશ્ચ વિવિધૈઃ શીલૈર્નિયોજ્યાઃ સતતં બુધૈઃ ।

નીતિજ્ઞાઃ શીલસંપન્ના ભવંતિ કુલપૂજિતાઃ ॥ ૫ ॥

બુદ્ધિવાન મનુષ્યોએ પુત્રોને, સર્વદા સદાચારમાં બેઠવા કેમ કે નીતિને જાણનારા અને સદ્ગુણસંપન્ન થવાથી તેઓ પૂજવા યોગ્ય થાય છે. ૫.

માતા રિપુઃ પિતા શત્રુર્વાલો યામ્યાં ન પાઠ્યતે ।

સમામધ્યે ન શોભેત હંસમધ્યે વક્રો યથા ॥ ૬ ॥

જે માતા અને પિતા બાળકને લજાવતા નથી તે બાળકને શત્રુરૂપ છે. કેમકે હંસના સમાજમાં બગલો ન શોભે તેમ સજ્જનોની સલામાં તેવો બાળક શોભતો નથી. ૬.

પ્રકરણ ૬ કું;-સપૂત અને કપૂત.

एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।

वासितं तद्धनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ १ ॥

જેમ પુષ્પ અને સુગંધયુક્ત એક પણ સારું વૃક્ષ હોય તો સર્વ વન સુગંધ વાળું થઈ જાય છે, તેમ એક પણ સારા પુત્રથી આખું કુળ કીર્તિવાન થાય છે. ૧.

एकेनापि सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन साधुना ।

आह्लादितं कुलं सर्वं यथा चंद्रेण शर्वरी ॥ २ ॥

જેમ ચન્દ્રમાવડે રાત્રિ શોભા પામે છે તેમ એક પણ વિદ્વાન અને સારા ગુણવાળા સુપુત્રથી સમગ્ર કુળ આનંદ પામે છે. ૨.

કિંજતૈર્વહુભિઃ પુત્રૈઃ શોકસંતાપકારકૈઃ ।

વરમેકઃ કુલારંભી યત્ર વિશ્રામ્યતે કુલમ્ ॥ ૩ ॥

શોક અને સંતાપ કરાવનારા બહુ પુત્રો ઉત્પન્ન થાય તેથી શું? તેનાકરતાં તો કુળના આધાર રૂપ એકજ પુત્ર હોય તે શ્રેષ્ઠ છે, કે જેનાથી કુળ વિશ્રામ પામે છે. ૩.

મૂર્ખશ્ચિરાયુર્જાતોઽપિ તસ્માજ્ઞાતમૃતો વરઃ ।

મૃતસ્તુ ચાલ્પદુઃસ્વાય યાવજ્જીવં જડો દહેત્ ॥ ૪ ॥

મૂર્ખ પુત્ર મોટી ઉંમરનો થાય તે કરતાં જન્મતાંજ મૃત્યુ પામે તે શ્રેષ્ઠ છે, કેમ કે તેથી મરણ વખતે થોડું દુઃખ થાય છે, અને જીવવાથી તો જીવે ત્યાં સુધી કુટુંબીઓને સંતાપ થાય છે. ૪.

એકેન શુષ્કવૃક્ષેણ દહ્યમાનેન વહ્નિના ।

દહ્યતે તદ્દનં સર્વં કુપુત્રેણ કુલં યથા ॥ ૫ ॥

જેમ એકજ સુકા વૃક્ષને લીધે આખું વન અગ્નિથી બળી જાય છે, તેમ એકજ કુપુત્રથી સમગ્ર કુટુંબ સંતાપ પામે છે. ૫.

પ્રકરણ ૭ મું:-વિદ્યાલ્યાસ.

કામધેનુગુણા વિદ્યા હ્યકાલે ફલદાયિની ।

પ્રવાસે માતૃસદૃશી વિદ્યા ગુપ્તં ધનં સ્મૃતમ્ ॥ ૧ ॥

વિદ્યામાં કામધેનુના જેવા ગુણ છે કેમકે તે ક્વચિત્ પણ દ્રવ્ય આપનારી છે, અને પ્રવાસમાં તે માતા સમાન છે. વિદ્યાને ગુપ્તધન પણ કહે છે. ૧.

વિદ્યા મિત્રં પ્રવાસેષુ ભાર્યો મિત્રં ગૃહેષુ ચ ।

વ્યાધિતસ્યૌષધં મિત્રં ધર્મો મિત્રં મૃતસ્ય ચ ॥ ૨ ॥

પ્રવાસમાં વિદ્યા મિત્રરૂપ છે, ઘરમાં સ્ત્રી મિત્રરૂપ છે, વ્યાધિ હોય તેને ઔષધ મિત્રરૂપ છે, અને મરી ગયેલાને ધર્મ મિત્રરૂપ છે. ૨.

આહારનિદ્રાભયમૈથુનાનિ સમાનિ ચૈતાનિ

નૃણાં પશૂનામ્ । જ્ઞાનં નરાણામધિકો વિશેષો

જ્ઞાનેનં હીનાઃ પશુંભિઃ સમાનાઃ ॥ ૩ ॥

અહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન એટલી આપતો મનુષ્ય અને પશુઓમાં સમાન છે. મનુષ્યોમાં માત્ર વિદ્યાજ્ઞ અધિક છે, વિદ્યાથી રહીત મનુષ્ય પશુ સમાન કહેવાય છે. ૩.

શુનઃ પુચ્છમિવ વ્યર્થં જીવિતં વિદ્યાયા વિના ।

ન ગુહ્યગોપને શક્તં ન ચ દંશનિવારણે ॥ ૪ ॥

શ્વાનની પુછડી શુભ સ્થળને ઢાંકવાને અથવા માખી મચ્છરને ઉડાડવાને કામ આવતી નથી, અર્થાત વ્યર્થ છે તેવી રીતે વિદ્યા વિનાના મનુષ્યનું જીવન પણ વ્યર્થ છે. ૪.

કિં કુલેન વિશાલેન વિદ્યાહીનેન દેહિનામ્ ।

દુષ્કુલં ચાપિ વિદુષો દેવૈરપિ સુપૂજ્યતે ॥ ૫ ॥

મનુષ્ય મોટા કુળનો હોવા છતાં જો તે વિદ્યાહીન હોય તો તેથી શું લાભ? વિદ્વાનનું કુળ નીચું હોય તોપણ દેવતાઓ પેઠે તે પૂજાય છે. ૫.

રૂપયૌવનસંપન્ના વિશાલકુલસંભવાઃ ॥

વિદ્યાહીના ન શોભંતે નિર્ગંધા इव किंशुकाः॥ ૬ ॥

૩૫ અને યૌવનથી સંપન્ન હોય, વિશાળ કુળમાં જન્મ થયો હોય છતાં પણ ખાખરાનાં પુલ જેમ સુગંધી વિના શોભતાં નથી તેમ વિદ્યા વિનાના મનુષ્યો શોભતા નથી. ૬.

यथा खात्वा खनित्रेण भूतले वारि विन्दति ।

तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुराधिगच्छति ॥ ૭ ॥

જેમ મનુષ્ય ખોદવાના હથિયારો વડે પૃથ્વીને ખોદીને પાતાળમાં રહેલા જળને મેળવે છે તેમ ગુરુના હૃદયમાં રહેલી વિદ્યાને પણ તેમની સેવા કરનારો શિષ્ય પામે છે. ૭.

सुखार्थी चेत्यजोद्विद्यां विद्यार्थी चेत्यजेत्सुखम् ।

सुखार्थिनः कुतो विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ ૮ ॥

સુખની ઇચ્છાવાળાએ વિદ્યાભ્યાસ છોડી દેવો અને વિદ્યાની ઇચ્છાવાળાએ સુખનો ત્યાગ કરવો. સુખની ઇચ્છાવાળાને વિદ્યા ક્યાંથી અને વિદ્યાર્થીને સુખ ક્યાંથી ? ૮.

कामक्रोधौ तथा लोभं स्वादु शृंगारकौतुके ।

अतिनिद्रातिसेवे च विद्यार्थी ह्यष्टवर्जयेत् ॥ ૯ ॥

કામ, ક્રોધ, લોભ સ્વાદિષ્ટ અન્ન શૃંગાર, ખેલ, અતિનિદ્રા અને પીઠની અતિશય સેવા એ આઠવાનાં વિદ્યાર્થીએ ત્યાગ કરવાં. ૯.

પુસ્તકેષુ ચ વિદ્યા પરહસ્તેષુ ચ દ્વનમ્ ।

ઉત્પન્નેષુ ચ કાર્યેષુ ન સા વિદ્યા ન તદ્વનમ્ ॥ ૧૦ ॥

જે વિદ્યા પુસ્તકમાંજ રહેલી છે, અને જે ધન પરાયે હાથ રહેલું છે, તે વિદ્યા અને તે ધન કામ પડતી વખતે ઉપયોગી થતાં નથી. ૧૦.

પ્રકરણ ૮ મું.-ધનવાન અને નિર્ધન.

યસ્યાર્થાસ્તસ્ય મિત્રાણિ યસ્યાર્થાસ્તસ્ય બાન્ધવાઃ ।

યસ્યાર્થાઃ સ પુમાલ્લોકે યસ્યાર્થાઃ સ ચ પંડિતઃ ॥ ૧ ॥

જેની પાસે ધન છે તેને મિત્રો થાય છે, જેની પાસે ધન છે તેને બાંધવો થાય છે, જેની પાસે ધન છે, તે હલકો હાથ તોળાશુ કુળવાન કહેવાય છે અને જેની પાસે ધન છે તે મૂર્ખ હાથ તોળાશુ પંડિત કહેવાય છે. ૧.

ત્યજંતિ મિત્રાણિ ધર્મવિહીનં દારાશ્ચ મૃત્યાશ્ચ સુહજ્જનાશ્ચ ।

તં ચાર્થવંતં પુનરાશ્રયંતં સ્તોર્યો હિ લોકે પુરુષસ્ય વંધુઃ ॥ ૨ ॥

મિત્ર, સ્ત્રી, સેવકો અને કુટુંબીઓ ધનરહિત પુરુષને છોડી દે છે, અને તેજ પુરુષ પાછો ધનવાન થાય તો તેનો આશ્રય કરે છે; માટે આ જગતમાં ધનજ પુરુષનો બંધુ છે. ૨.

અધમ પુરુષો ધનને ઈચ્છે છે; મધ્યમ પુરુષો ધન તથા માન બંનેને ઈચ્છે છે અને ઉત્તમ પુરુષો માનની ઈચ્છા રાખે છે. કેમકે માનને તેઓ ધનરૂપ માને છે. ૩.

કુચૈલિનં દન્તમલોપધારિણં વહ્વાશિનં નિષ્ઠુરભાષિણં ચ ।
સૂર્યોદયે ચાસ્તમિતે શ્યાનં વિમુંચતિ શ્રીર્યદિ ચક્રપાણિઃ ॥૪૥

મલીનવસ્ત્ર પહેરનાર, દાંતને મેલા રાખનાર, બહુ ખાનાર,
નહારાં વચન બોલનાર અને સૂર્યોદય તથા સર્યાસ્ત સમયે સુનારને
કદાપિ તે સાક્ષાત વિષ્ણુ હોય તોપણ લક્ષ્મી તણ દે છે. ૪.

અન્યાયોપાર્જિતં દ્રવ્યં દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥ ૫ ॥

અન્યાયથી પેદા કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે અને
અગીયારમું વર્ષ આવતાં તે મૂળસહિત નાશ પામે છે. ૫.

અપુત્રસ્ય ગૃહં શૂન્યં દિશઃ શૂન્યાસ્ત્વવાંધવાઃ ।

મૂર્ક્ષસ્ય ત્વદયં શૂન્યં સર્વશૂન્યા દરિદ્રતા ॥ ૬ ॥

પુત્ર વિનાનું ઘર સૂનું છે; બંધુ વિનાની દિશા સૂની છે;
બુદ્ધિવિનાનું સુખનું હૃદય સૂનું છે અને દરિદ્રતા સર્વ વાતે
સૂની છે. ૬.

વૃદ્ધકાલે મૃતા માયા વંધુહસ્તગતં ધનમ્ ।

ભોજનં ચ પરાધીનં તિસ્રઃ પુંસાં વિહમ્વનાઃ ॥ ૭ ॥

વૃદ્ધાવસ્થામાં મરેલી સ્ત્રી, બંધુઓને હાથ ગયેલું ધન અને
પરાધીન ભોજન એ ત્રણેવાનાં પુરૂષોને હઃખદાયક થાય છે. ૭.

ચરં વને વ્યાઘ્રગર્જેદ્રસેવિતે દ્રુમાલયે પત્રફલાંબુસેવનમ્ ।

તૃણેષુ શય્યા શતજીર્ણવલ્કલં ન વંધુમધ્યે ધનહીનજીવનમ્ ॥ ૮ ॥

વાઘ અને હાથી વસતા હોય એવા આડનીચેનાં દ્રુણ પાન
અને જળનું લક્ષણ કરવું, ઘાસપર સૂવું અને સો ઠેકાણે છિદ્ર-

વાળાં વસ્ત્ર પહેરવાં શ્રેષ્ઠ છે પરંતુ બંધુઓમાં રહીને ધનવિનાશું જીવન ગાળવું એ શ્રેષ્ઠ નથી. ૮.

ઉદ્યોગે નાસ્તિ દારિદ્ર્યં જપતો નાસ્તિ પાતકમ્ ।

મૌને ચ કલહો નાસ્તિ નાસ્તિ જાગરિતે મયમ્ ॥ ૯ ॥

ઉદ્યોગ કરવાથી દરિદ્રતા રહેતી નથી, જપ કરવાથી પાપ રહેતું નથી, મૌન રહેવાથી કલેશ થતો નથી અને જાગૃત રહેવાથી ભય આવતો નથી. ૯.

ધનહીનો ન હીનશ્ચ ધનિકઃ સ સુનિશ્ચયઃ ।

વિદ્યારત્નેન ચો હીનઃ સ હીનઃ સર્વવસ્તુષુ ॥ ૧૦ ॥

ધનહીન પુરૂષને હલકો ન ગણવો પણ જો તે વિદ્વાન હોય તો ધનવાનજ છે જે પુરૂષ વિદ્યારૂપી રત્નથી સજ્જિત છે તેજ સર્વ વાતે હલકો છે એમ જાણવું. ૧૦.

ગુણાઃ સર્વત્ર પૂજ્યંતે ન મહત્યોઽપિ સંપદઃ ।

પૂર્ણેન્દુઃ કિં તથા વંદ્યો નિષ્કલંકો યથા કૃશઃ ॥ ૧૧ ॥

સંપત્તિ ધણોજ હોય છતાં તે પુજાતી નથી પરંતુ સર્વ સ્થળે ગુણજ પુજાયછે; કેમ કે જેમ કૃશ છતાં બીજનો ચંદ્ર વંદન કરાયછે તેવો પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર વંદન કરાતો નથી- ૧૧.

પ્રકરણ ૬ મું-સદ્ગુણ.

येषां न विद्या न तपो न दानं न चापि शीलं न गुणो

न धर्मः । ते मृत्युलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण

मृगाश्चरन्ति ॥ ૧॥

જે મનુષ્યમાં વિદ્યા નથી, તપ નથી, દાન નથી, શીલ નથી, ગુણ નથી કે ધર્મ નથી તે કેવળ આ પૃથ્વીપર ભારરૂપજ હોધને મનુષ્યના રૂપમાં મૃગ (પશુ) ની પેઠે ફરે છે. ૧.

સ જીવતિ ગુણા यस્ય યસ્ય ધર્મઃ સ જીવતિ ।

ગુણધર્મવિહીનસ્ય જીવિતં નિષ્પ્રયોજનમ્ ॥ ૨ ॥

જગતમાં તેજ મનુષ્ય ભવે છે કે જેનામાં સદ્ગુણો છે, અને તેજ ભવે છે કે જેનામાં ધર્મ છે. જે મનુષ્ય ગુણ અને ધર્મથી રહીત છે, તેનું ભવતર વૃથા છે. ૨.

ગુણૈરુત્તમતાં યાંતિ નોચ્ચૈરાસનસાંસ્થિતાઃ ।

પ્રાસાદશિખરસ્યોઽપિ કાકઃ કિં ગરુડાયતે ॥ ૩ ॥

પ્રાણી ઉંચા આસને બેસવાથી નહિ પરંતુ ગુણથીજ ઉત્તમતા પામે છે. મહેલના શિખર પર બેસવાથી કાગડો શું ગરુડ થઈ શકે છે? ૩.

યથા ચતુર્ભિઃ કનકં પરીક્ષ્યતે નિઘર્ષણચ્છેદનતાપતાડનૈઃ ।

તથા ચતુર્ભિઃ પુરુષઃ પરીક્ષ્યતે ત્યાગેન શીલેન ગુણેન કર્મણાઽ

ધસવાથી, તાપવાથી, તપાવવાથી અને ટીપવાથી એ ચાર પ્રકારે સુવર્ણની પરિક્ષા થઈ શકે છે. તેવીજ રીતે દાન, શીલ, ગુણ અને આચાર એ ચાર ગુણો ઉપરથી પુરુષની પરિક્ષા થઈ શકે છે. ૪.

ગુણો ભૂષયતે રૂપં શીલં મૂષયતે કુલમ્ ।

સિદ્ધિર્ભૂષયતે વિદ્યાં ભોગો મૂષયતે ધનમ્ ॥ ૫ ॥

ગુણ રૂપને શોભાવે છે, શીલ કુળને શોભાવે છે, સિદ્ધિ વધાને શોભાવે છે. અને ભોગો ધનને શોભાવે છે. ૫.

દરિદ્રતા ધીરતા વિરાજતે કુવ્રતા શુભ્રતા વિરાજતે ।
કદન્નતા ચોષ્ણતા વિરાજતે કુરૂપતા શીલયુતા વિરાજતે ॥

દરિદ્રતા ધીરતાથી શોભે છે, ખરાબ વસ્ત્રો સ્વચ્છતાથી શોભે છે, હલકું અન્નપણુ ગરમ કરવાથી સાફ લાગે છે, અને કુરૂપતા શીલથી શોભે છે. ૬.

શાંતિતુલ્યં તપો નાસ્તિ ન સંતોષાત્પરં સુખમ્ ।

ન તૃષ્ણાયાઃ પરો વ્યાધિર્ન ચ ધર્મો દયાસમઃ ॥ ૭ ॥

શાંતિ સમાન બીભ્નું તપ નથી, સંતોષ જેવું બીભ્નું સુખ નથી, તૃષ્ણા જેવો બીભ્ન વ્યાધિ નથી અને દયા સમાન ધર્મ નથી. ૭.

ક્રોધો વૈવસ્વતો રાજા તૃષ્ણા વૈતરણી નદી ।

વિદ્યા કામદુઘા ધેનુઃ સંતોષો નન્દનંવનમ્ ॥ ૮ ॥

ક્રોધ એજ ચમરાજ છે, તૃષ્ણા વૈતરણી નદી છે, વિદ્યા કામ દુઘા ગાય છે અને સંતોષ નંદનવન (ધંદ્રની વાડી) છે. ૮.

વ્યાલાશ્રયાપિ વિકલાપિ સકંટકાપિ વક્રાપિ પંકિલ-
ભવાપિ દુરાસદાપિ । ગન્ધેન વન્ધુરસિ કેતકિ સર્વજંતો-
રેકો ગુણઃ સ્વલુ નિહંતિ સમસ્તદોષાન્ ॥ ૯ ॥

કોઈ એક કવિ કેતકી પ્રત્યે કહે છે કે, હે કેતકી ! જો કે તું સર્પના ધરૂપ છે, ક્ષુદ્રરહિત છે, કાંટાવાળી છે, વાંકી છે, કીચડમાં ઉગનારી છે, અને દુઃખથી મળે એવી છે તોપણ તું એક સુગંધના ગુણવડે સર્વ પ્રાણીઓની બંધુરૂપ થઈ પડી છે, માટે નિશ્ચય થાય છે કે એકપણ સારોગુણ હોય તો તે સર્વદોષોનો નાશ કરે છે. ૯.

દારિદ્ર્યનાશનં દાનં શીલં દુર્ગતિનાશનમ્ ।

અજ્ઞાનનાશિની પ્રજ્ઞા ભાવના ભયનાશિની ॥ ૧૦ ॥

દાન દરિદ્રતાનો નાશ કરે છે, સુશીલતા દુર્દશાનો નાશ કરે છે, સદ્બુદ્ધિ અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે, અને શુભ ભાવના ભયને નાશ કરે છે. ૧૦.

સિંહાદેકં વકાદેકં શિક્ષેચ્ચત્વારિ કુક્કુટાત્ ।

વાયસાત્પંચ શિક્ષેચ્ચ પદ શુનઘ્રીણિ ગર્દભાત્ ॥ ૧૧ ॥

બુદ્ધિવાન મનુષ્યે સિંહ અને બગલા પાસેથી અકેક, ડુકડા પાસેથી ચાર, કાગડા પાસેથી પાંચ, કુતરા પાસેથી છ, અને ગધેડા પાસેથી ત્રણ શીખવા ઘટે છે. ૧૧.

પ્રમૂતં કાર્યમલ્પં વા યત્નરઃ કર્તુમિચ્છાતિ ।

સર્વારંભેણ તત્કા ર્યં સિંહાદેકં પ્રચક્ષતે ॥ ૧૨ ॥

કાર્ય મોટું હોય અથવા નહાતું હોય, પણ જાતે કરવા જેવું હોય, તો તહેને સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી કરવું એ એક શુભ સિંહ પાસેથી શીખવો. ૧૨.

ઇન્દ્રિયાણિ ચ સંયમ્ય વક્તૃપાંડિતો નરઃ ।

દેશકાલવલં જ્ઞાત્વા સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥ ૧૩ ॥

વિદ્વાનપુરુષે બગલાની પેઠે સર્વ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરીને તેમજ દેશકાળ તથા બળને જાણીને સર્વ કાર્ય સાધવાં. ૧૩.

પ્રત્યુત્થાનં ચ યુદ્ધં ચ સંવિભાગં ચ વન્ધુપુ ।

સ્વયમાક્રમ્ય ભોગં ચ શિક્ષેચ્ચત્વારિ કુક્કુટાત્ ॥ ૧૪ ॥

ચોગ્ય સમયે જાગવું તથા યુદ્ધ કરવું, બંધુઓને લાગ આપવો અને પોતે પરાક્રમથી કરીને લોગ લોગવવા, એ ચાર ગુણ કુકડા પાસેથી શિખવા. ૧૪.

મૂઢં ચ મૈથુનં ધાઈર્ચ કાલે ચાલયસંગ્રહમ્ ।

અપ્રમાદમવિશ્વાસં પંચ શિક્ષેન્ન વાયસાત્ ॥ ૧૫ ॥

ગુપ્ત મૈથુન, ધૈર્યતા, ચોગ્યકાળે ધરમાં સંગ્રહ કરવો, સાવધાન રહેવું અને વિશ્વાસ ન કરવો એ પાંચ ગુણો કાગડા પાસેથી શિખવા. ૧૫.

વદ્વાશી સ્વલ્પસંતુષ્ટઃ સુનિદ્રો લઘુચેતનઃ ।

સ્વામિમક્તશ્ચ શૂરશ્ચ ષડેતે શ્વાનતો ગુણાઃ ॥ ૧૬ ॥

વધારે ખાવું કે થોડાથી પણ સંતોષ માનવો, નિદ્રા લેવી, થોડા ઇસારાથી જાગી ઉઠવું, સ્વામિની લક્ષિત અને શૂરપણું એ છ ગુણો શ્વાન પાસેથી શિખવા. ૧૬.

સુશ્રાંતોઽપિ વહેદ્ધારં શીતોષ્ણે ન ચ પશ્યતિ ।

સંતુષ્ટશ્ચરતે નિત્યં ત્રીણિ શિક્ષેન્ન ગર્દભાત્ ॥ ૧૭ ॥

ઘણું થાક લાગવા છતાં ભાર વહેવો, ટાઢ અને તડકા તરફ જોવું નહિ, નિરંતર સંતોષ રાખી ફરવું, એ ત્રણે ગુણો ગધેડા પાસેથી શિખવા. ૧૭.

ય એતાન્વિશતિ ગુણાનાચરિણ્યતિ માનવઃ ।

કાર્યાવસ્થાસુ સર્વાસુ અજેયઃ સ ભવિષ્યતિ ॥ ૧૮ ॥

જે મનુષ્ય આ વીશ ગુણોને ધારણ કરશે તે સર્વ અવસ્થામાં અને સર્વ કાર્યમાં વિજય મેળવનાર થશે. ૧૮.

મંદરણ ૧૦ મું.—દાન અને પરોપકાર.

વૃથા વૃષ્ટિઃ સમુદ્રેષુ વૃથા તૃષ્ટેષુ ભોજનમ્ ।

વૃથા દાનં ધનાઢ્યેષુ વૃથા દીપો દિવાપિ ચ ॥ ૧ ॥

સમુદ્રમાં વૃષ્ટિ થાય તે વૃથા છે, તૃષ્ટ થયેલાને ભોજન આપવું વૃથા છે, ધનવાનને દાન આપવું વૃથા છે અને દીવસે દીવો કરવો વૃથા છે. ૧.

उपाजितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।

तडागोदरसंस्थानां परिस्रव इवांभसाम् ॥ २ ॥

જળાશયમાંથી જળનો ઉપયોગ કરતા રહેવાથીજ તેની શુદ્ધતા જળવાય છે, તેવી રીતે પેદા કરેલા ધનનો શુભ કાર્યોમાં વ્યય કરવો એજ તેની રક્ષા છે. ૨.

वाचां शौचं च मनसः शौचमिन्द्रियानिग्रहः ।

सर्वभूतदयाशौचमेतच्छौचं परार्थिनाम् ॥ ૩ ॥

વાણીની શુદ્ધિ, મનની પવિત્રતા, ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્ર, સર્વ ભૂતો ઉપર દયા અને પવિત્રતા એ પરોપકારી પુરુષોની શુદ્ધિ છે. ૩.

वित्तं देहि गुणान्वितेषु मतिमन्नान्यत्र देहि कचि-

त्प्राप्तं वारिनिधेर्जलं धनमुखे माधुर्ययुक्तं सदा ।

जीवन्स्यावरजंगमांश्च सकलान्संजीव्य भूमण्डलं

भूयः पश्यति देवकोटिगुणितं गच्छेत्तमम्भोनिधिम् ॥ ૪ ॥

હે બુદ્ધિમાન પુરૂષો તમારું ધન ગુણવાન જનોને આપો ! બીજાને કદી આપશો નહિ. જુઓ મેઘના ગુખમાં પ્રાપ્ત થયેલું જળ સદા મધુરતાવાળું હોય છે, અને તે પૃથ્વીપરના સર્વ સ્થાવર જંગમ પદાર્થોને જીવનવાળા કરોને કરોડગણું થઈને સમુદ્રમાં આવ્યું જાય છે. ૪.

देयं भोज्यधनं धनं सुकृतिभिर्नो संचयस्तस्य वै
श्रीकर्णस्य वलेश्च विक्रमपतेरद्यापि कीर्त्तिः स्थिता ।
अस्माकं मधुदानभोगरहितं नष्टं चिरात्संचितं
निर्वाणादितिनैजपादयुगलं वर्षत्यहो मक्षिकाः ॥ ५ ॥

મધનો નાશ થવાથી, “ઘણા સમયથી સંગ્રહ કરી રાખેલું” અમારૂં મધ દાન અને લોગમાં ઉપયોગ ન કરવાથી નાશ પામ્યું, એવું જાણીને મધમાખીઓ જેમ પોતાના ગાંઠે હાથ પગ ધસીને પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તેમ ન કરવું પડે તેટલા માટે ધન અને બીજા પદાર્થો દાન કરવામાં તથા લોગમાં વાપરવા યોગ્ય છે. તેથી સારા મનુષ્યોએ તેનો સંગ્રહ કર્યા કરવો નહિ. દાનપરાયણ રહેવાથી જ કુર્ણુ, બલો, અને વિક્રમ એ રાજાઓની કીર્તિ અંધાપિ સ્થિર રહેલી છે. ૫.

यस्य चित्तं द्रवीभूतं कृपया सर्वजन्तुषु ।
तस्य ज्ञानेन मोक्षेण किं जटामस्मलेपनैः ॥ ६ ॥

જે પુરૂષનું ચિત્ત સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયાથી નિરંતર દ્રવતું (પીગળેલું) રહે છે, તેને જ્ઞાનથી મોક્ષથી, જટા ધારણ કરવાથી અને વિભૂતી ચોળવાથી શું લાભ છે? ૬.

પરોપકરણં યેષાં જાગર્તિ હૃદયે સતામ્ ।

નશ્યંતિ વિપદસ્તેષાં સંપદઃ સ્યુઃ પદે પદે ॥ ૭ ॥

જે સજ્જનોના હૃદયમાં પરોપકાર કરવાનો ઉત્સાહ નિરંતર જાગૃત રહે છે, તેમની વિપત્તિનો નાશ થાય છે, અને સંપત્તિ પગલે પગલે પ્રાપ્ત થાય છે. ૭.

પ્રકરણ ૧૧ મું, - વાણી.

સત્યેન ધાર્યંતે પૃથ્વી સત્યેન તપતે રવિઃ ।

સત્યેન વાતિ વાયુશ્ચ સર્વં સત્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૧ ॥

સત્યથી પૃથ્વી રહેલી છે, સત્યથીજ સૂર્ય તપે છે, સત્યથીજ વાયુ વાય છે, અને સત્યથીજ સર્વ વસ્તુઓ સ્થિર રહે છે. ૧.

સકૃજ્જલપન્તિ રાજાનઃ સકૃજ્જલપંતિ પંડિતાઃ ।

સકૃત્કન્યાઃ પ્રદીયન્તે ત્રીણ્યેતાનિ સકૃત્સકૃત્ ॥ ૨ ॥

રાજાઓ એકજવાર આજ્ઞા કરે છે, વિદ્વાન પુરુષો પણ એકજવાર બોલે છે; કન્યાનું દાન પણ એકજવાર અપાય છે આ ત્રણેવાનાં એકજવાર થાય છે. ૨.

તાવન્મૌનેન નીયન્તે કોકિલૈશ્ચૈવ વાસરાઃ ।

યાવત્સર્વજનાનન્દદાયિની વાક્પ્રવર્તતે ॥ ૩ ॥

ત્યાંસૂધી સર્વ જનોને આનંદ આપનારી વાણી બોલી શકાતી નથી, ત્યાંસૂધી કોયલ મુનીવ્રત રાખીને દિવસો નિર્ગમન

કરે છે, અથવા આનંદદાયક વાણી વદવાનું ન બને ત્યાંસૂધી મૌન રાખવું સાચું છે. ૩.

સ્વભાવેન हि तुष्यंति देवाः सत्पुरुषाः पिता ।

ज्ञातयः स्नानपानाभ्यां वाक्यदानेन पण्डिताः ॥ ૪ ॥

નિશ્ચય, દેવતાઓ, સત્પુરુષો અને પિતા એઓ સ્વભાવથીજ પ્રસન્ન થાય છે, જ્ઞાતિજનો સ્નાન પાનથી અને પંડિતજનો પ્રિય વચન કહેવાથી પ્રસન્ન થાય છે. ૪.

निःस्पृहो नाधिकारी स्थानाकामो मंडनप्रियः ।

नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्पष्टवक्ता न वंचकः ॥ ૫ ॥

જે નિઃસ્પૃહી છે, તેને અધિકારની ઈચ્છા નહિ થાય, જે પુરુષ કામી નહિ હોય તેને શરીર શોભાવનારી વસ્તુઓની પ્રીતિ નહિ થાય, જે ચતુર નથી તેનાથી પ્રિય વચન નહિ બોલાય અને જે સ્પષ્ટવક્તા (જેવું હોય તેવું કહી દેનારો) છે તે ઠગારો નહિ થાય. ૫.

પ્રકરણ ૧૨ મું.-વિવધ ઉપદેશ.

धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।

अजागलस्तनस्यैव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ ૧ ॥

ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એમાંનું એક પણ જેણે પ્રાપ્ત કર્યું નથી, તેનો જન્મ બકરીના ગળાના આંગળનીપેઠે નિરર્થક છે. ૧.

કર્માયત્તં ફલં પુંસાં બુદ્ધિઃ કર્માનુસારિણી ।

તથાપિ સુધિયશ્ચાર્યાઃ સુવિચાર્યૈવ કુર્વતે ॥ ૨ ॥

જો કે કર્મનેજ આધિન ફળ છે, અને બુદ્ધિ પણ કર્મનેજ અનુસરે છે, તથાપિ બુદ્ધિમાન અને ઉત્તમ પુરૂષો જે કાંઈ કરેછે, તે સારી રીતે વિચારે છે. ૨

ધર્માર્યકામમોક્ષેષુ યસ્યૈકોપિ ન વિદ્યતે ।

જન્મફલં હિ મર્ત્યેષુ મરણં તસ્ય કેવલમ્ ॥ ૩ ॥

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થમાંથી કાંઈ પણ જેણે મેળવ્યું નહિ, તેનું આ મૃત્યુ લોકમાં જન્મ થવાનું ફળ માત્ર મરણજ છે. ૩.

જીવન્તં મૃતવન્મન્યે દેહિનં ધર્મવર્જિતમ્ ।

મૃતો ધર્મેણ સંયુક્તો દીર્ઘજીવી ન સંશયઃ ॥ ૪ ॥

ધર્મરહિત પ્રાણી જીવતો હોય તેને મરેલા જેવો, માનવો ધર્મયુક્ત પુરૂષ મૃત્યુ પામેલા છતાં ચિરંજીવી છે, એમાં સંશય નથી. ૪.

યાવત્સ્વસ્યો હ્યયં દેહો યાવન્મૃત્યુશ્ચ દૂરતઃ ।

તાવદાત્મહિતં કુર્યાત્પ્રાણાતિ કિં કરિષ્યતિ ॥ ૫ ॥

જ્યાંસૂધી દેહ નિરોગી છે અને જ્યાંસૂધી મૃત્યુ દૂર છે, ત્યાંસૂધીમાં પોતાનું કલ્યાણ કરી લેવું. ૫.

મુક્તિમિચ્છસિ ચેત્તાત વિષયાન્વિષવત્ત્યજ ।

ક્ષમાર્જવદ્યાશૌચં સત્યં પીયૂષવત્પિત્ર ॥ ૬ ॥

હે ભાઈ ! જો તહમને મોક્ષની ધગ્યા હોય તો વિષની પેઠે વિષયોને ત્યજી દો, અને ક્ષમા, સરળતા દયા પવિત્રતા, તથા સત્યનું અમૃતની પેઠે સેવન કરો ૬.

यदीच्छसि वर्षीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।

पुरा पंचदशास्येभ्यो गां चरंतीं निवारय ॥ ૭ ॥

હે મનુષ્ય ! તું જો કદી એકજ કાર્ય વડે જગતને વશ કરવા ઇચ્છતો હોય, તો પંદર મુખોવડે ભ્રમણ કરતા મનનું નિવારણ કર ! અર્થાત પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ તથા ગંધ એ પાંચ વિષયો મળીને પંદર મુખોદ્વારા ભટકતા મનને રોક. ૭.

बन्धाय विषयासाङ्गि मुक्तौ निर्विषयं मनः ।

मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ॥ ૮ ॥

વિષયમાં આસકત મન બંધનનું કારણ છે, અને વિષયમાં આસકિત વિનાનું મન મોક્ષનું કારણ છે, માટે મનુષ્યોના બંધ અને મોક્ષનું કારણ મનજ છે. ૮.

त्यज दुर्जनसंसर्गं भज साधुसमागमम् ।

कुरु पुण्यमहोरात्रं स्मर नित्यमनित्यताम् ॥ ૯ ॥

હે મનુષ્ય ! દુર્જનોનો સંગ ત્યજી દધને સાધુ પુરૂષોનો સમાગમ સેવન કર રાત દિવસ પુન્ય કર્મો કર્યા કર, અને સંસારની નાશવંત વસ્તુઓને બદલે અવિનાશી પરમાત્માનું સ્મરણ કર. ૯.

श्रुत्वा धर्मं विजानाति श्रुत्वा त्यजाति दुर्मतिम् ।

શ્રુત્વા જ્ઞાનમવાપ્નોતિ શ્રુત્વા મોહમવાપ્નુયાત્ ॥ ૧૦ ॥

મનુષ્ય, શાસ્ત્રનું શ્રવણ, કરવાથીજ ધર્મને જાણે છે. શ્રવણ, કરવાથીજ, ખોટી, બુદ્ધિનો, ત્યાગ કરે છે. શ્રવણ કરવાથીજ જ્ઞાન પામે છે, અને શ્રવણ કરવાથીજ, મોક્ષને, પ્રાપ્ત થાય છે; અર્થાત, તેટલા માટે શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. ૧૦.

અનંતશાસ્ત્રં વહુલાશ્ચ વિદ્યા અલ્પશ્ચ કાલો વહુવિવ્રતા ચ ।

યત્સારભૂતં તદુપાસનીયં હંસો યથા ક્ષીરમિવાંબુમધ્યાત્ ૧૧

શાસ્ત્રો પારવિનાના છે, વિદ્યા પણ બહુ પ્રકારની છે, આશુખ્ય થોડું છે. અને વિદ્ય બહુ છે, માટે હંસ જળમાંથી દૂધનેજ ગ્રહણ કરે છે તેમ જે કાંઈ સારરૂપ હોય, તેનુંજ સેવન કરવું ચોગ્ય છે. ૧૧.

ધર્માશ્વાને સ્મશાને ચ રોગિણાં યા મતિર્ભવેત્ ।

સા સર્વદેવ તિષ્ઠેચ્છેત્કો ન મુચ્યેત વંધનાત્ ॥ ૧૨ ॥

ધર્મની કથા અથવા વ્યાજ્યાન શ્રવણ કરતી વખતે સ્મશાનમાં અને (રોગીમનુષ્યોને) રોગનાં દુઃખ વખતે જેવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેવીજ બુદ્ધિ જો સદાકાળ રહેતી હોય તો કોણ બંધનથી મુક્ત ન થાય ? ૧૨.

પઠંતિ ચતુરો વેદાન્ધર્મશાસ્ત્રાણ્યનેકશઃ ।

આત્માનં નૈવ જાનંતિ દંર્વી પાકરસં યથા ॥ ૧૩ ॥

જેમ કઠકી પાકમાં ફરતી રહેવા છતાં તેના સ્વાદને જાણતી નથી, તેમ મનુષ્યો ચારેવેદો તથા અનેક ધર્મશાસ્ત્રો જાણે છે છતાં પોતાના આત્માને જાણતાં નથી. ૧૩.

અગ્નિહોત્રં વિના વેદા ન ચ દાનં વિના ક્રિયા ।

ન ભાવેન વિના સિદ્ધિસ્તસ્માદ્ભાવો હિ કારણમ્ ॥ ૧૪ ॥

અગ્નિહોત્રવિના વેદનું લણ્ણું; અને દાનવિનાની ક્રિયા વૃથા છે. ભાવના વિના કોઈ બાળતની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે ભાવનાજ સર્વનું કારણ છે. ૧૪.

ન દેવો વિદ્યતે કાષ્ઠે ન પાષાણે ન મૃન્મયે ।

ભાવે હિ વિદ્યતે દેવસ્તસ્માદ્ભાવો હિ કારણમ્ ॥ ૧૫ ॥

દેવતા કાષ્ઠમાં નથી, પાષાણમાં નથી, કે મૃતિકાની મૂર્તિમાં નથી; પરંતુ ભાવનામાંજ તે વિદ્યમાન છે. તેટલા માટે ભાવનાજ સર્વનું કારણ છે. ૧૫.

માતા ચ કમલા દેવી પિતા દેવો જનાર્દનઃ ।

બાંધવા વિષ્ણુમક્તાશ્ચ સ્વદેશો ભુવનત્રયમ્ ॥ ૧૬ ॥

કમળાદેવી (લક્ષ્મી) જેની માતા છે, વિષ્ણુ ભગવાન જેના પિતા છે; અને પ્રભુના ભક્તો જેના બંધુઓ છે એવી ભાવનાવાળા ભક્તને ત્રણેભૂવન સ્વદેશ સમાન છે. ૧૬.

કા ચિંતા મમ જીવને યદિ હરિર્વિશ્વંભરો ગીયતે

નોચેદ્ભક્તજીવનાય જનનીસ્તન્યં કથં નિઃસરેત્ ।

ઇત્યાલોચ્ય મુદુર્મુદુર્યદુપતે લક્ષ્મીપતે કેવલં

ત્વત્પાદાંબુજસેવનેન સતતં કાલો મયા નીયતે ॥ ૧૭ ॥

એક ભક્તે કહ્યું છે કે જો શ્રીહરિ (વિશ્વંભર) એટલે સર્વ જગતનું પાલન કરનાર કહેવાય છે તો પછી મારે પોતાના નિર્વાહને માટે શી ચિંતા છે? જો એમ ન હોયતો બાળકના નિર્વાહને માટે માતાના સ્તનમાં દુધ ક્યાંથી નીકળત? એવો વારંવાર વિચાર કરીને હે યદુપતિ! હે લક્ષ્મીપતિ! નિરંતર

આપના અણુકમલનું સેવન કરવામાંજ મહાશે સમય
આણું છું. ૧૭.

પુષ્પે ગંધં તિલે તૈલં કાષ્ઠેઽગ્નિં પયાસિ વૃત્તમ્ ।

इक्षौ गुडं तथा देहे पञ्चात्मानं विवेकतः ॥ १८

પુષ્પમાં સુગંધ, તલમાં તેલ, કાષ્ઠમાં અગ્નિ, દુધમાં ઘી;
અને શેરડીમાં ગોળ જેમ પ્રત્યક્ષ ન દેખાય એવી રીતે રહેલાં
છે; તેવીજ રીતે આ દેહમાં અદૃશ્યરૂપે રહેલા આત્માને જડ
ચેતન્યના વિવેકવડે જાણવો. ૧૮.

देहाभिमाने गलिते ज्ञानेन परमात्मनः ।

यत्रयत्र मनो याति तत्रतत्र समाधयः ॥ १९ ॥

પરમાત્માનું યથાર્થ જ્ઞાન થવાથી, દેહનું અભિમાન નાશ
પામ્યા પછી, મન જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તેને—સાધુજનને—
સમાધીજ છે. ૧૯.

गते शोको न कर्तव्यो भविष्यं नैव चिन्तयेत् ।

वर्तमानेन कालेन प्रवर्तन्ते विचक्षणाः ॥ २० ॥

ગયેલી વસ્તુનો શોક ન કરવો; તેમજ ભવિષ્યકાળની ચિંતા
ન કરવી. બુદ્ધિમાન પુરૂષો વર્તમાનકાળને અનુસરીનેજ પ્રવૃત્તિ
કરે છે. ૨૦.

एकवृक्षसमारूढा नानावर्णा विहंगमाः ।

प्रभाते दिशु दशसु यांति का परिदेवना ॥ २१ ॥

જુદી જુદી જાતનાં પક્ષી એક વૃક્ષ ઉપર એકાં હોય તેઓ
પ્રભાત સમયે દશે દિશાઓમાં વેરાઈ જાય, તેનો શોક શો
કરવો ? ૨૧.

યથા ધેનુસહસ્રેષુ વત્સો ગચ્છતિ માતરમ્ ।

તથા યજ્ઞ કૃતં કર્મ કર્તારમ્ ગચ્છતિ ॥ ૨૨ ॥

જેમ હજારો ગાયો છતાં વાછડું પોતાની માતા પાસેજ જાય છે તેમ, જે કાંઈ સાડું થા જોડું કર્મ કરેડું હોય છે તે તેના કરનારનેજ જઈને ફળ આપે છે. ૨૨.

સ્વયં કર્મ કરોત્યાત્મા સ્વયં તત્ફલમશ્રુતે ।

સ્વયં ભ્રમતિ સંસારે સ્વયં તસ્માદ્વિમુચ્યતે ॥ ૨૩ ॥

હવાત્મા પોતેજ સારાં થા જોડાં કર્મ કરે છે; અને તેનું સુખ અથવા દુઃખરૂપી ફળ પણ પોતેજ ભોગવે છે, જન્મ મરણરૂપી સંસારમાં પોતેજ ભ્રમણ કરે છે; અને તેટલા માટે પોતેજ જ્ઞાન મેળવીને મુક્ત થાય છે. ૨૩.

આત્માપરાધવૃક્ષસ્ય ફલાન્યેતાનિ દેહિનામ્ ।

દારિદ્ર્યરોગદુઃસ્વાનિ વંધનવ્યસનાનિ ચ ॥ ૨૪ ॥

મનુષ્યોને દરિદ્રતા, રોગ, દુઃખ, બંધન અને વિપત્તિ એ સર્વ પોતે કરેલા અપરાધરૂપી વૃક્ષનાંજ ફળ છે. ૨૪.

અગ્નિરાયઃ સ્ત્રિયો મૂર્ખઃ સર્પો રાજકુલાનિ ચ ।

નિત્યં યત્નેન સેવ્યાનિ સઘઃ પ્રાણહરાણિ પદ્ ॥ ૨૫ ॥

અગ્નિ, જળ, સ્ત્રી, મૂર્ખ, સર્પ અને સઘનું દુખ એ છ વાનાં તટલાળ પ્રાણુને હરનારાં છે; માટે તેઓ સર્વદા સાવધાનતાથી સેવવા યોગ્ય છે. ૨૫.

અત્યાસન્નાવિનાશાય દૂરસ્થાનફલપ્રદાઃ ।

નેવ્યત્તાં મધ્યમાગેન રાજા વદિર્ગુરુઃ સ્ત્રિયઃ ॥ ૨૬ ॥

રુદ્ધ, અન્તિ, અને ચુરુ તેઓ અત્યંત મુશીબ રહેવાથી વિનાશનાં કારણરૂપ થાય છે, અને તેમનાથી દૂર રહેવાથી ફળ આપનાં નથી; માટે મધ્યભાગથીજ તેમનું જીવન કરવું જોઈએ. ૨૬.

લુચ્ચમયેન ગૃહ્ણિયાત્સ્તવ્યમંજલિકર્મણા ।

મૂર્ધ્વં છંદાનુવૃત્ત્યા ચ યયાર્યત્વેન પण्डितम् ॥ ૨૭ ॥

કોળીને ધનથી, આડકાંડીને હાથ જોડીને, મૂર્ખને તેની મરજી પ્રમાણે વર્તીને; અને પાંડિતને યથાર્થ રીતે વર્તીને વશ કરવા. ૨૭.

प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वं तुष्यति जन्मवः ।

नस्मात्तदेव वक्तव्यं वचने किं दग्धિद्रता ॥ ૨૮ ॥

પ્રિય વાક્ય કહેવાથી સર્વ પ્રાણી પ્રસન્ન થાય છે; માટે અનુષંગે તેવુંજ ગોણવું યોગ્ય છે. વચનમાં દગ્ધિદ્રતા શી? ૨૮.

शकटं पंचहस्तेन दशहस्तेन वाजिनम् ।

हस्तिनं तु सहस्रेण देशत्यागेन दुर्जनम् ॥ ૨૯ ॥

ગાડાથી પાંચ હાથ, ઘોડાથી દશ હાથ, હાથીથી હજાર હાથ; અને દુર્જનથી દેશનો પણ ત્યાગ કરીને દૂર કહેવું. ૨૯.

लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।

पंच यत्र न विद्यते न कुर्यात्तत्र संगतिम् ॥ ૩૦ ॥

જે સ્થાનમાં લોકોમાં નિર્મોહનું સાધન, ભય, લજ્જા, દુશ્પ્રાણના, અને કિદારતા એ પાંચવાનાં ન હોય ત્યાંના લોકોની સંગતિ કરવી નહિ. ૩૦.

ધનિકઃ શ્રોત્રિયો રાજા નદી વૈદ્યસ્તુ પંચમઃ ।

પંચ યત્ર ન વિદ્યંતે ન તત્ર દિવસં વસેત્ ॥ ૩૧ ॥

જે સ્થળમાં ધનવાન, શાસ્ત્રને જાણનાર, રાજા, નદી અને પાંચમો વૈદ્ય એ પાંચવાનાં જણાય નહિ ત્યાં એક દિવસ પણ વસવું નહિ. ૩૧.

ઉપસર્ગેઽન્યચક્રે ચ દુર્ભિક્ષે ચ ભયાવહે ।

અસાધુજનસંપર્કે યઃ પલાયાતિ જીવતિ ॥ ૩૨ ॥

ઉપદ્રવ જાગે ત્યારે, શત્રુ ચઢી આવે ત્યારે, ભયંકર દુષ્ટાણના સમયમાં; અને જાણ પુરૂષોના સંગથી જે દૂર લાગે છે તે જીવતો રહે છે. ૩૨.

વરં પ્રાણપરિત્યાગો માનભંગેન જીવનાત્ ।

પ્રાણત્યાગે ક્ષણં દુઃખં માનભંગે દિનેદિને ॥ ૩૩ ॥

માનભંગ થઈને જીવવા કરતાં પ્રાણનો ત્યાગ કરવો શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે પ્રાણત્યાગ કરવા સમયે ક્ષણવારજ દુઃખ થાય છે, પરંતુ માનભંગ થવાથી તો સર્વદા દુઃખ થાય છે. ૩૩.

મુદૂર્તમપિ જીવેચ્ચ નરઃ શુક્લેન કર્મણા ।

ન કલ્પમપિ કષ્ટેન લોકદ્રવ્યવિરોધિના ॥ ૩૪ ॥

શુભ કર્મ કરીને મનુષ્ય એ ઘડીજી જીવે તો તે પણ શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ આલોક તથા પરલોકના વિરોધી દુષ્ટ કર્મ કરીને કલ્પ મર્યત જીવવું એ દુઃખદાયક છે. ૩૪.

વિદ્યાર્થી સેવકઃ પાંથઃ શુદ્ધાર્તો ભયકાતરઃ ।

માંડારી પ્રતિહારશ્ચ સપ્તસુપ્તાન્પ્રવોધયેત્ ॥ ૩૫ ॥

વિદ્યાર્થી, સેવક, પ્રવાસી, ભુખ્યો, ભયલીત, ભાંડારી (દ્રવ્ય-રક્ષક) અને ઠારપાળ એ સાતને સુતા હોય તો જગાડવા જોઈએ. ૩૫.

अहिं नृपं च शार्दूलं किटिं च बालकं तथा ।

परश्वानं च मूर्खं च सप्त सुमान्न बोधयेत् ॥ ३६ ॥

સર્પ, રાજા, વાઘ, ભુંડ, બાલક, ખીજનો કુતરો; અને મૂર્ખ એ સાતને સુતા હોય તો જગાડવા નહિ. ૩૬.

अर्थनाशं मनस्तापं गृहिणीचरितानि च ।

नीचवाक्यं चापमानं मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥ ३७ ॥

ધનનો નાશ, મનનો સંતાપ, પોતાની સ્ત્રીની વર્તણૂક, નીચ મનુષ્યે કહેલાં વચન; અને કોઈએ પોતાનું કંઈક અપમાન એટલાંવાનાં બુદ્ધિવાન પુરુષે પ્રગટ કરવાં નહિ. ૩૭.

कः कालः कानि मित्राणिको देशः कौ व्ययागसौ ।

कस्याहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥ ३८ ॥

ક્રમય કેવો છે? મિત્ર કોણ છે? દેશ કેવો છે? આવક અને ખર્ચ કેવાં છે? હું કોનો છું? અને મારામાં શક્તિ કેટલી છે? એ સર્વે બાબતો મનુષ્યે વારંવાર વિચારવી જોઈએ. ૩૮.

जलविंदुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।

स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥ ३९ ॥

જળનું એક એક ટીપું પડવાથી ક્રમે કરીને ઘડો ભરાઈ જાય છે. વિદ્યા, ધન, અને ધર્મ સંપાદન કરવામાં પણ એજ હેતુ ધ્યાનમાં રાખી થવું જોઈએ. ૩૯.

ત્યજેદ્ધર્મં દયાહીનં વિદ્યાહીનં ગુરું ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ક્રોધમુર્ખીં માર્યાં નિઃસ્નેહાન્વાંધર્મસ્ત્યજેત્ ॥ ૪૦ ॥

દયા રહિત ધર્મનો ત્યાગ કરવો, વિદ્યારહિત ગુરૂનો ત્યાગ કરવો, ક્રોધમુર્ખી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો અને સ્નેહરહિત આંધરોનો ત્યાગ કરવો. ૪૦.

વિનયં રાજપુત્રેભ્યઃ પંડિતેભ્યઃ સુમાપિતમ્ ।

અનૃતં દૂતકારેભ્યઃ સ્ત્રીભ્યઃ શિક્ષેત કેતવમ્ ॥ ૪૧ ॥

સમતા રાજપુત્રો પાસેથી, સદ્વચનો પંડિતો પાસેથી, અસત્ય બુઝારીઓ પાસેથી; અને છાણ સ્ત્રીઓ પાસેથી શીખવું. અર્થાત્ તે તે પદાર્થોમાં તે તે શુદ્ધો વિશેષ કરીને શહેલા છે. ૪૧.

દાને તપસિ જ્ઞાયેં વા વિજ્ઞાને વિનયે નયે ।

વિસ્મયો ન હિ કર્તવ્યો વહુરત્ના વસુંધરા ॥ ૪૨ ॥

દાનમાં, તપમાં, પરાક્રમમાં, વિજ્ઞાનમાં, નમ્રતામાં; અને નીતિમાં કાંઈપણ પુરૂષની કુશળતા બેધને વિસ્મય થવું થોડું નથી. કારણ કે વસુંધરા (પૃથ્વી) બહુ રત્નોવાળી છે. ૪૨.

યત્રોદકં તત્ર વસંતિ હંસાસ્તથૈવ શુષ્કં પરિવર્જયંતિ ।

ન હંસતુલ્યેન ત્રેણ માવ્યં પુનસ્ત્યજંતઃ પુનરાશ્રયન્તઃ ૪૩ ॥

હંસ પાણી હોય છે ત્યાં વસે છે, અને શુષ્ક પડી જતાં તે ત્રેણને છોડી દે છે. તેવો (હંસના જેવો) વારંવાર ત્યાગ કરવાનો અને આશ્રય કરવાનો સ્વભાવ મનુષ્યે રાખવો નહિ. ૪૩.

સંતોષન્નિપુ કર્તવ્યઃ સ્વદાગે ભોજને ધનૈ ।

ત્રિષુ ચૈવ ન કર્તવ્યોઽધ્યયને જપદાનયોઃ ॥ ૪૪ ॥

પોતાની સ્ત્રી, ભોજન અને ધન આ ત્રણે વસ્તુમાં મનુષ્યે સંતોષ રાખવો યોગ્ય છે, પરંતુ વિદ્યાભ્યાસ કરવો, જપ કરવો, અને દાન કરવું એ ત્રણ આજ્ઞાઓમાં કદીપણ સંતોષ ન રાખવો. ૪૪.

પાદાભ્યાં ન સ્પૃશેદાગ્નિ ગુરું બ્રાહ્મણમેવ ચ ।

નૈવ ગાં ન કુમારીં ચ ન વૃદ્ધં ન શિશું તથા ॥ ૪૫

અગ્નિ, ગુરુ, બ્રાહ્મણ, ગાય, કુમારિકા, વૃદ્ધ તથા બાલક એટલાંને પગથી સ્પર્શ કરવો નહિ. ૪૫.

પ્રકરણ ૧૩ મું.—વિવિધ સુવાક્ય.

જલે તૈલં સ્વલે ગૃહ્યં પાત્રે દાનં મનાગપિ ।

પાત્રે શાસ્ત્રં સ્વયં યાતિ વિસ્તારં વસ્તુશક્તિઃ ॥ ૧ ॥

જળમાં તેલ, દુર્ગંધમાં છાની વાત, સુપાત્રને દાન અને શુદ્ધિમાન પુરુષમાં શાસ્ત્ર એટલાંવાનાં થોરાં હોય તોપણ વસ્તુ શક્તિથી પોતાની મેળેજ વિસ્તારને પામે છે. ૧.

વિત્તેન રક્ષયતે ધર્મો વિદ્યા યોગેન રક્ષયતે ।

મૃદુના રક્ષયતે ભૂપઃ સત્ત્વિયા રક્ષયતે ગૃહમ્ ॥ ૨ ॥

ધનથી ધર્મની રક્ષા થાય છે, યોગથી જ્ઞાનની રક્ષા થાય છે, કૌમલતાથી રાજાની રક્ષા થાય છે; અને રૂડી સ્ત્રીથી ઘરની રક્ષા થાય છે. ૨.

અથના ધનમિચ્છન્તિ વાચં ચૈવ ચતુષ્પદાઃ ।

માનવાઃ સ્વર્ગમિચ્છન્તિ મોક્ષમિચ્છન્તિ દેવતાઃ ॥ ૩ ॥

નિર્ધન ધનને ઇચ્છે છે, પશુઓ વાચાને ઇચ્છે છે, મનુષ્યો સ્વર્ગને ઇચ્છે છે; અને દેવતાઓ મોક્ષને ઇચ્છે છે, અર્થાત્ જગતમાં ઇચ્છાવિનાનું કોઈ નથી. ૩.

અશક્તસ્તુ ભવેત્સાધુર્બ્રહ્મચારી ચ નિર્ધનઃ ।

વ્યાધિષ્ઠો દેવભક્તશ્ચ વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા ॥ ૪ ॥

અશક્ત મનુષ્ય સાધુ થાય છે, નિર્ધન બ્રહ્મચારી થાય છે, રોગિષ્ઠ દેવભક્ત અને છે; અને વૃદ્ધ સ્ત્રી પતિવ્રતા થાય છે. ૪.

ગંધઃ સુવર્ણે ફલમિશ્વરદંડે નાકારિ પુષ્પં સ્વલ્લ ચંદનસ્ય ।

વિદ્વાન્ધની ભૂપતિર્દીર્ઘજીવી ધાતુઃપુરા કોઽપિ ન બુદ્ધિદોઽભૂત ૧॥

સુવર્ણને સુગંધ, શેરડીને ફળ; ચંદનના વૃક્ષને ફૂલ, ધનવાળો વિદ્વાન, અને દીર્ઘ આયુષ્યવાળો રાજા; એટલાંવાનાં ન કર્યાં તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે, ખરેખર વિદ્વાતાને સૃષ્ટિ રચતી વખતે કોઈ બુદ્ધિ આપનાર ન હતું. ૫.

શુદ્ધં ભૂમિગતં તોયં શુદ્ધા નારી પતિવ્રતા ।

શુચિઃ ક્ષેમકરો રાજા સંતુષ્ટો બ્રાહ્મણઃ શુચિઃ ॥ ૬ ॥

ભૂમિપર પડેલું જળ પવિત્ર છે, પતિવ્રતા નારી પવિત્ર છે, પ્રજાનું કલ્યાણ કરનારો રાજા પવિત્ર છે, અને સંતોષી બ્રાહ્મણ પવિત્ર છે. ૬.

અજીર્ણે ભેષજં વારિ જીર્ણે વારિ વલપ્રદમ્ ।

ભોજને ચામૃતં વારિ ભોજનાંતે વિપ્રદમ્ ॥ ૭ ॥

અછુર્ણુ ઉપર જળપાન ઔષધરૂપ છે, પચી ગયા પછી જળપાન ગળને આપનારું છે, ભોજનની મધ્યમાં જળપાન અમૃતરૂપ છે; અને ભોજનની છેવટે જળપાન વિષના જેવું ક્ષણ આપનારું છે. ૭.

તુષ્પન્તિ ભોજને વિપ્રા મયૂરા ઘનર્ગજિતે ।

સાઘવઃ પરસંપતૌ સ્વલાઃ પરવિપત્તિષુ ॥ ૮ ॥

ભોજન સમયે પ્રાદ્ધણો, મેઘ ગર્જનાથી મોર, ખીજને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થવાથી સજ્જનો; અને ખીજ ઉપર વિપત્તિ પડવાથી અળયુરૂપો પ્રસન્ન થાય છે. ૮.

ઋણકર્તા પિતા શત્રુર્માતા ચ વ્યભિચારિણી ।

માર્યા રૂપવતી શત્રુઃ પુત્રઃ શત્રુરપણ્ડિતઃ ॥ ૯ ॥

ઋણ કરનારો પિતા શત્રુરૂપ છે, વ્યભિચારિણી માતા શત્રુરૂપ છે, રૂપવાળી સ્ત્રી શત્રુ છે; અને વિદ્યા ભણ્યા વિનાનો પુત્ર શત્રુ છે. ૯.

હૃદ્ધાનાં યાચકઃ શત્રુર્મૂર્ખાણાં વોધકો રિપુઃ ।

જારસ્ત્રીણાં પતિઃ શત્રુઃ સ્ત્રીરાણાં ચંદ્રમા રિપુઃ ॥ ૧૦ ॥

હોલીઆઓને યાચક શત્રુ છે, મૂર્ખાઓને વોધ કરનારો શત્રુ છે, વ્યભિચારિણી સ્ત્રીઓને સ્વામી શત્રુ છે, અને ચારોને ચંદ્રમા શત્રુ છે. ૧૦.

ભ્રમન્સંપૂજ્યતે રાજા ભ્રમન્સંપૂજ્યતે દ્વિજઃ ।

ભ્રમન્સંપૂજ્યતે યોગી સ્ત્રી ભ્રમન્તી વિનશ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

બ્રમણ (પ્રવાસ) કરવાથી રાજા પૂજ્ય છે, બ્રમણ કરવાથી દ્વિજ પૂજ્ય છે, બ્રમણથી યોગી પૂજ્ય છે, પરંતુ સ્ત્રી બ્રમણ કરવાથી નાશને પામે છે. ૧૧.

અયમમૃતનિધાનં નાયકોઽપ્યૌષધાનામમૃતમયશરીરઃ

કાંતિયુક્તોઽપિ ચન્દ્રઃ । ભવતિ વિગતરશ્મિર્મંડલં પ્રાપ્ય

માનોઃ પરસદનનિવિષ્ટઃ કો લઘુત્વં ન યાતિ ॥ ૧૨ ॥

પારકે શ્વેર જવાથી હલકાઈ ડોણ નથી પામતો? અમૃતનો લંડાર, અંધનીનો અધિપતિ, અમૃતમય શરીરવાળો, અને તેજસ્વી હોવા છતાં, ચંદ્રમા પણ સૂર્ય મંડળમાં જવાથી નિસ્તેજ થઈ જાય છે. ૧૨.

તૃણં લઘુ તૃણાન્નૂલસ્તૂલાદપિ ચ યાચકઃ ।

વાયુના કિં ન નીતોસૌ મામયં યાચયિष્યતિ ॥ ૧૩ ॥

તૃણ સર્વ કરતાં હલકું હોય છે, તૃણ કરતાં ૩ હલકું હોય છે, અને ૩ કરતાં પણ યાચક (માગનાર) હલકો હોય છે ત્યારે તેને વાયુ કેમ નથી દિહારીદેતો? કારણ એજ કે, વાયુ એમ સમજે છે કે મહારી પામે પણ કંઈ માગશે. ૧૩.

વિપ્રાસ્મિન્નગે મહાન્કથયકસ્તાલદ્રુમાણાં ગણઃ

કો દાતા ગ્જકો દદાતિ વસનં પ્રાતર્ગૃહીત્વા નિશિ ।

કો દક્ષઃ પરવિત્તદારહરણે સર્વોપિ દક્ષો જનઃ

કસ્માર્જીવસિ હે સર્વે વિપકૃમિન્યાયેન જીવામ્યહમ્ ॥ ૧૪ ॥

પ્રશ્ન—હે વિત્ર! આ નગરમાં મોટાટો પુરુષ કોણ છે?

ઉત્તર—તાડના ઝાડોનો અગુદ્ગય.

પ્રશ્ન—દાતા કોણ છે?

ઉત્તર—ધોળી. કમકે તે ચંદ્રવારમાં વસ્ત્ર લેશે, અને રાત્રે પાછાં આપે છે.

પ્રશ્ન—ચતુર કોણ છે?

ઉત્તર—પરધન અને પરસ્ત્રીનું હરણ કરવામાં સર્વ મનુષ્યા ચતુર છે.

પ્રશ્ન—ત્યારે એવા નગરમાં હે મિત્ર તું કેવી રીતે હવે છે?

ઉત્તર—ઝેરનો ધ્રીડો ઝેરમાં હવે છે તેમ હું પણ હવું છું ૧૪.

હસ્તી સ્થૂલતનુઃ સ ચાંકુશવશઃ કિં હસ્તિમાત્રોંજ્જુશો

દીપે પ્રજ્વલિતે પ્રણયતિ તમઃ કિં દીપમાત્રં તમઃ ॥

વજ્રેણાપિ હતાઃ પતન્તિ ગિરયઃ કિં વજ્રમાત્રા નગા

સ્તેજો यस્ય વિરાજતે સ વલવાન્સ્થૂલેષુ કઃ પ્રત્યયઃ ॥ ૧૫ ॥

હાથી મોટા શરીરવાળો છતાં અંકુશને વશ રહે છે, તેથી શું તે અંકુશ હાથીના જેવડું મોટું છે? દીપક પ્રગટવાથી અંધાર નાશ પામે છે, તેથી શું તે દીપક અંધાર જેવડો મોટો છે? અને, વીજળીના પડવંચી પવેતાં પડી જાય છે, તેથી વીજળી શું

પર્વતના જેવડી મ્હોટી છે? અર્થાત્ નહિજ; અને તેથી એમ સમજાય છે કે બળનો આધાર મ્હોટાપણુ ઉપર નથી; પરંતુ જેમાં તેજસ્વીપણુ વિરાજમાન હોય છે તેજ બળવાન છે. ૧૫.

કોકિલાનાં સ્વરો રૂપં સ્ત્રીणां રૂપં પતિવ્રતम् ।

વિદ્યારૂપં કુરૂપાणां ક્ષમા રૂપં તપસ્વિનામ્ ॥ ૧૬ ॥

સુંદરસ્વર એ કોયલની સુંદરતા છે, પતિવ્રતપણુ એ સ્ત્રીની સુંદરતા છે, વિદ્યા એ રૂપરહિત મનુષ્યોની સુંદરતા છે તથા ક્ષમા એ તપસ્વીઓની શોભા છે. ૧૬.

અતિરૂપેણ વૈ સીતા અતિર્ગર્વેણ રાવણઃ ।

અતિદાનાદ્ગ્નિર્વદ્ધો હ્યતિસર્વત્ર વર્જયેત્ ॥ ૧૭ ॥

અતિ સુંદરતાને લીધે સીતાનું હરણ થયું; અતિ ગર્વ કરવાથી રાવણનો નાશ થયો; અને અતિ દાન કરવાથી બળી રાજાને બંધન થયું, માટે (અતિ સર્વત્ર વર્જયેત્) અતિશય પાતું સર્વ બાળતમાં ત્યજવું. ૧૭.

દાનેન પાણિર્નં તુ કંકણેન સ્નાનેન શુદ્ધિર્નં તુ ચંદનેન ।

માનેન તૃપ્તિર્નં તુ ભોજનેન જ્ઞાનેન મુક્તિર્નં તુ મંડનેન ॥ ૧૮ ॥

ખરી શોભા દાન કરવાથી છે, પણ ઘરેણાંથી નહિ; શરીરની શુદ્ધિ સ્નાન કરવાથી થાય છે, પણ; અંદનના લેપ કરવાથી નહિ; ખરી તૃપ્તિ સન્માનથી છે, પણ લોબનથી નહિ; યથાર્થ મુક્તિ જ્ઞાનથી છે, પણ વસ્ત્રાભૂષણથી નહિ. ૧૮.

નાસ્તિ કામસમો વ્યાધિર્નાસ્તિ મોહસમો રિપુઃ ।

નાસ્તિ ક્રોધસમો વદ્ધિર્નાસ્તિ જ્ઞાનાત્પરં સુખમ્ ॥ ૧૯ ॥

કામ સમાન વ્યાધિ નથી, મોહ સમાન શત્રુ નથી, ક્રોધ સમાન અગ્નિ નથી, અને જ્ઞાન સમાન બીજું સુખ નથી. ૧૯.

નાત્રોદકસમં દાનં ન તિથિર્દ્વાદશી સમા ।

ન ગાયત્ર્યાઃ પરા મંત્રો ન માતૃર્દેવતં પરમ્ ॥ ૨૦ ॥

અન્નજળ સમાન દાન નથી, દ્વાદશી સમાન તિથિ નથી, ગાયત્રી સમાન બીજો મંત્ર નથી, અને માતા સમાન બીજો દેવતા નથી. ૨૦.

નાસ્તિ મેઘસમં તોયં નાસ્તિ ચાત્મસમં વલમ્ ।

નાસ્તિ ચક્ષુઃસમં તેજો નાસ્તિ ચાન્નસમં પ્રિયમ્ ॥ ૨૧ ॥

મેઘ સમાન જળ નથી, આપ સમાન ઝળ નથી, નેત્ર સમાન તેજ નથી; અને અન્ન સમાન બીજું વહાણું નથી. ૨૧.

ગૃહાસક્તસ્ય નો વિદ્યા નો દયા માંસભોજિનઃ ।

દ્રવ્યલુલ્લેધસ્ય નો સત્યં સ્ત્રેણસ્ય ન પવિત્રતા ॥ ૨૨ ॥

ઘરમાં આસક્તિવાળા મનુષ્યને વિદ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી, માંસાહારને દયા હોતી નથી, પૈસાના લોભમાં સત્યતા હોતી નથી, અને વ્યભિચારીને પવિત્રતા હોતી નથી ૨૨.

રાજા વેશ્યા યમશ્ચાગ્નિસ્તસ્કરો વાલયાચકૌ ।

પરદુઃસ્વં ન જાનાંતે હ્યષ્ટમો ગ્રામકંટકઃ ॥ ૨૩ ॥

રાજા, વેશ્યા, યમ, અગ્નિ, ચોર, બાલક, માગણુ અને આઠમો ગ્રામકંટક (ગામના લોકોને દુઃખ દેનાર) એઓ પારકાના દુઃખને બાણતા નથી. ૨૩.

ન પश्यંતિ ચ જન્માન્ધાઃ કામાન્ધો નૈવ પश्यति ।

મદોન્મત્તા ન પश्यંતિ અર્થી દોષં ન પश्यति ॥ ૨૪ ॥

નન્મથી આંધળો હોય તે કશું દેખતો નથી, કામથી આંધળો થયો હોય તે અને મધપાનથી ગારો થયેલો હોય તે પણ કશું દેખતો નથી, તથા સ્વાર્થી મનુષ્ય દોષને દેખતો નથી. ૨૪.

કોનિધારઃ સમર્થાનાં કિં દૂરં વ્યવસાયિનામ્ ।

કો વિદેશઃ સવિદ્યાનાં કઃ પ્રિયઃ પ્રિયવાદિનામ્ ॥ ૨૫ ॥

જાળવાનને કંઈ વસ્તુ ભારે છે? આકનારને દૂર શું છે? મારા વિદ્વાનને પરદેશ કયો છે? અને પ્રિય વાણી બોલનારને પરાયું કાણુ છે? ૨૫.

કસ્ય દોષઃ કુલે નાસ્તિ વ્યાધિના કે ન પીડિતાઃ ।

વ્યસનં કેન ન પ્રાપ્તં કસ્ય સૌખ્યં નિરન્તરમ્ ॥ ૨૬ ॥

દોષ કેના કુળમાં નથી? રોગથી કાણુ પીડાયેલો નથી? દુઃખ કેને નથી આવતું? અને સુખ નિરંતર કેને રહે છે? ૨૬.

કવયઃ કિં ન પश्यંતિ કિન્ન કુર્વંતિ યોષિતઃ ।

મદ્યયાઃ કિં ન જલ્પંતિ કિં ન ત્વાદંતિ વાયસાઃ ॥ ૨૭ ॥

મહાત્માઓ શું નથી જોઈ શકતા? સ્ત્રીઓ શું નથી કરી શકતી? મધપાન કરનાર શું નથી બકતા? અને કાગડા શું નથી ખાતા? ૨૭.

કોર્થાન્પ્રાપ્ય ન ગર્વિતો વિપયિણઃ કસ્યાપદોસ્તં ગતાઃ

સ્ત્રીભિઃ કસ્ય ન સ્વષ્ટિતં ભુવિ મનઃ કો નામ રાજ્ઞાં પ્રિયઃ ॥

કઃ કાલસ્ય ન ગોચરાન્તરગતઃ કોર્થી ગંતો ગૌરવં

કો વા દુર્જનવાયુરાસુ પતિતઃ ક્ષેમેણ યાતઃ પુમાન્ ॥ ૨૮ ॥

ધન પ્રાપ્ત થયા છતાં અભિમાની કોણુ નથી થતો? કયા વિપત્તિ પુરૂષની વિપત્તિ નટી ગઈ છે? જગતમાં સ્ત્રીઓએ કેના

નનને ખાડિ (નિકારી) નથી ક્યું? સજ્જને પ્રિય કોણ થયું છે? કાળને વશ કોણ નથી થતું. ક્યાં યાચકે મોટાઈ મેળવી? દુર્ગતના દુર્ગુણમાં પડીને આ સંસારના માર્ગમાં ક્યાં મુચાકર કુશળતાથી ગયા? ૨૮.

લોભશ્ચેદ્ગુણેન કિં પિશુનતા યદ્યસ્તિ કિં પાતકૈઃ

સત્યં ચેત્તપસા ચ કિં શુચિ મનો યદ્યસ્તિ તીર્થેન કિમ્

સૌજન્યં યદિ કિં ગુણૈઃ સુમદિમા યદ્યસ્તિ કિં મંડનૈઃ

સદ્વિદ્યા યદિ કિં ધનૈરપયશો યદ્યસ્તિ કિં મૃત્યુના ॥૨૯॥

મનુષ્યમાં કાલકરૂપી અવગુણ હોય, તો બીજા અવગુણથી શું પ્રયોજન છે? આરીયાપણું હોય, તો બીજા પાપો કરવાનું શું પ્રયોજન? સત્યતા હોય, તો તપથી શું પ્રયોજન? મન શુદ્ધ હોય, તો તીર્થથી શું પ્રયોજન? સજ્જનતા હોય, તો બીજા શુભોત્તું શું પ્રયોજન? કાર્તિ હોય, તો આભૂષણનું શું પ્રયોજન? સદ્વિદ્યા હોય તો ધનનું શું પ્રયોજન? અને અપદીર્તિ હોય, તો મૃત્યુનું શું પ્રયોજન? ૨૯.

વલં વિદ્યા ચ વિપ્રાણાં રાજાં સૈન્યં વલં તથા ।

વલં વિક્તં ચ વૈદ્યાનાં શૂદ્રાણાં ચ કનિષ્ઠિકા ॥ ૩૦ ॥

ગ્રાહણોતું બળ વિદ્યા છે, રાજાઓતું બળ સૈન્ય છે, વૈદ્યોતું બળ લક્ષ્મી છે; અને શૂદ્રોતું બળ શ્રેવા છે. ૩૦.

વાહુવીર્યવલં રાજો બ્રાહ્મણો વ્રહ્મવિદ્ગણી ।

રૂપયૌવનમાધુર્યં સ્ત્રીણાં વલમનુત્તમમ્ ॥ ૩૧ ॥

હાથમાં પરાક્રમ હોવું એ વાહુવું બળ છે, બ્રહ્મજ્ઞાન એ બ્રાહ્મણોતું બળ છે, રૂપ, યૌવન અને વાણીમાં મધુરતા એ સ્ત્રીઓતું અતિ ઉત્તમ બળ છે. ૩૧.

નન્મધી આંધળો હોય તે કશું દેખતો નથી, કામથી આંધળો થયો હોય તે અને મધ્યાનથી ગાંઠો થયેલો હોય તે પણ કશું દેખતો નથી, તથા સ્વાર્થી મનુષ્ય દોષને દેખતો નથી. ૨૪.

કોતિમારઃ સમર્થાનાં કિં દૂરં વ્યવસાયિનામ્ ।

કો વિદેશઃ સવિદ્યાનાં કઃ પ્રિયઃ પ્રિયવાદિનામ્ ॥ ૨૫ ॥

જાળવાનને કંઈ વસ્તુ ભારે છે? આકનારને દૂર શું છે? નારા વિદ્યાનને પરદેશ કયો છે? અને પ્રિય વાણી જોડનારને પરાશું કોણ છે? ૨૫.

કસ્ય દોષઃ કુલે નાસ્તિ વ્યાધિના કે ન પીડિતાઃ ।

વ્યસનં કેન ન પ્રાપ્તં કસ્ય સૌખ્યં નિરન્તરમ્ ॥ ૨૬ ॥

દોષ કોના કુળમાં નથી? રોગથી કોણ પીડાયેલો નથી દુઃખ કોને નથી આવતું? અને સુખ નિરંતર કોને રહે છે? ૨૬.

કવયઃ કિં ન પશ્યન્તિ કિંન કુર્વન્તિ ચોષિતઃ ।

મધયાઃ કિં ન જલ્પન્તિ કિં ન સ્વાદન્તિ વાયસાઃ ॥ ૨૭ ॥

મહાત્માઓ શું નથી જોઈ શકતા? સ્ત્રીઓ શું નથી કરી શકતી? મધ્યાન કરનાર શું નથી બકતા? અને કાગડા શું નથી ખાતા? ૨૭.

કૌર્થાન્પ્રાપ્ય ન ગર્વિતો વિષયિણઃ કસ્યાપદોસ્તં ગતાઃ

સ્ત્રીભિઃ કસ્ય ન સ્ખણ્ડિતં મુવિ મનઃ કો નામ રાજ્ઞાં પ્રિયઃ ॥

કઃ કાલસ્ય ન ગૌચરાન્તરગતઃ કૌર્થી ગંતો ગૌરવં

કો વા દુર્જનવાયુરાસુ પતિતઃ ક્ષેમેણ યાતઃ પુમાન્ ॥ ૨૮ ॥

ધન પ્રાપ્ત થવા છતાં અભિમાની કોણ નથી થતો? કયા વિષયી પુરુષની વિચિત્ર નટી ગધ છે? જગતમાં સ્ત્રીઓએ કોના

નનને ખંડિત (વિકારી) નથી કહે? સજ્જને પ્રિય કોણ થયું છે? કાળને વશ કોણ નથી થતું. કયા ચાચકે મોટાપણ મેળવી? દુર્ગતના દુર્ગુણમાં પડીને આ સંસારના માગમાં કયા મુસાફર કુશળનાથી ગયા? ૨૮.

લોભશ્રદ્ધગુણેન કિં પિશુનતા વદ્યસ્તિ કિં પાતકૈઃ

સત્યં ચેત્તપતા ચ કિં જુચિ મનો વદ્યસ્તિ તીર્થેન કિમ્

સૌજન્યં યદિ કિં ગુણૈઃ સુમહિમા વદ્યસ્તિ કિં મંડનૈઃ

સદ્વિદ્યા યદિ કિં ધનૈરપયશો વદ્યસ્તિ કિં મૃત્યુના ॥૨૯॥

મનુષ્યમાં લોભશ્રદ્ધી અવગુણ હોય, તો બીજા અવગુણથી શું પ્રયોજન છે? આરીયાપણ હોય, તો બીજા આપા કરવાનું શું પ્રયોજન? સત્યતા હોય, તો તપથી શું પ્રયોજન? મન શુદ્ધ હોય, તો તીર્થથી શું પ્રયોજન? સજ્જનતા હોય, તો બીજા શુભાનું શું પ્રયોજન? દીર્ઘિ હોય, તો આયુષ્યનું શું પ્રયોજન? સદ્વિદ્યા હોય તો ધનનું શું પ્રયોજન? અને અપદીર્ઘિ હોય, તો મૃત્યુનું શું પ્રયોજન? ૨૯.

વલં વિદ્યા ચ વિપ્રાણાં રાજાં સૈન્યં વલં તથા ।

વલં વित्तं च वैश्यानां शूद्राणां च कनिष्ठिका ॥ ૩૦ ॥

બ્રાહ્મણોનું બળ વિદ્યા છે, રાજાઓનું બળ સૈન્ય છે, વૈશ્યોનું બળ વસ્તુ છે; અને શૂદ્રોનું બળ સેવા છે. ૩૦.

बह्वीर्यवल् राज्ञो ब्राह्मणो ब्रह्मविद्वली ।

क्षययौवनमायुर्य स्त्रीणां बलमनुत्तमम् ॥ ૩૧ ॥

હોયમાં પરક્રમ હોય એ વીર્યનું બળ છે, બ્રાહ્મણને એ બ્રાહ્મણનું બળ છે, ૩૧. યૌવન અને વાણીનાં મધુરતા એ સ્ત્રીઓનું અતિ ઉત્તમ બળ છે. ૩૧.

ધનધાન્યપ્રયોગેષુ વિદ્યાસંગ્રહણેષુ ચ ।

આહારે વ્યવહારે ચ ત્યક્તલજ્જઃ સુખી ભવેત્ ॥ ૩૨ ॥

ધન અને ધાન્યના વેપારમાં, વિદ્યા લાણવામાં, જમવામાં અને વ્યવહારમાં લજ્જાનો ત્યાગ કરનાર મનુષ્ય સુખી થાય છે. ૩૨.

તદ્ગોજનં યદ્વિજમુક્તશેષં તત્સૌહૃદં યત્ક્રિયતે પરસ્મિન્ ।

સા પ્રાજ્ઞતા યા નકરોતિ પાપં દંભં વિના યઃ ક્રિયતે સ ધર્મઃ ૩૩

બ્રાહ્મણને જમતાં શેષ રહેલું હોય તેજ લોજન છે, ખીજ ઉપર રેતું કરવો એજ મુદ્દપણું (મિત્રતા) છે. પાપકર્મ ન કરવું એજ જ્ઞાનીપણું છે, એને આડંબર વિના કરવામાં આવે એજ ધર્મ છે. ૩૩.

एकाकिना तपो द्वाभ्यां पठनं गायनं त्रिभिः ।

चतुर्भिर्गमनं क्षेत्रं पंचभिर्वहुभीरणम् ॥ ૩૪ ॥

તપ કરવામાં એકાંત, લાણવામાં એજણ, ગાયન કરવામાં ત્રણ, પ્રવાસ કરવામાં ચાર, ખેતી કરવામાં પાંચ, અને યુદ્ધ કરવામાં ઘણા માણસો હોય તો વધારે અનુકૂળ છે. ૩૪.

वहनां चैव सत्त्वानां समवायो रिपुंजयः ।

वर्षाधाराधरो मेघस्तृणैरापि निवार्यते ॥ ૩૫ ॥

તૃણનો સમૂહ જેમ વર્ષાદની ધારાવાળા મેઘનું નિવારણ કરે છે, તેમ ઘણા મનુષ્યોનો સમુદાય શત્રુને જીતે છે, એ નિશ્ચય છે. ૩૫.

उत्पन्नपश्चात्तापस्थबुद्धिर्भवति यादृशी ।

तादृशी यदि पूर्वं स्यात्कस्य न स्यान्महोदयः ॥ ૩૬ ॥

નિદવા યોગ્ય કર્મ કર્યા પછી પસ્તાવો કરનાર મનુષ્યને પાછળથી જેવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેવી બુદ્ધિ જો પ્રથમથીજ થતી હોય, તો કેનેા ઉદય ન થાય? ૩૬.

તાદૃશી જાયતે બુદ્ધિર્વ્યવસાયોપિ તાદૃશઃ ।

સહાયાસ્તાદૃશા એવ યાદૃશી ભાવેતવ્યતા ॥ ૩૭ ॥

ભાવિમાં યનવાનું હોય છે તેવીજ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે; અને ઉપાય પણ તેવાજ સુઝે છે, તથા સહાય કરનાર પણ તેવાજ મળે છે. ૩૭.

ન નિર્મિતા કેન ન દૃષ્ટપૂર્વા ન શ્રૂયતે હેમમયી કુરંગી ।

તથાપિ તૃણા રઘુનંદનસ્ય વિનાશકાલે વિપરીતબુદ્ધિઃ ૩૮

સુવર્ણની મૃગલી પૂર્વે કોઈએ રચી નહોતી, તેમ જોઈ નહોતી, કે સાંભળી નહોતી તેમ છતાં રામચંદ્રજીને તેની ધ્વજા અર્થ; માટે કહેવત છે કે “વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ.” ૩૮.

મૂર્ખશિષ્યોપદેશેન દુષ્ટસ્ત્રીભરણેન ચ ।

દુઃસ્થિતૈઃ સંપ્રયોગેણ પંડિતોપ્યવસીદતિ ॥ ૩૯ ॥

મૂર્ખ શિષ્યને ઉપદેશ કરવાથી, દુષ્ટ સ્ત્રીનું પાલણપોષણ કરવાથી, અને દુઃખી મનુષ્યો સાથે વ્યવહાર કરવાથી પંડિત પણ દુઃખી થાય છે. ૩૯.

કુરાજરાજ્યેન કુતઃ પ્રજાસુખં કુમિત્રમિત્રેણ કુતો-

મિર્નિર્વૃત્તિઃ । કુદારદારૈશ્ચ કુતો ગૃહેરતિઃ કુશિષ્ય-

મધ્યાપયતઃ કુતો યશઃ ॥ ૪૦ ॥

ખરાબ રાજના રાજ્યમાં સુખ ક્યાંથી? કુમિત્રની મિત્રતામાં નિવૃત્તિ ક્યાંથી? દુર્ગુણી સ્ત્રીવાળાને ઘરમાં પ્રીતિ ક્યાંથી? અને ખરાબ શિષ્યને ભણાવવાથી યશ ક્યાંથી? ૪૦

વરં ન રાજ્યં ન કુરાજરાજ્યં વરં ન મિત્રં ન કુમિત્રમિત્રમ્ ।

વરં ન શિષ્યો ન કુશિષ્યશિષ્યો વરં ન દારા ન કુદારદારા ॥

રાજ્ય ન હોય તે સાડું; પણ ખરાખ રાજ્યનું રાજ્ય સાડું નથી મિત્ર ન હોય તે સાડું; પરંતુ કુમિત્ર મિત્ર સારો નહિ. શિષ્ય ન હોય તે સાડું; પરંતુ ખરાખ શિષ્ય હોય તે સારો નહિ. સ્ત્રી ન હોય તે સાડું; પરંતુ ખરાખ સ્ત્રી હોય તે સારી નહિ. ૪૧.

કુગ્રામવાસઃ કુલહીનસેવા કુભોજનં ક્રોધમુર્ખો ચ માર્યા ॥

પુત્રશ્ચ મૂર્ખો વિધવા ચ કન્યા વિનાગ્નિના ષડ્ પ્રદહંતિ

કાયમ્ ॥ ૪૨ ॥

ખરાખ ગામમાં વાસ, નીચ કુળના મનુષ્યોની સેવા, ખરાખ ભોજન, ક્રોધ મુખી સ્ત્રી, મૂર્ખ પુત્ર અને વિધવા પુત્રી - એવાનાં અગ્નિ વિનાજ શરીરને બાળે છે. ૪૨.

કાંતાવિયોગઃ સ્વજનાપમાનો રણસ્ય શેષઃ કુનૃપસ્ય સેવા ।

દરિદ્રભાવો વિપમા સમાચ વિનાગ્નિમેતે પ્રદહંતિ કાયમ્ ॥

સારી સ્ત્રીનો વિયોગ, પોતાના મનુષ્યોએ કરેલું અપમાન, યુદ્ધમાં જીવતો રહેલો શત્રુ, દુર્ગુણી રાજાની સેવા, નિર્ધનતા અને ખરાખ માણસોની સભા એટલાં વાનાં વિના અગ્નિએ શરીરને બાળે છે. ૪૩.

નિર્ગુણસ્ય હતં રૂપં દુઃશીલસ્ય હતં કુલમ્ ।

અસિદ્ધસ્ય હતા વિદ્યા અભોગેન હતં ધનમ્ ॥ ૪૪ ॥

ગુણ વિનાનું રૂપ વૃથા છે, નકારી ચાલવાળાનું કુળ નિંદાય છે. સિદ્ધિ થયા વિનાની વિદ્યા વ્યર્થ છે અને ભોગ વિનાનું ધન વૃથા છે. ૪૪.

હતં જ્ઞાનં ક્રિયાહીનં હતશ્ચાજ્ઞાનતો નરઃ ।

હતં નિર્નાયકં સૈન્યં સ્ત્રિયો નષ્ટા હ્યમર્વકાઃ ॥ ૪૫ ॥

ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન વૃથા છે. અજ્ઞાનથી મનુષ્ય મરેલા જેવો છે. નાયક વિનાનું સૈન્ય માર્યું જાય છે અને પતિ વિનાની સ્ત્રી નાશ પામે છે. ૪૫.

આતદ્વેષાદ્વેન્મૃત્યુઃ પરદ્વેષાદ્દનક્ષયઃ ।

રાજદ્વેષાદ્વેન્નાશો વ્રહ્મદ્વેષાત્કુલક્ષયઃ ॥ ૪૬ ॥

મોટાઓનો દ્વેષ કરવાથી મૃત્યુ થાય છે, શત્રુનો દ્વેષ કરવાથી ધનનો ક્ષય થાય છે, રાજાનો દ્વેષ કરવાથી પોતાનો નાશ થાય છે; અને ઉત્તમ બ્રાહ્મણોનો દ્વેષ કરવાથી કુળનો ક્ષય થાય છે. ૪૬.

દુષ્ટા માર્યા શઠં મિત્રં મૃત્યુશ્ચોત્તરદાયકઃ ।

સસર્પે ચ ગૃહે વાસો મૃત્યુરેવ ન સંશયઃ ॥ ૪૭ ॥

દુર્ગુણી સ્ત્રી, શઠ મિત્ર, સામે ઉત્તર દેનારો સેવક; અને સર્પવાળા ઘરમાં રહેવું એટલાં વાનાં મૃત્યુ રૂપજ છે એમાં અશય નથી. ૪૭.

ધર્મં ધનં ચ ધાન્યં ચ ગુરોર્વચનમૌપધમ્ ।

સુગૃહીતં ચ કર્તવ્યમન્યથા તુ ન જીવતિ ॥ ૪૮ ॥

ધર્મ, ધન, ધાન્ય, ગુરુનું વચન અને ઔષધ એ સર્વ સારી રીતે સંપાદન કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તેમ ન કરનારો જીવતો નથી. ૪૮.

આત્મવર્ગ પરિત્યજ્ય પરવર્ગં સમાશ્રયેત્ ।

સ્વયમેવ લયં યાતિ યથા રાજ્યમધર્મતઃ ॥ ૪૯ ॥

જે મનુષ્ય પોતાના સ્વકુટુંબ અથવા મિત્રવર્ગનો પરિત્યાગ કરીને પરાયા વર્ગનો આશ્રય લે છે; તે જેમ અધર્માચરણથી રાજ્ય નાશ પામે છે એવી રીતે પોતાની મેળેજ નાશ પામે છે. ૪૯.

અભ્યાસાદ્યર્યતે વિદ્યા કુલં શીલેન ધાર્યતે ।

ગુણેન જ્ઞાયતે ત્વાર્યઃ કોપો નેત્રેણ ગમ્યતે ॥ ૫૦ ॥

અભ્યાસથી વિદ્યા ટકી રહે છે. શીળથી કુળની આબરૂ ટકી રહે છે. ગુણથી શ્રેષ્ઠતા જણાય છે અને નેત્રથી કોપની પરીક્ષા થાય છે. ૫૦.

આચારઃ કુલમાર્યાતિ દેશમાર્યાતિ ભાષણમ્ ।

સંભ્રમઃ સ્નેહમાર્યાતિ વપુરાર્યાતિ ભોજનમ્ ॥ ૫૧ ॥

આચાર કુળને જણાવે છે, બોલી દેશને જણાવે છે, આદાર-સત્કાર સ્નેહને જણાવે છે; અને શરીર ભોજનને જણાવે છે. ૫૧.

દક્ષિણ્યં સ્વજને દયા પરજને શાઠ્યં સદા દુર્જને

પ્રીતિઃ સાધુજને સ્મયઃ સ્વલજને વિદ્વજ્જને ચાર્જવમ્ ।

શૌર્ય શત્રુજને ક્ષમા ગુરુજને નારીજને ધૂર્તતા

ઈત્યં ચ પુરુષાઃ કલાસુ કુશલાસ્તેષ્વેવ લોકસિયતિઃ ॥ ૫૨ ॥

પોતાના મનુષ્યોમાં ડહાપણ, પરાયા મનુષ્યો ઉપર દયા, દુર્જનો પ્રત્યે દુષ્ટતા, સત્પુરુષોમાં પ્રીતિ, ખળ મનુષ્યોનું અભિમાન, વિદ્વાનો સાથે સરળતા, શત્રુ સાથે શરતા, મ્હોટા માણસો સાથે ક્ષમા; અને સ્ત્રીઓ સાથે ધુતારાપણું આવી રીતે વર્તનારા કુળમાં સારી રીતે કુશળ પુરુષોથીજ લોક મર્યાદા સ્થિર રહે છે. ૫૨.

દૂરસ્થોઽપિ ન દૂરસ્થો યો યસ્ય મનસિ સ્થિતઃ ।

યો યસ્ય હૃદયે નાસ્તિ સમીપસ્થોઽપિ દૂરતઃ ॥ ૫૩ ॥

જે જેના હૃદયમાં વસે છે, તે દૂર હોવા છતાં પણ પાસેજ છે; અને જે જેના હૃદયમાં વસતો નથી તે સમીપ હોવા છતાં પણ દૂરજ છે એમ સમજવું. ૫૩.

21621

જે મનુષ્ય પોતાના સ્વકુટુંબ અથવા મિત્રવર્ગનો પરિત્યાગ કરીને પરાયા વર્ગનો આશ્રય લે છે; તે જેમ અધર્માચરણથી રાજ્ય નાશ પામે છે એવી રીતે પોતાની મેળેજ નાશ પામે છે. ૪૯.

અભ્યાસાદ્યાર્યતે વિદ્યા કુલં શીલેન ધાર્યતે ।

ગુણેન જ્ઞાયતે ત્વાર્યઃ કોપો નેત્રેણ ગમ્યતે ॥ ૫૦ ॥

અભ્યાસથી વિદ્યા ટકી રહે છે. શીળથી કુળની આબરૂ ટકી રહે છે. ગુણથી શ્રેષ્ઠતા જણાય છે અને નેત્રથી કોપની પરીક્ષા થાય છે. ૫૦.

આચારઃ કુલમાख्याતિ દેશમાख्याતિ ભાષણમ્ ।

સંભ્રમઃ સ્નેહમાख्याતિ વપુરાख्याતિ ભોજનમ્ ॥ ૫૧ ॥

આચાર કુળને જણાવે છે, બોલી દેશને જણાવે છે, આદાર-સત્કાર સ્નેહને જણાવે છે; અને શરીર લોજનને જણાવે છે. ૫૧

દાક્ષિણ્યં સ્વજને દયા પરજને શાઠ્યં સદા દુર્જને

પ્રીતિઃ સાધુજને સ્મયઃ સ્વલજને વિદ્વજ્જને ચાર્જવમ્ ।

શૌર્ય શત્રુજને ક્ષમા ગુરુજને નારીજને ધૂર્તતા

ઈત્યં યે પુરુષાઃ કલાસુ કુશલાસ્તેષ્વેવ લોકસ્થિતિઃ ॥ ૫૨ ॥

પોતાના મનુષ્યોમાં ડહાપણ, પરાયા મનુષ્યો ઉપર દયા, દુર્જનો પ્રત્યે દુષ્ટતા, સત્પુરુષોમાં પ્રીતિ, ખાળા મનુષ્યોનું અભિમાન, વિદ્વાનો સાથે સરળતા, શત્રુ સાથે શૂરતા, મોટા માણસો સાથે ક્ષમા; અને સ્ત્રીઓ સાથે ધુતારાપણું આવી રીતે વર્તનારા કળામાં સારી રીતે કુશળ પુરુષોથીજ લોક મર્યાદા સ્થિર રહે છે. ૫૨.

દૂરસ્થોઽપિ ન દૂરસ્થો યો યસ્ય મનસિ સ્થિતઃ ।

યો યસ્ય હૃદયે નાસ્તિ સમીપસ્થોઽપિ દૂરતઃ ॥ ૫૩ ॥

જે જેના હૃદયમાં વસે છે, તે દૂર હોવા છતાં પણ પાસેજ છે, અને જે જેના હૃદયમાં વસતો નથી તે સમીપ હોવા છતાં પણ દૂરજ છે એમ સમજવું. ૫૩.

21621

સસ્તું સાહિત્ય વધકે કાર્યાલય તરફથી નીકળેલાં
સસ્તાં અને ઉત્તમ પુસ્તકો.

એકાદશ સ્કંધ.

મૂળશ્લોક તથા ગુજરાતી ટીકા, ભગવાનનો છબી તથા પ્રભુ
લક્ષિતાનાં બે ઉત્તમ સ્તોત્ર અને તેના અર્થ સહિત સુંદર
પાકા પૂઠાંવાળું ૪૫૦ પાનાંનું સુશોભિત દળદાર
પુસ્તક કિંમત માત્ર ૦=૥ સોનેરી પૂઠું
૩૧૦ ૦૥ પોષ્ટેજ ૦=

આ પુસ્તક આખા ભાગવતના સારરૂપ છે. તેમાં પૂર્ણ
પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણભગવાન અને ઉદ્ધવજી વચ્ચે તથા શ્રી નારદ
ઋષિ અને વાસુદેવ, નવ યોગેશ્વરો ને નિમિરાજ તથા હંસ
ભગવાન અને સનકાદિકો વચ્ચેના ઉત્તમ ઉપદેશો, શ્રીદત્તાત્રેય
ઋષિયે માનેલા ચોવીસ ગુરૂઓ, ભિક્ષુ ગીતા, કલ્યાણના વગેરે
અનેક પ્રસંગો આવેલા છે. જેમાં ભકિતરહિત લોકોની ગતિ,
સંસારનું મિથ્યાપણું, બદ્ધ, મુક્ત તથા સત્પુરુષનાં લક્ષણો,
સત્સંગનો મહિમા, ઈર્મ તથા ત્યાગની વ્યવસ્થા, બ્રહ્મચારી,
ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ તથા સંન્યાસીના ધર્મો, જ્ઞાનયાગ, ધ્યાનયાગ
તથા ભકિતયાગનું વર્ણન, જન્મ તથા મરણનો પ્રકાર, લોકોના
તિરસ્કારો સહન કરવાનો ઉપાય, સત્વાદિક વૃત્તિઓનું વિવેચન,
અંગોના સાથે પૂજનો વિધિ તથા વૈરાગ્ય, યોગ, જપ, તપ, દાન,
તીર્થ, વ્રત ઇત્યાદિ વારંવાર શ્રવણ મનન કરવા યોગ્ય અનેક
આધ્યાત્મિક બાબતો થોડા જ્ઞાનવાળાને પણ સહેલાઈથી સમજાય
અને હૃદયમાં છાપ પડી રહે એવી સરલ રીતે સમજાવેલી છે.
સસ્તું સાહિત્ય વધકે કાર્યાલય.—કાલ્યાણેશ્વરી રોડ, સુઅઈ.

શ્રીયોગવાસિષ્ઠ.

વૈરાગ્ય અને મુમુક્ષુ પ્રકરણ, દરેક શ્લોક તથા

ગુજરાતી ટીકા સાથે પૃષ્ઠ ૩૬૦ પૃષ્ઠ

પાકું છતાં માત્ર રૂ. ૦૮=

સોનેરીના ૦૮=

પોષ્ટેજ=

આ પુસ્તકમાં જીવન-મુક્તિની સ્થિતિ, દ્રશ્યબોધનો ઉપાય, વૈરાગ્યના લેહો, બુદ્ધિના પ્રકારો તથા ચિત્તના વિકારોનું વર્ણન, રામનો વૈરાગ્ય, દશરથનો ખેદ, વિશ્વામિત્રનું તપોબળ, તથા ભોગના પદાર્થોમાં, લક્ષ્મીમાં, અહંકારમાં અને તૃષ્ણામાં રહેલા દોષો, મૂર્ખના જીવિતની નિંદા, બાલ્યાવસ્થા, યૌવન અને વૃદ્ધ-પણ્યાનાં દુઃખો, સંસારની દુર્દશા, સિદ્ધલોકોનું સલામાં આવવું, જગતનો આરોપ અને અપવાદ, જીવન-મુક્તિ તથા વિદેહમુક્તિ, દેવ એટલે પ્રારબ્ધની દુર્બલતા અને પુરુષાર્થની પ્રબલતા, મનનું ચિદાત્માથી અભિન્નપણું, પૂછનાર અને કહેનારનાં લક્ષણો, જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય, શમ, વિચાર, સંતોષ તથા સત્સંગનું વર્ણન અને પ્રશંસા તથા મહાપુરુષોનાં લક્ષણો ઇત્યાદી જ્ઞાનમુખોને વાંચવા વિચારવા યોગ્ય અનેક ઉત્તમ ઉપદેશો આવેલા છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,

કાલબાદેવી રોડ, -મુંબઈ.

॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા. ॥

દરેક રલોક, સરળ ગુજરાતી અર્થ, ભગવાનની છબી
તથા માહાત્મ્ય ધ્યાન ઇત્યાદી સહિત પૃષ્ઠ
૨૬૦ નો સુંદર અને દળદાર ગુટકો છતાં
કિંમત સાદુ પૂઠું માત્ર ૦૧=પાકું
પૂઠું ૦)≡સોનેરી પૂઠું ૩)૦૧.

દોઢ વર્ષ જેટલી દુકંડ સુદતમાં આ ગીતાની બે આવૃત્તિઓ
અર્થ ૨૬૦૦૦ છવીસ હજાર પ્રતો નીકળી ચૂકી છે અને ત્રીજી
આવૃત્તિ હાલમાં છપાય છે.

આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં કાગળો આગળના કરતાં ઉંચી
જાતના સ્વદેશી આવશે અને તેમાં ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંત શણુનું,
રેશમી અને સુંદર બે ત્રણ જાતનાં પૂઠાંનો વધારો થશે. સુંદર
પૂઠાવાળી પ્રતોમાં કાગળો પણ ખાસ ઉંચી જાતનાજ વપરાશે
અને સુંદરતામાં તેમજ ગંધાઈમાં તે ઘણીજ મનોહર અને
મિત્ર વર્ગમાં અરસ્પરસ લેટ આપવા યોગ્ય થઈ પડશે. તેની
કિં ૩ ૦૧ રહેશે.

આ ગીતા એકલા મૂળરલોકવાળી તેમજ કુદત લાખાંતર
વાળી પણ આ ત્રીજી આવૃત્તિ વળતે નીકળનાર છે. જે તૈયાર
થયેથી આ ગ્રંથમાળા મારફતે ખબર આપવામાં આવશે.

આ ગીતાના જેવોજ મરાઠી લાખાંતરવાળો પણ ગીતાનો
ગુટકો છપાય છે. મરાઠી તેમજ ગુજરાતી પંચરત્ન પણ છપાશે.
અસ્તુ સાહિત્ય વર્ધકે કાર્યાલય, કાલળાદેવી રોડ, -સુબઈ.

નરીખની કુંચી.

વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયારકૃત વિચારશક્તિ તથા પુરુષાર્થની મહત્તા ગીતાનાં પ્રમાણે સાથે દર્શાવનાર ઉપયોગી પુસ્તક. પૃષ્ઠ ૧૬૦ છતાં માત્ર ૭૩૫ પોષ્ટેજ ૭૫-

ખાળકોની વાતો.

ઉપલાજ લેખકે એક ખીલ વચ્ચે ચર્ચા ચાલતી હોય તેવી દબથી રસદાર અને સરળભાષામાં ખાળકોને ખાસ ઉપદેશવા યોગ્ય ઉત્તમ વિષયો એમાં સમાવેલા છે. પાનાં ૧૭૫ છતાં કિંમત માત્ર ૭૩ પોષ્ટેજ ૭૫.

ભગવાનની છબી.

આઠ રંગની અને ઈંચ ૧૦x૧૪૧ જેટલા મ્હોટા કદની છે નીચે ગીતાનો શ્લોક આપેલો છે. કિંમત એક આનો. પાંચ પ્રતોનો રૂ ૦૧ ડાહ્યાના નવ આના ૧૦૦ પ્રતના રૂ ૫૦ પોષ્ટેજ ૪ પ્રત સુધી ૭૦૫.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,

કાલબાદેવી રોડ, -સુખર્ષ.

સદ્ગુણી બાળકો.

બાળકોના ઉત્તમ સદ્ગુણોને દર્શાવનારા અને બાલકો ઉપરાંત યુવાનો ઉપર પણ સદ્ગુણોની અસર કરકે છાપ પાડનારા ૮૧ ખરા બનેલા બનાવેલો સરલ લાપામાં સંગ્રહ આમાં છે. પૃષ્ઠ ૧૫૦ કિંમત માત્ર રૂ૦)૦ પોષ્ટેજ ૦)૦.

દશમ સ્કંધ.

વેદધર્મસલાવાળા ભાગવત મુજબનું ગુજરાતી લાપાન્તર, શ્રી નથુરામજી શર્માકૃત દરેક અધ્યાયના આધ્યાત્મિક રહસ્ય સહિત. પૃષ્ઠ ૫૨૦ નું દળદાર પુસ્તક છળી તથા પાકા પૂઠાં સાથે ફક્ત ૦૧૦ પોષ્ટેજ ત્રણ આના.

વૈષ્ણવોના ૨૪ ગ્રંથ.

પુષ્ટીમાર્ગના વૈષ્ણવોને હમેશાં પાઠ કરવાના ઉપયોગમાં આવતા ૨૪ સંસ્કૃત ગ્રંથો તથા વચનામૃત, ઔઘડીયાં, શ્રી નાથજીની તથા શ્રી મથુરાંજીના વિશ્રામ ઘાટની છળી ઇત્યાદિ સહિત દળદાર ગુટકો. માત્ર ૦)૦ પોષ્ટેજ અરથો આનો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધકે કાર્યાલય કાલ્યાણદેવી રોડ મુંબઈ.

તૈયાર થાય છે.

હમીર કાવ્ય તથા ચાર સંવાદ (સ્વં કલાપિકૃત)
અખલાહિત દર્પણ અથવા આપણી અખલા-
ઓની આધુનિક શોચનીય સ્થિતિ અને તેમની ઉન્નતિના
વ્યવહારિક ઉપાયો—આ એક નવો લખાયેલો ઇનામી
નિબંધ છે. અને તે રા. રા. મણીશંકર રતનજી ભટ્ટ, રા. રા.
આનંદશંકર લલ્લુભાઈ ધ્રુવ તથા રા. રા. રમણભાઈ મહિ-
પતરામ આ ત્રણ વિદ્વાનોની કમીટીએ પાસ કરેલો છે.
સ્વામી રામતીર્થ.—તેમનાં વ્યાખ્યાનો અને જીવનચરિત્ર.
(ઉપલાં સર્વપુસ્તકો આ વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા બહાર પડશે.)

શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી.

મહાત્મા શ્રી જ્ઞાનેશ્વરજીએ રચેલા આ ઓવીળદ્વ મરાઠી
ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના મૂળ શ્લોક તથા
સરલ અર્થ સહિત સુંદર બંદો કાગળોપર છપાઈ પાકા સુશોભિત
પૃથ્ઠાં સહિત માત્ર રૂ ૧૫ માં નીકળશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધકે કાર્યાલય,

૬૦ કાલળાદેવી રોડ, સુ બઈ.

નવી ગોઠવણ.

અનેક કારણોને લીધે સારાં સારાં પુસ્તકોની પણ સેંકડો પ્રતો કેટલેક ઠેકાણે પડી રહેલી હોય છે. જેમની પાસે એવો જથ્થો પડતર હોય અને આ ખાતાના જેવીજ જૂજ કિંમતે કહાડી નાખવા મરજી હોય અથવા જેમણે જૂજ કિંમતે ફેલાવવાના હેતુથીજ છપાવેલાં હોય તેમણે તેની એક પ્રત બેવા સાડા મોકલી આપવી. જેથી જો તે ઉપયોગી જણાશે તો ખાતાના ખાતા પુસ્તકોની સાથે યોગ્ય સરતે તે પુસ્તક વેચવાની વ્યવસ્થા કરવાનું કાર્ય આ ખાતું ખુશીથી સ્વીકારશે.

બહારનાં પુસ્તકો.

હવેપછી જણાવેલાં બહારનાં પુસ્તકોની વેચાણ વ્યવસ્થા ઉપર જણાવેલી રીતે આ ખાતાએ સ્વીકારેલી છે. આ પુસ્તકો ખપી ગયા પછી એટલી બધી સસ્તી કિંમતે અથવા મોંઘી કિંમતે પણ મળી શકવાં મુશ્કેલ છે, માટે ઈચ્છા હોય તેમણે તે સત્વર મંગાવી લેવાં. આ બહારનાં પુસ્તકો બહારગામની એજન્સીઓ-માંથી મળશે નહિ. માત્ર નીચે જણાવેલી આ ખાતાની ઓફીસ માંથીજ મળશે.

તા૦ ૬૦ નીચેજણાવેલાં પુસ્તકો બહાર તથાથી હવેથી તે કોઈએ મંગાવવાં નહિ. (૧) મહાભારત (૨) કર્મયોગ (૩) બળપાન (૪) પ્રાણપરિવર્તન (૫) ગદ્યપદ્યસંગ્રહ (૬) પૈસા કેમ કમાવા? (૭) બૃહત્ સંગીત ગરખાવલી (૮) આત્મજ્ઞાનનાં ભજન. સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોદય—પ્રજાપતિની શેઠ,--સુખદ.

એક અમુલ્ય તક.

પાંચ પ્રકરણો યોગ વાસિષ્ઠનાં માત્ર ૩૫) માં

ઘણા સંજ્ઞાનાની જાણમાં હશે કે મુ'બઈની વેદધર્મસલા તરફથી શ્રી યોગવાસિષ્ઠ રામાયણનાં છઠ્ઠે પ્રકરણોનું સંપૂર્ણ ગુજરાતી ભાષાંતર ઉચી જાતના કાગળોપર મોટા ગુજરાતી અક્ષરોમાં મુ'બઈના પ્રખ્યાત નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં છપાઈને ૩૧૯) માં બહાર પડ્યું હતું કે જે હાલ મળી શકતું નથી.

એમાંના છૂટાં પ્રકરણોની પચાસ પચાસ નકલો શિલકે હતી તે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ઘણીજ સસ્તી કિંમત આપવા ગોઠવણ થયેલી છે.

સ્થિતિ પ્રકરણ તથા ઉપશમ પ્રકરણ.

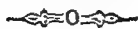
ઉપલાં બેઉ પ્રકરણો પાકા પૂઠાંમાં લેગાં બાંધેલાં મળશે. રોયલ આઠપેજી પાનાં ૫૦૦ છે. છતાં કિંમત માત્ર રૂ૧૧૧ પોષ્ટેજ પાંચઆના.

નિર્વાણ પ્રકરણ—પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધ.

આખા યોગ વાસિષ્ઠનો અર્ધ ઉપરાંત લાગ આ નિર્વાણ પ્રકરણમાં આવેલો છે. પૂર્વાર્ધ તથા ઉત્તરાર્ધ બંને પાકા મજબૂત પૂઠાંમાં બાંધેલા છે. કદ રોયલ આઠપેજી પૃષ્ઠ ૧૧૮૦ છે. છતાં કિંમત માત્ર રૂ૩૩ પોષ્ટેજ ૦૮ (અનુસંધાને બુઝો આ પછીને પાને)

વૈરાગ્ય તથા મુમુક્ષુ પ્રકરણ.

આ બે પ્રકરણો કે જે મૂળ શ્લોક તથા ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે આ ખાતા મારફતે બહાર પડેલાં છે. તે ભાષાંતર પણ આ વેદધર્મ સલાવાળા ભાષાંતર પ્રમાણેજ છપાયેલું છે. આનું કદ મુપર રોયલ ૧૬ પેજ ૩૫૦ પાનાંનું અને પાકું પૂકું છે. છતાં કિંમત માત્ર સાત આના પોષ્ટેજ ૦) = છે.

સૂચના:—(૧) આ પુસ્તકની મૂળ કિંમત સાથે સરખાવતાં તેની ઉપર લખેલી કિંમત માત્ર ત્રીજા ભાગ જેટલીજ છે એ વાતની પૂર્ણ ખાતરી આપવામાં આવે છે. (૨) વાર્તાનાં કે એવાં પુસ્તકોમાં એકાદ પ્રકરણ ઓછું હોય તો તે પુસ્તક નકામી જેવાં થઈ પડે છે તેવું આ યોગવસિષ્ઠના પુસ્તકની ખાળતમાં સમજવું નહિ. કેમકે આ પુસ્તકનાં છ પ્રકરણોમાંનું દરેક પ્રકરણ અડેક જુદા ગ્રંથ જેવુંજ છે. (૩) ઉપર જણાવેલાં ત્રણમાંનું કોઈપણ એક પુસ્તક છૂટું પણ મળી શકશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, ૬૦ કાલખાદેવી રોડ-મુંબઈ.

આર્ય ભિષક.

અથવા હિંદુસ્તાનનો વૈદ્યરાજ.

દેશી વેદકને લગતો આ ઉપયોગી ગ્રંથ છે જેને માટે ડૉક્ટર સર લાલચંદ્ર કૃષ્ણા, વૈદ્ય પ્રભુરામ જીવનરામ ઈં સુપ્ર-સિદ્ધ ડૉક્ટરો અને વૈદ્યોએ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપેલા છે. ખંને લાગ મળીને રોયલ આઈપેલ પડ૬ પાન જેટલા મહોટા કદનુ અને પાકા પૂઠાંવાળું આ પુસ્તક છે. પ્રથમ આવૃત્તિ વખતે તેની કિંમત રૂ ૧૦) હતી અને આ બીજી આવૃત્તિની પણ રૂ ૫) હતી તેજ પુસ્તક માત્ર રૂ ૧૥ માં મળશે. પોષ્ટેજ ચાર આના.

આયુષ્યનો કીમિયો.

આ પુસ્તક તેના નામ પ્રમાણેજ ઉપયોગી છે. વાંચતાં કંટાળો નહિ આવતાં રસ પડે તેવું છે. ઉત્તમ યુરોપીનાં વર્તન આયુષ્ય વિગેરે બાળતોના દાખલાઓ તથા આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓ અને હાલના ઉત્તમોત્તમ ડૉક્ટરોના મતને અનુસરીને હાલની દવાઓ ખાવાની રીતના ખંડન સાથે કુદરતી અને સાદા ઉપાયોથી રોગો ટાળવાના તથા રોગ થાયજ નહિ તેમ કરવાને લગતા દરેક ગુદાઓ એમાં બહુ સારી રીતે સમજાવેલા છે. પાનાં ૧૮૦ પાકું પુઠું મૂલ કિંમત રૂ. ૧) હાલ રૂ. ૦૧- પોષ્ટેજ ૦)-

અસ્તુ માહિત્ય વર્ધકે કાર્યાલય કલ્યાણદેવી રોડ-સુખઈ.

સુબોધ રત્નમાળા છત્રીશી.

આ પુસ્તક સ્વર્ગસ્થ કવિ જેસંગલાઈએ અનેક ઉપયોગી વિષય-
પર અસરકારક શૈલીથી વિવિધ પ્રકારના છંદોમાં રચી અમદા-
વાદમાં છપાવેલું છે. દરેક માળામાં એકજ જાતના એકસો ને
આઠ છંદ એવી છત્રીસ માળાઓ આમાં આવેલી છે. કાગળો
અનગણેજ કદ રૌયલ ૧૨ પેજ ૬૦ ફરમા પૃષ્ઠ ૭૦૦ છે. કિંમત
રૂ. ૨) ને બદલે કાચા પૂઠાની માત્ર રૂ. ૦-૧૨-૦ અને પાકા
પૂઠાની રૂ. ૦-૧૪-૦ છે. પોષ્ટેજ અહીં આના.

જેસંગ કાવ્ય.

આ ઉપયોગી પુસ્તક પણ ઉપલાજ કવિનું રચેલું અને
અમદાવાદમાં છપાવેલું છે. નીતિ, સ્વદેશાભિમાન, પ્રેમ, ઈશ્વર,
વિદ્યા, સંસાર અને સ્ફૂટવિષય એવા સાત વિભાગો પાઠી તે
દરેકના પેટામાં અનેક ઉપયોગી વિષયોપર ગરળી, પદ, છંદ,
સાખી, મહિના વિગેરે રચેલાં છે. છેવટે જેસંગસતસાઈ,
માણેકશાહ ચરિત્ર તથા કમળા સ્વયંવર એ બાળતો આવેલી છે.
કાગળો ગ્લેજ કદ રૌયલ બાર પેજ ૭૫ ફરમા પૃષ્ઠ ૬૦૦ છે.
પૂઠું કપડાનું પાકું છતાં મૂળ કિંમત રૂ. ૪) ને બદલે માત્ર
રૂ. ૧-૨-૦ પોષ્ટેજ ત્રણ આના.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-કલ્યાણદેવી રોડ-મુંબઈ.

જીવન સંધ્યા.

મેવારના મહાવીર મહારાણા પ્રતાપસિંહની અટગ ટેક અને કિયપરાક્રમેના વર્ણનથી હિભાર્થ જતી આ હૃદયગ્રાહક નવલકથા ભારત વર્ષના પ્રખ્યાત બંગાળી નરસન સ્વર્ગસ્થ બાબુ રમેશચંદ્રદત્તે મૂળ બંગાળીમાં લખેલી છે. જેનું ગુર્જરી ભાષાંતર પ્રખ્યાત ગુજરાતી લેખક રા. રા. નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલની કલમથી થયેલું છે. કદ ઉંચી આઠ પેજ પૃષ્ઠ ૧૬૮ છતાં માત્ર છ આના પોષ્ટેજ ૦)૮.

જીવન પ્રભાત.

મહારાષ્ટ્ર વીર મહારાજા શિવાજીની અસૌક્રીક કથા કુ-ગ્રાળતા અને પરાક્રમેના કથનથી આ નવલકથા ભરેલી છે. આ નવલકથા પદ્ય મૂળે બંગાળીમાં સ્વર્ગસ્થ રમેશચંદ્ર દત્તની લખેલી છે. કદ ઉંચી આઠ પેજ ૧૬૪ પૃષ્ઠ છતાં કિંમત માત્ર છ આના પોષ્ટેજ ૦)૮.

મહાવીર ગારફિલ્ડ.

જે પ્રકારના મહાપુરુષો ભારતવર્ષ માટે જન્મવાની હાલ આવશ્યકતા છે તેમાંના એક રાદેશમિય, બુદ્ધિશાળી, સાહસિક અને સરળ હૃદયના મહાપુરુષ અને અમેરીકાના મહાત્મ પ્રેસી-ડેન્ટ મી. ગારફિલ્ડનું આ જીવન ચરિત્ર છે. કદ ઉંચી આઠ પેજ પૃષ્ઠ ૧૮૮ કિંમત માત્ર છ આના પોષ્ટેજ એક આનો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યોલિય કમ્પાઉન્ડી પ્રેસ-મુંબઈ,

સંગીત નીતિવિનોદ.

સંગીત, નીતિ અને વિનોદ એ ત્રણ પદાર્થમાંથી દરેકના ચાહનારને આ પુસ્તક રસિક થઈ પડે તેમ છે. આમાંની વાર્તાઓ એક સ્પેનીશ અંધકારના કાઉન્ટ બુકેનોર નામે પુસ્તક ઉપરથી તથા શેક્સપિયર, સર ફિલીપ સિડની અને મેકાલે ઉપરથી ઉપજાવી કહાડેલી છે. આજકાલની નવલકથાઓથી કાયર થયેલાઓને આ જૂની ઢબની અને સરળ છતાં મુદાસર તથા બાધક વાર્તાઓમાં નવીજ જાતનો રસ પડશે. કદ ઉંચી ૮ પેજ ૯૪ પૃષ્ઠ કિંમત ૦)≡ પોષ્ટેજ ૦)-

કથા વિનોદ.

ધર્મવીર તેગસિંગ, સ્વદેશપ્રીતિ, યુદ્ધક્ષેત્રમાં યાહોમ, વિયોગી, પ્રીતિલગ્ન, હૃદયલગ્ન, દુઃખી મણી, વીરબાણા અંદા, સદ્ગુણી સ્ત્રીનો પતિ, મહાફૂલ કર્તવ્ય અને મીઠા ગગનભેદક, એવી અગીયાર નહાની પણ ઉત્તમ વાર્તાઓ આમાં છે. પાનાં ૧૨૫ અને ગૂળ કિંમત આઠ આના છતાં હાલ માત્ર ૩.૦)≡ પોષ્ટેજ ૦)-

આ ખાતામાંથી મળતાં સસ્તી કિંમતના પુસ્તકોની જાહેર ખરોદ અહીં પુરી થાય છે.

ક કાર્યાલય-

અમદાવાદ રોડ, મુંબઈ.

લોકપ્રિય વાર્તામાળા.

વાંચવી શરૂ કરો, વરસનાં બાર પુસ્તકો બહાર પડશે. અપૂર્વ બુદ્ધિમાન ડીટેક્ટીવ સેક્રટન પલેઈક, એનો અંચળ મહદગાર ટીકર અને નિમકહલાલ હોશીઆર ફૂતરો પેટ્રોનાં અદ્ભુત સાહસોની અતિ રસિક વાર્તાઓનો અબુટ લંડાર.

પહેલી વાર્તા—ડીટેક્ટીવ ફૂતરો.

તેની નિમકહલાલી—સેક્રટન પલેઈકને તે કેવી રીતે મળ્યો?

વરસના આહકોને પુસ્તક બારનો રૂ ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ છ આના. છૂટક નકલ દરેકના આના બે ટપાલ ખર્ચ ૦)૫૫ આનો.

પહેલો અંક નચુના તરીકે મંગાવનારને ટપાલ ખર્ચ માફ.

ડાક્ટર એમ. એમ. રાયજી સેતાન ઢળીઆ,--સુરત.

હમણાજ બહાર પડી છે? ઉત્તમ (નવલકથા)

પાપ અને પશ્ચાત્તાપ.

કોઈ અદ્વય માનસિક શક્તિને વશ થયેલો કથાનાયક એક અધોર પાપ કરે છે બેજણ સિવાય તે કોઈ નથી બાણતું, છતાં કર્મસત્તા તેને કેવીરીતે પરિણામ પમાડે છે અને નાયકને કેવીરીતે પશ્ચાત્તાપ ધાય છે, અને તેમ છતાં ફરી તેને અદ્વય પાપ કેવીરીતે મોહમાં નાંખે છે! વિગેરે બાબતોનું આ નવલકથા એક આસ્પષ્ટ ચિત્ર છે. રથજે રથજે ધર્મનો ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો છે. પાકું બાઈબીલિંગ પ્લેન કોગળ પૃષ્ઠ ૧૮૦. મુલ્ય માત્ર રૂ. ૦-૮-૦.

એન. એમ. ત્રિપાઠી કું. ૦ હાલઆદેવી રોડ, મુંબઈ.

લોકહિતાદર્શ.

(માસિક પત્ર.)

ત્રાસિક લલાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે ફક્ત છ આના.
સાધારણ વાંચનારાઓમાં ઉપયોગી અને હંથા પ્રકારના
વાંચનનો શોખ લગત થાય એ હેતુથી આ માસિક પત્ર પ્રસિદ્ધ
કરવામાં આવે છે, ને તેથી તેમાં ખેતીની સુધારણા, હાથની કારી-
ગરીના ઉદ્યોગ, પરસ્પર સહાયકારક (સહકારી) મંડળીઓ,
ચંચાલો, દેશ પરદેશના ઇતિહાસની રસિક વાર્તાઓ, મહા
પુરુષોના હૃદયચરિત્રો, સંસ્કૃત મહાભારત અને સ્મૃતિ ગ્રંથો
વગેરેનો ઉપદેશક કથાલાગ, કવિતાઓ વિગેરે વિષયો ચર્ચાય છે.
હરકોઈ માણસ આ પત્ર જરીદીશકે અને જેઓ મોઢાં વર્તમાન
પત્રો કે સારાં પુસ્તકોનો લાભ લઈ શકતા નથી તેમનામાં જાન
પ્રસારનું કામ કરી શકાય એ હેતુથી આ પત્રનું લલાજમ પાનર
છપામણી ખર્ચથી પણ ઓછું ટપાલ ખર્ચસાથે ફક્ત છ આના.
મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ,
વ્યવસ્થાપક "લોકહિતાદર્શ" વડોદરા.

ગદ્ય પદ્ય સંગ્રહ. (માસિક)

સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.

આ પુસ્તકો ગૃહસ્થોના ઘરના સાચા શ્રાવણાર રૂપ છે. સ્વીચનોને માટે હયાના હાર જેવાં છે, અને સર્વ જ્ઞાધારણને માટે ઉત્તમ વાંચનના ભંડાર રૂપ છે. કારણકે તેની લાખા ઘણીજ સાદી અને સ્હેલી છે. બાળકો અને સ્ત્રીઓ પણ અમલ શકે એવી તેમાં સરળતા છે, અને તે ભક્તિ માર્ગના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો તેમજ હાલના જમાનાને અનુસરતા નવા વિચારો અને વાતોથી ભરેલા છે.

ભક્તિ-જ્ઞાન-પ્રભુ પ્રેમના દાખલાઓવાળાં.

સ્વર્ગનું વિમાન	રૂ. એક.
સ્વર્ગની કુચી	રૂ. એક.
સ્વર્ગનો ખખનો	રૂ. એક.

જમાનાને અનુસરતા વિચારોનાં.

સંસારમાં સ્વર્ગ	રૂ. દોઢ.
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ	રૂ. દોઢ.
સાચું સ્વર્ગ	રૂ. દોઢ.
સ્વર્ગની સીડી	રૂ. દોઢ.
દરેકનું પોપ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ	રૂ. ૦	જૂ. ૬૦	

મુખ્ય ટેકાણું:—વૈદ્ય અમૃતવાસ સુદરણ પઠીયાર.

કાલંબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડીંગ,—મુંબઈ નં. ૨.

લોકહિતાદર્શ.

(માસિક પત્ર.)

વાર્ષિકે લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે ફક્ત છ આના.

સાધારણ વાંચનારાઓમાં ઉપયોગી અને ઉંચા પ્રકારના વાંચનનો શોખ જાગૃત થાય એ હેતુથી આ માસિક પત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે, ને તેથી તેમાં ખેતીની સુધારણા, હાથની કારી-ગરીના ઉદ્યોગ, પરસ્પર સહાયકારક (સહકારી) મંડળીઓ, પંચાયતો, દેશ પરદેશના ઇતિહાસની રસિક વાર્તાઓ, મહા પુરુષોના જીવનચરિત્રો, સંસ્કૃત મહાભારત અને રમૂતિ ગ્રંથો વગેરેનો ઉપદેશક કથાલાગ, કવિતાઓ વિગેરે વિષયો ચર્ચાયછે. હરકોઈ માણસ આ પત્ર ખરીદીશકે અને જેઓ મોઢાં વર્તમાન પત્રો કે સારાં પુસ્તકોનો લાભ લઈ શકતા નથી તેમનામાં જ્ઞાન પ્રસારનું કામ કરી શકાય એ હેતુથી આ પત્રનું લવાજમ પછતર છપામણી ખર્ચથી પણ ઓછું ટપાલ ખર્ચસાથે ફક્ત છ આના.

મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ,

વ્યવસ્થાપક “લોકહિતાદર્શ” વડોદરા.

ગદ્ય પદ્ય સંગ્રહ. (માસિક)

સારા સારા વિદ્વાનોનાં પુસ્તકોમાંથી ચુંટી કહાડેલા વિવિધ પ્રકારના ઉત્તમ લેખો અને કવિતાઓનો ઉપયોગી સંગ્રહ દર વખતે આ માસિકમાં આવે છે. કેદ ચાર ફરમાનું છતાં વાર્ષિકે લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર એક રૂપિયો છે.

મિત્ર મંડળ વડોદરા

મુ. વડોદરા.

સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.

આ પુસ્તકો ગૃહસ્થોના ધરના સાચા શણગાર રૂપ છે. હિંદુઓને માટે હયાના હાર જેવાં છે, અને સર્વ સાધારણને માટે ઉત્તમ વાચનના લગાર રૂપ છે. કારણકે તેની લાખા ધણીજ સાદી અને સહેલી છે. બાળકો અને સ્ત્રીઓ પણ અમલ શકે એવી તેમાં સરળતા છે, અને તે લલિત માર્ગના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો તેમજ હાલના જમાનાને અનુસરતા નવા વિચારો અને વાતોથી ભરેલા છે.

લલિત-જ્ઞાન-પ્રભુ પ્રેમના દાખલાઓવાળાં.

સ્વર્ગનું વિમાન	૩.	એક.
સ્વર્ગની કુચી	૩.	એક.
સ્વર્ગનો ખજાનો	...	૩.	એક.

જમાનાને અનુસરતા વિચારોનાં.

સંસારમાં સ્વર્ગ	૩.	દોઢ.
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ	...	૩.	દોઢ.
સાચું સ્વર્ગ	૩.	દોઢ.
સ્વર્ગની સીડી	૩.	દોઢ.
દરેકનું પોપ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ	૩.	૦	જૂડું.

મુખ્ય ટેકાણું:—વૈદ્ય અમૃતચાસ સુદરણ પઠીયાર.
કાલબાદેની રોડ, હાથી બિલ્ડીંગ,—મુંબઈ નં. ૨.

વૈદકના શોખીનો મારે સર્વોત્તમ સાધન.

ધન્વંતરી.

એ ગુજરાતી લાખામાં મોટામાં મોટું અને સોંધામાં સોંધું સર્વોત્તમ માસિક ચોપાનીયું છે. તેમાં દર મહિને પુરુષોનાં અડતાળીશ પાનાં ગદ્ય ઉપયોગી બાબતોથી લખવામાં આવે છે. “નેચરોપથી” અથવા નૈસર્ગિક ચિકિત્સા શાસ્ત્ર જે હાલમાં જર્મની, યુરોપ અને અમેરીકા વિગેરે સુધરેલા દેશોમાં ધણીજ માનિતી થઈ પડેલી “વગર દવાએ રોગ મટાડવાની વિદ્યા” છે. તે વિષેનું વ્યવહારિક ઉપયોગી જ્ઞાન આ ચોપાનીયું આપે છે. તે ઉપરાંત લક્ષ્મી, માત્રાઓ, રામબાણુ ગોળીઓ અને સાધારણ લોકો પણ પોતાની મેળે રહેલાં ધંધી બનાવી શકે તેવી ઘરગતુ દવાઓ આશુર્વંદ અને યુનાની હકીમાતને આધારે લખવામાં આવે છે. જંગલની જડી બુટ્ટીની સમગ્રતી પણ સારી રીતે લખાય છે. પશ્ચિમના આગળ વધેલા દેશોમાં થતી વૈદક વિદ્યા સંબંધી અનેક ગ્રાંથ ગોળોના તાજાં સમાચાર, રોગ થતા અટકાવવાના, થયેલા વ્યાધિઓને મુજબમાંથી મટાડવાના, સારી સ્મરણ શક્તિ, સતેજ આંખો, સુદૃઢ શરીર, પ્રકુલ શહેરો, અંચળ અવયવો, ચાલાકી અને અનુરાધ સાથે લાંબી છદંગી મેળવવા અને લોગવવાની સર્વોત્તમ કૃત્રીઓ, અને અકસીર ઉપાયો વિગેરે ત્રિવિધ વિષયો વાંચતાં ગમત સાથે જ્ઞાન મળે તેવી રીતે આ માસિક ચોપાનીયામાં દર મહિને છાપવામાં આવે છે. ૪૮ પાનાનું આ માસિકનું એક વરસનું ટપાલ ખર્ચ સાથેનું લવાજમ ફક્ત જે રૂપિયા રાખ્યું છે. પોષ્ટેજનો ૦)૧૧ આનો મોકલનારને નમુનાનો અંક મફત મળવામાં આવે છે.

સંપાદક “ધન્વંતરી” સુવિસનગર (ઉત્તર ગુજરાત)

લુહાણા મિત્ર સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

વડોદરા.

આ પ્રેસમાં કામ સારું, સ્વચ્છ અને વખતસર તથા સસ્તા
સોંવથી કરી આપવામાં આવેછે, સારા ટાઈપ અને સારી છાપની
ખાત્રી આપવામાં આવેછે. ઓછા ઍન્જનથી ચાલતું હોવાથી
ધાર્યું કામ ધાય છે. વધુમાટે ઉપરના સરનામે લખો.

લુહાણામિત્ર તથા લુહાણા હિત વર્ધક.

વર્તમાન પત્ર.

લુહાણા કામમાં વિદ્યા, કળા, વ્યપાર, ઉદ્યોગ અને સાહિ-
ત્યના વિષયો અધ્યાવનારું આ પેપર પહેલ વહેલુંજ છે આજ
સુધી તે માસિકના રૂપમાં બહાર પડતું હતું, પરંતુ ચાલુ સાલથી
તે આઠપ્રાંતિક કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ,
દક્ષિણ, બંગાળા, બર્મા, પંજાબ, અરબસ્તાન અને આફ્રિકા જેવા
દેશોમાં એ ફેલાયલું છે, લવાજમ વર્ષ એકના રૂ. ૧-૪-૦ તથા
પોષ્ટેજના રૂ. ૦-૧૨-૦ મળી રૂ. ૨-૦-૦ દેશાવરના ગ્રાહકો
માટે ફક્ત આર શિલિંગ પોષ્ટેજ સાથે બહાર બહાર માટે
ઉપરને નામે પત્ર વ્યવહાર રાખવો.

મેનેજર અને માલિક.

વૈદકના શોખીનો મારે સર્વોત્તમ સાધન.

ધન્વંતરી.

એ ગુજરાતી લાખામાં મોટામાં મોટું અને સોંધામાં સોંધું સર્વોત્તમ માસિક ચોપાનીયું છે. તેમાં દર મહિને પુરેપુરું અડતાળીશ પાનાં ગદ્ય ઉપયોગી જાણતોથી લખવામાં આવે છે. “નેચરોપથી” અથવા નૈસર્ગિક ચિકિત્સા શાસ્ત્ર જે હાલમાં જર્મની, યુરોપ અને અમેરીકા વિગેરે સુધરેલા દેશોમાં ધણીજ માનિતી થઈ પડેલી “વજર દવાઓ રોગ મટાડવાની વિદ્યા” છે. તે વિષેનું વ્યવહારિક ઉપયોગી જ્ઞાન આ ચોપાનીયું આપે છે. તે ઉપરાંત લક્ષ્મી, માત્રાઓ, રામજાણુ ગોળીઓ અને સાધારણ લોકો પણ પોતાની મેળે રહેલાઈથી જનાવી શકે તેવી ધરગતુ દવાઓ આયુર્વેદ અને યુનાની હકીમાતને આધારે લખવામાં આવે છે. જંગલની જડી ગુદ્દીની સમજૂતી પણ સારી રીતે લખાય છે. પશ્ચિમના આગળ વધેલા દેશોમાં થતી વૈદક વિદ્યા સંબંધી અનેક શોધ ગોળોના તાજ સમાચાર, રોગ થતા અટકાવવાના, થયેલા વ્યાધિઓને મુજબમાંથી મટાડવાના, સાર સમરણ શક્તિ, સતેજ આંખો, સુદૃઢ શરીર, પ્રકુલ ચહેરો, અંચળ અવયવો, આલાદી અને ચતુરાઈ સાથે લાંબી છદંગી મેળવવું અને લોગવવાની સર્વોત્તમ કુંચીઓ, અને અકસીર ઉપારો વિગેરે ત્રિવિધ વિષયો વાંચતાં ગમત સાથે જ્ઞાન મળે તેવી રીતે આ માસિક ચોપાનીયામાં દર મહિને છાપવામાં આવે છે. ૪ પાનાનાં આ માસિકનું એક વરસનું ટપાલ ખર્ચ સાથે લવાજમ ફક્ત બે રૂપિયા રાખ્યું છે. પોષ્ટેજનો ભાગ આ મોકલનારને નમુનાનો અંક મફત મોકલવામાં આવે છે. સંપાદક “ધન્વંતરી” સુગંધ વિસનગર (ઉત્તર પ્રદેશ)

કડવાવિજય માસિક.

કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિની સંસારિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ સુધારવા અને ખેતીવાડીની ઉન્નતિ કરવા આને ચાર વર્ષથી સતત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. જ્ઞાતિની બુદ્ધે બુદ્ધે ઠેકાણે મળતી સમાજ, સલામો, પંચ અને ગોળાને લગતી સવિસ્તર હકીકત, ગામ પરગામના બાણવા જોગ સમાચાર અને ખેતી વાડીના સુધાર માટે બુદ્ધ અર્થ સ્ત્રોત થઈ શકે તેવા ઉત્તમ ઉપાયો શોધી કાઢે ખેડૂત બંધુઓને માટે બહાર કરે છે, અને દુકામાં ધર્મ અને નીતિ પ્રમાણે ચાલી એક બીજાની મદદથી ધન પ્રાપ્ત કરી આલોક અને પરલોક સુધારવાનો અનેક ઉત્તમ રીતિઓ દર્શાવે છે. ચોથા દા.અ.૧૦ ઈશ્વરા ૨૪ પૃષ્ઠનું દળદાર માસિક દર મહિનાની શુકલ પક્ષ બીજને દિવસે બહાર પડે છે, વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ અર્થ સાથે માત્ર સવા રૂપિયો છે. લખો:-મેનેજર કડવાવિજય, વિરમગામ.

કડવા પાટીદારો માટે ખાસ છાપખાનું.

શ્રીધર્મવિજય ગ્રીન્ટીંગ પ્રેસ રીચીરોડ-અમદાવાદ. લાવ તથા કામ અમદાવાદના પ્રમાણમાં ધડુંજ સાફ છે. દાઈપ, મશીન વગેરે તમામ નવાં સાધનો હોવાથી સફાઈદાર કામ થાય છે અને ગુદતસર કરી આપવામાં આવે છે, કડવાવિજયનું તથા કડવા પાટીદાર સમાજોનાં તમામ કામ આ છાપખાનામાં થાય છે, માટે જ્ઞાતિ બંધુ તથા અન્ય છજાસુ બંધુઓને પરચુરણ કામ માટે ખાસ એકવાર પધારી અથવા કામપાડી ખાતરી કરવા વિનંતિ છે.

મફત !

મફત !!

મફત !!!

સો વર્ષનું કેલેન્ડર.

સાત્ર અર્ધા આનાની દીકાટ મોકલી મંગાવી લેજા.
શ્રી રામનવમીના શુભદિવસથીજ વર્ષ શરૂ થાય છે.

મોઢ મંજા ધરાવનાર છએ પ્રકારના મોઢ બાંધુઓ માટે
આ પ્રયાસ પુનઃ આરંભાએલ છે. જ્ઞાતિ ઉપયોગી લેખો, કાવ્યો
અવનવો જનતા જનાવો, પ્રાચીન અર્વાચીન પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના
જન્મ વૃત્તાંતો અને ફોટાઓ વગેરે મોઢ બાંધુને આસ ઉપયોગી
વિકાસોની કલમથી આલેખાતા વિષયોથી ભરપુર માત્ર આ
એકજ--

મોઢ શુભેચ્છક.

સાચત્ર માસિક છે.

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ પ્રથમ વર્ષના આહુકોને
“સો વર્ષનું કેલેન્ડર” તથા મોઢ જ્ઞાતિની હિસતિની હકીકતથી
ભરપુર પ્રાચીન પુસ્તક “શ્રી ધર્મસૂત્ર” (મૂળ સદિત લાપાંતર)
પહેલોભાગ મોટા રેમી આહુપેલ ૧૬૦ પાનાંનું એમ અને ભેગાં
રૂ. ૧-૧૩-૦ માં વી. પી. થી મળેછે. નમુનાનો અંક મફત

તા. રૂ. મોઢ વસ્તી પત્રક પણ શરૂ થયેલ છે.

અમરેલી—કાઠીઆવાડ તંત્રી “મોઢ શુભેચ્છક”

કડવાવિજય માસિક.

કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિની સંસારિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ સુધારવા અને જેતીવાડીની ઉન્નતિ કરવા આજે ચાર વર્ષથી સતત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. જ્ઞાતિની બુદ્ધે બુદ્ધે ઠેકાણે મળતી સમાજ, સલામો, પંચ અને ગોળને લગતી સવિસ્તર હકીકત, ગામ પરગામના બાણવા ભોગ સમાચાર અને જેતી વાડીના સુધાર માટે બુદ્ધ ખર્ચે સ્ટેજ થઈ શકે તેવા ઉત્તમ ઉપાયો શોધી કાઢ મેડુત ખંધુઓને માટે બહાર કરે છે, અને દુકામાં ધર્મ અને શીતિ પ્રમાણે ચાલી એક બીજાની મદદથી ધન પ્રાપ્ત કરી આલોક અને પરલોક સુધારવાની અનેક ઉત્તમ રીતિઓ દર્શાવે છે. રોયલ હાઈવે ૧૦ ઈંગ્લેન્ડ ૨૪ પૃષ્ઠનું દળદાર માસિક દર મહિનાની શુકલ પક્ષ બીજને દિવસે બહાર પડે છે, વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર સવા રૂપિયા છે. લખો:—મેનેજર કડવાવિજય, વિરમગામ.

કડવા પાટીદારો માટે ખાસ છાપખાનું.

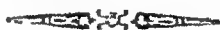
શ્રીધર્મવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ રીચીરોડ-અમદાવાદ. લાવ તથા કામ અમદાવાદના પ્રમાણમાં ઘણું જ સાફ છે. ટાઇપ, મશીન વગેરે તમામ નવાં સાધનો હોવાથી સફાઈદાર કામ થાય છે અને ગુદતસર કરી આપવામાં આવે છે, કડવાવિજયનું તથા કડવા પાટીદાર સમાજોનાં તમામ કામ આ છાપખાનામાં થાય છે, માટે જ્ઞાતિ ખંધુ તથા અન્ય જાણસુ ખંધુઓને પરચુરણ કામ માટે ખાસ એપ્રવાર પધારી અથવા કામપાડી ખાતરી કરવા વિનંતિ છે.

મફત !

મફત !!

મફત !!!

સો વર્ષનું કેલેન્ડર.

માત્ર અર્ધા ગાંધીની દીકર મોડલી મંગાવી લેશો.
શ્રી રામનવમીના શુભદિવસથીજ વર્ષ શરૂ થાય છે.

મોઢ અંજા ધરાવનાર છએ પ્રકારના મોઢ બંધુઓ તારે
આ પ્રયાસ પુનઃ આરંભાએલ છે. જ્ઞાતિ ઉપયોગી લેખો, કાવ્યો
અવનવા બનતા બનાવો, પ્રાચીન અર્વાચોન પ્રનિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના
જન્મ વૃત્તાંતો અને દ્વારાઓ વગેરે મોઢ બંધુને ખાસ ઉપયોગી
વિદ્યાનોની કલમથી આલેખાતા વિષયોથી લરપુર માત્ર આ
મોઢજ--

મોઢ શુભેચ્છક.

સાચત્ર માસિક છે.

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ પ્રથમ વર્ષના આડકોને
“સોવર્ષનું કેલેન્ડર” તથા મોઢ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિની હકીકતથી
લરપુર પ્રાચીન પુસ્તક “શ્રી ધર્મારણ્ય” (મૂળ સહિત લાપાંતર)
પહેલોલાગ મોટા ડેમી આડપેલ ૧૬૦ પાનાંનું એમ બને લેણાં
રૂ. ૧-૧૩-૦ માં વી. પી. થી મળેછે. નમુનાનો અંક મફત

તા. રૂ. મોઢ વસ્તી પત્રક પણ શરૂ થયેલ છે.

અમરેલી—કાઠીઆવાડ તંત્રી “મોઢશુભેચ્છક”

કડવાવિજય માસિક.

કડવા પાટીદાર જ્ઞાતિની સંસારિક અને ધાર્મિક ક્ષિતિ સુધારવા અને ખેતીવાડીની ઉન્નતિ કરવા આજે ચાર વર્ષથી સતત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. જ્ઞાતિની બુદ્ધે બુદ્ધે દેશભે મળતી સમાજ, ગણભો, પંથ અને ગોળને લગતી સવિસ્તર હકીકત, ગામ પરગામના બાણવાં જોગ સમાચાર અને ખેતી વાડીના સુધાર માટે બુદ્ધ ખર્ચ સ્થેજ ધઈ શકે તેવા ઉત્તમ ઉપાયો શોધી કાઢ ખેડુત ખંધુઓને માટે બહાર કંદે છે, અને દુકામાં ધર્મ અને નીતિ પ્રમાણે ચાલી શેકે ખીજની મદદથી ધન પ્રાપ્ત કરી આવક અને પરલોક સુધારવાની અનેક ઉત્તમ રીતિઓ દર્શાવે છે. રાયલ સી. ૧૦ ઈશ્વના ૨૪ વૃષ્ટનું દળદાર માસિક દર મહિનાની શુકલ પક્ષ ખીજને દિવસે બહાર પડે છે, વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માન્યતા રૂપિયો છે. લખો:—મેનેજર કડવાવિજય, નિરમગામ.

કડવા પાટીદારો માટે ખાસ છાપખાનું.

શ્રીધર્મવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ રીચીરોડ-અમદાવાદ. લાવ તથા કામ અમદાવાદના પ્રમાણમાં ઘણું જ સાફ છે. ટાઈપ, મશીન વગેરે તમામ નવાં સાધનો હોવાથી સફાઈદાર કામ થાય છે અને ગુદતસર કરી આપવામાં આવે છે. કડવાવિજયનું તથા કડવા પાટીદાર સમાજોનાં તમામ કામ આ છાપખાનામાં થાય છે, માટે જ્ઞાતિ ખંધુ તથા અન્ય છાસુ ખંધુઓને પરચુરણ કામ માટે ખાસ એકવાર પધારી અથવા કામપાડી ખાતરી કરવા વિનંતિ છે.

મફત !

મફત !!

મફત !!!

સો વર્ષનું કેલેન્ડર.

સાત્ર અર્ધા આનાની દીકાટ મોકલી મંગાવી લેશા.

શ્રી રામનવમીના શુભદિવસથીજ વર્ષ શરૂ થાય છે.

મોઢ સંજા ધરાવનાર છએ પ્રકારના મોઢ બાંધુઓ માટે આ પ્રયાત્ર પુનઃ આરંભાએલ છે. જાતિ ઉપયોગી લેઓ, કાંચો અવનવો બનતા બનાવો, પ્રાચીન અર્વાચોન પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોના જન્મ વૃત્તાંનો અને ફોટાઓ વગેરે મોઢ બાંધુને આત્ર ઉપયોગી વિદ્યાનોની કલમથી આલેખાતા વિષયોથી લરપુર માત્ર આ એકન—

મોઢ શુભેચ્છક.

સાત્ર માસિક છે.

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ પ્રથમ વર્ષના આહુકોને “સોવર્ષનું કેલેન્ડર” તથા મોઢ જ્ઞાતિની ઉમ્મતિની હકીકતથી લરપુર પ્રાચીન પુસ્તક “શ્રી ધર્મારણ્ય” (મૂળ સહિત લાપાંતર) પહેલોભાગ મોટા હેમી આકાષેલ ૧૬૦ પાનાંનું એમ બંને ભેગાં રૂ. ૧-૧૩-૦ માં વી. પી. થી મળેછે. નમુનાનો અંક મફત

તા. કે. મોઢ વસ્તી પત્રક પણ શરૂ થયેલ છે.

અમરેલી—કાઠીઆવાડ તંત્રી “મોઢશુભેચ્છક”

કડવાવિજય માસિક.

કડવા પાટીદાર જાતિની સંસારિક અને ધાર્મિક સ્થિતિ સુધારવા અને ખેતીવાડીની ઉન્નતિ કરવા આજે ચાર વર્ષથી સતત પ્રયાસ કરી રહ્યું છે. જાતિની ભુદે ભુદે ઠેકાણે મળતી સમાજ, સંસ્થાઓ, પંથ અને જોળને લગતી સવિસ્તર હદીકત, ગામ પરગામના બહુવા ભોગ સમાચાર અને ખેતી વાડીના સુધાર માટે ભુજ ખર્ચ સ્નેહ થઇ શકે તેવા ઉત્તમ ઉપાયો શોધી કાઢે ખેડૂત બંધુઓને માટે જાહેર કરે છે, અને દુકામાં ધર્મ અને નીતિ પ્રમાણે આલી એક ણીજની મદદથી ધન પ્રાપ્ત કરી આલોક અને પરલોક સુધારવાની અનેક ઉત્તમ રીતિઓ દર્શાવે છે. રોયલ ટા. ૪૧૦ ઈંગ્લેન્ડ ૨૪ પૃષ્ઠનું દળદાર માસિક દર મહિનાની શુકલ પક્ષ ણીજને દિવસે બહાર પડે છે, વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે માત્ર સવા રૂપિયો છે. લખો:—મેનેજર કડવાવિજય, વિરમગામ.

કડવા પાટીદારો માટે ખાસ છાપખાતું.

ક્રીધર્મવિજય ગ્રી-ટીંગ ગ્રેસ રીચીરોડ-અમદાવાદ, ભાવે તથા કામ અમદાવાદના પ્રમાણમાં ઘણું જ સાફ છે. ટાઈપ, મશીન વગેરે તમામ નવાં સાધનો હોવાથી સફાઈદાર કામ થાય છે અને શુદ્ધતર કરી આપવામાં આવે છે. કડવાવિજયનું તથા કડવા પાટીદાર સમાજનાં તમામ કામ આ છાપખાતામાં થાય છે, માટે જાતિ બંધુ તથા અન્ય છાસુ બંધુઓને પરચૂરણ કામ માટે ખાસ એકવાર પધારી અથવા કામપાડી ખાતરી કરવી વિનંતિ છે.

વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ.

(માસિક પત્ર.)

આ પત્ર ત્રણ વર્ષથી નીકળે છે. તેનાં સંખ્યાબંધ ગ્રાહકો છે પહેલા વર્ષમાં બુદ્ધા બુદ્ધા ગોસ્વામી બાળકોનાં પાંચ ફોટા લેટ આપવામાં આવ્યા હતા. બીજા વર્ષમાં ગોસ્વામી બાળકોના બુદ્ધા બુદ્ધા ત્રણ ફોટા અને પુષ્ટિ માર્ગનો સાચો સિદ્ધાંત એ નામનું રૂ ૧૫ ની કિંમતનું પુસ્તક લેટ આપ્યું હતું. આવતા વર્ષમાં પહેલી લેટ તરીકે શ્રી મહા પ્રભુજીના પ્રાકટનો સચિત્ર ખાસ અંક લેટ આપવામાં આવશે. જેમાં સંખ્યાબંધ ગોસ્વામી બાળકોનાં બુદ્ધા બુદ્ધા ફોટા તથા દળદાર ૬૪ પાનાંમાં ઉત્તમ લેખો દાખલ કરવામાં આવશે. સચિત્ર ખાસ અંક ચૈત્ર મહિનામાં, બહાર પડશે. ગ્રાહકોએ લવાજમ સાથે ફક્ત રૂ ૧-૬-૦ મોકલો નામ નોંધાવવું ગ્રાહક પુરતી નકલો છપાશે. વૈષ્ણવોએ આ તક શુભાવવી નહિ.

વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ ઑફીસમાં વૈષ્ણવોપયોગી કોઈપણ પુસ્તક તથા સઘળા ગોસ્વામી બાળકોના ફોટા મળે છે. તેમજ પુસ્તકમાં ફોટા મુકવાની ઇચ્છાવાળાને જોઈતા પ્રમાણમાં ફોટા પુરા પાડવામાં આવે છે. આ પત્ર માટે એજન્ટ તથા ખબર પત્રીની જરૂર છે. કમીશન સાફ મળશે. ખુલાસા માટે ટીકીટ ખીડી નીચેના સરનામે લખો.

મેનેજર વૈષ્ણવ ધર્મ પ્રકાશ.

રૂપાય.—પોષ્ટ અમનગર—મહીકાંઠા.

રોયલ હિંદુ હોટેલ.

માથેરાન અને દેવલાલી

હવાખાવાનાં ઉપલાં જાણીતાં
સ્થળો ઉપર લોકપ્રિય હિંદુ આશ્રમ
કે જેમાં

ખાવા પીવાની તથા સુવા બેસવાની
સર્વોત્તમ સવગડ.

કરવામાં આવીછે. સંજ્યાળંધ સદ્ ગૃહસ્થો પોતાના
દેખીલીઓ સહિત ઉપલા આશ્રમોનો લાભ લઈ પોતાનો અપૂર્વ
સંતોષ જાહેર કરી શક્યા છે.

દ્વીઃ—માથેરાનમાં રોજનાં રૂ. ૩) ત્રણ

માસ ૧ ના રૂ. ૭૫

દેવલાલીમાં રોજના રૂ. ૨) બે

માસ ૧ ના રૂ. ૫૦)

વધુમાટે પુછો:—

ગોવિંદજી વસનજી { (૧) ઠાકોરદ્વાર—સુંબઈ.
(૨) ચોક હોલ—માથેરાન.
(૩) માધવવીલાસ—દેવલા

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધરકૃત. લોકપ્રિય પુસ્તકો.

ઘર વૈદ્ય—Family Medicine—બીજી આવૃત્તિ ૩. આ. પૈ.		
વૈદ્યવિદ્યાનો સંપૂર્ણ સરલ શુભરાતી ગ્રંથ ૩	૦	૦
યુવાવસ્થાનો શિક્ષક—ત્રીજી આવૃત્તિ જુવાન સ્ત્રી પુરુષોનો સંસારિક લૌભીઓ	૧	૦ ૦
વાગ્બટ સૂત્ર સ્થાન—વૈદક શાસ્ત્રનાં આરોગ્ય સંબંધી પ્રાચીન સૂત્રો—નિયમો	૧	૦ ૦
ધાત્રી શિક્ષા—જે વૈદ્યુમ—સુવાવડીની સારવાર વિષે પશ્ચોત્તરરૂપ અતિક્રિયોગી પુસ્તક	૧	૮ ૦
સારી સંતતિ—જે વૈદ્યુમ—નિરોગી, સુંદર તથા સદાચારી બાળકો કેમ ઉત્પન્ન કરવાં તે વિષે અપૂર્વ ગ્રંથ	૧	૮ ૦
રોગ નિવારણ નવીન વિદ્યા—પાણીથી દરદો મટાડવા સંબંધી જળોપચાર શાસ્ત્ર	૦	૮ ૦
આરોગ્ય વિદ્યા નિબંધમાળા—ગ્રહચર્ય, બાળલક્ષ, આરોગ્ય રહેવાના ઉપાય, વાજકર કલ્પતરુ એ ચાર લોકપ્રિય નિબંધો	૦	૧૦ ૦
વૈદ કલ્પતરુ—પંદર વર્ષથી પ્રગટ થતું, ઘણુંજ લોકપ્રિય વૈદક માસિક લવાજમ	૧	૬ ૦
વૈદ કલ્પતરુ સિવાય દરેક પુસ્તકનું પોપ્ટેજ જુદું જાનજી આ બધા પુસ્તકો વિષે એકે અવાજે વખાણ થયાં છે.		
ફેડાણું—વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર—અમદાવાદ.		

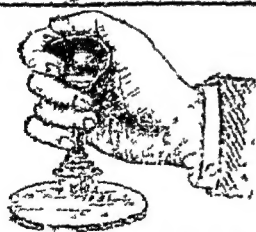
“શ્રીઓ સોફીને લગતાં ગુજરાતી પુસ્તકો.”

રૂ. આ. પૈ.

રૂ. આ. પૈ.

પુરાણી પત્રા કિંમત ... ૧	૪ ૦	હૃદયવાદ, ગુપ્ત નાદ	
મહાનમંદીરનો ચોક્કસ ... ૦	૭ ૦	દરેકના ...	૦ ૦ ૮ ૦
પુર્નિજન્મ ...	૦ ૦ ૮ ૦	ગુપ્ત જ્ઞાન સહિતા ...	૦ ૦ ૧૨ ૦
મુમુક્ષુનો માર્ગ ...	૦ ૦ ૬ ૦	શ્રીઓસોફી નવી એડીશન ...	૦ ૦ ૦ ૦
ધર્મ અને હૃદયધર્મ ...	૦ ૦ ૬ ૦	રાજ રૂપિ ...	૦ ૦ ૩ ૦ ૦
કર્મ, જ્ઞાન બંધિત ...	૦ ૦ ૫ ૦	આત્મ જ્ઞાન ભોગીઓ ...	૦ ૦ ૧ ૮ ૦
સમ્યક પદ્ય ગનુષ્ય ...	૦ ૦ ૫ ૦	યોગ દર્શન અનુભવ ...	૦ ૦ ૨ ૦ ૦
અવતારો ...	૦ ૦ ૫ ૦	મુખ્ય પત્રિકા ...	૦ ૦ ૧ ૪ ૦
કર્મ, દેવસોદ (દરેકના) ...	૦ ૦ ૪ ૦	શ્રીમદ્ ભગવત ગીતા ...	૦ ૦ ૬ ૦ ૦
આત્મા અને તેના કૃપા ...	૦ ૦ ૬ ૦	વર્ણપત્રાર વિદ્યા ...	૦ ૦ ૬ ૦ ૦
વિચાર શક્તિ ...	૦ ૦ ૧૦ ૦	એનો ખીસન્ટ જીવન	
એનો ખીસન્ટ બ્યાખાનમાળા ...	૦ ૦ ૮ ૦	ચરિત્ર ...	૦ ૦ ૧૨ ૦

કેકાણું—શ્રીઓસોફીકર છુદ્ધ દીપા ૨૧, દ્વારનખી રોડ,—મુંબઈ.

અમારા કારખાનામાં જે

રખર રટપ

તૈયાર થાય છે તેમાં ઉંચી જાતનો રખર અને સામાન વપરાતો હોવાથી તે ઘણા દિવસ સુધી જેવાં તેવા રહી કામળ હિપર ચોખ્ખા અક્ષરોથી કપાય છે હવે રખર અને સામાન વાપરી જે રખર રટપ ખર્ચ છે તે બહુ ટુંક મુદતમાં અગાળ થઈ તેનાથી કામળ હિપર કાપેલા નામ વચ્ચાતુ પાણી નથી માટે એક વખત અમારે ત્યાં રખર રટપ બનાવી પોતાની બાવી કરી સેશો.

પી. પી. રેનો

રખર રટપ મેકરસ અને એન્ડ્ર્યુસ વિગેરે ૧૭૯ કાલ

ભારતજીવન. (માસિકપત્ર.)

ભારત જીવનનું નવું વર્ષ જાનેવારી માસમાં ગેસે છે. જેથી અમે તેજ અંકને ઘણાજ જેઆણકારક, વાંચવા લાયક લેખો કવિતાઓ અને સુંદર સ્વચ્છપર દ્રોટોગ્રાફો ઉપરાંત પ્રણ રંગની શિવાજી મહારાજની સુંદર છબી સાથે બહાર પાડ્યો છે. નવાં આહક થનારને હજી મેવાડની સંધ્યા લેટ મળે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ પોષ્ટેજ સાથે લેટનું પોષ્ટેજ વી.પી. ગર્વ જૂદું આફ્રીકાના આહકોને રૂ. ૩-૧૨-૦ પોષ્ટેજ સાથે. પત્ર વ્યવહાર:—મેનેજર-ભારત જીવન પોષ્ટ નાં ૨ સુંબઠ.

તૈયાર થાય છે!!

સંસારમાં સુખી થવું હોય તો જલદી નામ નોંધાવો.

અનેક શાસ્ત્રો અને સિદ્ધાંતોનું દોહન કરીને સારમાં સાર વસ્તુ શોધી સંગ્રહી તૈયાર કીધેલો નવીન ગ્રંથ “અદ્વર ફળ દર્પણ.” તેમાં શું શું છે? પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થની લડત, જુદા જુદા દેશની જોતિષની ખુબીઓ, પોકળ જોશી, ફંદી નવુંમી કોટા બાજ કિમીયા જોર અને સોનેરી ટોળીના ણાંગડોથા અચવાની કુંચીઓ, ગુફલીશ, મહાન અને નામાંકિત નરોની કર્મ રેખા, પૈસા કેમ મળે? નશીળ કેમ ફરે? લવિષ્યમાં સુખી કેમ થવાય? ધર્મ કર્મ સચવાતાં અતે સદગતી કેમ મળે? આ સાથે અનેક મહાન વિદ્વાનોના અનેક અંગ્રેજી ગુજરાતી સંસ્કૃત, ફારસી, ઉર્દુ સિદ્ધાંતોથી ભરપુર પ્રસંગોપાત વાર્તાઓ, ભજનો, રાગો પણ છે. દળદાર સોનેરી હરફના નામવાળા પુસ્તકની કિંમત રૂ. ૨, અગાઉથી નામ નોંધાવનારના મુખારક નામ, ઠામ સદાને માટે અમર થશે. તેમજ પોષ્ટેજ ફ્રી. પુસ્તક વી. પી. થી મળશે.

માસ્તર મગનલાલ કેરણાશંકર ઠે. હુવારપોળ સૂરત.

સૌથી છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ પ્રમાણે બનાવેલું

ખાદશાહી હેર ઓઈલ.

આજ સુધી જે કંઈ તેલ માથામાં નાખવાનાં બજારમાં આવ્ય છે, તેમાં સૌથી આ છેલ્લામાં છેલ્લું સુધરેલી ઢળતું બનાવવામાં આવ્યું છે. જે દુનિયાના બહુતા ભાગમાં એક પ્રવાજથી વખણાયેલું છે. માથામાં નાખવાથી માથામાં ઠંડક પામે છે, આંખોનું તેજ વધારે છે, નવી ફેશનમાં જેવી જોઈએ તેવી રીતના વાળ ગોઠવી શકાય છે. કિંમત ખાદશી એકતો રૂ. ૧) પોપ્ટેજ બૂટ.

છોટાલાલ છગનલાલ મહાજન,

નવી મારકીટ સામે-કાલકાદેવી રોડ-મુંબઈ.

ગ્રાન્ય ઓફીસ ૧૭૭ ૨ હેરીસન રોડ-કેલકતા.

વગર ઈન્એ વાળ કાઢવા માટે

ખાદશાહી સાબુ.

આ સાબુ જે જગા ઉપર લગાડવામાં આવે છે તે જગ્યાના વાળ ઘણીજ સફાઈથી નીકળી બચે છે. આમડીને કંઈપણ ઈન્એ થતી નથી, આમડીનો કુદરતી રંગ બનાવે છે. ત્રણ સાબુના બાકસની કિંમત રૂ. ૧) પોપ્ટેજ બૂટ.

છોટાલાલ છગનલાલ મહાજન,

નવી મારકીટ સામે-કાલકાદેવી રોડ-મુંબઈ.

ગ્રાન્ય ઓફીસ ૧૭૭/૨ હેરીસન રોડ-કેલકતા.

રૂ ૧૦૭૫૦ ની કિંમતના ૩૦૦૦ મણુના વજનની

ગોદરેજની તીજેરી

થોડા વખત ઊપર મુંબઈની ગ્રાફોહોમા બેંક માટે
ગોદરેજ રૂ ૭૫૦૦ ની ૧૫૦૦ મણુની ફાયર
પુરૂંક તીજેરી બનાવી હતી એ તીજેરી
એટલી મોટી છે કે તેમાં પચાસ
માણસો ઊભા રહી શકે.

હાલમાં એથી પણ મોટી ફાયર પુરૂંક તીજેરી બનાવવાનો
આરંભ ગોદરેજને મળ્યો છે. એ તીજેરી મુંબઈની ઇસ્ટરન બેંક
માટે છે. માપમાં એટલી મોટી થશે કે તેમાં મોટા કદનાં સવાસો
માણસ ગહેલાઈથી ઊભા રહી શકે. વજનમાં ત્રણ હજાર મણુ થશે
એ તીજેરીની ગોદરેજની કિંમત રૂ ૧૦૭૫૦ છે. વિલાયતી
મેકરે એથી લગભગ બેવડા પૈસા માગ્યા હતા.

તીજેરીનું કામ એવું હોય છે કે તૈયાર થઈ રહેલા પત્રો
ઉંચી બનાવટની છે કે હલકી તે કારીગર પાતે પણ પારખી શકે
નહિ. બહારના દેખાવમાં રૂ ૫૦૦ ની તેમજ રૂ ૧૦૦ ની
સરખોજ દેખાય માટે ખરીદનારે કારણાને આવી બનાવટના
ફેરની માહિતી બંને મેળવવી એ સાફ છે.

કારખાનું—ગ્રેમ ઈપની પામે, પરેલ,—મુંબઈ.

દુકાન—ગુળજી જેઠા મારકીટની સામે,

શેળમેમણ સીટ,—મુંબઈ.